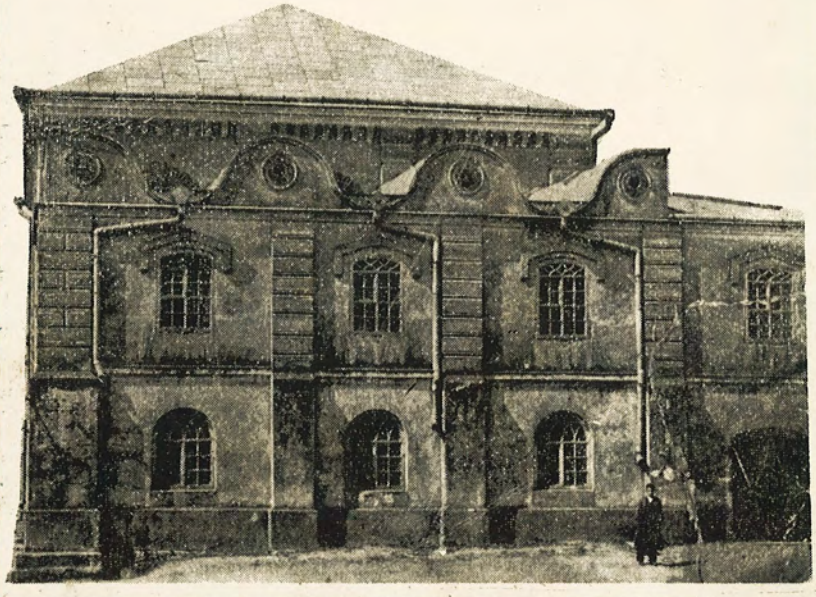
מצבת זכרון
לקדושי קהילת
ציעשינאוו
והסביבה

אל נקמות ד׳-אל נקמות הופיע

ספר - זכרון

דקהילה קדושה

ציעשינאוו

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

הוצאת „ארגון יוצאי ציעשינאוו" בישראל

המחבר והעורך: ד"ר דוד רביד, תל־אביב

תל־אביב, טבת תש"ל

נדפס בישראל

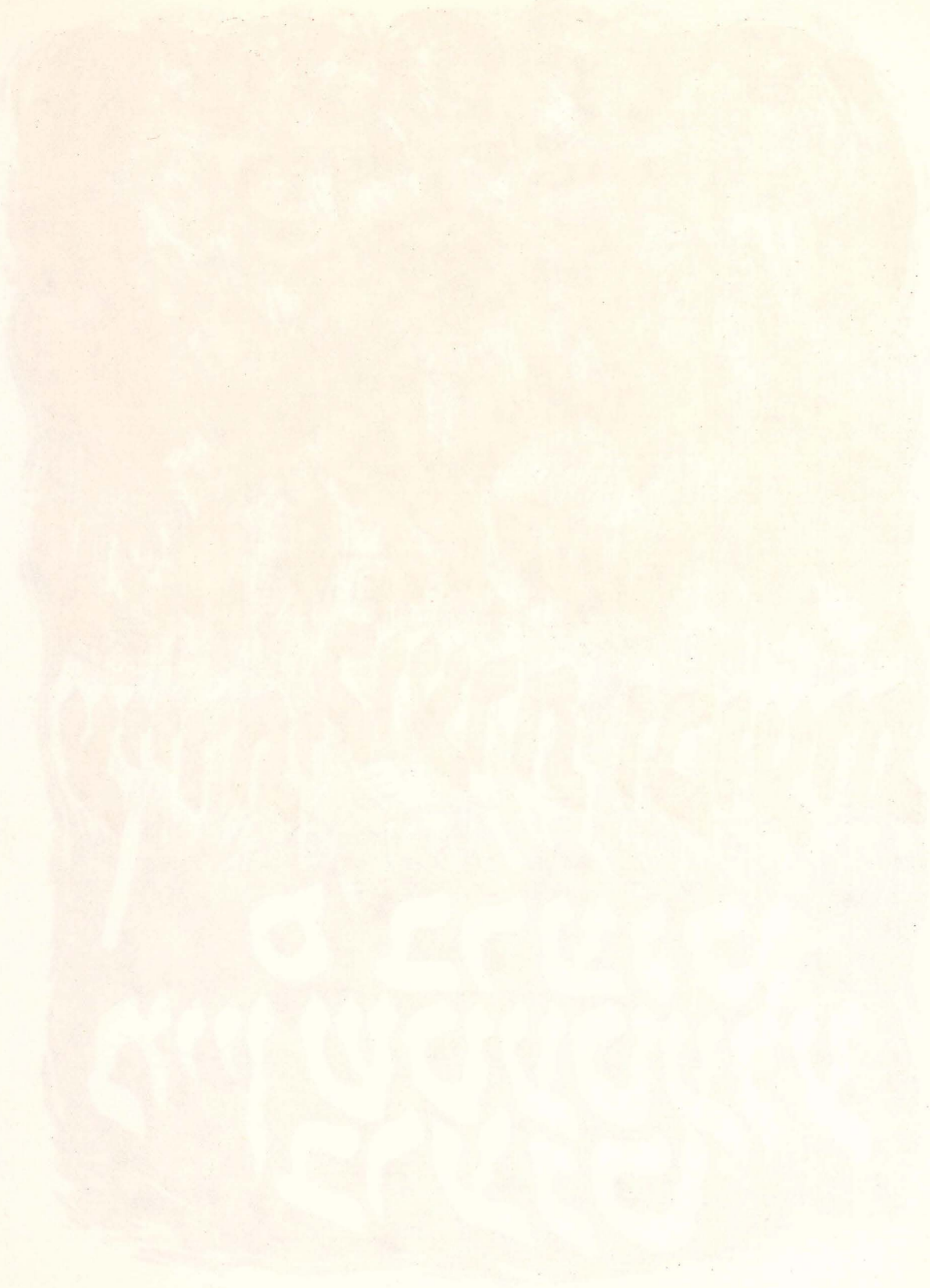
Printed in Israel

דפוס „ניב", תל־אביב

ספר זכרון / ציעשינאוו

עבודת־יד ומתנת הצייר מר יעקב גרבל ורעיתו שושנה לבית שמוקלר

חלק ארגוני

„לבוא אל הקודש פנימה"

כך קראו לזה הראשונים בצדק, כי לא בלי חרדת קודש נגשנו לדבר מצווה זו. המעמסה הכבדה של הוצאת הספר הוטלה על שכמי, ואני נושא אותה באהבה ומושך בעול במסירות מתוך הכרת האחריות הקדושה שלקחתי עלי.

מלבד המעמסה החומרית העמיסו עלי גם את הרוחנית ועשר ידות לי גם בפירוש ובעריכה, אין דבר בעריכה ובפירוש שלא יעבור תחת ידי ורוח הבקורת שלי.

השתדלתי בכל כוחותי ולמעלה מכוחותי לזכות את הרבים, עשיתי לילות כימים כדי לבצע ולהעמיד מצבה רוחנית זו בצורה אסטתית, שתהיה ראויה להנצחת קדושינו קהילת ציעשינאוו אשר מסרו את נפשם על קדושת השם, העם והמדינה.

עמלתי הרבה, עבדתי עבודת נמלים, לא חשכתי כל עמל ויגיעה למצוא ידיעות מאירועים בהקשר עם עברם העשיר של היהודים בעירנו.

רשמתי כל פרט, צברתי ואספתי כל סיפור, יגעתי ומצאתי אמנם מעט חומר אבל חשוב ממקורות נאמנים, אף על פי שידוע גם ידוע לי כי החומר הנאסף אינו מספיק לתת ציור שלם ותמונה מקיפה על קורות קהילתנו.

בכל זאת יש לי סיפוק-נפש והרגעה מצפונית במה שעשיתי יותר מרוחי וכשרוני — למלאות חובתי כלפי בני עדתי, ועל כל פנים — חושבני שהנחתי את היסוד להנציח את העבר המפואר של אנשי ציעשינאוו אשר עזבו אותנו לנצח.

קהילת ציעשינאוו היתה אחת הטבעות בשרשרת-הזהב של תקופת חיי יהודי גליציה, אשר היתה כידוע — סלתה ושמנה של יהדות אירופה, שהיו לדוגמה ולמופת לכל בני הגולה במשך מאות בשנים עד לשנים הארורות תרצ"ט—תש"ח.

קהילת ציעשינאוו לא היתה אמנם בין הקהילות המפורסמות, לא עיר ואם בישראל, גאונים ופרנסי-ציבור ידועי-שם לא יצאו ממנה, קורותיה לא נרשמו ולא סופרו לדורות, אולם היא תרמה את תרומתה הצנועה במערכות החיים היהודיים בתקופות השונות, ומקומה לא נעדר בסערות-החיים שעברו על יהדות גליציה, והיא אף נתנה את חלקה לתנועות הציבוריות שכבשו את בית ישראל.

ציעשינאוו היתה עיירה יהודית טיפוסית, עיר של חסידים, ת"ח ואדמורי"ם, ששמרה על צביונה הדתי-החסידי, עד שהגיעו גם אליה גלי התנועה הלאומית.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, לא יכלו עוד שליטי הקהילה לעצור בעד ההתפתחות ולהתגבר על השפעת התקופה החדשה.

תרומה ניכרת לשינוי צביון העיירה בכיוון לאומי, תרמו דווקא הבנים והבנות ממשפחות החסידים ותלמידי-החכמים.

אחד התפקידים החשובים שלנו היה, לעורר בנוער המתבגר את רגש הרציפות ההיסטורית היהודית ואת החובה לעבוד למען העם היהודי, ועם זאת לטפח את הרגשת הקשר אם האנושות כולה ולהלחם על האידיאל הציוני הלאומי והדתי.

התנועה הלאומית הכניסה מהפכה רוחנית בקרב שורות הנוער; במקום לבלות את הזמן אך ורק בד' אמות כותלי בית המדרש ולהנזר מחיי המעשה, התמסרנו – אחרי שהוחדרה בנו ההשפעה הלאומית, ללימודים ולטיפוח ההכרה הציונית יחד עם ההכרה הדתית. המוטו שלנו היה – אותו התנאי האומר „אם אין תורה אין קמח", אומר גם „אם אין קמח אין תורה". כלומר, קמח ותורה משמשים אותנו בצוותא.

אחרי שנתבקשתי לתכנן בניית המצבה הרוחנית לזכר אחינו ואחיותינו נשמתם בגן עדן אשר נפלו חלל בזמן השואה, היה הדבר הראשון אשר מצאתי לנכון לעשות – לחלק את החומר הרוחני לשלושה חלקים: ארגוני, היסטורי וכללי.

לפי דעתי – חלוקה זאת היא הגיונית, ובכל זאת אין ספק בלבי שחלק מהציבור יבעט בי על דא ועל הא, אולם בלית ברירה מקבל אנוכי על עצמי את יסורי הבקורת באהבה ולא אתרגש:

אם אשמע באזני
ואדע בוודאי,
שאדם פלוני
התכבד בקלוני,
בעט בדברי –
אומר, סלחתי –
כי לכך נוצרתי.

כשנחום סוקולוב ז"ל בכשרונו הרבגוני, הבקיא ורגיל בכל החכמות אם בעברית ואם בשאר לשונות, תלמיד-חכם בתורות ישראל ובתורות אומות העולם, הסופר הגאוני והעילוי שמעטים כמותו, שלח מאמר לעורך „הצפירה", זכה בשולי אחד הגליונות של העתון לתשובת העורך: „לא מצאתי בו דבר להדפים".

הטעם שהבאתי סיפור זה בהתחלת המאמרים המודפסים להלן, הוא שאין לדעת, יתכן שהדורות הבאים ואולי גם דורנו אנו, יביטו עלינו בעינים של הערצה ויביעו לנו תודה עבור המצבה הספרותית אשר אנו מעמידים לזכר גבורינו שנפלו חרב על קידוש השם בידי הרוצחים הגרמנים ושותפיהם האוקראינים והפולנים ימ"ש.

אלהים שבשמים, תזכור את הנשמות הטהורות לטובה, עם שאר צדיקי עולם, ונקום נקמת דם עמך השפוך.

ד"ר דוד רביד

א פארוואַרט צום דערשיינען פונם ספר הזכרון

א געפיל פון התעוררות הנפש, א געפיל פון היליקייט האָט אונז אַרומגענומען בעת מיר זענען צוגעטרעטן אַרויסציגעבן דאָס יזכור בוך צום אייביקן אָנדענקן פון די ציעשינאָווער יידן וועלכע זענען גרויזאם פאַרטיליקט געוואָרן פון די טמאידיקע נאַצישע הענד מיט הילף פון זייערע בעסטיאַלישע שותפים אין די יאָרן תרצ"ט — תש"ה.

עס זענען שוין זייט דאמאלס פארלאָפן יאָרן, אָבער די שטים פון דעם פאַרגאַסענעם בלוט האָט נאָך רופט פון די בריידער קברים און מאָנט פון אונז אויפצישטעלן א מצבה צום זכר פון זייערע אופגעגעבענע טייערע און חיליקע לעבענס.

מיר האָבן זיך געראַנגלט מיט פאַרשידענע שוועריקייטן וויל ציעשינאָוו אַלס יונגע שטאָט איז נישט געבענשט געווען מיט היסטאָריש-מאַנאַפישע דאָקומענטן, און דאָס ביסל וואָס איז געווען איז פארלוירן געגאַנגען.

מיר האָבן געמאַכט אַלע אָנשטרענגונגען צו זאַמלען דעם פאַרבליבענעם מאטעריאַל, אויך האָבן מיר זיך באמיט אונצירעגן פערזאָנען וועלכע זענען אין פאַרגאַנגענהייט געווען אַקטיוו אינם יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן אין אונזער שטעטל, צו דערציילן זייערע זכרונות, און אזוי איז געשאפן געוואָרן דאָס בוך.

אין זייער קאַפיטלען איז פארווענדט די נשמה פון דעם פאַלקסטימליכן־וואַרצילדיקן באַזעלטן יידענטום, אויף זיין תמימסדיקער מסירות־נפש גרייטקייט און גראַדליניקייט, אויף זיין פריידן און ליידן און אומגליק און אומקום.

פון קאַמערציעלן, פינאנסיעלן און אויך פון דער טעכנישער זייט, האָבן מיר נישט געקענט נאָכקומען אַלע פאַרלאַנגען פונם בכבודיקן ציבור.

מיר האָבן פארעפנטליך צוויי רשימות:

א) א רשימה פון אַלע אין ציעשינאָוו זייט געדענקען אנזעסיקע פאַמיליעס.

ב) א רשימה פון אייגצלנע פערזאָנען, וועלכע זייערע קרובים האָבן אונז צוגעשיקט די נעמען; און די נעמען וועלכע ערשיינען נישט אין בוך, זענען פאַראַנטוואָרטלעך די מענטשן, וועלכע האָבן וועגן פאַרנאַכלעסיקייט אָדער גרינגשעצינג, אונז די נעמען פון זייערע קרובים נישט איבערגעגעבן.

פיל בילדער זענען איבערהויפט נישט געווען דרוקפעהיק, און פיל זענען פון דער דרוקמאשין פארשמירט געוואָרן, מיר האָבן געמוזט זיי ארויסציען פונם ספר, אויך האָבן אויף אונז געדריקט די גרויסע הוצאות וועלכע מיר האָבן אַבסאָלוט נישט געקענט נאָכקומען.

פון די פילע בילדער וועלכע זענען יא גוט ארויסגעקומען קוקען אראָפ צו אונז די ליכטיקע פנימער פון טאַטעס, מאַמעס און קינדער וועלכע ביז צו זייער פארניכטונק האָבן געטראָגן אין זייערע הערצער — יעדער אויף זיין שטייגער — דעם חלום פון זיין אייגינע באַפרייאונק און אויך — דעם צווייטויזענט יעריקן חלום פון שיבת ציון.

אָנערקענונק דריקן מיר אוים אונזערע בני העיר אין ישראל און אין חוץ לארץ, באַזאָנדערן דאָנק ר' בערל קעניג פון אַנטווערפן, וועלכער האָט אונז צוזאַמען מיט זיין שוועגרן לאה, געהאָלפן מיט זייער גרויסע שפענדע ארויסציגען דאָס בוך.

ד"ר דוד רביד

און אזוי האט עס זיך אנגעהויבן...

פאר בערך 8—6 יאר צוריק, האבן מיר בעת א 'אזכרה' פאר אונזערע קדושים ארויסגעבראכט דעם געדאנק, אז מיר, דער שארית־הפליטה פון אונזער שטעטל צ י ע ש י נ א ו ו וועלכע געפינען זיך אין ישראל, דארפן זיך בעמיען ארויסצוגעבן א "ספר זכרון" צום אייביקן אנדענקן פאר אונזערע, דארך די איראפעישע רשעים אומגעברענגטע ציעשינאווער מענשן.

איך און אויך אלע אנדערע חברים פונם דאמאלסדיקן ועד האבן געבעטן אונזער ציבור:

א) מען זאל באלד אונז אריינשיקן בילדער פון יעדער ארט, וועלכע האבן א שייכות מיט אונזער שטאט.

ב) צי שרייבן — ביאגראפיעס, פאסירונגען, ליידן און פריידן פון דער צייט וועו אונזער חרוב געווארענע שטאט האט נאך עקזיסטירט.

ג) שפענדן אויף הוצאות צום דריקן פונם 'ספר'.

מיר האבן געווארט לאנגע יארן, און קיין אינציקער מענש האט זיך נישט אפגערופן אויף אונזער פארלאנג.

אבער ווי געזאגט — דער דאזיקער רעזון האט מיר די גאנצע צייט געעגבערט מיין מוח, און מיר נישט געגעבן קיין מנוחה.

איך האב געפילט די גאנצע צייט א נשמה דראנג, אזוי ווי עפים א מין הייליקן חוב, און עס האט זיך מיר געדאכט, אז אויף מיר האט די השגחה העליונה ארויפגעלייגט די מצווה פון אויפצישטעלן די גייסטיקע מצבה פאר אונזערע טייערע און הייליקע געפאלענע.

אין דער ערשטער צייט, האב איך מיט מיר אליין געראנגלט, און מיך אליין געפרעגט — פארוואס דווקא דו? פארוואס ביזט דו פאראנטוואָרטליכער פאר די קומענדיקע דורות — מעהר ווי עמיצער אנדערש?

אלעם איז א באשטימטע זאך און אלעם איז מן השמים.

אין א געווייסן שבת נאכמיטוק, לערן איך מיר די 'פרקי־אבות', און צווישען אנדערע הערליכע חכמתדיקע געדאנקן פון דעם גרויסן 'אלטן־הלל', לערן איך אויך דעם באקאנטן געדאנק 'במקום שאין אנשים, השתדל להיות איש' (אבות, ב.), דאס הייסט אויף פשוט מאמע לשון:

'דארט ווי מענשן זענען נישט פארהאנן, בעמי דיך צי זיין — **דער מענש!**'

און אזוי איז ביי מיר באשלאסן געווארן דער געדאנק פונם

' ס פ ר — ז כ ר ו ן '.

דער שרייבער פון די דאזיקע שורות אויף וועלכן אונזער געזעלשאפט מיט אונזער ועד בראש האט ארויף געלייגט, און אים באלאסטעט מיט אחריות, מיט טאט און מיט יצירה, איז געווארן דער צענטראלער כוח ביי דער שאפונג פונם ספר.

עס איז נאטירלעך, אז אין אזא גיגאנטישער ארבעט, ווערן אויך געמאכט פעלערן, אויך איז באקאנט אז עס איז נאך נישט געבוירן דער מענטש וועלכער זאל נישט מאכן פעלערן.

מיין טרייסט איז אבער — מען זאגט א יידיש ווערטל:

„אז מען מאכט פעלערן, איז א סימן אז מען האָט געארבעט".

איך האָב באלד צו מיר פארבעטן די חברים וועלכע זענען אונטערגעשריבן אונטער די כרוזים צו אונזערע לאנדסלייט, און נישט פיל טראכטענדיק האָבן מיר אין דער דאָזיקער נאכט באשלאָסן צו ציטערטן צו דער ארבייט, און עס מוז געזאָגט ווערן צו אונזער אלעמענס כבוד, אז מיר האָבן באלד מצליח געווען אין אונזער שווערע אָבער הייליקע אויפגאבע.

טאקי מיר אליין — די חברים פונם ועד האָבן זיך תיכף ומיד מתחייב געווען און באלד אויפן אָרט איינגעצאָלט צי 100 פונט, אזוי אז עס איז אויפן אָרט געלייגט געוואָרן דער פונדאמענט פאר די גרויסע הוצאות וועלכע דאָס 'ספר' האָט אין זיך ארייגנגעזאָפט.

יעדער פון אונזערע חברים פונם ועד האָט באקומען זיין ארבייט, מיר האָבן זיך באלד געווענדעט צו אונזערע לאנדסלייט אין ישראל און אויך אין חוץ לארץ.

דאָס זענען די דריי אויפריפע צו אונזער ציבור, אלע זענען פאָרפאסט אין ביידע שפראָכן, עברית — יידיש.

אויפרוף נומער 1.

ארגון יוצאי ציעשינאָוו והסביבה בישראל

ב"ה, תל-אביב ניסן תשכ"ט אפריל 1969

אנו מתכבדים להודיעכם, שהוועד החליט להוציא לאור „ספר-זכרון" להנצחת קדושי עירנו. הננו פונים בזה לבני עירנו בבקשה:

1) להעביר אלינו תמונות בודדות או משפחתיות מאנשי עירנו הנעדרים וגם מאלה שנשארו לפליטה עד מאה ועשרים.
2) למסור לידינו מכתבים, סיפורים מהעבר, אירועים מלפני המלחמה.
3) הספר יצא לאור בשתי השפות (עברית — יידיש).
4) החומר שיתקבל באחת משתי השפות, יעבור ליטוש ספרותי, בלי להמעיט את ערכו ותוכנו. באפשרותך גם להנציח בספר את שמך, משפחתך, מכריך וידידיך.

הוועד פונה לכבודו לעזור לנו, כדי שנוכל לבצע עבודת-קודש זו.

אנו זקוקים לחומר ולתרומה נאותה; הוצאות ההדפסה עם התמונות, יעלו עד עשרת אלפים לירות.

את החומר והתרומות אפשר להעביר לידי אחד מאנשי הוועד החתומים מטה.

נציין בזה שאחרי הדפסת הספר, יקבל כל אחד בחזרה את התמונות האוריגינליות, נוסף לעותק אחד של „ספר-זכרון".

בכבוד רב

ה ו ו ע ד

1) גלנצר צבי אלימלך, רמת-גן, התקוה 1
2) טפר שמואל זיינבל, תל-אביב, רח' חובבי ציון 31
3) ליברמן שמואל, בני-ברק, רח' לוי יצחק 7
4) לנגנטל דוד, בני-ברק, רח' בעש"ט 30
5) פרידמן בן-ציון, בני-ברק, רח' יהושע 14
6) ד"ר רביד (שמוקלר) דוד, תל-אביב, דרך השלום 95 (משרד הארגון)
7) שמיד סנדר, בת-ים, רח' פרלשטין 31

ת ר מ ו ל ק ר ן ה ס פ ר !

פֿאַרבאַנד פון ציעשינאָווער לאַנדסלייט און אומגעגנד

אין ישראל

ב"ה, תל־אביב ניסן תשכ"ט
אפריל 1969

ליבער חבר־ה!

מיר בעטן זיך אייך מיטצוטיילן, אַז דער וועד פון אונזער לאַנדסמאַנשאַפֿט אין ישראל, האָט באַשלאָסן צו פֿאַרעפֿנטלעכן אַ „ספר־זכרון" פֿאַר די קדושים פון אונדזער שטאָט און אומגעגנד.

מיר בעטן אייער מיטהילף

1) שיקט אונדז בילדער פֿאַרשידענע, פון פֿאַרשטאָרבענע און אויך פון אונדזערע לעבענגעבליבענע ביז הונדערט און צוואַנציק.

2) בריף, דערציילונגען, פֿאַסירונגען פון פֿאַר דעם קריג.

3) דער „ספר" וועט דערשיינען אין עברית און אויך אין יידיש, און אין אַ פּראַכטבאַנד און אין וועלכן אַ יעדער קען פֿאַראייביקן זיין אייגענעם נאָמען, פון זיין משפּחה, פּריינד און באַקאַנטע.

4) אייער מאַטעריאַל קענט איר שיקן אויך אין יידיש.

מיר וועלן זיך צו אייך — אונדז צו העלפֿן אין אונדזער הייליקער ארבעט מיט מאַטעריאַל און אַן ענטשפּרעכנדע געלדשפּענדע. מיר באַמערקן — די אויסגאַבן זענען באַרעכנט אויף צירקא 10 טויזנד פונט.

נאָכן אָפּדרוקן פונעם „ספר", וועט יעדער צוריקבאַקומען זיינע אָריגינעלע בילדער און אויך אַ ספר.

דעם מאַטעריאַל און געלטשפּענדע קענט איר שיקן צו איינעם פון די אונטן אונטערגעשריבענע חברים וועלכע געהערן צום וועד.

מיט חברשן גרום
דער וועד

1) **גלאַנצער חיים מלך, רמת־גן, רח' התקוה 1**
2) **טעפּער שמואל זיינבל, תל־אביב, רח' חובבי ציון 31**
3) **ליבערמאַן שמואל, בני־ברק, רח' לוי יצחק 7**
4) **לאַנגענטאַל דוד, בני־ברק, רח' בעש"ט 30**
5) **פּריידמאַן בן ציון, בני־ברק, רח' יהושע 14**
6) **ד"ר רביד (שמוקלער) דוד, תל־אביב, דרך השלום 95 (פֿאַרבאַנדס קאַנצליי)**
7) **שמיד סענדער, בתי־ם, רח' פּרלשטין 31**

ש פּ ע נ ד ע ט פּ אַ ר ד ע ם ס פּ ר!

אויפרוף נומער 2.

ארגון יוצאי ציעשינאוו בישראל

ב"ה, תל-אביב **סיון תשכ"ט.**
מאי 1966

לחבר—ה שלומות רבים!

פעם נוספת אנו מרשים לעצמנו לפנות לכבודו-ה בבקשה כדלהלן: הוועד החליט למסור בעוד חודש ימים לבית דפוס את החומר הספרותי והתמונות הנמצאות בידיו.

כפי שאנו מקווים, ייצא הספר לאור תוך שלושה שבועות; אם עד ה-15 ביולי ש.ז. לא נקבל מכבודו-ה תשובה חיובית, כלומר **תמונה מקרוביו והתרומה,** סימן שסרב-ת לשתף פעולה במצווה זו.

במקרה זה מסירים אנו מעצמנו את האחריות, ומתרים שלא יהיו אחרי המעשה טענה או פתחון פה שלא הזהרנו על כך.

אנשי עירנו שלא ישתתפו במבצע זה, יצטערו בוודאי על אי הופעת משפחותיהם בספר „ז כ ר", לא תמונה מיקיריהם ולא סיפור על מעשיהם הטובים, ובעיקר — **שלא יקנאו אחרי הכל באלה,** אשר תמונותהם ודברי הספד על משפחותיהם יפורסמו בספר לזכרון עולם.

כדאי לציין שהספר יהיה מעוטר בעיטורים אמנותיים, באותיות שמנות בעברית וביידיש ובכריכה נהדרת.

אַז איהר וועט אונז נישט ביז דעם 15 יולי ד.י. צו שיקן אַ בילד און דעם בייטראג פאַר די דרוק אויסגאַבן צום ספר, איז אַ סימן — אַז איהר זאָגט זיך אָפּ פון די באַטייליקונג אין דער דאָזיקער מצווה.

מיר נעהמען פון אונז אַראָפּ יעדער פאראנטוואָרטונג, איהר זאָלט שפּעטער נישט האָבן טענות צום ועד אַז מען האָט אייך נישט געוואָרנט.

איהר זאָלט אויך שפּעטער נישט מקנא זיין די דאָזיקע מענשן וועלכע וועלן יאָ ערשיינען אינם ספר צו עהרען פון זייערע משפחות אויף אייביקע צייטן.

בכבוד רב
בשם הועד
דר. דוד רביד יו"ר טפר שמואל ז. המזכיר

חברי הוועד

גלנצר צבי אלימלך
טפר שמואל זיינבל
לנגנטל דוד
ליברמן שמואל
פרידמן בן ציון
רביד דר. דוד
שמיד סנדר

אויפרוף נומער 3.

ב"ה תל-אביב סיון תשכ"ט

לחבר/ה!

נא להעביר אלי **מיד** את שמות הנפטרים בזמן השואה, אשר כבודו/ה מעונין/ת להנציח בספר זכרון.

שיקט מיר ביטע זאָפאָרט די נעמען פון אייערע משפחה אומגעקומענע אין דער צייט פון דער שואה, וועלכע איהר ווילט פאַראייביקן אין ספר הזכרון.

דער ו ע ד

אויף די דריי אויפריפע האָבן זיך אין די ערשטע צייט אָפגערופן 2—3 לאנדסלייט, באַלד האָבן זיך אונגעשלאָסן, אָפגעזעען פון אייניקע אופטריניקע, כמעט אלע ציעשינאָווער פון ישראל און אויך פון חוץ לארץ, מיט פיל אָנערקענונג און ברכות פאַר יעדן באַזונדער און פאַר די חברים פונם ועד בפרט, און מיט האָרץ און דאנקבארקייט צו געשיקט די תרומות, פיל האָבן אויך געשריבן מאמרים, וועלכע זענען אינם ספר פאַרעפנטליך געוואָרן.

א האַרציקן דאַנק פאַר די חברים פונם ועד:

ר' צבי אלימלך גלנצר
ר' שמואל ז. טפר
ר' שמואל ליברמן
ר' דוד לנגנטל
ר' בן ציון פרידמן
ר' סנדר שמיד

פאַר זייער האַרציקע איבערגעגעבענקייט און פאַר זייער מיטהילף צום אויפשטעלן די דאָזיקע גייסטיקע מצבה.

אין מיין אייגענעם נאָמען און אינם נאָמען פונם ועד, דאַנקען מיר אייך ליבע לאָנדסלייט פאר אייער פארטרויען צו אונז, און מיר ווינשן אייך און אייערע משפחות לאנגלעבן, נחת פון קינדער, שלום אויף אייך און שלום אויף אונזער טייערע מדינת ישראל.

ד"ר דוד רביד

חברי הוועד

מימין לשמאל: ר' שמואל ז. טפר, ד"ר דוד רביד, ר' דוד לנגנטל.
בשורה שניה: ר' סנדר שמיד, בן ציון פרידמן, ר' שמואל ליברמן,
ר' צבי אלימלך גלנצר.

חברי הוועד – ארגון יוצאי ציעשינאוו לשעבר
בישראל

מימין לשמאל: ר' דוד לנגנטל נ"י; ר' שמואל טפר נ"י; דר. דוד רביד נ"י יו"ר, נואם; ר' ליב גלר ע"ה; ר' שמואל ליברמן נ"י.

ר' דב קניג

ר' דב קניג מאנטוורפן, יליד ציעשינאוו, בנו של ר' משה, ז"ל הפריש מהונו תרומה ניכרת ועל ידי כך, איפשר לנו להוציא לאור את הספר הזה.

השוכן בשחקים יגמול לו שכרו בזה ובבא.

ארגון יוצאי ציעשינאוו בישראל

למחבר „ספר־הזכרון" ציעשינאוו !

לכבוד חברי וידידי היו"ר והעורך של „ספר־הזכרון" ציעשינאוו ד"ר דוד רביד (שמוקלר), חברינו ובן־עירנו שליט"א.

תפקיד עריכת הספר נמסר לידיך הנאמנות, ועליך נאמר הפסוק „כל ימי גדלתי בין החכמים והייתי מתאבק בעפר רגליהם", אשר הוכחת את כוחך כאמן הסגנון העברי הן ביצירה המקורית והן בעריכת „ילקוט ציעשינאוו".

ידידי וחברי ד"ר דוד רביד נ"י,

אתה בן למשפחת שמוקלר המיוחסת, תלמיד חכם מובהק, קבלת חינוך תורני ומסורתי, בימי נעוריך למדת תורה בהתלהבות, ושמך יצא לתהלה ולתפארת. ספגת תורה ויראה מפי האדמו"ר הרב שמחה ישעכר הלברשטאם מציעשינאוו זצלה"ה וכמו"כ שאבת את תורתך מפי הלמדן הנודע רבי זלמן לרר ז"ל, בציעשינאוו, ובפרוץ מלחמת העולם הראשונה עברת עם כל המשפחה לווינה ושם המשכת בלימודי חול בגימנזיות ובאוניברסיטאות; בידיעותיך ובכשרונותיך הנפלאים זכית לקבל את תואר ד"ר בווינה. אחרי שחזרת לעירנו — המשכת לעסוק בצורכי ציבור ובפעולות חברתיות־תרבותיות, וכן בדבר הושטת עזרה להצלחת מפעל „ספר זכרון ציעשינאוו בישראל".

בתור חבר הוועד אני מביע רחשי־תודה והערכה לכל אלה שסייעו בידים, במם ובמעש, להגשים את תוכנית ההנצחה.

שמואל ש. ליברמן

חבר הוועד

ד' בני משפחת קנטר מלפנים, בעלי בתים וחברים בחדר האוכל בקיבוץ מעוז-חיים

חלק היסטורי

מאת

ד"ר דוד רביד

חיי היהודים עד ימי מלחמת העולם הראשונה בציעשינאוו

ציעשינאוו, הפינה הנידחת בקצה הגבול של אוסטריה–הונגריה ורוסיה הצארית, היתה סגורה ומסוגרת בתוכה.

לא היתה לה תחנת רכבת, היא לא שינתה ממהלך חיי האדוקים משנים קדמוניות, מאורעות מהפכניים שהתקיימו בעולם הגדול לא חדרו אליה אפילו בחד קול דק.

היחדות האדוקה עצבה את חייה הרוחניים, ומהבוקר עד הערב ומן העריסה עד הקבר לא סטו היהודים מדעת יוצרם.

פועל, חנווני, סוחר, בעל-עגלה או סבל – כולם השכימו אל בית התפילה או לבית המדרש לרוות צמאונם הרוחני, מי באמירת תהילים מי בלימוד דף גמרא משניות, עין יעקב ומי בעיון בזוהר הקדוש.

'הבחורים' היו חובשי בית המדרש, והאברכים אכלו מזונות (קעסט) אצל חותניהם ועסקו בתורה וחסידות.

החסידות השתלטה בכל, על-ידי האדמו"ר המקומי הרב ר' שמחה יששכר בר הלברשטאם ז"ל והן על-ידי חצרות האדמורי"ם מבלז, צשורטקאוו, הושיאטין ועוד. החיים הסתובבו על ציר חדת.

לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1914, התפזרו אנשי ציעשינאוו בכל קצווי מדינת אוסטריה-הונגריה. בעיקר אלה אשר הגיעו לבירה ווינה, נכנסה בהם רוח חדשה מעורבת ברוח המקורית הדתית, והנוער פתח את עיניו וראה לראשונה שקיימים חיים גם מחוץ לכותלי ד' אמות בית המדרש.

אחרי המלחמה, עם יתר האוכלוסיה, שב וחזר לביתו גם חלק מאלה אשר הושפעו מההשכלה. ביחוד נדבק הדור הצעיר בדיעות ואידיאלים חדשים ועשה מהפכה רוחנית בחיי היומיום של העיירה. מאז צצו בציעשינאוו כמו פיטריות אחרי הגשם, נוסף על לומדי תורה, גם כיתות פוליטיות שונות, ובעיקר התבסס הרעיון הלאומי לכל גווניו: סתם-ציונים, מזרחי, פועלי מזרחי, אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל וכו' וכו'.

קהילת ציעשינאוו הקדושה

כדי לתת מושג־מה על חיי יהודי עירנו, נציג קודם כל לדוגמה את המוסדות והארגונים אשר פעלו בקהילה זו.

מלבד בית הכנסת הגדול, היו בה עוד הרבה בתי־תפילה ותורה כגון: קלוז בלז, קלוז הושאטין, מנין „יד חרוצים", בית המדרש של המזרחי והציונים אשר מנהיגיהם עסקו נוסף לפוליטיקה גם בפעולות סוציאליות.

בעיר שלנו פעלו מוסדות סוציאליים למיניהם, כגון: חברת גמילת חסדים, חברה קדישה, חברה לחם עניים וכו'. מן המוסדות הפוליטיים כדאי להזכיר את „צעירי אגודת ישראל", „חבונד" ועל כולם „ההסתדרות הציונית הלאומית".

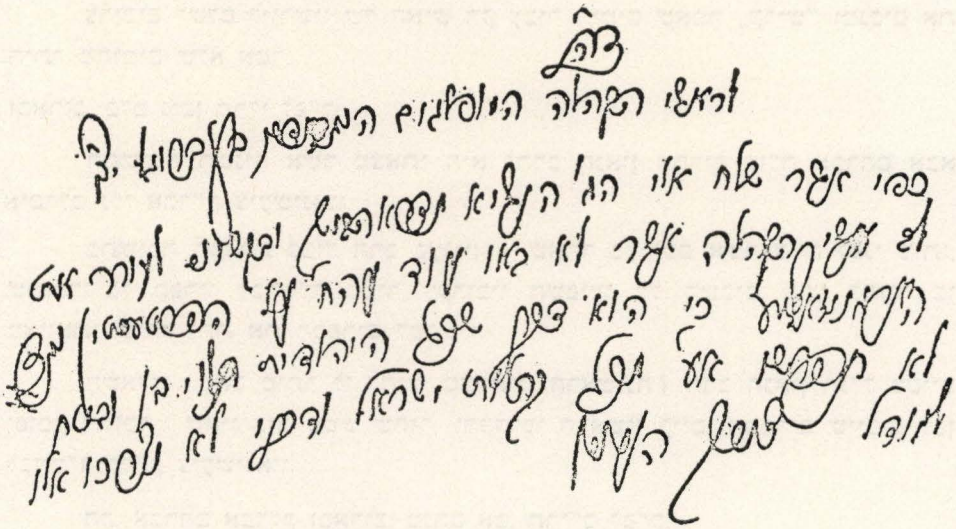
היו גם מוסדות תורה וחינוך אשר דאגו ללימוד התורה בקרב צעירים ומבוגרים גם יחד.

כל זה התמוטט ונחרב בחודש ספטמבר הארור של שנת 1939 כאשר הנאצי ימ"ש כבש העיר בהתאם להסכם בין שני השטנים — מולוטוב — ריבנטרופ, שם רשעים ירקב;

כדאי להזכיר כמה מאנשי שם יוצאי עירנו:

בראש וראשונה ברצוני להזכיר לטובה את מורי ורבי הרב דמתא האדמו"ר ר' שמחה יששכר בר הלברשטאם זצ"ל ואת בנו הרב האחרון ר' יחזקאל שרגא ז"ל אשר נפל חלל אחרי עינויים נוראים בבלז'ין בידי הנאצים ימ"ש, הי"ד.

כידוע היה הרב ר' שמחה יששכר בר ע"ה, רבם של אלפי חסידים אשר נהרו אליו מכל קצוות המדינה לחסות בצל כנפיו, לשמוע תורה מפיו ולקבל עצה טובה במצוקותיהם השונות.

פקסימיליה כ"י קודשו של הרב האדמו"ר ר' שמחה יששכר בר ז"ל

בשבתות ובמועדים מתאספים היינו יחד עם מאות חסידים מהחוץ לשמוע רינתו ותפילתו.

אינני מתבייש להודות, בחוזרי ברוחי להביט אחורה בתקופה זו נעשה אני בנפשי „חדודין-חדודין"; מצד אחד אני מכבד ומעריץ את זכר כבוד הרב ז"ל, ומאידך אני כואב כאבי נפש ושואל את עצמי למה לא זכה צדיק זה לראות בעיניו בהתחולל הנם הגדול, נם תקומת העם על אדמת אבותיו?

גדול היה בתורה ובמעשים טובים, אחד מבין גדולי ישראל בשעתו, קדוש וטהור בגופו ובנפשו, כל מעשיו היו אך ורק לשם שמים, נפח את נשמתו הטהורה בכ' טבת תרע"ד, בגיל ארבעים ושתיים. זצ"ל.

גם בנו היחיד, הרב האחרון ר' יחזקאל שרגא ז"ל, הלך בעקבותיו בתורה, ביראה, במסירות נפש נגד כל דבר שחשב לפירצת המסורת, והיה ידוע במעשיו הטובים עד אין קץ.

אחרי שהזכרתי את שני הרבנים האדמורי"ם, ברצוני לתת סקירה קצרה על יתר הרבנים עד מלפני 150 שנה בערך, אשר שמשו בקודש בעירנו.

מצאתי בספר ישן נושן בשם שו"ת „חסד לאברהם" מהרב הגאון בזמננו ר' אברהם מזבארוב – בוטשאץ ז"ל, בספרו מהדורה קמא חו"מ סימן מה' – מו' כותב כדלהלן:

להרב ר' יעקב תאומים נ"י אבד"ק ציעשינאוו.

בעניין האשה שלפני מותה צווה שאיש פלוני יאמר „קדיש" כל השנה, שכרו ארבעים רייניש כסף, לאחר שבועות מספר מת גם האיש ועתה תובעים יורשי האיש מיורשי האשה את כל הסכום שצוותה. הטענה היא, הואיל ולא התנה תנאי, שאם לא יאמר קדיש – לא מגיע לו השתלום הנ"ל, מה הוא הדין? הרב מזבארוב פוסק להלכה:

צריכים לשלם ליורשיו של האיש רק עבור הימים שאמר „קדיש" ומנכים את היתר מהימים שלא אמר.

זבארוב, כ"ט ניסן תר"י לפ"ק.

התשובה השניה אשר מצאתי היא להרב הגאון החריף מו"ה אברהם אבא איסרלס נ"י אבד"ק ציעשינאוו.

בתשובה לשאלת כבוד הרב בעניין – שאחד בעירכם אשר צווה לפני מותו, שימסרו כל ספריו לבהמ"ד בעיר, וקרוביו השפיעו על השכיב מרע לחזור בו מצוואתו וצווה לתת את הספרים לקרוביו.

השאלה – אם מותר לו לחזור מצוואתו הראשונה? הרב הגאון הנ"ל מסיים ופוסק להלכה: שאין בזה ממש שחזר, והקדישו הראשון קיים, הספרים שייכים לכן לבהמ"ד דק"ק ציעשינאוו.

הק. אברהם אבד"ק זבארוב, מנחם אב, תרי"ב לפ"ק.

ג) הרב דב בעריש מייזלס, עד שנת תרט"ו.

ד) הרב יצחק הורביץ בעל „באר יצחק" מקודם אבד"ק יערסליב, עד שנת תרכ"א.
ה) הרב פנחס תאומים עד שנת תרל"ט.
ו) הרב יעקב פרנקל עד שנת תרנ"ב.
ז) הרב שמחה ישישכר בר הלברשטאם משנת תרנ"ג – תרע"ד.
ח) הרב אריב לייביש רובין משנת תרע"ז – תרפ"ה.
ט) הרב יחזקאל שרגא הלברשטם הי"ד משנת תרפ"ו – שנת השואה – תרצ"ט.

מן הראוי להזכיר לטובה גם את מורי ורבי ר' זלמן לרר, ר' יצחק גלנצר, ר' אהרן קצבך, ר' יעקב פרידמן, ר' הירשלי דיין, צדיקים שהיו לכבוד ולתפארת של קהילתנו הקדושה.

האמידים בקהילה: ר' חנוך זילביגר, ר' שלמה שמוקלר, ר' משה קניגסברג, ר' משה קניג, ר' מרדכי גלנצר, ר' יהושע ציגלר, ר נחום פורמן, ר' מיכל שרגיל ע"ה, אשר ידעו לנצל את כספם במעשיהם הטובים לטובת עניי העיר ולטובת מוסדותיה.

האברכים: ר' לעזל מרגוליות, ר' יהושע שמוקלר, ר' זושיה טברסקי, ר' זושיה ברנר, ר' אשר דילר, ר' חיים עדעלמן, ר מיכל הלברשטם, ר' דוד דילר, ר' אייזיק למפל ואחרים, כולם מלאים וגדושים בתורה, השכלה ובמעשים טובים.

כדאי גם להזכיר במקום זה את חברי „הבונד", אברהם פושטר, הירש שמוקלר, אחים גולדברג, ואחרים.

כאן אזכיר מקרה שקרה ימים מספר אחרי שהקלגסים הגרמנים נכנסו לעירנו, המראה את האופי התמים של אנשים אלו.

אם אינני טועה, קרה הדבר ביום או יומיים לפני ראש השנה של שנת תרצ"ט (1939).

הייתי אז חבר במועצת העיריה ועל סמך זה הטילו עלי אנשי הקהילה ללכת לקצין העיר ולבקש היתר להתפלל בבית התפילה של העיר. למותר לומר, שדעתי לא היתה נוחה מתוכנית זו ונימוקי עמי. הסברתי שלפי הדין, אסור להכנס למקום סכנה ובעיקר – חשבתי בלבי כי השוכן בשחקים יקבל בוודאי את תחנוניו ותפילותינו בימי-סכנה גם ממקום מגורים פרטי ולאו דווקא מבתי התפילות אשר בימים כתיקונם היינו רגילים לשפוך את שיחנו לפניו.

אנשים תמימים אלו התעקשו והשפיעו עלי, למרות התנגדותי, למלאות את מבוקשתם ובלית ברירה – הלכתי אל הקצין מלא פחד ובלב שבור. אולם התניתי תנאי לבל יעבור – לשמור בקפדנות על החלטת קצין העיר בענין זה.

ככלבים משוסים התנפלו עלי הגרמנים ברגע שנכנסתי לפרוזדור הבית אשר הקצין ישב בו.

למזלי הגדול, יצא ברגע זה הקצין מחדרו, הציל אותי מידי הכלבים-החיילים-הגרמניים, ושאל אותי במה יכול לעזור לי.

ברגע זה לא ידעתי כוונתו, הייתי כמעט בטוח שאף הוא טומן לי איזו מלכודת בהתנהגותו האדיבה. חשבתי שהגיע קיצי.

לא פללתי ולא חשדתי בו ביחס אנושי כלפי, ולא האמנתי כלל שישנו וקיים עוד צדיק אחד בסדום. אחרי ששמע את בקשתי המוזרה ענה:

אינני רוצה שאתם תחשבו שאני שונא יהודים, לכן – באופן פרינציפיוני אינני מתנגד לכך שתתפללו בחג שלכם בציבור, אך עצתי היא – וזה לטובתכם, להמנע מלתת פתחון פה לחיילים; אל תלכו לבתי כנסת פן תעוללו לכם רעה.

חשבתי בלבי, הנה מלים כנות מפי הצדיק הסדומי. הוא לחץ את ידי ושלח אותי הביתה.

בחדרי חיכו לי קבוצה מאנשי שלומנו, וכאשר שמעו מפי התשובה, ענו כולם „נעשה ונשמע".

הייתי משוכנע שהצלחתי בשליחותי והודיתי לרבון העולמים שזכיתי לשמור על חיי האנשים התמימים הללו. אולם, לא מניה ולה מקצתיה.

לפנות בוקר ביום הראשון של ר"ה, כאשר הסתכלתי דרך החלון הסגור ומסוגר מרב פחד – נוכחתי לראות במו עיני כיצד הולכים היהודים לבתי הכנסת – מעוטרים בשטרימלך, לבושים בקפוטות משי, מעוטפים בטליתות כאילו לא קרה דבר, ובלי לקחת בחשבון את המצב המר אשר חל עלינו עם כיבוש העיר בידי הנאצים הארורים.

מעומק לבי התפללתי לשוכן שבשמים, שישמור על אחינו התמימים האלו, אולם – הכל היה לשוא. כשנודע לגרמנים שהיהודים התאספו בבתי התפילה, התנפלו עליהם באכזריות גסה; היכו באומללים על ימין ועל שמאל והשמידו כל אשר נפל בידיהם הטמאות.

האנשים התמימים והכשרים אשר הלכו ללא שוב ואשר במותם נתנו לנו את החרות, כי אם אמנם כלו בעשן ימיהם – בעינינו „אש הרשע לא פגעה בהם", וזכרם יפרח כצו חיים לעולם ועד.

לבסוף מבקש אני סליחה מכל אלה אשר שכחתי או לא ידעתי עליהם דבר, ומאלה שהזכרתי פן לא הערכתי כראוי ומעטתי דמות צביונם הרוחני וערך פעולות מעשיהם הטובים. אתם הסליחה.

הכרת תודה וברכה מגיעה במיוחד לחברי וידידי חברי הוועד:

גלצנר צבי אלימלך
טפר שמואל זיינבל
לנגנטל דוד
ליברמן שמואל
פרידמן בן ציון
שמיד סנדר

שיחיו כולם לאורך ימים טובים – אשר שיתפו פעולה ועזרו לי בעבודתי להוציא ספר זה לאור.

זכות הקדושים הנזכרים בספר, תגן עלי ועליהם שנוושע בכל משאלותינו לטובה ולברכה.

המחבר

ד"ר דוד רביד

קהילת ציעשינאוו

זייט דורות איז אונזער שטעטל ציעשינאָוו באַקאַנט געוואָרן מיט אירע רבנים, אדמורי"ם, תלמידי חכמים און משכילים.

אונזער רב רבי שמחה ישכר בר האלבערשטאַם ז"ל און שפּעטער זיין זון ר' יחזקאל ז"ל, מיט זייערע חסידים אַנהענגער, וועלכע האָבן אריינגעבראַכט אין אונזער שטעטל אַ יידיש חסידיש זאַפּטיק לעבן, זענען געוואָרן גוט באַקאַנט אין דער חסידישער וועלט.

די קעגנזייטיקע טאַלעראַנץ פון די פאַרשידענע טיילן פון דער יידישער באפעלקערונג זענען געוואָרן אַ מוסטער פאר די אַלע אַנדערע סביבותדיקע שטעטלעך.

חסידישע בעלי בתים, האַנדווערקער און סוחרים אַלע אויסגעמישט אונטער איין דאַך פון נאציאָנאַלע שטרעבונגען האָבן פארשטאַנען שטענדיק אין אַ צייט פון גרעסער זיך מיט געמיינזאמע כוחות אַקעגנצושטעלן דעם אויסערלעכן שונא.

ווי באקאנט האָבן אויך אין אונזער שטעטל נישט געפעלט קיין אַנטיסעמיטן, ווען אונזערע ליסאווסקים און שייאווסקים האָבן געפרוווט אַ הוליע צו טאָן, האָבן זיי באקומען אַ געהעריקן אָפּשניט פון אונדזער יוגענט אָן אונטערשיד פון פּאַרטיי. ווען עס האָט זיך געהאנדלט צו פאַרטיידיקן דעם יידישן כבוד אַדער יידיש פּאַרמעגן, האָט ביי אונז אין שטעטל געהערשט אַן אחדות, הלוואי היינט געזאָגט אַזאַ אחדות אין אַלע יידישע קרייזן.

אונדזער שטעטל האָט געציילט אַ 500–600 יידישע משפחות, וועלכע האָבן זייער כשר ברויט פאַרדינט אין האנדל, מלאכה און אין פרייע פראַפעסיעס. אין אונזער געמיינדע פלעגן אויך זיין יידישע לאַווניקעס. עס איז געווען אַ צייט ווען עס איז פאַרגעקומען אַ קאַמף צווישן די פּוילישע און יידישע לאַווניקעס. דער שרייבער פון די שורות, אליין איינער פון די געווען יידישע לאַווניקעס, וואָלט געקענט אנשרייבן אַ בוך וועגן זיין קאַמף מיט דעם אַנטיסעמיטיזם בירגערמייסטער, וועלכער האָט נאָר געטראַכט ווי אַזוי צו שעדיקן די אינטערעסן פון די יידישע בירגער פון אונזער שטאָט.

אַזוי האָט זיך געלעבט אין פריידן און לייד, ביז עס איז געקומען דאָס פאַרשאָלטענע יאָר 1939 און די דייטשע באַנדעס האָבן אַ סוף געמאַכט פון אונזער קהילה.

מיר, דאָס ביסל פארבליבענע יידן, וועלכע געפינען זיך אין ישראל, קומען זיך צווזאַמען יעדעס יאָר, כדי מזכיר צו זיין דאָס, וואָס מיר האָבן אַמאָל געהאַט און פאַרמאָגט.

און פאַרמאגט האָמן מיר זיער אַ סך. די יידן פון אונזער שטעטל, באזונדער אונזער יוגענט איז געווען אַ אויסגעוויילטע מחנה פון אינטעליגענטע, אינטעלעקטועלע און נאַציאָנאַל באַוואסטזיניקע מענשען מיט וועלכע יעדער קולטורעל פאַלק האָט געקאָנט שטאָלצירען.

און דאָס אַלעס צוזאַמען מיט די בתי מדרשים, ביבליאָטעקן און אַנדערע קולטור־אנשטאלטן איז דורך דעם דייטשן מערדער־פּאָלק מיט זייערע פּוילישע און אוקראַיניש שותפים פֿאַרניכטעט און פֿאַרטיליקט געוואָרן.

דאָס דרייהונדערט יעריקע ציעשינאָוו

ווי געזאָגט, האָב איך געהאט דעם כבוד אַדער אומכבוד צו זיין אַ קורצע צייט אַ פֿאַרשטעער פון די יידישע באַפעלקערונג אין אונזער געמיינדע, אַדער ווי מען האָט עס דאמאָלס גערופן „דאָזאָר".

אלס זאלכער, האָב איך געהאט צוטריט צו דעם געמיינדע אַרכיוו. צווישן פאַרשידענע אינטערעסאַנטע אַלטע דאָקומענטן, האָב איך געזעען אַ דאָקומענט געשריבן אין דער אלטע פּוילישע שפּראַך, דער דאָקומענט איז פון דעם יאָר 1650 ד.ה. מיט איבער 300 יאָר צוריק.

אין דעם דאָקומענט ווערט דערצעלט אַזאַ געשיכטע.

אינם יאָר 1648 ד.ה. ווי איך האָב אויסגערעכנט איז דאָס בעקאַנטע טרויעריקע יאָר שנת ת"ח, זענען פֿאַרטריבן און אויסגעהרגעט גענוואָרן כמעט אַלע פּיינד פון ישו, וועלכע האָבן זיך געפונען אויף דער פּוילישער ערד.

צוויי יאָר שפּעטער ד.ה. אים יאָר 1650, האָבן זיך באַזעצט אין אונזער דאָרף ציעשינאָוו 3 יידן וועלכע זענען ניצול געוואָרן פון די הענד פון ישו'ס פֿאַרטיידיקער, דאָס זענען געווען הירש שבת, מרדכי שעיה און אברהם שמוקלער, דער ערשטער האָט געאַקערט דאָס פעלד דער צווייטער האָט פֿאַרקויפט בראַנפען און אברהם שמוקלר איז געווען אַ גאַלדשמיד, און אַזוי ווי עס האָט עקזיסטריט אַ געזעץ אַז די פּיינד פון ישו איז פֿאַרבאָטן צי וויינען אינם דאָרף האָט מען זיי נאָך 2 יאָר וויינען ארויסגעטריבן.

די ערשטע 2 יידן שבת און שעיה האָבן זיך געשמד און בזכות זה זענען זיי וויטער געבליבן ווויינען אין אונזער דאָרף.

מיין פּריוואַטע מיינונג — אַז די אַלע שבתאַווסקים און שאייאַווסקים שטאַמען אַוודאי פון די 2 מומרים הירש שבת און מרדכי שעיה.

איך פֿערזאָנליך האָב געהאט דאָס גרויסע גליק וואָס מיין עלטער זיידע פון פאָר 300 יאָר ר' אברהם שמוקלער, האָט אויסגעהאלטן דאָס יידישקייט, און האָט זיך נישט געשמד, נאָר פּשוט פֿאַרלאַזט דאָס דאָרף וועלכעם איז באַשטאַנען נאָר פון עטליכע האַטים אין דער זשוקובער גאָס, און ער האָט זיך באַזעצט אויף דעם פּרייעם פעלד אַ ערך 3—4 הונדערט מעטר וויטער פון דעם דאָרף. וויטער הייסט עס, אַזוי לעזן מיר אין דעם אַלטן דאָקומענט — אז נאָכדעם ווי ר' אברהם שמוקלער האָט אויפגעבויט זיין צריף, אויף דעם אָרט וועלכען מיר האָבן געקענט אלס רינגפּלאַץ אין אונזער שטאָט, האָבן זיך מיט דער צייט באַזעצט נאָך עטליכע יידן, און אַזוי האָט זיך אים לויף פון די הונדערטע יאָרן ענטוויקלט דער יידישער ישוב אין אונזער שטעטל.

פון דער נייע צייט אין ציעשינאוו

איך וויל דערמאנען און אויפוועקן אין די הערצער פון אונזערע לאַנדסלייט א געפיל פון לייד און פרייד.

אונזער שטעטל איז געווען באקאנט און א אויסנאַם פון אַלע ארומיקע שטעטלעך דאַרך דעם חשובן כסא הרבנות און דאַרך זיין חסידישן הויף וועלכער האָט זיך געצויגען פון דעם יאָר תרנ"ג – 1893, ד.ה. פון דעם באַקאַנטן שבת פרשת ויחי, וועו דער אלטער ציעשינאַווער רב הרב שמחה ישכר בר הלברשטאם עליו השלום, איז אויפגענומען געווארן אלם מרא דאתרא אין אונזער שטעטל.

ביז דעם פאַרשאַלטענעם חדש סעפטעמבער 1939, האָט אינם שטעטל געלעבט א ערך פון 500 – 600 יידישע פאמיליעס. ווי אין אלע קליינע שטעטלעך האָבן יידן געלעבט פון מסחר אין מלאכה.

די ספעציפישע יידישע פאַכן, ווי שוסטער, שניידער און בעקער האָבן געארבייט פאַרן פריוואַטן פאַרברויך און פארן מארק וועלכער פלעגט פארקומען יעדן דינסטיג. פויערים פון די ארומיקע דערפער האָבן פול געמאַכט דעם גרוי־סען רינגפלאַץ, יידן סוחרים האָבן געקויפט פויערישע פראַדוקציע, און די פויערים פון זייער זייט האָבן איינגעהאנדעלט פון די יידן – מלבושים, לעדער און נויטיקע מכשירים פאַר די פעלדער און וועגענער. מיט א געמישט געפיהל דערמאַן איך זיך נאָך היינט, די טענער פון אייזן־האקן, קאַסעם־קלינגען און פון צעבראַכענע דורך די גוויישע שיכורים, ביר און בראַנפען גלעזער.

ציעשינאוו האָט געהאַט איהר יידישן לעבענסשטייגער, גייסטיק רייך און פאַרשידענפאַרביק איז געווען דאָס געזעלשאַפטליכע און קולטורלעבן. עס זענען געווען פאַרטייען פון אַלע ריכטונגען, אָבער די גרעסטע השפעה האָבן זיך ערווארבן די ציוניסטישע פאַרטייען ביי כמעט אַלע שיכטן פון דער קהילה.

דער בונד האָט געהאַט א השפעה אויף די יידישע ארבייטער און בעלי־מלאכות. סוחרים האָבן געהאט זייערע ספעציפישע קלאַסען אינטערעסען, אָבער ווען עס האָט זיך געהאַנדלט לטובת הכלל ד.ה. ווען דער כלל האָט זיך געמוזט פאַרטיידיקן געגען די אַנטיסעמיטישע מיעשצאַנעס, פלעגען מיר ציוניסטען, מזרחיסטן, און אַנדערע נאַציאַנאלע עלעמענטן, זיך לייכט צוזאמען רעדן מיט אונזערע ברידער פון בונד, בילדען א אייזערנעם פארהאנג וועלכען די אייניקלעך פון הירש שבת און מרדכי שעיה, די אַלע שבתובסקים און שייאובסקים האָבן נישט אַזוי לייכט געקענט אַדורכברעכן. וועו פון אונז געדענקט נישט דאָס יאָר 1924?

אין דער צייט פון התיצבות, וועו די שקצים פון די ארומיקע דערפער האָבן זיך פארזאמט אין שטאָט און געהאט חשק א ביסל א לעב צו געבן אויף דעם חשבון פון די יידן.

אַנגעהויבן האָט עס זיך מיט א אייזערנעם טאַפּ וועלכן א פוגרומטשיק האָט געווארפן און טאַקע דעם טאַפּ ציבראַכן אופין קאפ פון ר' חיים ישראל שרייבר ז"ל.

וויי אויף א געהיימן רוף איז די גענצע יוגענד ארוים פאַרטיידיקן דעם יידשין כבוד.

דאכט זיך אויב איך האָב קיין טעות נישט, האָבן מיר דאמאלס אַוועקגעלעגט 2 פּוגרומטשיקעס, נישט אכטענדיק אויף די חלושיסדיקע געשרייען פונם יונגען גלח ימ"ש, וועלכער האָט געשריגען: „באַזשע-כזשעציאנסקי פולסקי קרעוו שען לעיע וו פאלסקים ציעשאנאַוויע".

מיר האָבן געהאלטן אין איין שלאָגן — וויל אין אַ עת צרה זענען מיר געווען אלע ווי איין שטיק שטוהל פארגעסענדיק אים קריטישן מאָמענט פון אַלע אונזערע פּאָליטישע אנטאָגאָניזמען.

מיר נאציאָנאַלע יוגענד האָבן געהאָט אַ אייגןווינקעל מיט אַ בית כנסת, דער בונד א פרץ ביבליאָטעק, דער חסידישער ייד האָט געפירט זיין אייגן שטייגר לעבן.

דעם רב'ס געסל מיטן רבינ'ס הויף, די בעלזער חסידים, הושאטינער חסידים, דער גרויסער בית המדרש, האָבן אין זיך קאָנצענטרירט דאָס פרימע חסידישע לעבן. דער רבי ר' שמחה ישכר בר ז"ל און שפּעטער זיין אומגליקלעכער זוהן ר' יחזקאל ז"ל, האָבן געהאָט זייערע חסידים. פון פארשידענע שטעט פון פּוילן, גאליציה און אפילו פון דעם ווייטן אונגארן, פלעגן זיי קומן זיך אויסלעבן זייערע שבתות און ימים טובים ביים רבינ'ס טיש, גלייכצייטיק אריינגעבראַכט אַ פריש לעבן אינם שטעטל.

איך דערמאן זיך, אַלס יונגער חסידישער בחור דעם תענוג הגשמי והרוחני וועלכן איך האָב געפילט אין די ימים טובים, שבתות וועלכע איך האָב פאַרבראַכט ביי דעם אַלטן רבין ז"ל.

אין זיין גרויסער שטוב, ביי דעם שלוש-סעודות איז פינסטער, אַ חיליקע התעוררות הנפש — פשוט מיט דער האַנד אונצימאַפּן, האָט זיך געגאָסן פון דער נשמה יתרה, ווי פון אַ ריזיקן פונטאַן.

די פורימ'ס די שמחת-תורה'ס, דאָס גליק און דאָס חיליקע געפיל, קען נאָר פאַרשטעען דער, וועלכער האָט אַזאַ לעבן פערזעניליך מיט געלעבט.

שוין אין דער לעצטע צייט פאָר דעם צווייטן וועלט-קריג, פלעגן די שבתות אויסגעפילט ווערן מיט קולטור און מיט תורה.

דער בונד מיט וועלטליכע יידישע קולטור, און דער חסידישער ייד מיט תורה און רבישע מעשיות, און אויך אריינכאַפּן אַ טענצל פאַרגעסענדיק, אַז דער מאָרגן ברענגט נייע זאָרגן.

מיר אויף אונזער נאַציאָנאַלן שטייגר, מיט לערנען עברית, און אויך נישט פאַרגעסענדיק אַריינצוכאַפּן אַ שיעור גמרא מיט תוספת און אַ קאַפּיטל תנ"ך.

און אַזאַ ריין חיליק לעבען איז דורך דעם דייטשען שטן פאַרניכטעט געוואָרן.

„זכור ה' מה היה לנו, הביט וראה את חרפתנו"

(איכה ד).

צורר אייכמאנ'ס פרוצעס אין ירושלים

די גאַנצע צייט פינם פראָצעס, האָב איך געשוויגען און זיך צוריק געהאַלטען פון צו בעטייליגען זיך אינם ויכוח וועגען די חיישע איינגעבוירענע אייגנשאפטען

פון דעם שרין מיט דעם מענשען פּנים, וואָס הייסט אייכמאַן, איך האָב מיר געטראַכט – כל זמן דער שרין שטעט פֿאַר דעם משפּט, און דער פּסק דין איז נאָך נישט אַרויסגעזאָגט, איז עס א 'סוב־יודיצע' ד.ה. אַרויסגעזאָגט אַ מיינונג, אַז דורכדעם זיך אַריינגעמישט אין אַ יורידישע נאָך נישט אַנטשידענעם משפּט וועלכע איז לויט אַלע קודעקסן פֿאַרבאָטן.

אָבער נאָך דעם פּסק דין פון בית הדין אין ירושלים אַז דער כלב איז אַ בן מות, אין נאָכדעם ווי פֿאַרשידענע אַזויגערופענע שיינגייסטער מיט ווייבערישע וויכע הערצער האָבן קריטיקירט דעם האַרבן פּסק דין, האָט מיך אַרומגעכאַפּט אַ גרויל און עקעל צי די גולאַנצעם און בובערס, און זייער גלייכען.

איך ערלויב מיר דאַרכדעם צי נעמען אַ חלק אין דעם ויכוח צי דער פּסק דין האָט אין זיך א רעכטליכע און מאָראַלישע אונטערלאגע טראָץ דער קריטיק פון אייניקע יהודים און טראָץ דעם באשיינפערליכען כלומרשטן באַוויז פון די וויכ־האַרציגע וועלכע זאָגען זיך אַרוים געגען דעם פּסק פון ירושלים באַהויפּטענדיק מיט זייער יעזואיטישען חריפות, אַז וועז די סנהדרין האָבן במשך פון 70 יאָר אַרויסגעטרוגען אַ טויט אורטייל, האָט מען זיי געדרופן „בית־דין חבלנית" דאָס הייסט, אַ געריכט פון מערדער (מכות ז').

מילא – די גאַלאַנצים און קומפּני, פֿארשטע איך זייער גוט, זיי האָבן זייער אויסרעכנונק, אז וועז דער שרין זאָל בלייבן לעבען, וועט ער געווים שרייבן זיינע זכרונות און אַלס ביזנעסלייט וועלען זיי אויפקויפן ביי אים זיין שרייבעכץ, און מיליאָנען וועלן זיך שיטען אין זייערע קעשענעס, נישט אַכטענדיק אַז דאָרך דעם שרין פֿאַרגאַסענעם יידיש בלוט מאַכט זיי רייך, וויל ביזנעס געהט איבער אלעם, אָבער אַז איך האָב געלעזן די קריטישע באַוואַרענישן פון אַ טייל וועלכע האלטען זיך פֿאַר צדיקי הדור און זיצען אין חוץ לארץ, ערלויב איך מיר זיי צי פרעגן ילמדנו רבנו: א) פֿאַרוואָס האָט משה רבנו געמעגט ארויסטראָגן אַ פּסק דין אויף דעם צורר ישראל 'עמלק': תמחה את זכר עמלק מתחת השמים, זאָלסט אופּמעקן דעם זכר פון עמלקין פון אונטער דעם הימל. און עס האָט זיך נישט געפונען קיין פֿראָפעסור אָדער רב וועלכער זאָל זיך ערלויבן צי פֿראָטעסטירן געגען משה רבנו'ס געראַטען אורטייל, אפילו קרח – משה'ס גרעסטער געגנער האָט געשוויגן. ער האָט אונגענאָמען אַ פול מויל מיט וואַסער און שטיל מסכים געוועזן אַז משה איז געראַטען. און ווייטער – פֿאַרוואָס האָט געמעגט דער פֿאַסטוך דוד אויפהאַקן דעם קאָפּ פון דעם שונא־ישראל גולית? אויך דאמאלס האָט זיך נישט געפונען קיין איין ייד וועלכער זאָל פֿראָטעסטירען געגן דעם אורטייל וואָס דוד האָט אַרויסגעטראָגן, און אויך אויסגעפירט געגן דעם דאמולסדיקן אייכמאַן, להיפך – דאָס פֿאַלק האָט דודן בעלויבט מיט באשטימן אים אַלס מלך בישראל.

פֿאַרוואָס האָט די פרוי יעל געמעגט פֿאַרנאַרן דעם שונא־ישראל סיסרא, אים צישפּאַלטן דעם קאָפּ און דאָרך דידאַזיקע העלדן מלאכה, איז זי דידאַזיקע פרוי אַריין אין דער יידישע פֿאַלקסגעשיכטע אויף אייביקע יאָרן, נאָך מעהר – זי בעקומט אַ גרויסע בעלויבונג, ווי אין תנ"ך שטעט (שופטים ה) „תבורך מנשים יעל, אשר הלמה בראש סיסרא ומחצה רקתו".

הטכניקה המפותחת של העם הגרמני.....

„כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי, נשפך לארץ כבדי על שבר בת־עמי"

פֿאַרוואָס האָט געמעגט מרדכי הצדיק אויסקוילענען צענדליקער טויזענטער שונאים און מיר פרייען זיך עד היום אויף די נסים וואָס מיר האָבן געקענט זיך נוקם זיין אין אונזערע שונאים, ענפערט מיר, פֿאַרוואָס זענען אין אייערע אויגן דער גרעסטער שונא־ישראל פון אונזער לאנגער געשיכטע בעסער פון עמלקן, גולית, סיסרא און המן? זיי די אויסגערעכנטע שונאים האָבן געוואָלט אָבער נישט דערלעבט אונז אומציברענגן האָט מען זיי די קעפּ אויפגעהאקט, דער רשע אייכמאן האָט ליידער אַ דריטל פון אונזער פֿאלק דורך פֿאַרשידענע ראַפֿינירטע טויט שטרופן פֿאַרניכטעט, פֿאַרוואָס זייט איהר זיך מרחם אויף דעם דאָזיקן אויסוואַרף? און אויב איך בין מיך נישט טועה האָט אסך נישט געפעלט אַז אויך אייער קאָפּ, זאָל פֿאַלען צו די פים פונם צורר אייכמן ימ"ש. מיר וואַרטן אויף אייער תשובה...

דער נס אין קאַלכאַז

דער פחד פאַר דעם צורר אייכמן, האָט מיך מיט מיין פאַמיליע פאַרטריבן אין סטאַלינ׳ס מלוכה — ווי איך בין געווען איינער צווישן צענערטויזענטער פּוילישע יידן, וועלכע האָבן זיך געפינען אויף קאַטאַרגע ארבעט אין פאַרשידענע רוסישע סטעפּעס.

נאָך אנדערטהאלבן יאָר זיין פאַרשפּאַרט אין אַ מחנה טיפּ אין די דזשונגל-וועלדער הינטער דער וואָלגע, זענען מיר באַפרייט געוואָרן און יעדער איז געלאָפן ווי די אויגן האָבן אים געטראָגען. איך מיט מיין פאַמיליע זענען פאַרוואָגעלט געוואָרן אין אַ קאַלכאַז אין קירגיזסטאַן נישט ווייט פון דעם כינעזיש-רוסישן דרייעק.

די לעבענסבאדינגונגען זענען אזאלכע, אז אויף דעם בעסטן פאַל האָט מען געקענט האָפן צו שטאַרבן פון הונגער. אַלע מיינע באַמיאונגען זיך ארויסצודרייען פון דאָזיקן גיהנם, האָבן זיך אונגעטראָפן אויף א קאַטעגאָרישן אופּזוג הן פון די נ.ק.וו.ד. ווי אויך פון דעם קירגיזישן פּרעדסיעדאַטל פון קאַלכאַז.

די גאַנצע צייט האָבן זיי מיך געהאַלטן אויפן אויג געהיטן ווי עפעם אַ וואָזשנע מציאה, איך זאָל חלילה פון דאָרט נישט עוקר זיין. באין ברירה האָבן מיר געאַרבעט אין די קירגיזישע רייז-פעלדער פון זון אויפגאַנג ביז אוונט — פאַר 600 גראַם מעל.

די 600 גראַם מעל וואָלטן אונז געקענט דערהאלטן ביי דער נשמה, אָבער די צרה איז געווען, אז מ׳האָט זיי נישט געגעבן... טאָג אין טאָג אוים האָבן מיר געמוזט ארבעטן שווערער און ביטערער, געגען אַ קרענק און געטרינקן דעם שוויים.

נאָך 6 חדשים לעבענדיק אין דעם קאַלכאַז, בין איך מיט מיין פאַמיליע שוין דרייפערטל געווען אויפן עולם-האמת, אָבער דאָ איז געשען דער גרויסער נס.

נאָך מיין טעגלעכער ארבעט האָב איך געהאט יעדן טאָג נאָך אַ צוגאבליכע ארבעט — אויפזוכן דעם פּרעדסיעדאטיעל (פאַרזיצער) און מאַנען ביי אים דאָס פאַרהאַרעוועטע ביסל מעל. אָבער איר זאָלט נישט מיינען און אַריינפאלען אין אַ טעות, מוז איך אייך זאָגן, אז על פי רוב בין איך געבליבן ביים מאַנען און ער — ביי נישט געבן...

און אזוי זענען פאַרגאַנגען וואָכן מיט חדשים. אין אַ געוויסן טאָג, זייענדיק ווי געווענליך ביי דעם פּרעדסיעדאטיעל אין קאַנטאָר בעטענדיק אַ ביסל מעל פאַר מיין ארבעט, דערשיינען פלוצים אין קאַנטאָר אַ מאַן מיט אַ פּרוי מיט אַ 'פּריקאַז' פון דעם טאשקענטער נאַרקאָם (נאַראָדני קאָמיסאַר), אז אין משך פון 4 וואָכן מוז אין אונזער קאַלכאַז אויפגעבויט ווערן אַ באַד — „באניא" בלע״ז.

הערענדיק דעם באַפעל איז דעם קירגיז — (דעם פאַרזיצער פון קאַלכאַז) געוואָרן קאַלט און היים. פון גרוים שרעק וועגדעט ער זיך צו מיר מיט פאַלגענדער פראַגע: טאָוואַרישטש דאוויד אזיאשעוויטש, אפשר קענט איר צווישן אייערע פּוילישע מענטשן אַ בוי-אינזשינער וועלכער זאָל זיך אונטערנעמען די דאָזיקע באניע אויפצובויען?

די וועלט זאָגט אַ וועלטל, אז נויט קען מאַכן פון אַ שטימעם אַ חזן, און אַ חזן קען וועלן אַ בויאינזשיניער... דאָס זעלבע האָט אין דעם מאָמענט פאסירט מיט מיר. נישט קיין סך טראַכטענדיק, ענטפער איך דעם פרדסיעדאטל, אַז איך קען אַ מענטש פון אונזערע לייט, וועלכער איז אַ בויאינזשיניער, אַ מומחה, וועלכער האָט אין פוילן די גרעסטע הייזער און פאַבריקן אויפגעבויט, און דער מענטש געפינט זיך ביי אונז אין קאַלכאַז. דערהערנדיק אַזאַ בשורה טובה האָט ער צוריקבאקומען זיין נאַרמאַלע פאַרב און עס איז אים לייכטער געוואָרן אויף זיין האַרצן.

איך פרעג נאָר אויב זיי האָבן מיט זיך וועלכען עס איז פלאַן מיטגעבראַכט. אויף מיין וואנש באקום איך דעם נויטיקן פלאַן, נאָך אייניקע מינוט זאָג איך צו זיי אַזוי: טאַווארישטשי! איך אַליין בין דאָס דער גרויסער אינזשיניער, וועלכן פוילען האָט צו פאַרדאַנקען אירע שטעט און פאַבריקן. איך בין דאָס דער דאָזיקער מומחה שבמומחה, און איך נעם זיך אונטער די באניע אויפצובויען אין משך פון 4 וואָכן, נאָר אונטערן באדינג, אַז די 4 וואָכן זאָלן זיך אָנפאַנגען נאָכדעם, ווי דער פרעדסיעדאטל וועט מיר האָבן געליפערט דעם גאַנצן בוימאַטעריאַל.

הערנדיק אַזעלכע דיבורים, האָט דער פרעדסיעדאטל פון גרויס באגייסטערונג און ליבשאַפט מיר אזא גלעט געגעבן איבער די פלייצעס, אַז נאָך היינט פיל איך דעם טעם... ער האָט נאָך צוגעשמאַלצן מיט א פעטער רוסישער „ברכה" און תיכף מסכים געווען, מיר איבערציגבן די ארבעט.

דער ארבעטסלוין איז באַשטימט געוואָרן אויף 70 ק"ג ווייץ. געזאָגט און געטאָן.

נעמענדיק צו מיר עטליכע יידישע געהילפן, בכדי צו באַקומען 3 פאַרציעס ווייץ, האָב איך אנגאזשירט אויך מיין פרוי און מיין 6-יעריק יינגעלע.

ציגל האָבן מיר אליין געמאכט פון ליים, געטריקנט אונטער דער זון, דעם דאָך האָב איך געדעקט מיט 5 מ"מ דיקטען, נור איין חסרון איז געווען, לויט מיין באַרעכנונג האָט דער דאָך באדאַרפט פאַרנעמען 23 דיקטן, יעדע דיקטע אַ קוואדראט-מעטער, באַקומען האָב איך נאָר 20 דיקטן.

די איבריקע דריי האָט מען אוועקגעלאקחנט.. דער פרעדסיעדאטל האָט מיר פאַרזיכערט, אַז מיט דער צייט וועל איך באַקומען די פעלנדיקע דריי דיקטן.

דער בנין איז ביז צום טערמין פארטיק געוואָרן, עס איז נאָר געבליבן אַ לאָך אין דעם דאָך אין דער גרויס פון די פעלנדיקע דריי דיקטן...

לויט דעם פלאַן איז די באַניע געבויט געוואָרן טיף אין דער ערד, דער דאָך האָט זיך געמוזט אויסגלייכן מיט דער אויבער פלאַך... איך ווייל נאָך צוגעבן, אַז דער דאָרטיקער קלימאַט איז זייער ענלעך צו דעם ישראלדיקן, היגן. דאָס היסט, אַז דריי פערטל יאָר גייט נישט קיין רעגן. אַלזאָ! דער בנין איז פאַרטיק געוואָרן, ווי געזאגט צו דעם טערמין. פון גרויס צופריידנהייט האָט דער פרעדסיעדאטל דאָס מאָל יאָ געהאַלטן וואַרט און אפגעווויגן מיר די אויבענדערמאנטע 70 ק"ג ווייץ.

איצט שטעלט אייך פאָר רבותי, אונזער שמחה: מיין ווייב זאָל געזונד זיין, האָט יעדן טאָג געקאָכט „זאטשערקעס" — (קאשע) און געבאקן „לעפיאשקעס" — (פלעצלעך).

ביי אונז אין שטוב איז א גאנצע וואך געווען שמחת־תורה, ביז... אן אומגליק איז געשען. אין מיטן דער נאכט איז געפאלן א שטארקער רעגן. כאטש אזא רעגן איז דאך בכלל א זעלטענע זאך און דערצו אין א צייט, ווען עס פאלט דאך בכלל נישט קיין רעגן. נו, שטעלט אייך פאר מיינע צרות, דערזעענדיק אין דער פרי, אז פון דער באניע מיינער איז נישט געבליבן מער ווי איין שטיק ליים... איך נאטירלעך, וועלענדיק כאפן די פיש פאר דער נעץ, בין איך תיכף גענאפן צו דעם פרעדסיעדאטל און אים פארנטוואָרטלעך געמאכט פאר דעם גרויסן אומגליק, טענה'דיק, אז די באניע איז „צעווייקט געוואָרן" צוליב דעם וואס עס האבן געפעלט די דריי דיקטן אויפן דאך און דאס וואסער האט זיך ארייגעריסן אינווייניק.

דערשראקן פון מיינע רייד, וועגדעט זיך דער פרעדסיעדאטל צו מיר מיט די ווערטער: טאָווארישטש, איך מאך דיר באקאנט, אז עס דראָט אונז ביידע פארשיקט צו ווערן צו די וויסע בערן, מינדעסטנס אויף 10 יאָר. איין עצה איז פארן: מיר זאָלן ביידע קענען ראטעווען זיך פון דעם אומליק.

נאָך היינט אין דער נאכט זאָלסט דו מאכן א ויברח!

נאָך דעם ווען איך די גאנצע שולד ארויפלייגן אויף דיר, און מיט איין שאם ווען איך זיין געראטעוועט, און דיך וועט מען רופן קנאקניסל..

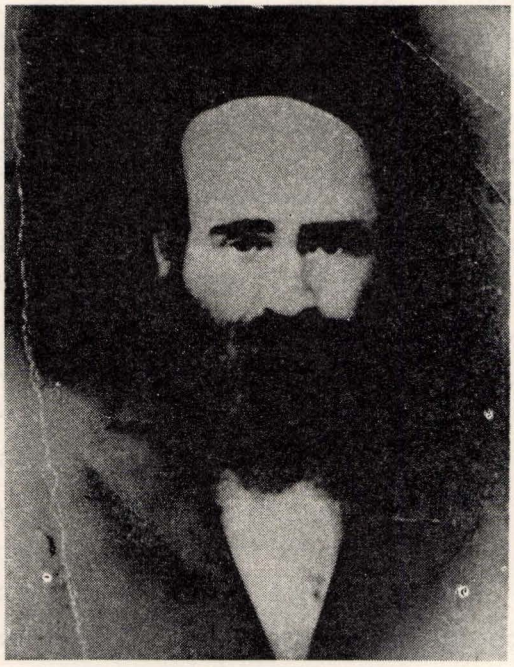
דער פלאן איז מיר גלייך געפעלן געוואָרן, איך האָב מסכים געווען בתנאי, אז ער, דאָס הייסט דער פרעדסיעדאטל בכבודו ובעצמו וועט מיר צושטעלן א פערד און וואָגן און צידה לדרך... און אזוי מיינע טייערע לאנדסלייט איז טאקע געשעען.

צוויי א זייגער ביינאכט האָב איך איינגעפאקט מיין ביסל ארעמקייט און אנטלאָפן וויי דער שווארצער פעפער וואקסט, צוזאמען מיט מיין פאמיליע.

דער פרעדסיעדאטל איז געבליבן ביי זיין צעפאלענער און צעווייקטער באניע און איך מיט מיין פאמיליע זענען באצייטנס ארויס פון דעם קאלכאזנעם גן־עדן, ווי עס האָט אונז דערווארט א זיכערער הונגער־טויט.

א לאָך אין א דאך פון א באניע, האָט געראטעוועט א גאנצע יידישע פאמיליע פון אונטערגאנג.

„אמיצי שחקים ממעל, וכל צבא מעל, אומרים ק ד ו ש".

הקדוש הרב ר' יחזקאל שרגא הלברשטם ז"ל, רב האחרון בעירנו מלפני השואה, היה צדיק מפורסם, ממלא מקום אביו ז"ל באדמורו"ת.

כדי לחזק דברי — אביא את הסיפור בגמרא, בו מסופר על גזרות עשרת הרוגי מלכות.

כידוע, יש קשר בין מכירת יוסף לעשרת הרוגי מלכות.

כשגזרה מלכות הרשעה על עשרת חכמי ישראל ליהרג, בחרו ברבי ישמעאל כהן גדול לעלות השמימה להיוודע אם נגזרה הגזרה מלפני הקב"ה.

כתוב שר' ישמעאל טיהר את עצמו ונתעטף בטלית ותפילין והזכיר את שם המפורש. מיד נשאו הרוח והעלהו לרקיע, פגש שם את המלאך גבריאל, שאל אותו אם הגזרה נחתמה מלפני הקב"ה, אמר לו גבריאל, חייך — כך שמעתי מאחורי הפרגוד. אמר וזה למה? אמר לו, כי מידת הדין מקטרגת יום יום לפני כסא הכבוד ואומרת:

כלום כתבת בתורה אות אחת לבטלה?

הרי כתוב בתורתך: וגונב איש ומכרו מות ימות, הלא עשרת השבטים מכרו את יוסף ועדיין לא נפרעת מהם, לפיכך — נגזרה הגזרה.

אמר לו ר' ישמעאל, עד עתה לא מצא הקב"ה פריעה במכירת יוסף אלא בנו? אמר לו, מיום שמכרו את יוסף לא מצא הקב"ה בדור אחד צדיקים כמותכם, לפיכך נפרע מכם.

מיד ירד ר' ישמעאל על הארץ והודיע לחבריו שהגזרה נגזרה ונחתמה. כתוב: והיו מתאוננים בימין על שנגזרה הגזרה דווקא עליהם ושמחו בשמאל שהקב"ה בחר דווקא בהם, לכפר החטא של מכירת יוסף.

הגזרות הן שוות, כאז כן בזמן השואה גזרה מלפני הקב"ה שרבנו הקדוש ייהרג ומיועד להיות קרבן, ובמותו יכפר על 'חטא' הדור אשר יצא לתרבות רעה, עזב את תורת אבותינו ונדבק בתורת 'האדומים' אשר הביאה ע"י זה 'לעבד כי ימלוך' ואשר בגלל שליטתם השטנית ניספו עשרות מיליונים אנשים, נשים וטף בכלל, ושישה מיליוני אחינו ואחיותינו בפרט.

רבנו היה בנו של הרב הקדוש האדמו"ר ר' שמחה יששכר בר ז"ל; למרות שנפטר בדמי ימיו נקרא 'הרב הזקן' — נין ונכד של האדמורי"ם מצאנין, בלז, הגאון מלייפניק עד דוד המלך ע"ה.

הרב ר' יחזקאל שרגא ז"ל היה מחונן בכשרונות, תלמיד חכם, איש האשכולות ונועם המידות, עסק בצדקה וחסד ומסר את נפשו ולא וויתר כקוצו של יוד על הדעות והחשקפות אשר חשב, שהן מחזקות את היהדות המסורתית.

זכותו וזכות אבותיו הקדושים תגן עלינו ועל כל ישראל.

ה.נ.צ.ב.ה.

הרב ר' אריה רובין ז"ל אבד"ק ציעשינאוו, חתנו של הרב הצדיק האדמו"ר מציעשינאוו, ר' שמחה יששכר בר הלברשטם זצ"ל.

אישיות מלאת חן, ת"ח מובהק, פיקח, ומי שבא במגע איתו נקשר אליו בכל נימי נפשו. צדיק בן צדיק זה היה איש מבני העליה, גדולת נשמתו, אוצר הטוב והנעימות וישרות השכל, היו מאירים כאור השמש. היה בעל אונים רוחניים עשירים, מלא עליזות וחדוות נפש.

תהי נפשו הטהורה צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

הרב שלום יחזקאל שרגא

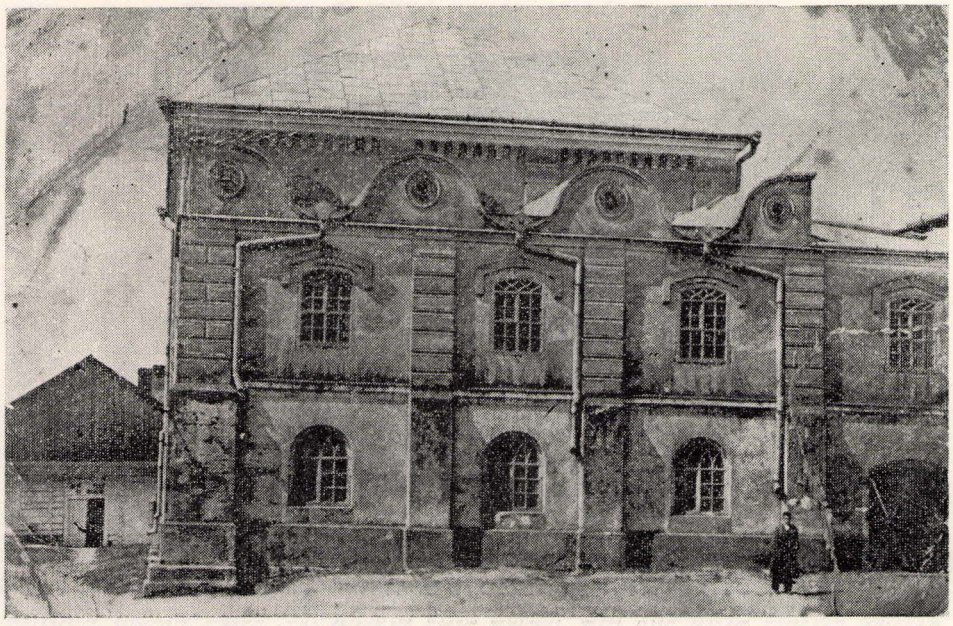

הרב ר' שלום יחזקאל שרגא, שיחיה לאורך ימים טובים, רב בברוקלין, בנו של הרב ר' אריה רובין ז"ל. כנראה שהתפוח נושר לא הרחק מהעץ.

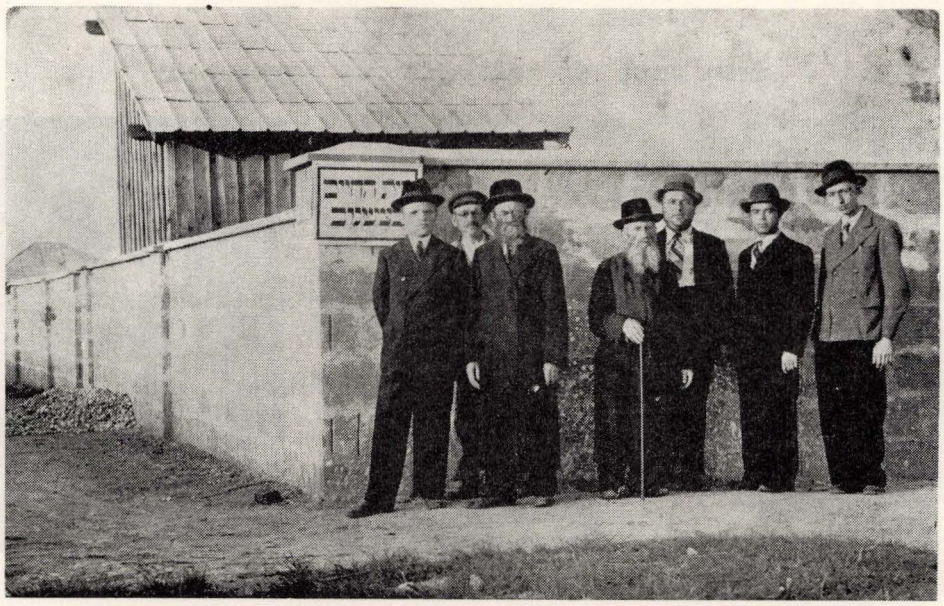
גם בנו הרב שלום יחזקאל שרגא שליט"א המשמש בקודש בתפוצה, הוא ת"ח חריף וצדיק כאביו ז"ל, בעל כשרונות וסופר מהיר.

למחבר „ספר הזכרון" היה הכבוד לבקר את הרב שי"ש שליט"א בביתו בברוקלין, ואינני מתבייש להודות שהשתי בביקורי זה תענוג נפשי שמימי, אשר החזיר ברגע זה את נשמתי לימי נעורי בציעשינאוו כאשר עוד דבקתי בכל נימי נפשי באדמו"ר הרב הזקן ז"ל, ללמוד תורה וחסידות.

שנזכה בזכותם לשלום אמת, שלום על עם ישראל ועל מדינת ישראל.

בית הכנסת הגדול, מצד שמאל המרחץ והמקוה בציעשינאוו.
מצד ימין עומד בנו הצעיר של ר' ליב שטערנליכט ז"ל יעקב נ"י, הנמצא בארץ.

שבעה מטובי העיר ציעשינאוו, אחרי מלחמת העולם הראשונה,
העוסקים בתיקון החומה בבית הקברות.

מימין לשמאל:

ר' משה גלנצר נ"י; ר' דוד גין נ"י; ר' בעריש שוסטר ע"ה; ר' שיקע שטרקמן ע"ה; ר' יוסף טננבוים ע"ה; ר' קופל גולדברג ע"ה; ר' שמואל טפר נ"י.

בעת תיקון חומת בית הקברות בציעשינאוו

עומדים מימן לשמאל: ר' משה גלנצר נ"י, ר' דוד גין נ"י, ר' אברהם לנגנטל נ"י,
ר' יהושע שטרקמן ע"ה ור' יוסף טננבוים ע"ה.

רבקה שמוקלר, בנה שמעון ובתה חנה עליהם השלום.

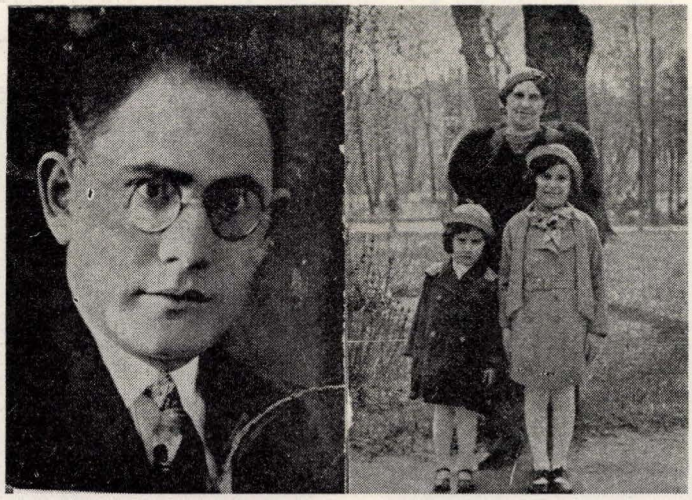
אשה צדקנית זו נספתה ביערות הדז'ונגל של רוסיה. מפי אנשים ששהו אתה במחנה, נודע לי שמתה מרעב וממחלות אשר אחזו בה עקב הקור והכפור במקום שאליו הוגלתה על ידי קלגסי-סטלין. כל ימי חייה עסקה בצדקה ובמעשים טובים. לא היתה משפחה בעיירה אשר היתה זקוקה לתמיכה שלא תקבל כל יום שישי את קצבתה לצורכי שבת ומועד. עם זאת לא גלתה מעולם באזנינו, אזני הילדים, את שם הנצרך. צדקה, אמרה, צריך לתת בסתר.

פרשת חיי המנוחה היא מגילה ארוכה של מעשים טובים וארועים שונים. עלי קשה המשימה במיוחד להספידה, כי על כן אמי היתה, ואני — מחוץ שכבדתי אותה לאין שיעור, הערצתיה בתור אשה חכמה, משכילה, טובת-לב ומלאה תכונות עיליות נפשיות וגשמיות. היא היתה בתו של הרב ר' ירחמיאל הרצברג ז"ל מלובטשאוו, אשר עליו אמר הרב מבלז ז"ל בשעתו: חסרים בעולם עוד תשעה ת"ח וצדיקים נוסף לר' ירחמיאל זה, כדי לגזור על הכביכול... לשלוח את המשיח. אשה זו שנספתה בשואה, שוחרת תבונה והגיון היתה, בעלת-דעת צלולה וחזקה, חסידה וצנועה, ומכובדת בין הבריות.

בנה שמעון ובתה חנה שניהם נספו בעיר וולאדימיר וולינסק בהקברם בעודם בחיים יחד עם מאות יהודים בני עירם.

ה' נקום את דמם, ותהיינה נפשותיהם הטהורות צרורות בצרור החיים הנצחי.

רייזל קניגסברג־בוכנר ושתי ילדותיה ואחיה מרדכי

יחד עם האחיות רחל שפירא, חנה גיטל דורנברג, צביה בסעכם, הינדה אטלס, חיה וינברג ואמם עטל קניגסברג, ניספו כולם בשנת 1942 במחנה 'ינובסקי־לבוב'.

הגברת עטל היתה אשה פיקחת, נבונה וטובת לב, נצר ממשפחת רפפורט־הכהנים הידועה.

בנה הצעיר, פנחס אריה, נפל חלל במלחמה נגד הגרמנים, על יד הנהר וולגה ברוסיה.

ז כ ר ו ן כ ו ל ם ל ב ר כ ה.

הי"ד.

ר' ברוך בסעכם ואשתו צביה קניגסברג, ילידת ציעשינאוו, בתו של ר' משה ועטל עליהם השלום.

ר' ברוך היה ת"ח, ירא שמים, חסיד נלהב של הרב האדמו"ר הזקן ז"ל, בעל תפילה בחסד עליון. ביתו היה פתוח לכל נצרך. נהרג עם כל משפחתו בשנת תש"ד ע"י הנאצים במחנה 'יאנובסקי' בלבוב. ה' ינקום דמם.

ר' מרדכי גלנצר ע"ה וכני משפחתו

ר' מרדכי גלנצר ע"ה היה ידוע כנדבן ובעל צדקה, לבו פתוח לעזרת הזולת.
ירא שמים ובר אוריין, בנו של ר' יצחק גלנצר ע"ה, תלמיד חכם עצום וחסיד.
מקור מחצבתו מגדולי היחס, היה חשוב מאד בעיני אנשי עירנו והיה נחשב לאחד מטובי בעלי המוח בעיר.
יושבין מימין: בנו ר' צבי אלימלך וזוגתו, ר' מרדכי ורעיתו, בתם תמרה וגיסתו פיגה.
עומדים מימין: בתו של ר' ליבלי זנדבנק מלובצוב, בנו משה, בתו ברכה ובת גיסו ר' דוד ז"ל.

ר' אשר דילר ז"ל, אשתו דבורה ובנם

חברנו הדגול ר' אשר דילר ז"ל, אשתו דבורה ובנם, כולם ניספו — אחרי עבודת פרך ומחלות קשות — ביערות רוסיה.

ר' אשר היה תלמיד חכם, מגיד שיעורי גמרא בבית המדרש של הציונים שלא על מנת לקבל פרס, ציוני נלהב ושומר מצוות קלות כחמורות, מעורב בין חבריות, נכבד ונערץ על כל השכבות בעיר.

ה' ינקום את דמם.

ר' אברהם שמוקלר עם משפחתו

יושבים מימין לשמאל: אשתו צ'רנה, נכדם – ר' אברהם ע"ה.

עומדים:

מימין לשמאל: זלדה בתם, יוסף בנם עם אשתו רייזל ע"ה ושרה בתם הצעירה.

רייזל שמיד ע"ה

רייזל שמיד ע"ה. אשה צדקנית זו היתה פאר בין נשי העיירה, עסקה בצדקה ושמרה על גחלת המסורת בביתה, העמידה עם בעלה ר' יהושע משפחה אשר היתה לתפארת העיר.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר' אברהם גין ע"ה

ר' אברהם גין ע"ה סופר סת"ם, חסיד נלהב וירא שמים, איש תם וישר, הלך תמים ופעל בצדק, מחשובי בעלי-הבתים בעירנו.

ת.נ.צ.ב.ה.

האשה רחל ליברמן מלובליניעץ על יד ציעשינאוו.

אשה צדקנית זו נשרפה בבלזיץ על קדוש השם, הי"ד.
תהי נפשה צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

יום השואה

י' טבת תש"ג נקבע לדורות הקדושים למען ידעו הדורות כיום המר להתיחד עם נשמות יקירינו אחרינו לנקום את נקמתם עדי עד

קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה,

לזכר

אבי מורי ר' ברוך ז"ל
ואמי מורתי רחל ז"ל
אחי ר' חיים אליעזר
ואשתו חיה ונכדתם ז"ל
אחי ר' יעקב ואשתו
מינדל וילדיהם ז"ל
אחותי פייגא ובעלה
משה למפל וילדיהם ז"ל
אחי ר' אלימלך ואשתו
פרימיט וילדיהם ז"ל
ובתי הילדה חיה שרה
שנפטרה י"ט מרחשון
בשנת תש"ג ברוסי"ה
דודי ר' דוד ירוסלביץ
ואשתו פייגא ז"ל,
בנם ר' מנחם מענדל ז"ל
בתם רייזל שמוקלר
ונכדם ר' אלימלך ז"ל
בן דודי ר' חיים שלום
ירוסלביץ ז"ל מליבלינץ
בן דודי ר' אריה ליב
ואשתו רחל ובתם צילה ז"ל
בת דודי שיינדל ראצע
ובעלה יעקב וילדיהם ז"ל
ר' דוד למפל ושרי
בנותיו חיה, ורבקה,
בעליהן וילדיהן ז"ל
מרים למפל (לבית)
זלצברג, דבורה למפל
(לבית) בראט ובנה, הבחור בנימין (בעני) שנפל במילוי תפקידו במבצע סיני
ולזכרם של כל תושבי קהלת ציעשאנוב, זכרונם לברכה שנספו בגולה.
ד' ינקום את דמם. ת. נ. צ. ב. ה.

זכור עשה את לך אשר עמלק

ימ"ש,

ולזכר

משפחת פלאה
מבית חצר ליבלינץ ז"ל
ר' לייבוש דוד קורן
ואשתו שפרינצא ז"ל
בנם משה ומשפחתו ז"ל
בתם רויזא ובעלה זעליג
ובנם הבחור משה ונסמן
שנפטר ברוסי"ה הי"ד,
ר' דוב טפר ואשתו פרידא
וילדיהם מעכל וחיה ז"ל,
משפחת נראף ז"ל,
משפחת קליינקופף ז"ל,
משפחת רוזנבליט ז"ל,
משפחת ולצר ז"ל,
משפחת ורצל ז"ל,
משפחת רובין ז"ל,
משפחת שנעק ז"ל,
משפחת שטריגלר ז"ל,
ר' איטשע מאיר ליבס
ומשפחתו ז"ל,
משפחת לרר ז"ל,
ר' ירמי' בומאל ז"ל,
לייבוש דוד (זילבר) קורן
ואשתו שנספו בתאונת
דרכים בפריז, והובאו
לקבורה בירושלים ע"ה.

אל מלא רחמים

שוכן במרומים, המצא
מנוחה נכונה תחת כנפי
השכינה, במעלות קדושים
וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים
את נשמות הקדושים,
תושבי קהלת ציעשאנוב
והסביבה, ביניהם אדירי
תורה, אישי השכלה,
בחורי ישיבה, תינוקות
של בית רבן, זקנים עם
נערים, עוללים ויונקים,
טף ונשים, אבות אמהות,
בנים ובנות.
שנהרגו, נשרפו, נטבחו, נחנקו,
נטבעו, נורו, נרצחו, ושנקברו
חיים מתוך אנחות-דוי, ע"י
הצר הצורר מזרע עמלק
ללא עון בכפם, כי אם
היותם בני יעקב, שקדשו
שם שמים ותורת ה' בפיהם.
בגן עדן תהיה מנוחתם,
ובעל הרחמים יסתירם בסתר
כנפיו לעולמים, ויצרור בצרור
החיים את נשמותם, ה' הוא
נחלתם, ינקום את נקמת דמם
השפוך, עד עמדם לגרל הימין
ינוחו בשלום על משכבם
ונאמר אמן.

מעשה ידי, ש שמעלקא ליברמן
תשרי, תש"ל בני-ברק, ישראל.

בבית־הספר תחכמוני

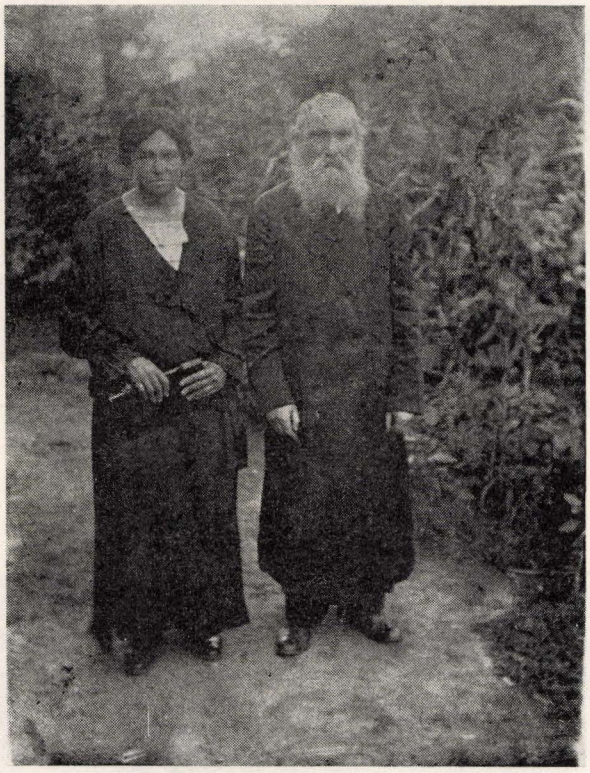
הנוער בבית ספר 'תחכמוני', באמצע — המורה מר פאַליג, כעת סופר ועסקן ציבורי בארגנטינה.

'חצופים' בציעשינאוו.

מימין לשמאל עומדים: ה. בלושטין, ר. גרשטנפלד, ה. שמיד, מ. גרינברג.
יושבים: ש. ברנר, י. גין, ש. זיגל, ב. שלאף הי"ד.

ר' אליעזר טויבנבלט ואשתו מלכה.

אנשים אצילים מנכבדי העיירה, זכרונם לברכה.

משפחת ציגלר

בשורה הראשונה מימין לשמאל:
בנו של ר' יעקב, ר' יעקב, ר' שלמה, ר' יהושע, גיסם מר ווינברג, בנו השני של ר' יעקב.

אשתו של ר' יהושע – מרים יהודית ע"ה

ר' שלמה, ר' יהושע ור' יעקב ציגלר היו ידועים כתלמידי חכמים ויראי שמים, חסידים נלהבים, אוהבי חסד וצדקה.

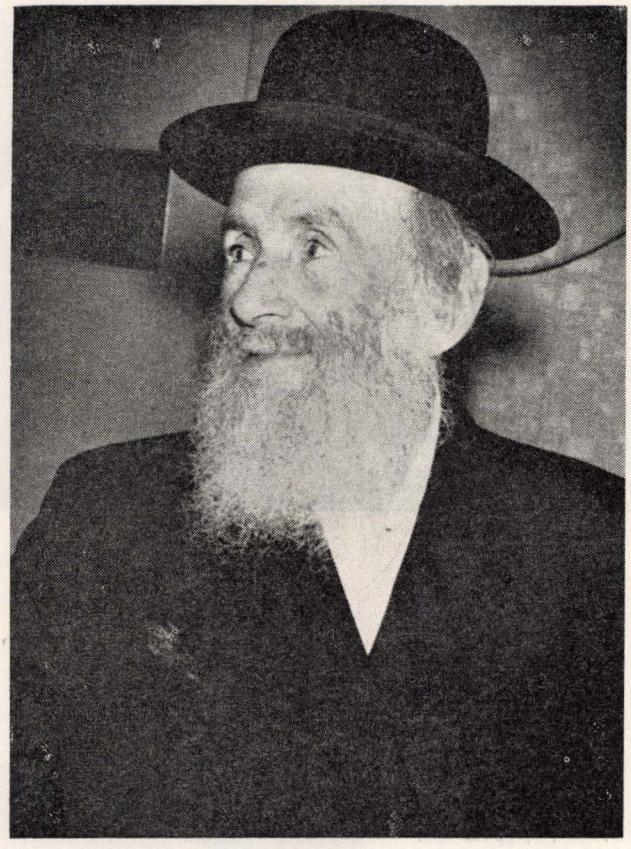
במיוחד הצטיין ר' יהושע ז"ל בשמחת החג בפורים אשר היתה למופת ולדוגמה בכל הסביבה.

מכל האיזור נהרו עניים לקחת חלק בסעודת פורים של ר' יהושע ציגלר, ואחרי שאכלו ושתו עד דלא ידע, קיבל כל אחד מהם מתנת צדקה ביד רחבה.

משפחת ציגלר היתה מהמשפחות המכובדות ביותר בעירנו.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר' יצחק קויפמן שליט"א, איש אשכולות, בר־אוריין ובעל קורא בחסד עליון

ר' לויבלי שטערנליכט ז"ל

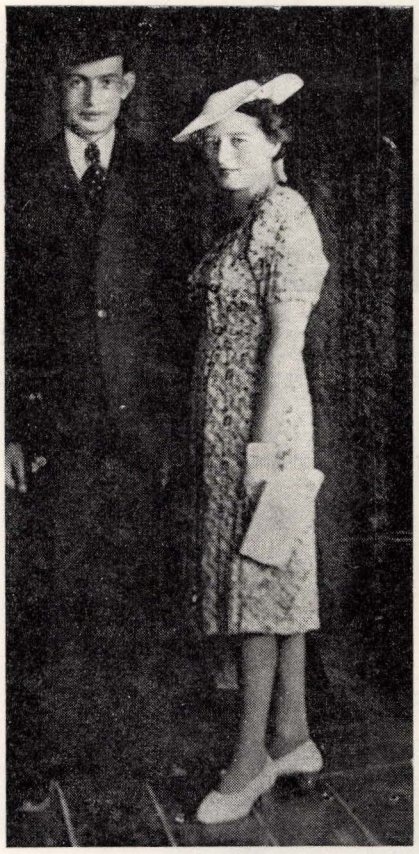
„חכמת אדם תאיר פניו" אומר הנביא.

מפניו האצילים של ר' לויבלי שטערנליכט ז"ל שופעת חכמת החיים. יהודי תלמיד חכם וירא שמיים זה, היה אחד מבני העליה ומחשובי האוכלוסיה היהודית בציעשינאוו.

זכה להשתקע בארץ הקודש כמעט עם כל המשפחה, ושבע נחת מילדיו המוכשרים.

נפטר בתל־אביב אחרי מחלה קשה. תהי נפשו צרורה בצרור החיים.

משפחת קויפמן, אחת המשפחות האצילות בעיר

מצד ימין — רעיתו של ר' יצחק נ"י — דינה ע"ה מצאצאי אדמורי"ם, אשה פיקחת וטובת לב, נפטרה בתל-אביב ב-י"ח באב תשכ"ג.

מצד שמאל — בתה פיגה עם בעלה מר ויסברג שניספו בבלזיץ, ה' ינקום את דמם.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר' נחום פורמן ע"ה

ר' נחום פורמן ע"ה, מחשובי בעלי הבתים בעיר, איש טוב ואהוב על הכל.
כל דבר קשה ומסובך הביאו לפניו, ובחריפותו הביע את דעתו לשביעות רצון הצדדים.
ביתו היה פתוח לכל נצרך.

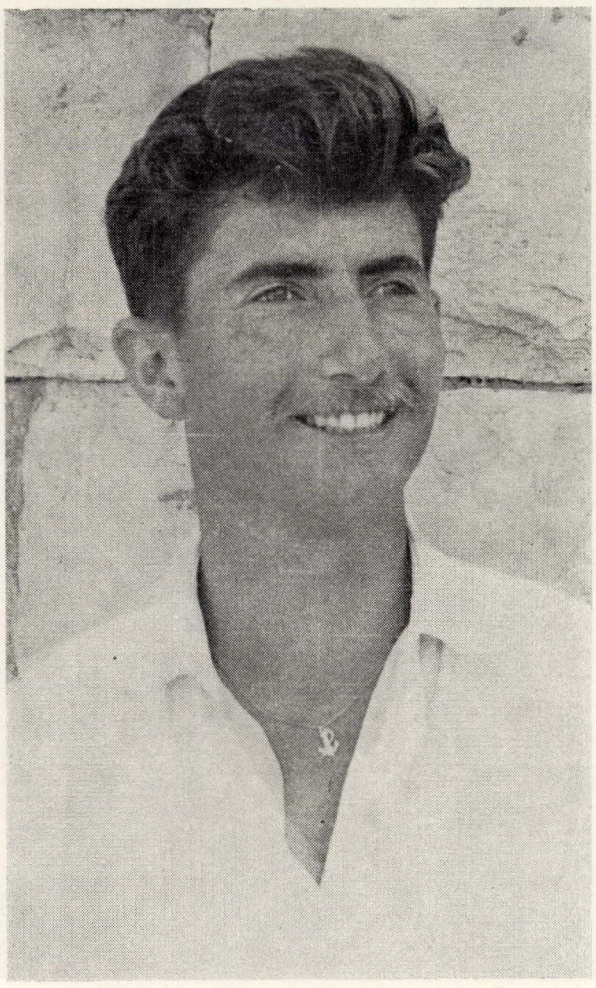
ה' ינקום את דמו.

רחיל נעשי פורמן ע"ה

מרת רחיל נעשי פורמן, אשתו של ר' נחום ז"ל.
אחת הנשים האצילות בעיר, צדקנית וידועה במעשיה הטובים.
ת.נ.צ.ב.ה.

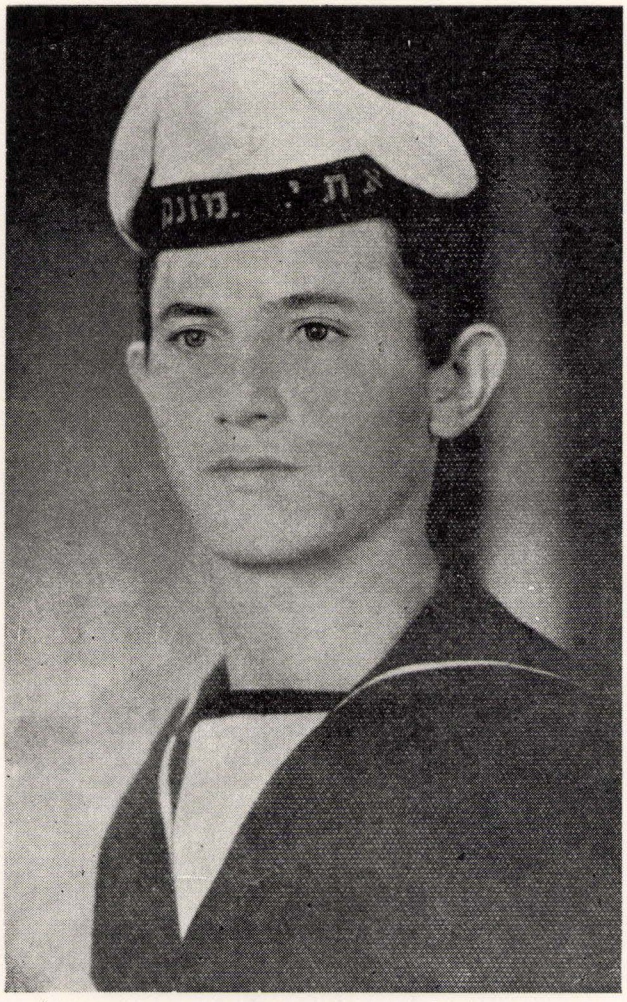
גבור ישראל

שטרמר יצחק אייזיק, נכדו של ר' אייזיק שטרמר מצישינאוו – זוקוב.
נפל על מזבח מדינת ישראל ביום י"ח תשרי תשכ"ז במשחתת „אילת". הי"ד.

ת. נ. צ. ב. ה.

גבור ישראל

בנימין למפל ז"ל, בנם של מרדכי ודבורה מלאזאוו על יד ציעשינאוו, נפל במבצע סיני ביום כ"ו באדר שני תשי"ז (1957). מנוחתו הנצחית בקרית שאול.

ת. נ. צ. ב. ה.

משפחת ראפפורט — הכהנים.

מימין לשמאל: ר' יוסף ראפפורט ז"ל, יליד ציעשינאוו — בשנות המלחמה היה במחנה-עבודה בסיביר, עבד עבודת-פרך, נחלש וחלה מרוב יסורים גופניים ונפשיים, ולאחר זמן קצר — אחרי שחזר מהגיהנום האדום נפטר בפריז.

ממולו יושבת אשתו האצילה והצדקנית ועל ידה — בנם, שניהם ניספו באושוויץ.

על יד ר' יוסף ז"ל יושבת בתו היחידה שושנה-רוזה תחי' הגרה בפריז וידועה במעשיה הטובים.

מושבו התמידי של ר' יוסף היה בעיר ואם בישראל לשעבר — קראקוי, היה מבין האזרחים החשובים ביותר באותה העיר.

ת. נ. צ. ב. ה.

ר' ברוך אריה קליכמן ז"ל.

חסיד נלהב, תלמיד חכם, נצר ממשפחה אצילה, מכובד בין הבריות.

אחיות גין

גין פיגה ורחל, אשתו של יעקב גין, ניספו באנטוורפן בשנות השואה.
פיגה היא בתו ורחל היא כלתו של ר' אברהם גין ז"ל סופר סת"ם מציעשינאוו.
ת. נ. צ. ב. ה.

ר' יוסף טננבוים ז"ל

בפרספקטיבה של השנים אשר עברו, נראים אולי הדברים אשר זכורים לנו שונים משנראו אז. למרות זאת, רצוני להעלות לדמותו של ר' יוסף מספר קווים.

האיש היה מסור בלב ונפש לעירתו, עסקי הכלל היו מעסיקים אותו יומם וליל, בעיותיה של ציעשינאוו היו בראש דאגותיו. בשנים שלפני מלחמת העולם השניה, עד פרוץ המלחמה, שימש ראש הקהילה.

במותו בשנת 1942 היה רק בן 53 שנים. מספר חדשים לפני מותו נפטרו אשתו דבורה, בתו הבכירה אדלה ובנו היחיד דוד.

ת. נ. צ. ב. ה.

רייזל שמוקלר ע"ה **חיה ובר ע"ה**

שתי נשים צדקניות

כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא. (סנהדרין ל"ז)

רייזל שמוקלר ע"ה פיזרה ממונה לצדקה ולגמילת חסדים. במחנות עבודה ברוסיה בשנות המלחמה, עזרה בכל לחלשים ולחולים, ותודות לעזרתה זו בכסף ובמזון נשארו רבים לפליטה.

הגברת ובר חיה בת ר' פנחס מנדל טננבוים ע"ה נפטרה בכ"ה בשבט תשכ"ב.

ת. נ. צ. ב. ה.

ר׳ אברהם בר שטרקמן, אשתו ונכדותיו ע״ה

ר׳ אברהם בר שטרקמן מיט זיין פרוי מלכה און זייערע 2 אייניקלעך, סאבינה און שלמה, די קינדער פון זייער זוהן ר׳ חיים שטרקמן נ״י.

די דאָזיקע פאמיליע איז געווען איינע צווישן די חשובע און אָנגעזעענע — דאָרך זייערע מעשים טובים — אין אונזער שטעטל.

זיידע־באבע און בוידע אייניקלעך, זענען דורך די דייטשע רוצחים אומגעקומען.

גאָט — נעם נקמה פאָר זייער אונשולדיק פארגאָסענעם בלוט.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה

משפחת ניימן היתה ידועה באצילותה וברוחב לבה. מסורתיים ושומרי מצוות קלות כחמורות, חסידים נלהבים של האדמו"ר הרב ר' יחזקאל שרגא ז"ל, הרב האחרון מלפני השואה. ה' ינקום דמם.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים ושיעמדו לגורלם לקץ הימין.

מצבת אשה יוצאת ציעשינאוו, שנפטרה בארץ: פרידה בת יהודה בוכהולץ עליה השלום.

ר' משה למפל וזמשפחתו

ר' משה למפל ז"ל, אשתו, וילדיהם — כולם נספו בבלזיץ הי"ד.

ר' ירוחם פישל זוירמן

ר' ירוחם פישל זוירמן ז"ל נהרג בידי הגרמנים הי"ד.

ר' שמחה שוובר ז"ל

יהודי פיקח ונבון זה קנה את עולמו בבדרנותו בחגים ומועדים בבית האדמו"ר הזקן ז"ל מציעשינאוו, שהמנוח היה חסיד נלהב שלו.

נהרג בידי הנאצים ימ"ש.

בנו אליעזר ע"ה, נפל במלחמה נגד השטן הגרמני בשנת 1942.

ה' ינקום את דמם וזכרונם לברכה.

ר' מרדכי שריבר ואשתו ז"ל

ר' מרדכי שריבר ע"ה נפטר בארץ בשנת תשכ"ו, אשתו פיגה נפטרה בשנת תשכ"ב. אנשים נחמדים ושקטים, הלכו בדרך התורה והמסורה.

המנוחה פיגה היתה מוכרת בתור אשה בעלת תכונות נפשיות עיליות. בכל יום שישי או ערב חג אספה מזון וחילקה בין עניי העיר.

זכרונם לברכה.

מימין לשמאל: רייזל שנײדר, בנה מרדכי, ר׳ יוקל שנײדר ז״ל
עומדים: ר׳ יוסף שנײדר נ״י והצעיר במשפחה צבי.

א בעל תשובה.

עס שרייבט צו מיר א לאנדסמאן פון בראזיל, הער יוסף שנײדער דער זוהן פון ר׳ יוקל שנײדער ז״ל, וועלכער בעט מיך צו פֿאַרעפֿנטליכן אין ספר הזכרון זיין ׳על חטא׳ און זיין טעות אין די פֿאַלשע רויטע וועלט פֿאַרזאַרגער אין וועלכע ער — און זיינע חברים, האָבן געגלייבט ווי אַ פרומער ייד אין משיחן, אַז זיי — דאָס הייסט, נאָר די רויטע וועלן ברענגן די ישועה אויף די גאַנצע מענשהייט און בתוכם אויך אויף דעם פֿאַרפֿאַלגטן יידישן פֿאָלק.

זיינע עמאציאָנאלע און האַרצווייטיקע אויסדריקע, שרייען פֿרוים פון זיין נשמה און פון זיין יעדער געשריבענע שורה, פון יעדן וואָרט און פון יעדן אות.

זיין ענטוישונג איז אזוי גרוים און זיין הארץ איז אַזוי פֿאַרביטערט אויף די קאָמוניסטישע וועלט פֿאַרזאַרגער — נאָר צום פֿלאַצן, איבערהויפט גילט זיין ביטער געשריי אויף די פּוילישע באַנדיטן וועלכע ער געדענקט נאָך ביז צום היינטיקן טאָג, זייער זאָלאָגישעם, רוצחישעם באַנעמען געגען איבער די שוצלאָזע יידישע יוגענד אין ציעשינאָוו, צו וועלכע דער ברוף שרייבער האָט געהערט און וועלכער האָט — ווי ער שרייבט, געפילט — אין שולע, אין דער גאַס, אין אָמט און אויף יעדן שריט און טריט, זייערע ווילדע העצע און אויסגעשרייען ׳זשידי דאָ פֿאַלעסטינא׳ ׳פֿאַרשיווע זשיד׳ א.ז.ו.

נאָך צענדליקע יאָרן פון זיין אין דעם כלומרשט פרייען לאנד בראזיל, און נאָך אַזויפיל יאָרן פון גלויבן אין די רויטע תורה פון דעם באָנדיט און רוצח סטאַלין ימ"ש, האָט ער זיך איבערצייגט, אז עס איז נישט קיין גרויסער חילק בנוגע יידן – צווישן היטלערס ברוינע רוצחים און סטאלינס רויטע אַנטיסעמיטן, ביידע אידעלוגיות זענען געבויט אויף יידן-האס, רשעות, פארפאַלגונק און פאַרגוואלטיגונק פון פּערזענליכע פרייהייט און קאריעריזם אויפן חשבון פון דער גאַנצע מענשהייט.

חבר יוסף שנײדער שילדערט זיינע יוגענד יאָרן אין ציעשינאָוו און קומט צום אויספיר, אַז געוועבט זענען געווען די בעל-בעתישע קינדער וועלכע האָבן אנערקענט אז דער פּלאַן פאַרן געפּלאָגטן יידישן פּאָלק איז נישט אין פּוילען, דייטשלאַנד, רוסלאנד און אפילו אויך נישט אין בראזיל וווּ דער בריף שרייבער לעבט היינט כלומרשט – במנוחה, נאָר אין ארץ ישראל – נאָר אין מדינת ישראל קען זיך אַ ייד אויסלעבן זיינע יאָרן אַלס שטאַלצער ייד און מענש, נישט באליידיקט צו ווערן פון קיינעם – אַלס ייד, און נישט אויסצישטעען כל מיני פארפאַלגונגען פון אזאַלכע פרימיטיוע רוצחישע באנדעס ווי דייטשע נאצים, פּוילישע חזרים אַדער אוקראַיניש האמעס.

קבוצה מאנשי עירנו אשר כמעט כולם, מחוץ לראשון העומד בשורה הראשונה מר יוסף שמוקלר, ולראשון השוכב מצד ימין מר חיים שטרקמן שיחיו שניהם לחיים טובים, אינם עוד בחיים. רוב רובם ניספו בזמן השואה. ת.נ.צ.ב.ה.

מימין לשמאל העומדים: יוסף שמוקלר, אשתו רייזל, משה שמוקלר, בתו של וואלף שמיד, שרה שמוקלר-הורשובסקי, מלך נאדל.

בשורה השניה: חיים שטרקמן כעת בארגנטינה, מיכל שמוקלר ובנו של הירש דרימן.

ציעשינאוער קינדער

א קבוצה פון ציעשינאָוער קינדער — מיידלעך אויף א פורים-באַל אים יאָר 1937.

אין דער העברעישע שולע

די תלמידים און תלמידות פון דער העברעישע שולע אין ציעשינאָוו אונטער דער לייטונג פון חבר מרדכי קויפמן — יעצט אין ארגענטינה

מבני הנוער האינטלקטואלי בציעשינאוו

מימין לשמאל: שרייבר, קויפמן, שפירגל, אייכבוים וטננבוים.
יושבות: סאלי טפר, שושנה רביד — שחקנית 'הבימה'.

ר' מרדכי שרייבר יח' רעיתו איידל ז"ל

ר' מרדכי בן ר' חיים ישראל שרייבר יח' לאורך ימים ורעיתו איידל,
נפטרה ביא' באדר תש"ך בתל־אביב.
תהי נפשה צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

משפחת רבפויגל

משפחת שלמה ורבקה רבפויגל ובנם, אשר זכו אחרי טילטולים ועינויים גופניים ונפשיים להשתקע בארץ.

ה' הטוב ישמור עליהם, שיזכו לשבוע נחת מילדיהם ויחד עם כל יושבי הארץ לשלום ולשלווה.

ר' יוסף אייכלר

חנה אייכלר

ר' יוסף אייכלר ואשתו חנה עליהם השלום, נהרגו בידי הנאצים בשנת תש"ג הי"ד.

ר' יוסף ז"ל איש נעים המידות, ירא שמים, בעל-תפילה בחסד העליון, חינך את ילדיו לפי תורה ומסורה.

ת.נ.צ.ב.ה.

בנות משפחת רבפויגל

ר' צבי רבפויגל ואשתו טובה עליהם השלום, ניספו בשואה בעיר קראקוי יחד עם בנותיהם, חנה-ריבה, והמופיעות בתמונות,

מימין לשמאל : חיה, לאה-בלומה ועטל. ה' ינקום דמם.

משפחה אצילה זו, היתה אחת המשפחות המכובדות בעיר, ידועה במעשיה הטובים, בצדקה ובגמילת חסדים.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

דוד רביד ורעיתו

המחבר ד"ר דוד רביד ורעיתו שרה לבית קניגסברג לאחר נישואיהם

א געדענק־ליכט פאר אונזערע מוטערס

איינס פון די איידעלסטע אויפגאבן וואס האט אויף זיך געהאט דער „ארגון יוצאי צייעשינאוו אין ישראל", איז צו פאראייביקן דעם אנדענק פון אונזער קהילה קדושה שמסרה נפשה על קדוש השם.

אין ראמען פון אט דער הויליקער שליחות האבן מיר געבראכט א סעריע ארטיקלען וואס באשרייבן און פאראייביקן דעם זכר פון א צאל חשובע מענטשן „אנשי־שם" רבנים, לומדים, עסקני־צבור וכדומה, אבער דאס טייערסטע פון אלעם טייערן פון אונזערע „מוטערס" האבן מיר פארגעסן, אבער דאס געפיל פון כבוד און אכטונג איז מחייב צי דערמאנען אויך אונזערע „גרויסע־מוטערס" וואס האבן זיך קונה שם טוב געווען מיט זייערע וואס העצער, מיט זייער אומדערמידליכער אקטיוויטעט לטובת הכלל, לטובת די גרויסע צאל אורימע און קראנקע וואס אונזער שטעטל האט פארמוגט.

צווישע די אומצעליקע חברות צדקה וואס האבן געווירקט אין ציעשינאוו, האבן א חשוב פלאץ פארנומען מיט זייער טעטיקייט די פרויען. זייער הויז איז תמיד אפען געווען פאר ארימעליט, בעיקר אבער איז זייער ציל געווען „מתן בסתר".

זאלן מיינע עטליכע שורות דינען אלס א „געדענק־ליכט" פאר זייערע הויליקע נשמות. זייערע נעמען וועלן בלייבן אין דער געשיכטע פון אונזער שטעטל ציעשינאוו אלס סימבאל פון צדק ויושר, איידעלקייט, רחמנות־געפיל און גוט האַרציקייט.

מיין שטעטעלע ציעשינאוו

פראגמענטן און זכרונות פונם לעבן פון ציעשינאָווער יידישע משפחות

פון

דר. דוד רביד

דער שטן 'היסטא־חרומיקא' באהערשט די וועלט

דאָס יאָר איז 1912, צוויי יאָר איידער עס האָט אויסגעבראָכן דער ערשטער ווועלטקריג, זיץ איך מיר אין אַ פּשוטין זימערדיקן היימן שבת נאָך מיטוג, ביי מיין הייליקן רבינס טיש — מיטברומינדיק דעם טרויריק „ראפשיץ־צאנזער" ליטורגישן ניגון פון דעם שלוש־סעודיסדיקן „אתקינו־סעודתא".

אין דער גרויסער שטוב אין וועלכע דער רבי פּראָווען „טיש" איז שרעקליך היים אַ שרעקליכע געדיכטע לופט ממש מיט די פינגער אונציטאפּן, געמישט מיט אַ ריח פון שוויים, ציבל און הערינג ווועלכער פאַרשיקערט דעם מוח. די גוט באקאַנטע שלוש־סעודיסדיקע פינצטערניש דריקט דערווייל אויף די נשמה.

דער רבי זאָגט תורה

אַ פלאָם פייער קרייזט אַרום איבער די קעפּ פון די חסידים, עס דאַכט זיך זיי — און אפשר זענען זיי ממש אַזוי מלאכים פאָכען און ווידערזען מיט זייערע צאַרטע, ווייסע פליגלאך איבער און אַרום דעם רבינס בלאָם ווי פון קאַלעך־ווייס פּנים.

דער רבי פּאַרווארפט פליצים זיין גרויסן רונדען שטענדער ווי אַ איי קיילעכדיקן קאָפּ אויף צוריק, דרימלט איין — און אין דער שטוב ווערט שטיל ווי אין אַ קבר.

מען הערט נאָר דאָס זשימען פון אַ פליג ווועלכע טאַנצט אַרום אויפן פענצטער, ווועלכעם געפינט זיך נישט ווייט פון רבינס שטול.

אינצווישן, פּאַרלויפן סעקונדן און מינוטען, דער עולם חסידים איז געשפּאַנט ביז צום פּלאַצן. ווי א דונער פון הימל קומט אומגערעכט, אַזוי איז אומגערעכט אַרויס פון רבינס מויל אַ ווילד געשריי "יידן טוט תשובה" — יידן בני רחמנים, ווען איר זאָלט וויסן וואָס פאַר אַ טרויעריקע צייט עס דערנענטערט זיך, באַזונדער פאַר דעם יידישע פאָלק, וואָלט איר אייערע קעפּ אין דער ערד איינגעגרובן, כדי נישט צו זעען און צו פילן די אַנקומענדיקע צייט פון באַהערשן די ווועלט דוך דעם שטן „היסטא־חרומיקא".

כמעט אַ האַלבן יאָרהונדערט האָבן זיך זיינע חסידים געבראַכן זייערע מוחות, כדי צו פאַרשטיין די סודותדיקע ווערטער און נבואה פון זייער רבין.

די פאַרהויילענע ווערטער פון זייער הייליקן רבין, האָבן זיך באַלד מיט דעם אונהויב פון דער ערשטע וועלט־מלחמה אונגעהויבן צו בעווייזן אין זייער פולע נאקעטע ווירקלעכקייט, מיט דעם פאַגראַמירן דורך פעטלורע און אַנדערע שונאים, די יידן פון רוסלאַנד, אוקראינע, פוילן אין אַנדערע לענדער.

די פאַרניכטונג פון די יידן אין די דאָזיקע לענדער, איז געווען אַ אונהויב פון דער אין גרויסן מאַסשטאַב, און אורגאַניזירטן מאָרדן פון דעם אייראָפּעישן יודנטום, דורך היטלר.

נאָך דעם ווי א זאלכע באשעפענישן ווי: היטלער, סטאלין, חרושטשאָוו, מאו־צע־טונג און קאסטראָ, האָבן באַהערשט כמעט די גאַנצע וועלט, און נאָך דעם ווי די דערמאנטע חיות האָבן אויסגעמאָרדעט צענדליקע מיליונען אונשולדיקע מענטשן, דאָרונטער זעקס מיליאָן יידן, האָבן די חסידים פאַרשטאַנען דעם סוד פון די נבואה פון זייער רבין: „אז עס דערנענטערט זיך די צייט פון דעם שטנם „היסטא־הרומיקא" באַהערשן די וועלט.

דער סודותפולער אויסדרוק פון זייער רבין „היסטא־הרומיקא" זענען די ראשי־תבות פון די פינף וועלט פאַרזאַמלער, אויף זייערע קעפּ און אויף די קעפּ פון זייערע פעלקער פאַלט די שולד פון דעם גרעסטן חלק פון די אויסגעמאָרדעטע מיליאָנען מענער, פרויען און קינדער, צוויישן זיי פון די אונשולדיק, דורך דעם גרעסטן אין אונזער לאַנגער געשיכטע באקאנטן שונא־ישראל און מערדער היטלער ימ"ש;

דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות וויל זיך בעמיהען אַרויסצוברענגן געשטאַלטן און בילדער פון זיינע יונגע יאָרן, וועלן ער איז געווען פאַרוואָרצילט אין גאַליציע פון פראנץ יוסף.

דאָס וועלן זיין געשטאַלטן פון יידישע דורות אין גאַליציע „איצט זענען זיי אַלע פאַרשניטן געוואָרן דורך די רוצחישע הענט פו אַ כלומרשט קולטור־פאָלק, פאַר די אויגן פון אַנדערע קולטור־פעלקער, וואָס זענען שותפים צום פאַרברעכן".

איך וויל אויך זיך באַמיהען צו פאַראייביקן די דאָזיקע געשטאַלטן אין אלע זייערע גילגולים, אין זייערע ראַנגלנישן פאר עקסיסטענץ, אין זייער לעבענס־געוואָנהייט, אין זייערע גוטע מידות פון למדנות, תמימות, און כלות הנפשדיקער בענקשאפט נאָך אַ שענען לעבען, נאָך העכערע גייסטיקע מדרגות.

אין מיין דערציילונג, וועט זיך אופשפילן אַ לעבן פון אַ יידישן באַלעבאַטישן יונגענמאַן פון דער צייט, פון דער ערשטער וועלט־מלחמה (1914 — 1918), צווייטע וועלט־מלחמה (1939 — 1945) און צולצעט פון זיין אקטיוו באטייליגן זיך אויך אין דעם ישראל־אַראַבישן קריג פון דער צייט (1948—1949) אין ארץ ישראל.

איך וועל אויך איבערגעבן פון די אינטעלעקטועלע און עמאָציאָנעלע אַטמאָספער פון דער פאַרגאַנגענער תקופה, באזונדערס פון דעם געוועזענעם עסטרייכישן גאַליציע.

איך וויל מיך באַמיהען, צי שילדערן פֿאַר מיינע לעזער און פֿאר זיי פֿארפירן אַ רייכע גאַלערי פון טיפֿן, פון די געזעלשאַפֿטלעכע, פּסיכאַלאָגישע און עמאָציאָנעלע כוחות, וואָס האָבן פֿארענדערט דאָס פּנים פון דער וועלט, און דורכדעם צוגעגרייט די פֿארניכטונג פון אַ גרויסן טייל פון דער מענשהייט.

יעדער טיפּ שטעלט מיט זיך פֿאַר אַ אַנדערן אַספּעקט אויפן פֿאָן, פון דער פֿארענדערטער געזעלשאַפֿט.

*

אינעם גרענעץ־שטעטל טאמאשאָז, צווישן צארישן רוסלאַנד און עסטרייכישן־גאַליציען איז אַ בהלה, אַ קרעכצעניש, אַ זיפצעניש, יידן און יידישע ווייבער קענען זיך קיין אָרט נישט געפֿונען.

געוואַלט! וואָס טוט מען? וואַ לויפט מען?

פֿונקט אום פּסח האָט דער פֿרעדסידאַטל פֿונעם שטעטל געלאָזט רופֿען דעם רב מיט דעם ראש־הקהל, ר׳ פּנחס טובנבלאַט צו זיך, און זיי מיטגעטיילט אַז מאָרגען, דאָס הייסט געראדע אום ערשטן טאָג חול־המועד, זאָלן זיי צושטעלן צען יידישע בחורים צום פֿריזיוו, וועלכער קומט פֿאַר אין דעם שטעטל.

לויט דער גרויס פון דער יידישער באַפֿעלקערונג אין שטעטל, איז יאָר איין יאָר אויס, דער קאָנטיגענט געווען, צען יידישע סאָלדאָטן צו צושטעלען פֿאַר דער צאַרישע ארמע.

עס העלפּט נישט קיין געוויין און קיין געבעט, צען יידישע בחורים מוזן דורך דער קהילה צוגעשטעלט ווערן.

עס איז ביי יידן בעקאַנט א פֿאָלקסווארט, „ביי יעדן אומגליק, איז פֿארהאַנן אויך אַ גליק".

די קהילה האָט געהאַט אַ רעכט צי שיקן אָלס סאָלדאָטן וועמען זי האָט געוואָלט, וויל דאָס צארישע געזעץ פֿארלאַנגט פונעם אָרט אַ קונטיגענט, און דער קונטיגענט פֿאר דעם שטעטל טאמאשאוו איז געווען צען יידישע סאָלדאָטן, מעגען זיי זיין שוואַכע, קראַנקע דאָס איז ביי איוואַנען נישט קיין פּעלער, די הויפּטזאַך איז געווען, מען האָט געמוזט צי שטעלען צען „י ע ב ר ע י ם" אין באַסטא.

די קהילה כאָפּערס ווייסן געניו פון וועלכן הויז מען דארף, לויט אַ ווונק פונם ראש־הקהל ארויסכאַפּן אַ קאַנדינאַט פּארן צאַרס ארמע.

צו די זין פון די שיינע יידן האָט די גזרה קיין שייכות ניט, זיי שלאָפן זיך אין זייערע בעטן ביי נאכט, און לערנען תורה אין בית־המדרש ביי טאָג אן פּחד, גלייך ווי די ביטערע גזירה געהט זיי נישט אָן, און נישט זיי מיינט דער פּסוק.

די גזירת־המלכות, איז אַ פּנים נאָר פֿאַר די דאָזיקע טאמאשאווער יידן, וועלכע ווויינען אין די קרומע געסלעך הינטער דער באַד.

די זין פון אברהם וואסערטרעגער, בערל שניידער און מעכל דוד שוסטער, האָבן זיך רעכטצייטיק דורך אַ צופֿאַל דערוווסט, אַז ביי נאַכט וועלן זיך די קהילה־כאָפּערס לאָז טון אין זייערע געסלעך, ארויסצירייסן פון די אָרעמס פון זייערע

מוטערס די זין, וועלכע זענען באַשטימט געווארן אַלס כפרה פאַר אַלע שיינע בחורימלעך, צי גיין דינען ביים צאַר אַלס סאָלדאַטן.

דאָס שטעטל טאמאשאָוו ליגט אין א טאָל, און אַז גאָט האָט געשיקט אויף די יידן א צרה, און מען מוז פון דער צרה אנטלויפן, שיקט גאָט צי א צולאָג א שלאקסרעגען, געמישט מיט דונערן און בליצען, פונקט אין מיטן דער נאַכט, וועלן די איבערגעשראָקענע בחורימלעך לאָזן זיך לויפן פינעם שטעטל.

א מבולדיקער רעגען שטורעמט אויף דאָס שטעטל.

די גאַסן און פּלעצער זענען פאַרפלייצט פון וואסער און בלאָטע, קאַלט און נאַס, יעדער אבר ציטערט.

די אויגן וועלן פאַרבלענט פון די אויפגעהעלטע בליצן, אין נאָך יעדער אַזא בליץ, וועלט זיי אין די אויגן טאָפּל פינצטער.

וו זאָגט א יידיש וועלט? „אין א עת צרה, אַז מען האָט נישט קיין ברירה, וועלט דער נאר א חכם, און דער שוואַכער א גבור".

נישט געקוקט אויף דעם רעגן און שטורם, זענען זיי געלאָפן ווי פון א פייער.

צי די דריי בחורימלעך, האָט זיך צוגעשאָרט א פערטער, אויך ער, שלמה פון אַן אַרעמער היים אין טאמאשאָוו, האָט זיך דערוווסט פונם גרויסן סוד, אַז אין דער ערשטער נאַכט נאָך די ערשטע טעג פון פּסח, וועט מען כאַפן.

שלמה א געזונטער יונג, א מאַרק־סוחר, געהאַנדלט מיט פלאקס, חזירהאָר, הינער, געגנדז און תבואה, זענען אָבער פון די אַלע מלאכות אים פאַרבליבן וועניק ברכות.

דאָס אָרימקייט אין שלמהס שטוב איז געווען אַזוי גרוים, אַז ער האָט געמוזט ווערן א סוחר, וועו ער איז אַלט געווארן צען יאָר, כדי צו העלפן זיין מוטער צו דער פרנסה, זיין פאָטער איז געשטאָרבן וועו שלמה איז אַלט געווען א יאָר.

ביי צען יאָר האָט שלמה געמוזט פאַרלאָזן דעם חדר.

אין שול איז שלמה קיין מאָל נישט געגאַנגען, ערשטענס — ווי געזאָגט האָט ער יונגערהייט געמוזט אויף זיך נעמען אן עול פון פרנסה, דער עיקר אָבער איז געווען דער פחד פאַר די שקצים.

שלמה איז געווען אַן ערלעכער און אנשטענדיקער שטילער מענטש.

געניוו ווי זיין גוף איז געווען פעסט, מאַסיוו און פרימיטיוו, איז דאגעגען זיין נשמה געווען צאַרט, איידל און גוט.

שוין ביים לויפן פונעם שטעטל ביי נאַכט אין רעגען און בלאָטע און קעלט, האָט זיך שלמה באַווייזן אין זיין גאַנצער איידלער שיינקייט.

עם האָט פאַסירט, ווי געווענליך אין אַזא טראַגישער מינוט פאַסירט, אַפּט, אז איינער פון די אַנטלאָפענע איז פון גרויס אָנשטרענגונג, קעלט אין נאסקייט, אין מיטן וועג קראַנק געוואָרן, ער האָט באַקומען שטאַרק פיבער און זיך נישט געקענט רירן פונעם אָרט.

דער פּוילישער וועג, וועלכער שלענגלט זיך פון טאמאשאָוו ביז צו דעם עסטרייכיש־גאליציישן דאָרף בעלזשיץ, איז ארומגערינגלט מיט געדיכטע וועלדער פון נאָדלבויימער.

אין די דאָזיקע וועלדער וועלכע געהערן צו דעם פּויליש־רוסישן גראָף טשאטוריסקי אויף דער רוסישער זייט, אין צו דעם עסטרייכיש־גאליציש באראָן וואטמאן אויף דער עסטרייכישער זייט גרענץ, געפינען זיך א מענגע האָלץ־מילן אזוי געוראָפענע „טארטאקען".

די טארטאקען געפינען זיך כמעט אַלע אין יידישע הענט.

די באָלעבאטים, בעאמטע און אויפזעער אין דער אָרטיגע האָלץ־אינדוסטרי זענען אלע מאחינו בני ישראל, דאָקעגן די וואלדשומרים, האָלצהעקער, איזוואָש־טשיקס און זעגער, זענען אָרעמע פויערנזין פון דער געגנט, זין און טעכטער פון קינדערייכע דאָרפישע פאַמיליעס וועלכע ווערן יונגערהייט דורך זייערע עלטערע ברידער דעווייטערט פון זייער אָרעמען פאָטערס נחלה.

אין די דאָזיקע טארטאקען ווערט אינטענסיוו געארבייט, דער גאטער אין זעגעמיל רוט נישט טאָג און נאָכט.

אין א באָרג זעגעכץ, כמעט ביזן האָלבן גוף שטייט דער אָרבעטער קאצינסקי, מיט זיינע געזונטע הענט האָלט ער אין איין אריינשיבן די זעקס מעטערדיקע קלעצער אינעם גאטער, און פון דער צווייטער זייט, אין דער זעלבער פאָזיציע שטייט דער ארבעטער פיעטרושקא, ציט אָרוים מיט זיינע געזונטע הענט די פון דעם גאטער צעשניטענע ברעטער.

דער אייגנטימער פון דער דאָזיקער האָלצמיל ר׳ גדליה שרייבר, א ייד מיט א שפּאָר בייכל, וועלענדיק מאָכן א רושם אויף זיינע אנגעשטעלטע און אָרבעטער, הילט איין זיין קאָרפּאָלענטן גוף אין א שווערן שאָפּנפּעלץ, טראָץ דעם וואָס עס איז פּסח־צייט, אין די פּרעסט זענען פּארבי.

אין אזא פויזע דערשיינט ער פּאַר זיינע וואָלד אָרבעטער, אין מיט א גוט וואָרט, א שארפן פּוילישן וויץ, אָדער א פּינטל מיט א אויג צי א יונגע אָרבעטערין באָליבט ער זיך ביי גוויישע חברה.

אן דער „נאכטאויסגאנג" פון די ערשטע טעג פּסח, איז ר׳ גדליה דרינגנד אָרויסגערופן געוואָרן אין טארטאק, עס איז געקומען א באָרימטער האָלץ־סוחר פון בויטען, וועלכער וויל זיינע גרויסע טראנספאקציעס אָפּשליסן אויסשליסליך מיט דעם אייגענטימער פונעם טארטאק, אין נישט מיט זיין דירעקטאָר ר׳ משה האָניקסבערג וועלכער האָט געהאָט א געזעצלעך רעכט אינעם נאָמען פון ר׳ גדליה, אָפּצישליסן אַלע מעגלעכע געשעפטען.

לכבוד דעם חשובן גאָסט פון בויטען הער נוימאן, האָט זיך ר׳ גדליה מטריח געווען, נישט קוקנדיק וואָס עס האָט געהערשט אויף דער גאָס א שרעקלעך געווייטער, א רעגן געמישט מיט שניי, — א פּנים אז אין הימל האָט מען נאָך נישט געהאָט בעשלאָסן, צי די דאָזיקע נאכט זאָל געהערן צום פערגאנגענעם ווינטער, אָדער צום אנקומענדן זומער.

ר׳ גדליה האָט אינצווישן בעפוילען זיין באָלעגולע פישל, פאָרצובעריטן דעם וואָגן, אין במשך פון א האָלבע שעה זיך צי לאָזן אין וועג.

פון ר׳ גדליה׳ס שטעטל ציעשינאָוו ביז אין וואַלד שלענגעלט זיך דער צוואנציק קילאָמעטער וועג, וועלכער איז געפלאַסטערט געוואָרן דורך די דאָרטיגע עסטרייכיש־גאַליציש פוירן.

די בריטשקע אויף וועלכע ר׳ גדליה איז געזעסן אין געפירט דורך זיין באלעגולע פישל, האָט זיך גלאַטיק געשיבט אויף דעם מיט שטיינדעלעך געפלאסטערטן וועג.

פאַרנדיק, האָט זיך אנטוויקלט צווישן ר׳ גדליה אין פישל באלעגולע א אינטענסיווער שמועס וועגן פאַרשידענע סאַציאַלע פראַגן.

די צייט האָט זיך אינצווישן געלאָפן, דער זייגער וויזט אויף עלף – עס איז שוין צוועלף און זיי פורן און פורן, פערטון אין שמועס האָבן זיי נישט בעמערקט, אז די פערד זענען אַרויפ פונעם וועג או מען געפונט זיך אין מיטן וואַלד.

פלעצלעך – הערן זיי ווי א מענטש רופט פונעם געדעכטעניס וואַלד – „ש ט ע ה ע ן - ב ל י י ב ע ן".

איבערגעשראָקענע ביז טיף אין זייער נשמה, נישט ווייסענדיק ווער עס רופט צי זיי, און וואָס מען וויל פון זיי.

זיי האָבן זיך געטראַכט, צוועלף א זייגער ביי נאכט אין וואַלד קען נישט זיין קיין אנדערע, אין זענען ביי זיך באַלד זיכער געווען, אז דאָס איז נישט אבי ווער, דאָס איז נאָר דער „ווענגלאגערער" און באקאנטער גזלן מאיעווסקי, וועלכער איז געווען באַקאַנט און א שרעקגעשפענסט פאַר אַלע איינווינער פון דער דאָזיקער געגנט.

געווינלעך, אז יידן געפונען זיך אין א סכנה, קריכט מען לאנגזאם אַרויס אַראָפ פונעם וואָגן, דאָס ערשטע – איז מען בודק די ציצית, צי עס פעלט נישט חס וחלילה א פאָדעם – מען זאָגט זיבן מאָל „שמע ישראל", דאָן שפייט מען אויס, אין מען זאָגט: „נישט געשטויגן נישט געפלויגן – המלאך הגואל אותי מכל רע."

פון דער וויטנס דערנעטערט זיך מיט שנעלע טריט א געשטאַלט, פונעם סילועט פון דער געשטאַלט, האָבן זיי באַמערקט אז דאָס איז א מאַן, הויך, בריים, געזונט מיט פעסטע פים און הענט.

ביי זיי איז מער קיין ספק געווען, אז דאָס איז נישט קיין אנדערער ווי נאָר דער גזלן מאיעווסקי.

אין דעם דאָזיקן קריטישן און געפערלעכן מאָמענט, האָט זיך ר׳ גדליה אַפּגעגעבן א דין וחשבון פון זיינע ביזהעריקע מעשים, קומנדיק צום אויספיר, אז אַזוי ווי דער סוף איז קעקומען, מוז געווענלעך א ייד תשובה טון פאַר אַלע זיינע אם לעבן באגאנגענע עבירות, און ווי עס זעט אויס, האָט ר׳ גדליה געהאט אויף זיך א שווער פעקל באגאנגענע עבירות, וויל לויט זיין שטאַרק קלאַפן אין הארצען „על חטא" בשעת זוגענדיק די ווידוי, אין דאבי פאַרגיסנדיק טייכן טרערן, זעט אויס – אז דאָס פעקל איז געווען זייער חשובדיק.

ווען צוויי יידן געפונען זיך אין א געפאַר, וועלנדיק איבערפאַלן פון א רוצח, א הונט אַדער א שגץ, באהאלט זיך געווענלעך דער שיינער ייד הינטער די פלייצעס

פון דעם פּראָסטן ייד, אזוי אַז דער פּראָסטער ייד בלייבט שטיין דער ערשטער מיטן פּנים צו די אנרוקנדע געפאָר.

זוגנדיק „על חטא" האָט זיך ר' גדליה לאנגזאָם ארונטער געדרוקט הינטער די פּלייצעס פון זיין באלעגולע פּישל, וואָרטנדיק אויף מאיעווסקי רוצח.

פּישל האָט זיין גאַנץ לעבן געפירט ר' גדליהן אויף זיין וואָגן, און דורכדעם געהאט פּאר ר' גדליהן גרויס דרך־ארץ.

עס איז אויך פּישלן באַפאַלן אַ פחד, אָבער ער האָט נעבעך נישט געהאָט הינטער וועמען זיך צו פּארשטופּען, זייערע אויערן האָבן געהערט דאָס קלאפן פון זייערע הערצער.

אין דעם מאָמענט — הערן זיי אַ קול פון דעם מענטש וועלכער איז אינצווישן שוין געשטאַנען נאָענט נעבן זייער בריטשקע — „י י ד ן".

ר' גדליה און זיין באַלעגולע, אויפמאכענדיק זייערע אויגן וועלכע זיי האָבן געהאָט גשלאָסן, נישט צו זען — ווי דער רוצח מאיעווסקי שטעקט אין זייערע הערצער אריין זיין לאַנג מעסער, האָבן אין דער ערשטער רגע נישט געוווסט וואָס עס גייט דאָ פאָר.

זיי זענען כמעט זיכער געווען אַז עס איז שוין נאָך אַלעמען... זיי געפינען זיך שוין אויפן עולם האמת, אַ סימן — דער מלאָך פרעגט זיי, אין דווקא אויף יידיש „צי זיי זענען י י ד ן?"

באלד האָט זיך ר' גדליה אַ טאַפּ געטון ביים שטערן און באמערקט, אַז עס גיסט זיך פון אים אַ קאַלטער שוויים, אין ער איז אזוי, ווי נור אַרויס ערשט פון דער מקווה.

נישט אין גאנצן ביי זיך זיכער, שטרעקט ער טראָצדעם אויס זיין רעכטע האַנט, און זאָגט „שלום עליכם אַ ייד", ציטערנדיק און קלאַפּענדיק מיט די ציין פאָר גרויס פחד.

ער באַקומט אַ ווארעמען ענטפער „עליכם השלום".

שלמה וויל עפּים זאָגען, אָבער ר' גדליה אָנעמענדיק באלד זיין גבירישע פּויזע, וויסענדיק כמעט אַז דאָס איז נישט דער גזלן מאיעווסקי, טוט ער אַ פרעג אַזוי סתם אין די וועלט אריין, מעשה גביר — „זאָגט מיר הא? זייט איר נישט איינער פון די נישט גוטע? וועמ יאָ? זאָלט איר וויסן אַז אין מיינע ציצית פעלט נישט חלילה קיין איינציגע פאָדעם, מיינע מזוזות ווערן פון ר' אהרן סופר, יעדן ערב שבת באקוקט, און אַז די אַלע סגולות זענען פאָר דיר „שד", נישט גענוג, גיב איך א געשריי אויפן העכסטן קול „שמע ישראל", און עס ווערד פון דיר אויפן אָרט, א ש און ש ט ו י ב".

שלמה האָט באלד פאַרשטאַנען דעם ריכטיקן מצב פון דעם גייסטיקן צוזאַמענבראָך פון די צוויי איבערגעשראָקענע יידן.

שלמה האָט געפרופט זיי צו בארואיקן און אליין אָנגעהויבן צו לייענען „קריאת שמע", און אַזוי אַפּליינענדיק די גאַנצע פרשה, האָט ער זיך צו זיי נענטער צוגערוקט, און דאבּיי פרעגענדיק ר' גדליהן מיט אַ ווארעם געמיטלעך קול, נו — ר' ייד? האָט איר אייך שוין בערואיקט?

איך מיין זאָגט שלמה, אַז איר ברויכט נישט מער צו צוויפלען אין מיין „מענשליכקייט", וויל אַ „שד" לייענט נישט קיין קריאת שמע.

איר האָט מיך פערשטאנען?

דאָס פיזישע און גייסטיקע גלייכגעוויכט האָט זיך באַלד נאָך דער דערקלערונג פון שלמהן, צו זיי צוריקגעקערט. ר' גדליה איז צוריק אַרויף אויף דעם וואָגן, אויסגעגלייכט זיינע פּים, צוריק אָנגענומען דאָס גבירשע פנים, און מיט שטאָלץ אַ פרעג געטון ביי שלמהן — נו? וואָס פאַרלאנגט א ייד?

איך מוז אייך מיינע ליבע יידן זאָגן, ענטפערט שלמה — אַז גאָט שלאָפט ניט, ער האָט אייך אין דער ריכטיקער מינוט צוגעשיקט ווי אַ מלאך, אונדז צו העלפן.

איך געפין זיך דאָ אין מיטן וואַלד מיט מיינעם אַ חבר, וועלכער איז קראַנק געוואָרן אין מיטן וועג, אַנטלויפענדיק פון אונדזערע שטעטישע כאַפערס.

שלמה דערציילט ווייטער, צווישן פון אונדזערע חברים האָבן אונדז פאַרלאָזט אין דער רגע וועו דער קראַנקער חבר האָט זיך מער נישט געקענט אַליין בעווענגן, איך האָב דעם קראנקן אויף מיינע פּלייצעס געטראָגן ביז איבער דער גרענעץ.

קומענדיק אין דעם וואַלד אין מיטן דער נאַכט, נישט ווייסנדיק וווּ מיר געפינען זיך, אובגעמאַטערט, הונגעריק און פערפרוירן, האָב איך דעם קראַנקן חבר אַנידערגעלייגט הינטער אַ בוים.

יעצט בין איך אייך געקומען בעטן הילף, איר מוזט מיט דעם וואָגן צופאָרן אַט אַ צוויי קילאָמעטער פון דאנען, מיט נעמען אונדז ביידע אין אַ ישוב פון אייערע מענטשן.

נישט פרעגענדיק ביי קיינעם, איז שלמה אַריינגעשפרונגען אין דער בריטשקע, ער האָט אַ צי געטון ביי די לייצן, אַ געשריי געגעבן „וויא" אין דער ריכטונג ווי זיין חבר אברם איז געלעגען.

אמת — ר' גדליה האָט זיך נישט אַקענגעשטעלט, אין האַרצן האָט ער הנאה געהאַט דווקא אַז גאָט האָט אים צוגעשיקט אַזאַ גרויסע אין טייערע מצווה, צו ראַטעווען אַ קראנקען ייד מיט איין קלאַפּ פון צווויי פרעניותן, פון קראנקהייט און פון גוישע הענט.

אין טיפן האַרץ אָבער, איז ער נאָך נישט געווען איבערצייגט און אַזוי שטאַרק זיכער, אַז שלמה איז באמת אַ מענטש, און אַ ייד דאצי, ווער וויסט האָט ער זיך געטראכט, אויף וואס פאַר אפוילע שטיקלעך חוזק, די „נישט-גוטע" און די "שדים", קענען זיך פארשטעלן?

אין וווירקליכקייט איז דאָך האלבענאכט.

אויסערדעם, האָט ער זיך געטראכט, און עס איז אים אויך איינגעפאַלן אַ אפיקורסישע געדאנק, אַז די „נישט-גוטע" אין היינטיקע צייטן זענען אַזעלכע, אַז זיי שרעקן זיך נישט מער פאַר גאַנצע ציצית, כשרע מזוזות, און אפילו נישט פאַר אַ „שמע ישראל".

שלמה האָט אינצווישן נישט געפרעגט קיין שאלות, נור די פערד געטריבן, וויא און וויא, וווי פון פייל און בויגן זענען די פערד געפלויגן, כדי ער זאָל וואָס שנעלער

קומען צו זיין חבר און אים ראַטעווען, האָט ער זיך געמוזט אַזוי חוצפהדיק באנעמען, וועלכעם איז אגב געווען געגן זיין געווינהייט, און געגען זיין צניעדיקן כאראַקטער.

צוקימענדיק צו דעם בוים, הינטער וועלכן דער קראַנקער אברם איז געלעגן, איז שלמה מיט שנעלע טריט צוגעלאָפן צו אברם, מיט זיינע צווויי פעסטע הענט אַ הויב געטון דעם קראנקען, און ווי אַ שאַכטל שוועבאלעך אַריין געשליידערט אין וואָגן.

ר' גדליה האָט פון זיך אַרופגענומען דעם שווערן שאפנפעלין, צוגעדעקט דעם קראנקן און איידער מען האָט זיך געירט פונעם אָרט, האָט ר' גדליה אַרויסגענומען פון זיין רענצל אַ פלעשל שליוואָוויץ, אריינגעגאָסן אברהמן אין האַלדז אַ ביסל פונעם ביטערן טראָפן, באפוילן זיין באלעגולע פישל, ווי אם גיכסטן ארויסצוקריכן פון דעם וואַלד בכדי צו קענען רעכטצייטיק זיך צו טרעפען מיט דעם הער נוימאן, וועלכער האָט געזאָלט זיבן אַ זייגער פרי מיט דעם עקספּרעס-צוג „לעמבערג-ווין-בערלין", פערלאָזן דעם טארטאק.

דער זייגער האָט געוויזן אויף האַלב צווויי נאָך האַלבער נאַכט.

אַז פישל האָט געגעבן אַ שמיין אין די הינטערשטע פים פון די פערד, האָבן די רעדער מיט א שפּריץ פון בלאָטע און זאַסער זיך א הייב געטון, אַ דריי אויף האלב רעכטס, אין מיט אַ געוואַלטיקן פּענד אַרוים פונעם געדיכטן וואַלד, דערנענטערנדיק זיך צום וועג וועלכער פירט צום טארטאק אין בעלזשיץ.

אינצווישן האָט זיך דער קראַנקער אברם גוט דערוואַרמט ליגענדיק איבערגעדעקט מיט דעם שווערן שאפענפעלין, דער עיקר איז אים ווארעם געווָארן זעט אוים פון דעם שליוואָוויץ וואָס ר' גדליה שרייבר האָט אין אים אַריינגעגאָסן בעת שלמה האָט אים אריינגעלעגט אין וואָגן.

פאמעלעך איז אברם געקומען צו זיך, אין ביז ר' גדליה מיט זיין באלעגולע פישל האָבן זיך אַריענטירט אין דעם מיש-מאַש פון די געשעהנישן, איז דער וואָגן מיט דער גאַנצער חברה אַנגעקומען אינעם דאָרף.

ביים טויער פונם טארטאק וועלכער איז געווען באלויכטן מיט אַ שוואך עלעקטריש ליכט, וועלכעם איז געקומען פון אַ אייגענעם קלייגעם ענערַאטאָר וועלכער דער טארטאק האָט פאַרמאָגט, איז געשטאַנען אַ שומר איינגעוויקלט און איינגעהילט אין אַ שווערער בורקי.

ווי ער האָט באַמערקט זיין יידישן באַלעבאָס, האָט ער מיט אַ בריטן „דזשען דאָברי פאַנו" געעפנט דאָס טויער, אין זיי זענען פערשוווונדן אין הויף פונעם טארטאק וועלכער איז געווען פול מיט אויפגעשטאפלטע בערג קלעצער און ברעטער.

*

אַ וואָך צייט איז אברם געלעגען אין ר' גדליה'ס טארטאק, זיין חבר שלמה האָט אים באַדינט אין געהיילט, דער דאָרפספעלשער האָט באפוילן צו האַקן אַברמן אודער הינטער זיינע אויערן צו שטעלן בלוטאייגל, באנקעם אין גארטשיצע און נאָך אַזעלכע רפואות.

שלמה האָט אַלץ אויסגעפירט לויט דער פעלדשער האָט באָפוילן, און נאָך אַכט טאָג איז אברמן בעסער געוואָרן אויף אַזוי ווייט, אַז זיי האָבן באַשלאָסן צו פאַרלאָזן דעם טארטאק, און ווייטער וואנדערן אין דער עסטרייכיש־גאליציישע מדינה, ביז גאָט וועט העלפן און זיי צושיקן עפעס אַ פרנסה, אַדער אַ רעכטן זיווג.

דאָ, אויף גאַליציישע ערד, האָבן זיי זיך געפילט אַ ביסל פרייער דאָס הייסט, אַז פאָר פוניעם לייט זענען זיי שוין געווען באַהיט און זיכער, און פאָר די עסטרייכישע זשאַנדאַמערי מיט די גרינע פעדערקאַפּעלושן האָבן זיי קיין גרויסן פחד נישט געהאַט, וויל ערשטנס — האָבן די גאַליציישע יידן זיי באַלערנט, אַז די זשאנדאַרען האָבן פונעם קיסר פראַנץ יוסף ירום הודו, אַ בפירושן באַפעל צי קוקן דורך פינגער אויף די רוסישע יידן וועלכע לויפן איבער דער גרינער גרענעץ פון רוסלאנד קיין עסטרייך.

פון וועלכען זיי זענען געווען אַמבעסטן ציפרידן און באַרואיקט איז געווען, וואס פראַנץ־יוספס זשאנדאַרן האָבן געעדט כמעט מיט אַ יידיש לשון, דאדורך האָבן זיי ביי זיך געטראַכט, אויפן ערגסטן פאַל וועַן אפילו אַ זשאַנדאַר זאָל זיך טראַצדעם צי זיי א נעם טון, וועלן זיי זיך מיט אים קענען גוט אויסטענהען, ס׳טייטש און היתכן? ווי האָט נישט אַ מענטש, וועַן ער איז אפילו אַ זשאַנדאַר קיין רחמנות נישט אויף אַן אַנטלאָפענעם ייד?

אייגענטלעך וועט ער אים דאָס הייסט דעם זשאַנדאַר אַ פרעג טון, וואָס שאדט עס דיר ר׳ זשאנדאר, אַז מיר ווילען לעבן אין פרויאים יוסל׳ס מדינה?

די דאָזיקע געדאַנקען האָבן געשטאַרקט זייער אונטערנעמונגם גייסט און מיט זיכערע טריט האָבן זיי ווייטער געוואַנדערט אַלץ טיפער אין דעם נייעם לאַנד.

שלעפענדיק זיך איבער דערפלעך און שטעטלעך זענען זיי, דאָס הייסט — די צוויי חברים שלמה און אברם, אונגעקומען אין אַ מיטוואָכדיקן פאַרטאָג אין דעם ערשטן עסטרייכישען שטעטל מיט דעם קלינגענדיקן נאָמען צ י ע ש א נ א ו.

אין דעם דאָזיקן שטעטל איז געזעסן דער עסטרייכישער באַלעבאָס פון דער גאַנצער געגענט, דער אַזוי גערופענער „בעצירקסהויפטמאן".

דער דאָזיקער אדון בפוקדך, איז געווען אַ קליינער מלך.

מיט די אייגענע אויגן צי זעען דעם „ב ע צ י ר ק ס ה ו י פ ט מ א ן" איז געווען פאַר די „אונטערטאַנען" ממש א יום טוב, אַ גליק.

דאָס גליק האָט אַבער געשיינט צו זיי נאָר צווי מאָל אין יאָר, דעם אכצענטן אויגוסט, דאס איז דער געבוירן־טאָג פונעם קיסר פראַנץ יוסף, אין דעם טאָג האָבן זיך אַלע אייניווינער פונם שטעטל פארזאמלט אויפן מארק־פלאַץ, דאָרט פלעגן די קינדער אייניקע טעג פריער, איינזאַמלען אַ הויכן בארג מיט אַלטע זאָכן, באַגיסן מיט נאפט און אין דער נאָכט פינם קיסר׳ס נאמענסטאג אונצינדן אַ גרוים פייער.

וועַן דער „בעצירקסהויפטמאן" האָט זיך דערנענטערט צו דעם בארג פייער, האָט מען אַראָפגעצויגן די קאפעלושן, און מיט גרוים ערנסטקייט, ווי אין שול ביים דאַוונען, געזונגען די עסטרייכישע הימנע „גאָט ערהאלטע גאָט בעשיצע אונזער קיסר אונזער לאַנד".

וועַן דער עולם האָט געענדיקט דאָס זינגען האָט דער בעצירקסהויפטמאן מיט גרוים געגאָד פאַרבויגן זיין קאָפּ, און פארלאזט דעם פלאַץ.

דאָס צווייטע מאָל האָט זיך דער דאָזיקער פּריץ באוויזן פֿאָר זיינע בירגער, אינעם יאָרצייט טאָג ווען די קיסרין עליזאבעט איז דערשאָסן געוואָרן.

אין דעם טאָג פלעגען זיך יידן פֿאַרזאמלען אין די בתי־מדרשים, זאָגן תהילים פֿאָר דער קיסרינס נשמה ווענן, און דער רב אָדער דער ראש־הקהל פלעגען האַלטן א דרשה, דער פינאל פון דער דאָזיקער פֿאַטריאָטישער יערליכער דרשה, פלעגט כמעט יעדעס יאָר זיין דערזעלבער.

דער אויספיר איז געווען א לויבגעזאַנג און א ברכה אויף אלע דריי „ק", דער קיסר זאָל לעבן, דער קאָמענדאַנט זאָל לעבן און דער קוימענקערער זאָל אויך לעבן. בראַווא.. בראַווא.. האָבן אַלע געשריגן און געפֿאַטשט מיט די העט פֿאָר גרויס שמחה.

אין איינעם פון אזא יום טוב־טאָג, זענען די צוויי געוועזענע רוסישע יידישע בחורים אונגעקומען אינם שטעטל.

די בחורים האָבן געעפנט זייערע פֿאַרטרוימטע אויגן, ווי קינדער — אכט־טעגיקע ביי דער מוטערס ברוסט ווען מען וועקט עס אויף צו דער קלאָגעדיקער ווירקלעכקייט.

זיי האָבן אונגעהויבן צו טראַכטן תכלית, אברם איז געווען פון פֿאַך א זייגערמאַכער, ער האָט נישט פיל געטראַכט, אַווען אין דער גרויסער שטאָט און עס זעט אוים, אז ער האָט דאָרטן מצליח געווען.

שלמה דאקעגן, איז געווען א סוחר דאָס הייסט, ער האָט קיין מאָל א פֿאַך נישט געהאַט אין זיין האַנט, דורך דעם האָט ער געמוזט פֿארלויפיק פֿאַרבלייבן אין דעם שטעטל ציעשינאָוו.

די ערשטע טעג אין דעם שטעטל איז פֿאַר שלמהן געווען ממש אן אָפּקומעניש, און קרובים, און באַקאַנטע.

מענטשן, וועלכע האָבן לויט שלמה'ס מענטאליטעט געלעבט אין א גאַנץ פֿאר שלמהן פֿרעמדען 'מ י ל י ע' ווי ער איז געווינט געווען, זיי זענען פֿאר אים געווען א נייעס, מענטשן אזוי ווי פון א אַנדערן פּלאַנעט.

די לויבגעזאַנגען און גוטע ווערטער אויף זייער קיסר און סתם טשינאָווניקעס, איז ביי אים געווען א נייעס, ער האָט אין זיין טיפֿער נשמה אויסגעלאַכט די כלומרשט נאיווע גאַליציש יידן, און ביי זיך געטראכט — נישט אומזיסט רופט מען זיי ביי אונז אין רוסלאנד 'קירה מאק', ער האָט נישט געקענט פֿאַרשטיין אז א יד קאָן פֿלוצים ליב האָבן זיין קיסר.

דאָס קען נאָר האָט ער זיך געטראכט טאקע נאָר א יד א טיפש, אדער א מענטש, וועלכן עס פעלט א שרייפל אין קאָפּ.

שלמה האָט בשום אופן נישט געקענט פֿאַרשטיין, אז עס איז מעגליך אז אויך יידן קענען זיין גרויסע פאטריוטן פון זייער לאַנד, אז די גויישע מיטבירגער מאכען איבער זיי נישט קיין פוגרומים.

דער אמתדיקער אונטערשיד אָבער צווישן די רוסישע יידן אויף יענער זייט גרעניץ, אין די גאליציש־עסטרייכישע יידן פון דער זייט גרעניץ איז דער, — ביי די רוסישע, האָט טאקע געהערשט אזוי גערופענער 'נומערוס־קלויזוס', פֿאַר דער

יידישער יוגענט און פון צייט צו צייט אַ פּאָגראָמעלע אַ צולאג, אָבער פּרנסה האָט נישט געפעלט, און נישט נאָר פּרנסה — עס זענען געווען אפילו זייער רייכע יידן אין פּוניעם מדינה, דאקעגן ביי פּרויאים יוסל׳ס יידן איז די לאָגע געווען פון מקור אויס אַנדערש — בילדונג, פּרייהייט — וויפל איר ווילט, נאָר פּרנסה אַ פּיוג.

אַזוי פיל קבצנים, אביונים און סתם שיינע יידן און אַ גרייצער אין קעשענע, האָט איר דער גאַנצער רוסישער אימפּעריע נישט געטראָפן, דאָס האָט שלמה דערפּאַרן נאָך אַ באַקאַנטשאַפט צווישן אים און דעם שטאָט-משכיל מענדעלע האמער.

וואָס האָבן מיר, האָט ווייטער מענדעלע געטענהט פון אונדזערע שניידערישע און שוסטעריש „ד ו ק ט ו ר י מ ל ע ך", אָדער פון אונדזערע באַלעגולישע שטריימלעך און זיידענע קאַפּאָטעס, אַז פּאַר אַ עסטריכישן גרייצער בייסן מיר זיך אָפּ די פינגער.

שלמה האָט זיך אָבער טראָצדעם לאַנגזאַם אַקלימאַטיזירט אין דער פּאַר אים פרעמדער וועלט, ער האָט זיך ביי ר׳ יקותיאל איינבינדער, אַ ייד מיט אַ שוואַרצער לאַנגער באָרד, שוואַרצע געקרייזלטע פיאות, א ייד אַ חסיד און אַ גרויסער תלמיד חכם — געדונגען א קליין צימערל, און באַלד א טראכט געטון מכח פרנסה.

אַ פּוילער איז שלמה קיין מאָל נישט געווען, געטראַכט און געמאַכט.

דעם ערשטן מארקטאָג אינם שטעטל, וועלכער פלעגט זייט יאָרן פאַרקומען יעדען דינסטאָג, האָט שלמה אַ פּרווו געגעבען זיין מזל.

ער איז אַרויס אויפן טארג, געקויפט פלאקס, חזיר-האָר, אייער, הינער און אַנדערע סחורות מיט וועלכע ער פלעגט נאָך אין זיין געבוירן שטעטל טאמאשאָוו האנדלען.

געראָטן האָט שלמה אַ געזונטן פּויליש, נישט ווי די היימישע גאליצישע אויפקויפערס, וועלכע האָבן מיט די פויערן געראָטן האלב דייטשמערש און האלב פּויליש.

די פּויערן האָבן געוואָלט דווקא האַנדלען נאָר מיט ׳ש ל ו מ ק ו׳, און שלמה האָט באמת מצליח געווען.

שלמה האָט באלד נעבן ר׳ יקותיאלס הייזקע, ביי וועמען ער האָט געווויינט, אויפגעשטעלט אַ מאַגאַזין אין וועלכען ער האָט געהאַלטן זיינע אויפגעקויפטע סחורה.

די מיידלעך אינם שטעטל האָבן באַלד געוואָרפן אויף אים אַ אויג, ווייל אין שטאָט האָט מען געשמועסט, אַז שלמה איז געוואָרן אַ רייכער מאַן, אין דער אמתן האָט שלמה קיין צייט נישט געהאַט זיך אָפּצוגעבן מיט די שטעטישע מיידלעך.

זיינע געשעפטען האָבן אויסגעפילט זיין גאַנצע צייט, ביי טאָג פלעגט ער פאָרן אויף די יאָרידים אין אַרומיקע שטעטלעך און דערפער, ביינאכט האָט ער זיין סחורה סאָרטירט און פאַרקויפט.

✶

ביי ר׳ יקותיאל אייבינדער האָט אויך געווויינט זיינע אַ שוועסטער, מירל האָט מען זי גערופן, זייער אַ צנועהדיק מיידל מיט אַלע מעלות, נאָר צווויי קלייניקייטן האָבן דעם מיידל געפעלט, אַ ביסל געלט און אַ ביסל מיידלשער חן.

די ווינונג פון ר׳ יקותיאל אין וועלכער עס האָט אויך געווינט שלמה, איז באַשטאַנען פון דריי חדרים, וואָס איז אייגענטלעך נאָר איין חדר, אָבער צוטיילט אויף אַ קיך, אַ שלאָף-צימער, און אַ חדר.

אין קיך שלאָפט מירל, אין שלאָפצימער ר׳ יקותיאל, און אין חדר, בינדט איין ר׳ יקותיאל בייטאָג זיינע ספרים, און ביי נאַכט דינט עס פאַר אַ שלאָפאָרט פאַר שלמהן.

געווענלעך — אין אַזאַ ענגער ווינונג אין וועלכע עס ווינען דריי דערוואקסענע מענטשן, איז נישט מאנגל אין לייכטע קאָנפליקטען.

שלמה האָט יעדן אינדערפרי איין אייניציקע אַרבעט צו טון: ג׳ו׳ן, נישט קיין נפקה מינה וווהין, הויפטזאַך — זיך אָפצוטראָגן פון חדר און דאָס וואָס שנעלער, בכדי מירל זאָל קענען פרייער אַרויסקריכן פון איר בעט, פרייער זיך צו באַווענגן אין שטוב, און נישט געשטערט צו זיין פון שלמהן.

די הויפט-סיבה פאַר וואָס מירל גייט שטענדיק אַרום פאַרכמורעט איז, וויל עס דרייט זיך אַרום אַ דריטער אין חדר, און דוקא אַ בחור, געזונט און פריש, אַ סוחר מיט אלע מעלות — און דאַביי טראַכט זי זיך: גיי פרעג דעם רבש״ע אַ קשיא?

פאַרוואָס גאָטיניו, אין ווי לאַנג נאָך, וועט זי די בתולה מירל זיך מוזן נאָך אַזוי פּלאָגן, און אַליין שלאפן אינעם חדר?

שלמה וועלענדיק אַרויסגיין פונם חדר, הערט ער ווי מירל שרייט פלוצעם אים נאָך: זאָג יונגערמאן — אויף וועלכער זייט ביזטו היינט אויפגעשטאַנען?

אויף דער רעכטער, אַדער גאָר אויף דער לינקער זייט?

אויף ביידע זייטען — שמייכלט ציניש שלמה.

אויף איינע נאָר — באַמערקט מירל זיך וועגדינדיק צו איר ברודער יקותיאל — אויף דער אויף וועלכער ער האָט זיך געלעגט, ברומלט צו מירל אונטער דער נאָז.

כא..כא..כא.. שיסט אויס מיט אַ געלעכטער יקותיאל.

זאָג מיר טאַקע שלמה — אויף וועלכער זייט ביזטו היינט אויפגעשטאַנען?

שלמה וואַרפט אַ גיפטיקן בליק אויף מירלן.

דו פאַרשטעסט — זאָגט ער צו יקותיאלן?

די זאַך ווערט אַלע מאָל שווערער און קאָמפליצירטער, עס קומען אַרויס קאָנפליקטן — צי מען וויל, צי מען וויל נישט.

דריי מענטשן ערוואקסענע אין איין חדר?

דאָך מיין איך — פארטיידיקט יקותיאל ווי אַ סניגור שלמהן, און זאָגט צו מירל: מיר האָנדלען נישט ריכטיק לגבי שלמהן.

שלמה, זאָגט יקותיאל צי מירלן, איז אַן איינזאמער מענטש, כמעט שוין אונזערער אַ אייגענער.

דאָס דווקא וואָס איך וויל נישט, ענטפערט שאַרף מירל.

עס טויג נישט זאָגט זי, אַז שלמה זאָל בלייבן אין דער משפחה.

דאָס איז שוין פשוט מעשה נאָר, דענקט זיך יקותיאל אין זיין הארצן, איך וויים באמת נישט מיט וואָס די נאַרישע גאַנדז האָלט זיך שטאָלץ?

אזוי רעדט אַ מיידל, אַ פרוי וועלכע וואַרט אויף אַ מאַן? זאָגט יקותיאל פֿאַרביטערט שטיל אָבער קאָטעגאָריש, צו זיין שוועסטער.

באַלד וועלט מירל אַ ביסל טרויריק און ערנסט — און טוט אַ זאָג צו איר ברודער פֿלוצים ווי איינער כאַפּט זיך אויף פונעם שלאָף.

דו מיינסט יקותיאל אַז איך האָב שלמהן וויניקער ליב ווי דו?

הער וואָס איך זויל דיר זאָגן יקותיאל.

און דאָס איין פֿאַר אלע מאָל — דאָס וואָס מיר האַלטן שלמהן אין שטוב, שטערט אים דאָס פֿריוואַט לעבן, נעמט אַוועק פון אים דעם ווילן צו ווערן דאָס, וואָס ער מוז אין דאַרף ווערן און זיין, ער וועלט אַלע מאָל מער בחור, אין אַלין מער האָט ער ליב די בחורשאַפֿט, דאָס — אַליין־זיין, און אַליין לעבן.

האָסט פֿאַרשטאַנען יקותיאל? פֿרעגט מירל.

יקותיאל איז מסכים מיט מירלן, ער גיט דאַביי אַ זיפֿץ און זאָגט: דאָס קען זיין.

מיר דאַרפֿן האַנדלען אַנדערש, רעדט דרייסט מירל.

מיר דאַרפֿן עס אים זאָגן אָפֿן — געבען אים זיין וועג, לאָזן אים גיין וווהין ער ווייל.

נישט ווארטענדיק אויף יקותיאלס תשובה, טוט מירל זיך אַ ברוּם אונטער אזוי ווי אייגער פֿאַלט אַרוב פונעם בוידעם, — אין אפשר יקותיאל איז גלייכער אַז דו זאָלסט דיר זוכן אַן אַנדערע ווויונג?

יקותיאל שמייכלט זיך אונטער, נאָר מירל גיט אַזאָג באַלד מיט אַ געווויסע ערנסטע מינע: מענער פֿאַרשטייען נישט די פרויען, זיי זענען צעטראַגענע בריאים.

שלמה איז זיך געגאַנגען זייגע וועגן, נישט קלערנדיק וועגן מירלן, ווייל — ערשטענס, זענען זיינע טעג פֿאַרנומען מיט ג י י ן אין די ארומיקע דערפער.

מאַנטיק בעגינען, איז שלמה געווועזן דער ערשטער אין דאַרף כאטילוב, דינסטיק האָט ער אַ גאַנצן טאָג געהאַנדלט אויף דעם יאַריד אין ציעשינאָוו, אַ יעדען מיטוואָך האָט ער געהאט צו טון ביי די פויערן אין דאַרף לובליניץ, דאַנערשטיק און פרייטיק אין אַנדערע דערפער.

אין אַזוי זענען פֿאַרגאַנגען חדשים און יאָרן, מיט יעדן יאָר איז שלמה געוואקסן אַ גרעסערער עושר, ביז אין אַ געווייסן זומערדיקן שבת צו מנחה, ווען שלמה צוזאַמען מיט די שטעטלשע עמך יידן האָבן זיך צוריק געקערט פון „יד חרוצים־שולכל" מיט אַ פולן אַנגעלערנטן בויך חומש מיט רשי — נאָכטראַכטנדיק בשעת־מעשה אין דעם געשעניש פון „זמרי בן סולי", אין וואָס ער האָט געטון מיט דעם מיידל „כזבי בת צור" די טאָכטער פון אַ מדינישען פּרינץ, מיט וועלכע דער יידישער יונגערמאַן האָט אַן עבירה געטון, איז אים פּלוצלעך באפאלן אַ פחד און אַ אימה.

עס קען דוך אים אליין אויך חס וחלילה טרעפֿן אַ מאָל אַזאַ פּאַל, אַ מענטש איז דאָך נאָר אַ בשר ודם האָט ער זיך געטראַכט.

וועלן חס וחלילה דער יצר הרע וועט אַ מאָל זיין שטאַרקער פון אים?

וואָס קען פון דעם אַרויסקומען?

נאָכמער, ער האָט זיך דערמאנט אז דעם פאַרגאַנגענעם ווינטער האָט ער דאָך מיט זיינע אייגענע אויערן געהערט, אין דעם זעלבן שולכל און פון דעם זעלבן ר׳ יאָסעלע מלמד אַ פרשה חומש, אין וועלכע גאָט ברוך הוא באַפעלט אדם הראשון אין זאָגט צו אים אַזוי צי זאָגען: „על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו, ודבק באשתו והיו לבשר אחד" און דו זאָלסט פאַרלאָזן דיין פאָטער און מוטער, זאָלסט זיך באַהעפטן מיט דיין פרוי אין ווערן איין פלייש.

נאָך זעלכע געדאַנקען האָט זיך שלמה אַפגעגעבן אַ דין-וחשבון.

אפשר האָט ער זיך געטראַכט זענען די מיידלעך געריכט? מען דאַרף הייסט עס, אַ טראַכט טון אַ ביסל חתונה צי האָבן.

געלט האָט ער זיך געטראכט האָט ער גענוג, צו פאַרדינען און אויפצוהאַלטן אַ ווייב מיט קינדער איז ביי אים נישט פון די שווערע זאכן.

אם שווערסטן האָט אויף אים געווירקט די דונקעלע שבת פאַרנאַכטן.

אַנדערע נעכט פון אַ גאַנצע וואָך — אפילו פרייטיק ביי נאכט, האָבן זיך געברענט נאָפט קאַגיניקלעך אין די שטובן, און עס איז מער ווייניקער געווען לעכטיק אין די אויגן, נאָר די שבת פאַרנאַכטען דאָס הייסט, די שלוש סעודיתדיקע צייט האָט אויף אים געווארפן אַ מרה שחורה, אינעם גאַנצן שטעטל איז חושך מצרים, און אין דעם באמבעגעסל, ווי מען האָט עס גערופן — אין וועלכן שלמה האָט געווינט, איז געווען מחמת ענקשאפט אין אַרימקייט טאָפל פינצטער, דורכדעם איז שלמהן, בעזינדערס אין די דאָזיקע שלוש סעודיתדיקע אַוועגדעם, שווער געווען אויף זיין געמיט.

צוקומענדיק צי זיין בשותפותדיקער ווינונג, האָט ער זיך פון גרוים ערגער אַרייגעווארפן אין בעט, צומאַכנדיק די אויגן אין דער פינצטערער שטוב, זיך מאכענדיק אַ סוחרישן חשבון — און אפשר צו צוויי וועט עס זיין לייכטער?

עס וועט אפילו קאָסטן עפעס מער, אָבער וואָס קען מען מאכן?

אפשר איז דער חומש דאך געריכט?

אַ בחור טאָר אין דאַרף נישט אַליין זיצן, אַ בחור מוז חתונה האָבן?

ליגנדיק פאַרטאָן אין זיינע געדאַנקען — האָט ער נישט באמערקט ווי עמעצער האָט זיך שטיל אַרייגעשלייכט אין זיין צימערל אין וועלכן עס איז געווען פינצטער.

פלוצעם פילט ער אַז עס קיצעלט אים אונטער דער נאָז.

איינמאָל און נאָך א מאָל.

נישט עפענעדיק זיינע אויגן, טוט ער זיך א וויש מיטן פינגער פון זיין רעכטער האָנט אונטער דער נאָז.

שלמה טראַכט ווייטער אין זיינע פלענער: יאָ חתונה האָבן, נישט חתונה האָבן?

עס קיצעלט ווידער אונטער דער נאָז, ווידער אַ וויש — ווידער אַ טראַכט — און ווידער אַ קיצעל, און אַזוי גייט עס אַ שיינע פאָר מינוט, ביז ענדלעך שלמה פרווועט נאָך אַ מאָל, דאָס מאָל אָבער מיט דער גאַנצער האָנט אַ כאַפּ צי טון די מאוסע עקשנדיקע פליג אונטער זיין נאָז, ער דערפילט צו זיין איבעראשונג, שטאָט אַ פליג, אַ דארע האָנט וועלכע ער האָט אַריינגעכאַפּט אין זיין האָנט.

אין דער ערשטער רגע האָט שלמה זיך אַ ביסל דערשראָקן, באַלד אָבער האָט ער דערזען אַז דאָס איז יקותיאלס האַנט.

ער האט זיך באַרויקט און אַ פרעג געטון, יקותיאל? מען מעג שוין אפשר דאַווענען מעריב און אָנצינדן א ליכט? איך וועל פשוט דערשיקט פון דער פינצטערניש.

ניין שלמה, ענפערט יקותיאל — עס איז נאָך צייט אַ פירטל שעה.

שלמה, זאָגט יקותיאל וויטער — איך וויל מיט דיר אַ שמועס געבן וועגן אַ וויכטיקן ענין, אין וויי דו וויסט אַז אין די הייליקע ספרים שטעט געשריבן, אַז אין די צייט פון שלוש סעודות איז אַ שעת רחמים, און אַזוי ווי עס איז נאָך אַ פערטל שעה צייט, איז כדי דיך אַ פרעג צי טון מכח...

עס איז יקותיאלן שווער געווען אַרויסציבערענגען אויף די צונג וואָס ער האָט געהאַט אויף דער לונג.

שטאט צי רעדן רייַנע דבורים, האָט ער זיך פאַרהיקיט, געשטאַמלט און סתם אין דער וועלט אַריין אַ פרעג געטון, וואָס זאָגסטו עפעס שלמה צי דער מאוסע מעשה פון דעם יידישן יונגענמאן מיט דעם מיידל כזבי בת צור די פרינצעסן פון מדין?

שלמה איז ווי געזאָגט נישט געווען קיין טיפש, ער האָט באַלד פאַרשטאַנען „וו טשום דיעלא" ווי מען פלעגט אין שלמהם היים צו געבן אַ זאָג, ער האָט באַלד פאַרשטאַנן אַז יקותיאל וויל מיט אים שמועסן איבער אַ ערנסטן ענין. כדי יקותיאלן לייכטער צי מאכן אויף זיין נשמה, טוט פלעצלעך שלמה אַ זאָג — נו יקותיאל, וועסט זיין צופרידן? איך בין מסכים צו ווערן מירלס חתן.

איך זאָג דיר דעם אמת יקותיאל זאָגט שלמה וויטער, הערענדיק די מעשה אין חומש, וואָס מיט אַ מענטש קען אַלץ פאַסירן, האָב איך מיך פשוט דערשראָקן.

אלס פראקטישער מענטש פאַרשטיי איך, אַז אים מענטשליכן לעבן זענען פאַרהאנען צוויי וועגן — אַ קרומער, אין וועלכן למשל עס איז געגאנגן דער יונגערמאן פינעס היינטיקן חומש, און אַ וועג אַ גלייכער — פשוט ווי אַלע גוטע און פרומע יידישע יונגעלייט גייען, מען ערקלערט זיך אַלס חתן-כלה, מען האָט חתונה נאָך דעם ווי מען האָט געשטעלט אַ חופה.

יקותיאל האָט שלמהן נישט געלאָזט ענדיקן, ער איז אויסגעבראָכן מיט אַ געפיל פון גרוים שמחה, און פינעס טיפן האַרץ אַ געשריי געטון: מ ז ל ט ו ב.

שלמה איז אין מירלן נישט געווען פאַרליבט, נאָר די מעשה פינעס חומש האָט אויף אים אַזוי שטאַרק משפיע געווען, אַז ער האָט באַלד באַשטאַנען חתונה צי האָבן.

וויל יקותיאל איז געווען דער ערשטער מיט דעם שדוך, האָט שלמה לאנג נישט געקלערט, אין וויל אונטערן שווערן איינדרוק פון דעם געשעהענעם, האָט ער תכף באַשטאַנען צי ווערן מירלס חתן.

צי מאַרגענס האָט אין דעם שטעטל ציעשינאָוו געקלונגען אויף אַלע גלעקער וועגן דעם שדוך צווישן מירלן און שלמהן.

שלמה האָט באַלד געקויפט אַ ליידיק פלאַץ אין סאַמע רינג-פלאַץ, או באלד אויפגעבויט אַ גרוים געמויערט הויז.

✶

מיט דער צייט האָט מירל געבוירן צו שלמהן 5 זין און 2 טעכטער, אינצווישן אָבער איז שלמה געוואָרן אַלץ אַ גרעסערער עושר, מען האָט אים געמאַכט פֿאַר ראש־הקהל אינעם שטעטל.

די זין שלמהס, מיטן אויסנאַם פון יושע, זענען אַלע געווען גערָאטן אין זייער פֿאָטער דאָס הייסט, פעסט געבויעט, מאַסיוו, עמך יידן, גוטע און פשוטע.

יושע דאקענגן איז געווען זייער אַן איידלער, געזעסן יומם ולילה געלערנט תורה, געלעזן אין דער פֿרייער צייט די ווינער צייטונג „נויע פרייע פּרעסע", געהאַלפן זיינע עלטערן אין זייערע געשעפטן וועלכע האָבן וואָס אַ מאָל מער פּראָספּיריט.

אַלע שלמהס קינדער זענען געווען איידעמעס און שנורן ביי פשוטע גבירשע באַלעבאָטים, יושע דאקענגן איז געווען אַן איידעם ביי ר' פלטיאל שווארצנבערג, אַ באַקאַנטער אין דער גאַנצער געגנט מיוחסדיקער תלמיד חכם און גרויסער חסיד, אָבער גלייכצייטיק אַ קליינער גביר.

די פרוי פון ר' יושע, פיגה רוחמה אַ בארימטע שיינהייט, איידעלע נשמה מיט גוטע אָריסטאָקראַטישע מאָניערן און גוטן כאַראַקטער, האָט דורך איר זיך אָרייַנציהען אין הויז פון ר' שלמהן, אין דורך איר שטאָלצן פֿאָרהאַלטן און באשיידענעם לעבן, ווי אַ מאַגנעט צוגעצויגן מענטשן פון אַלע שיכטן, אין דורך דעם און כמעט אין איר מזל, זענען די געשעפטן פו ר' שלמה זיך נאָך מער צוואקסן.

שלמה האָט באלד געקויפט די „פּראָפּינאַציע" דאָס הייסט, דעם אלייַנפֿאָרקויף פון אַלע מינים אלקאָהאָל אין דער גאַנצער געגנט, דאצי האָט ער געהאט דעם מאגאזין פון דעם אין גאַנץ עסטרייך באָרימטן „אָקאָצשימער" ביר, און אַ צולאג — א שענק מיט דעם איינציקן מאָדערנעם גאסטהויז, מיט וועגט מיט אויסגעהאנגענע בילדער פון די משפחה פון ווינער קייזערליכן הויף.

ר' שלמה האָט זיין גערָאטענעם זון יושע, מיט זיינע נאָך מער גערָאטענע שנור רוחמה, געהאלטן ביי זיך אין הויז, ער האָט פון זיי געשעפט פולע עמערם נחת.

פון צייט צו צייט, פלעגט דער פֿאָטער פון רוחמה ר' פלטיאל, דער שיינער מחותן פון ר' שלמהן, באַזוכן זיין טאָכטער און אייַדעם.

גייענדיק מיט דעם מחותן ר' פלטיאל אין גאַס, האָט שלמה זיך געפילט שטאַרק בכבוד און גלייכצייטיק פֿאַרגעשטעלט זיין מחותן פֿאַר יעדן וועמען ער האָט געטראָפֿן אין גאַס — דאָס איז ר' פלטיאל שווארצענבערג, דער גרויסער מיוחס און גרויסער תלמיד־חכם — מיין מחותן. שלמה איז אין דעם מאָמענט ממש אַריינגעפֿאַלן אין אַ אַזוי גערופענע „מאניא גראנדיאזא".

אינצווישן זענען פארגאנגען יאָרן.

געווינט האָט יושע מיט זיינע פרוי רוחמה אויפן שטאָק פון דעם גרויסן הויז אין סאָמע רינגפלאַץ, וועלכעם ר' שלמה האָט אויפגעבויעט.

זייער ווינונג איז באשטאַנען פון אַ צימער מיט שווערע מאַסיווע שרענק, אַ גרויסער טיש אויף וועלכן עס איז געשטאַנען אַ שווערער נאַפּט־לאָמפּ מיט אַ גרויסע קוגעל ארום, אַ שאָפע מיט הייליקע ספרים, מיט וועלכע יושע האָט זיך יעדן פרימאָרגן באנוצט, אַ גרויסער מאַסיווער אויוון פון ווייסע קאפלעס, אין דער זייט

א לאָקאַלער פּרימיטיוער טעלעפאָן וועלכער האָט פאַרבונדן אלע צימערן פון ר׳ שלמהם הויז.

נעבן זייער חדר איז געווען די קוך וועלכע האָט באדינט דאָם גאַנצע הויז־געזינד, אין אויך איז דאָרט געקאָכט און געבאַקן געוואָרן פאַר געסט — סוחרים, וועלכע האבן געווויינט אין שלמהם האָטעל.

די וועגט פון דער גרויסער קוך זענען באהאנגען געווען מיט פאַרשידענע מעשענע און קופּערנע כלים, וועלכע ציגיינערם פלעגן ביי שלמהן פארקויפן אָדער פארבייטן פאַר א גלעזל משקה.

אין די קוך איז געווען א „אויפצוג" וועלכער האָט צו דעם גרויסן עסזאַל וועלכער איז באקאנט געווען אין דער גאַנצער געגענט מיט זיין נאָמען די „גרויסע שטוב", אַראָפּגעשיקט די געקאָכטע מאכלים פאַר די געסט.

דער זאַל האָט אויך געדינט פאַר קהלשע אסיפות, פּאָליטישע פאַרזאַמלונגען, אויך איז דער זאַל, דאָם איינציקע אָרט אין וועלכן די לעמבערגער טעאַטער־לייט פלעגן אויפפירן זייער „חינקע־פינקע" אָדער א „מויד א פלאם", מיט וועלכע זיי פלעגן כמעט יעדער יאָר באַשענקען דעם שטעטל.

די משרתים און קעלנערם, וועלכע האָבן געארבייט אין אונטערשטן שטאָק, האָבן די אויסגעלערטע כלים, ווידער דורך דעם זעלבן „אויפצוג" אַרויפטראָנספּאָרטירט צום רייניקן.

צווישן די פילע צימערן אויפן שטאָק, איז געווען אין א זייט וויט אָפּגעלעגען א קליין רעזערווע צימערל, וועלכעם איז געווען באקאנט אונטערן נאָמען, מיט א סעקסועלן אונטערשלאָק „חתונה צימער", אָדער ווי ר׳ שלמהם דערוואקסענע אייניקלעך פלעגן עם צו רופן דאָם „יחוד־חדרל".

דאָם צימערל האָט געדינט פאַר ר׳ שלמהם קינדער און אייניקלעך, אָלם ערשטע נאכטצימער נאָך דער חופה, וועלכע פלעגט פאַרקומען אין דער גרויסער שטוב.

אָלע צימערן אין הויז זענען געווען פאַרבונדן דורך אָן אייגענע אייגענ־ריכטעטע וואַסערלייטונג, דאָם וואַסער אין די רערן איז געקומען פון א ריזיק גרוים פאָם וועלכעם איז געשטאַנען אויפן העכסטן אָרט פינעם הויז, דאָם פאָם פלעגט יעדן פרימאַרגן אָנגעפילט ווערן דורך אברהם וואַסערטרעגער, וועלכער פלעגט אויף זיינע דאָרע אָקסלען שלעפּן מיט זייגע „נאָשעס" דאָם וואַסער פון דעם גרויסן ברונעם, וועלכער האָט זיך געפונען אין סאָמע רינגפלאַץ פון דער שטאָט.

ר׳ שלמהן איז שטאַרק געפעלן, פארבייפורנדיק דורך דער גרויסער שטאָט פ ר א ג, ביי זיין צוריקקער פון דעם באקאנטן קארלסבאד, ווואהין ער פלעגט יעדעם יאָר, מעשה גביר — פורן זיך כלומרשט חיילן, די גאזלאַמפּן — וועלכע האָבן באַלייכטעט די דאָרטיקע האָטעלן.

נישט פיל טראכטנעדיק, געקויפט א פּאָרציע זאלכע לאָמפּן פאַר זיין אייגענעם האָטעל.

די נייע לאָמפּן האָבן באמת געמאַכט א שטאַרקן רושם אינעם שטעטל, עס איז לעכטיק ביי ר׳ שלמהן אין הויז ווי פון דער זון אין א תמוזדיקן טאָג, פלעגן די

שטעטישע צווישן זיך שמועסן, מען איז פון דער גאַנצער פּראַווינץ געקומען קוקן אויף דעם גרויסן וווּנדער.

ר׳ שלמהס הויזגעזינד איז דערווייל געוואקסן אין דער לענג און אין דער ברייט, מיט יעדן יאָר האָט זיך זיין משפּחה מער פּארשפּרייט, זין, טעכטער, איידעמעס, שנורן און צענליקער אייניקלעך פון ביידע געשלעכטער, אָלעס מיט אַלעמען האָט געלעבט אין זכות פון זייער גבירשן טאַטן־זיידן.

אָזוי וווּ די הצלחה איז שלמהן נאָכגעלאָפן ביי אַלע זיינע טוּעכצן, ער פלעגט זיך צניעדיק באַרימען — אַז וואָס זיין האָנט באַירט — וועט דערפון גאָלד, אָזוי — מעשה שטן, האָט זיך דער מלאך פון הצלחה דערוויטערט פון זיינע זין און אייִדעמעס.

כּמעט יאָר איין יאָר אוים, פלעגט ר׳ שלמה מוזן באַצאָלן פּאַר די וועקסלעך פון זיינע זין און אייִדעמעס.

ער האָט דאָס געמוזט טון, האָט ער זיך א מאָל פּאַר זיין אַלטן באַקאַנטן אין יעצטיקן חבר ר׳ גדליה שרייבער אויסגערעדט זיין האַרץ.

ערשטנס האָט ער געטענהט, עס פּאַסט פשוט נישט פּאַר אַזא שיינעם ייִד און א גביר דערצו, אַז מען זאָל אויף אים טייטלען מיט די פינגער, אַז זיין זון בערעלע, אָדער זיין אייִדעם ר׳ לוזער, וועלכער איז געווען א זון פון ר׳ פנחס, דער געוועזענער ראש־הקהל פון זיין געוועזענעם רוסישן שטעטל, דער וועלכער האָט באַפוילן די כּאַפערס, און אויך שלמהן אַריינגעשטעלט אין דער רשימה פון פּאַניעם זעלנער — האָבן אָנגעזעצט.

עס איז פּאַר אים געווען א בושה, אַז מען זאָל זיינע קינדער נאָכשרייִען, — פלייטיניק אָדער אונזעצער.

פּאַר דעם געדאַנק אַליין, האָט ער גרויס פּחד געהאַט — מען מוז דאָס אויך פּאַרשטיין.

אין „קירים־לאנד", איז א פּלייטיניק נישט געווען פון די מיוחיסדיקע באַלעבאַסלעך, ווי אין פּאַניעם מדינה איז געווען דער פּאַל, דאָרטן ביי פּאַניען האָט שלמה געזאָגט, איז געווען א באַנקראָט, געוויִנווייטיק, אַז מען רייסט אַרוים דעם ווייטיקליכן צאָן ווערט לייכטער אויף די נשמה, דער קראַנקער ווערט געהיילט, ביי „קירן" פלעגן די יינגלעך אַזא פלייטיניק, אָדער ווי מען האָט אַזא איינעם גערופן אויף גאַליציש לשון „ב א נ ק ר א ט י ר ט ע ר " די יאָרן דערגיין.

אויף שריט און טריט פלעגן חברה קליינוואַרג נאָכשרייִען אַט איז דער „באַנקראָטירטער", זיי פלעגן אזא אומגליקליכן אָזוי לאַנג באַאַרבעטן, ביז ער האָט עוקר געווען פונעם שטעטל, אין די ווייב איז פארבליבן אַן עגונה אויף אייביגע יאָרן, אָדער זיי האָבן אים פשוט משוגע געמאַכט און מען האָט געמוזט אים אַריינגעבן אין די לעמבערגער אָזוי גערופענע „פיארן", דאָס איז דאָס באַקאַנטע גרויסע משוגעים־שפּיטאָל, פון וועלכן מען איז כּמעט נישט אַרוים מער קיין לעבעדיקער.

איז די דאָזיקע „פיארען" פלעגן זיך אָרום דרעהען אַ דרייסיק-פערציק „קיסר פראַנץ-יוספּס" און אַ גרויסע צאָל „רוטשילדס".

די אַלע קראַנקע מענטשן, פלעגן אַזוי געהיילט ווערן, אַז זיי האָבן מער די שיין פון גאָטס וועלט נישט דערלעבט צו זעען, אויסער דעם, האָט ר' שלמה געזאָגט צו זיין חבר, אייגענטלעך — זענען דאָך זייערע הייזער, מיינע — זייער סחורה פאַר מיין געלט, וועלכעס זיי קוועטשן פון מיר ארוים, צי איך וויל צי איך וויל נישט.

אַז איך גיב נישט מיט גוטן, מוז איך זיי געבן מיט בייזן, זיי מאַכן מיר שקאנדאַלען, און נישט איין מאָל האָט מיר מיין טאָכטער בילה רחל, שוין אויסגע-האַקט די שויבן.

וועלכער פון זיי דארף באַצאָלן אַ וועקסאלע — קומט צו מיר — טאָטע צאָל.

איז דאָך גלייכער זאָגט שלמה, אַז איך צאָל מיט גוטן, און שקאנדאלן — און שא שטיל.

אַזוי זענען ביי ר' שלמהן פארגאנגען יאָרן אין פריידן און ליידן, מער פריידן ווי ליידן.

יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק, אַ שמחהלע — הויפט א ברית ביי אַ ניי געבוירן אייניקל, מאָרגן תנאים, איבערמאָרגן א בר מצווה, און באַלד האָבן זיך אָנגערוקט חתונות פון זיינע זינם און טעכטערס קינדער, אין אויך פאַרזעסענע בתולות פון דער משפחה.

ר' שלמהס גרויסע שטוב איז פאַרנומען געווען אפטערס מיט שמחות וועלכע זיינע קינדער האָבן געפראָווען, נאָטירלעך — אויפן חשבון פון זייער פאָטער, אפילו זיינע אייניקלעך האָבן פאַרשטאַנען ווי אַזוי פון זייער זיידן ארויסצובאַקומען מתנות.

אַז ר' שלמה איז סוף יעדן זומער צוריק געקומען פון קארלסבאד, האָט ער מיט זיך מיטגעברענגט אַ גרויסן קאַסטן מיט פאַרשידענע מתנות, פאַר די פרויען זייד אויף קליידער, פאַר די מענער זייד אויף קאפטאַנעס, און אויך הויכע פלוש-פילצענע „היקעלס" קאַפּעלושן, פאַר די אייניקלעך אַ קארלסבאדער האָלצענע „פּעני" מיט א פאַרגרעסערן גלאָז אין דער מיט, אין וועלכן מען האָט געקוקט מיט איין אויג כדי צו זעען בילדער פון דער שטאָט קארלסבאד.

באַזונדערע ווערטפולע מתנות האָט ער געברענגט פאַר זיין שיינע מיוחסדיקע שנור פיגה רוחמה, אָדער ווי מען האָט זי אין שטעטל גערופן „רוחמיטשי שלומל'ס", און פאר איר עלסטן זון חיימטשי.

פון אַלע זיינע אייניקלעך, האָט שלמה דעם גרעסטן נחת געהאַט פון צוויי, פון דעם מיטעלסטן זון פון זיין איידעם ר' לאזער, חייזיקל.

ר' שלמה האָט צו דעם בחורל געהאט אַן עקסטרע סענטימענט, ערשטענס — וויל ער חייזיקל, איז געווען אויך דאָס אייניקל פון זיין געווען ראש-הקהל און יעצטיקן מחותן, דער עיקר אָבער האָט ער געשעפט נחת פון חייזיקל, וויל ער איז געווען אַן אויסנאם פון כמעט אַלע זיינע אייניקלעך.

חייזיקל איז געווען אַ וויל-לערנער, און אַ בחור אויף וועלכן מען האָט געזאָגט אז ער איז „תורה און סחורה מיט געפוצטע שיכעלעך", אַ בעקאַנט גאַליציישער פאַרגלייך פאַר נגידיש, חסידיש און וויללערנערשע בחורימלעך.

אויך דאָס אייניקל חיימטשי, דער זון פון רוחמה, איז געווען א לערנער און א חסידיש מאָדערן בחורל.

חיימטשי איז געווען אריין געראָטן אין גאַנצן אין זיין מוטער, קערפּערלעך שיין געוואקסן, בלאָנדע זיידענע הערעלעך מיט צוויי, ווי שטערן פונעם הימל ארויסשיינענדיקע בלויע אייגעלעך, א פּנימל פון ווייסן אלאבאסטער פון ווענלכן עס האָבן זיך ארומגעבאָמבלט צווי קורצע געקרייזלטע בלאָנדע פּיאלעך.

דער זיידע ר' שלמה איז פון די צוויי אייניקלעך געווארן מיט יעדן טאָג ברייטער ווי לענגער, ער האָט פון זיי געהאַט פולע קעשענעס מיט נחת.

צווישן זיך האָבן די צוויי בחורימלעך גוט געלעבט, אָבער טיף אין האַרצן האָט געוואָלט תמיד, איינער דעם צווייטן איבערשטייגן.

אן אמתדיקע קנאה פון תלמידי חכמים.

אז חייזיקל האָט צורעכט געמאכט אין משך פון פיר וואָכן די מסכת „מועד קטן", האָט זיך חיימטשי דאמיט שטארק איבערגענומען, און פּאַרטיק געמאַכט די גרעסערע מסכת „חגיגה", אין משך פון נאָר דריי וואָכן.

אז חייזיקל האָט פּאַר די שטעטלדיקע יונגעלייט — תלמידי חכמים, ר' שיעלע פרנקל, ר' מיכלע האלבערשטאַם, ר' דוד דילער און אַנדערע, געזאָגט א פילפול און צוזאַמענגעפירט מזרח מיט מערב, האָט זיך חיימטשע אזוי שטאַרק איבערגענומען, אז ער איז אָפּגעזעסן עטלעכע דאָנערשטיקע נעכט, און געקנעלט אין פּאַרשידענע גמראם מיט די תוספותן, מהר"ם און מהרש"א, ביז ער האָט געזאָגט א פּשטל, צוזאַמענפירנדיק מזרח מיט מערב, און אַלס צולאָג דרום מיט צפון.

זען חיימטשי איז געוואָרן א בר מצווה, האָבן זיך צו דער גרויסער סעודה פאַרזאַמלט אַלע שיינע ייִדן פונעם שטעטל.

חיימטשים צווייטער זיידע ר' פּלטיאל שוואַרצענבערג, איז צו דער שמחה געקומען מיט א גאַנץ רעגימענט קרובים, זיידענע יונגעלייטלעך מיט שאַרפע חסידישע מוחות, די עלטערע קרובים מיט נישקשרדיקע בייכלעך, אויף זייער גאונישע קעפּ, פוטערנע ספּאדיקעס מיט ארוים געשטאַרצטע יארמולקעס.

דער בר־מצווה־בחור, באהאנגען ווי גרוים ער איז געווען, מיט גאַלדענע זייגערלעך, בראנזעלעטען און סתם גאַלדענע תכשיטים, האָט געהאַלטן א שאַרפע דרשה, ביידע זיידעס פירן צווישן זיך א שאַרפן שמועס, זיין פאָטער ר' יושע און זיין מוטער רוחמה האָבן געקוועלט פול נחת פון זייער גערעטענעם תכשיט.

דער רב פונעם שטעטל הרב ר' ישכר דב, א גרויסער תלמיד חכם און דערצו א באקאנטער "ר ב י" פון טויזענטער חסידים, וועלכער פלעגט קיין מאָל נישט גיין צו זיינע באַלעבאטים אויף זייערע שמחות, האָט דאָ ביי חיימטשין געמאכט אן אויסנאם.

דער רבי בכבודו, מיט זיין גאַנצער סוויטע גבאים, חסידים געקומען צו דער בר־מצווה סעודה פון דעם קליינעם חיימטשי.

הערענדיק די שאַרפע דרשה פון חיימן, האָט דער רב, אַזוי איז געווען דער מנהג, כדי עס זאָל נישט שולט זיין אַן עין הרע, דווקא זיך מיט דעם קליינעם מפלפל געווען, און דווקא געוואָלט אים פּאַקן ביי אַ טעות.

חיימטשי האָט אָבער אויף זיך גענאָמען אַ גוט און דאָס אמתדיקע גמרא קעפּל, ער האָט זיך געדרייט ווי אַ פישל אין וואסער, און זיך אַרויסגעדרייט פון דעם גרויסן פּלאָנטער אין וועלכן דער גרויסער בכבודיקער רב, האָט אים געוואָלט איינפּלאָנטערן.

אַזוי האָט זיך געלעבט, גימערט און געפרוכפערט ר' שלמהס הויזגעזינד אין נחת און פריידן, ביז גאָט האָט געמאַכט אַ מלחמה, און צעטריבן זיין פּאָלק ישראל אויף אַלע פיר עקן אין דער וועלט.

★

אין דער באסניש-הערצעגאווינישער שטאָט סאַראַיעוואָ, איז אין אַ שיינעם יולי-טאָג פונעם יאָר 1914, דורך דעם סערבישן סטודענט פרינציפ, דערשאָסן געוואָרן דער עסטרייכישער טראָנפּאָלגער פערדינאַנד.

דער שאָם אין סאַראַיעוואָ האָט דערשיטערט דאָס לעבן פון דער יידישער באָפעלקערונג אין דער עסטרייכיש-אונגארישער מאָנארכיע.

זייט דעם יאָר 1866, דאָס יאָר פונעם קריג צווישן עסטרייך-אונגאָרן פון איין זייט, און איטאַליע—דייטשלאַנד פון דער קעגנערישע זייט, זענען פאַרגאנגען אַכט און פערציק שלום-יאָרן.

אין משך פון די דאָזיקע יאָרן, האָט זיך די יידישע באָפעלקערונג אין דער עסטרייכישער מדינה אונטער דער הערשאַפט פון דעם פאנאטיש קלעריקאַלן, אַבער גוטען קיסר פראַנץ יוסף, זייער רויק געלעבט און זיך שטאַרק עמאנציפירט.

ביז צו דעם טראָגישן שאָם אין סאראיעוואָ, האָט געהערשט אין דער דאָזיקער מדינה פאַר די יידישע באָפעלקערונג אַ פאַקטישע און אַ פּוסיטיווע גלייכבארעכטיקונג, און ווען עס איז אינעם טאָג פונעם 28 יולי 1914, פאַרעפנט-לעכט געוואָרן דורך דעם קיסר, דער אַזוי גערופענער „מאַניפעסט" אין מיינע פעלקער, האָבן די יידן אין גאַליציען, לייענענדיק דעם דאָזיקן „מאניפעסט", פאַרגאַסן טייכן טרערן, נישט חלילה וואָס עס האָט דעם לאַנד געדראָט אַ קריג מיט זיינע נישט פאַראויסגעזעענע טרויריקע פאָלגען, נאָר פשוט — מחמת רחמנות אויף זייער אַלטן קיסר פראַנץ-יוסף, וועלכער איז געצוואונגען אויף זיינע אַלטע יאָרן, זיך צו ענגאַזשירן און צי פירן אַ קריג.

דער פאַטריוטיזם פון די יידן האָט זיך יעדן טאָג געשטאַרקט, יונג און אַלט זענען געלאָפן אין די מאָביליזירונג-שטעלעס, זיך צושטעלן צו דעם קריגסדינסט.

ר' שלמה איז שוין דאמאלס געווען אויפן עולם-אמת, אויך זיין זון ר' יושע האָט שוין נישט געלעבט, די געשעפטן אָבער, איבערהויפט — דעם שענק און

האָטעל, זענען ווייטערגעפירט געוואָרן דורך זיין שנור רוחמה, מיט דער מיטהילף פון איר זונעלע חיימטשי, וועלכער איז שוין געווען א דערוואקסן פירצניעריק בחורל.

באלד אין די ערשטע טעג פונעם קריג, האָבן זיך א לאָז געטון דורך דעם שטעטל ציעשינאָוו, מיליטער פון פּאָרשידענע מינים און פון אַלע עסטרייכישע פעלקער וועלכע האָבן געלעבט אויף דער עסטרייכישע-אונגאָרישע טערריטאָריע.

דאָס שטעטל איז געווען א גרענעץ אָרט און טאָקע נישט ווייט פון דעם שטעטל איז געווען דער עסטרייכיש-רוסישער „פראָנט".

עס האָט געהאַלטן אין אונאויפהעריקן מאָרשירן מיליטער — טאָג און נאַכט. באַלד האָט מען געזעען ריקן אינפאַנטעריי, נאָך זיי — אַרטילירי באַגלייט פון די באָרימטע עסטרייכישע אָריסטוקראַטישע קאַוואַלעריי, אין וועלכע כמעט אַלע אָפיצירן זענען געווען פרינצן, גראָפן, באַראָנען און אַזוי ווייטער.

אינעם דריטן טאָג נאָך דעם אויסברוך פונעם קריג, איז אין דעם שטעטל אָנגעקומען אויף דעם וועג צו דעם פראָנט, א גאַנצע בריגאדע פון באָריטענע דראַגונער מיט זייערע גאַלדענע באשלעגן אויף זייערע אויסגעפוצטע מונדירן, און מיט פעדערן אין זייערע „צשאקעס".

די דאָזיק דראַגונער האָבן זיך צעלייגט אויסצורוען, אויף דעם גרויסן רינג-פּלאַץ פונעם שטעטל, דאקעגן די אָפיצירן האָבן זיך איינקוואַרטירט אין די פיינע יידישע הייזער.

אין פיגה רוחמהם הויז האָבן זיך איינקוואַרטירט צוויי אָפיצירן, איינער איז געווען אן אייניקל פון קיסר פראַנץ יוסף, מיט זיין הויכן נאָמען און טיטל, אויבערלוטנאנט פרינץ פאָן ווינדישגרעץ, און דער חבר זיינער א ייד פון ווין מיט זיין אויך אריסטוקראַטישן נאָמען, לוטנאָנט באראָן פאָן ראָטשילד.

די צוויי יונגע אָפיצירן זענען געווען כלומרשט חברים, יעדענפאַלס האָט עס אַזוי אויסגעזען לפנים, אָבער וואָס עס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין טיפן האָרץ ביים קאָטולישן פרינץ בנוגע די כלומרשטע חברשאַפט צו דעם יידישן באראָן, איז געבליבן זיין אייגענער סוד וועלכען ער האָט זיך א פּאָר טעג שפּעטער דורך א געטראָפענע רוסישע קויל, מיט געמומען אין קבר.

פון א צופעליק אונטערגעהערטן שמועס אין פּאָרם פון א דיאַלאָג צווישן די צוויי אָפיצירן, וואָס איז פאָרגעקומען אין דער קעגנוואָרט פון דעם יידישן קעלנער פון רוחמים האָטעל — וועלכער האָט די צוויי אָפיצירן באַדינט, קען מען זיך מאָכן א בילד און פאָרשטיין, וויאזוי די אמתדיקע קאַלעגיאַלע חברשאַפט צווישן די צוויי אָריסטוקראַטן האָט אויסגעזען.

דער פרינץ : היינט איז זונטאָג, היינט גייען מיר אין קירכע, ריכטיק?
דער באראָן : איך נישט.
דער פרינץ : אהא — יודע.
דער באראָן : איך בין שטאָלץ צו זיין א יודע.

דער פּרינץ: איך וואָלט נישט אַזוי שטאַלץ געווען צו זיין א יודע.

דער באראָן: איך בין נישט זיכער, אז אויך אין דיר פּליסט יידיש בלוט.

דער פּרינץ: גאָט באהיט — איך בין אַ ריינער אריער.

דער באראָן: כמעט אלע אַרישע אירופּעער שטאַמען פון יידן.

דער פּרינץ: דאָס איז איבערטריבן.

דער באראָן: אויך אייער גאָט, אין וועלכנם נאָמען איר באליידיקט אונדז, שטאמט פון יידן.

פּלוצעם אין מיטן שמועס, באַמערקט ראָטשילד אַז אייגער פון זיינע שטיוול איז צעריסן, ער בעט דעם קעלנער, דעם צעריסענעם שטיוול גלייך צו געבן צי אַ שוסטער צו פּארעכטן, ער וויגטשט זיך אָבער אַז דער שוסטער זאָל אים דעם פּאראכטענעם שטיוול אַליין צוריק ברענגען, וויל ער ווייל זיצן, מיינט ער — מיט זיינע אייגענע אויגן, ווי עס זעט אוים אַ יידישער שוסטער פון אַ קליין גאַליציש שטעטעלע.

עס איז נישט פּאַרגאנגען אַ שעה צייט, און ר׳ דוד שוסטער האָט דעם פּאראכטענעם שטיוול אַליין צוריקגעבראכט.

ראָטשילד האָט זיך שטאַרק פּאַרוואונדערט אויף דעם שוסטר, אין דעם אמת געזאגט, איז געווען זיך אויף וואָס צו פּאַרוואונדערן.

ר׳ דוד שוסטער איז נישט געווען סתם זיך א שוסטערל, ער איז געווען אַ „שוסטער אויך", אָבער דער עיקר איז ער געווען אַ ייד אַ שיינער, מיט אַ ברייטע באָרד, אין דערצו אַ חסיד און אַ שטיקל לערנער.

נישט קוקענדיק אויף זיין שוסטערישן פּאַך, פלעגן די שיינע באַלעבאטים אים טון אַ טובה, זיך נישט האַלטן אין דיסטאַנס פון אים ווי זיי האָבן זיך געווענטליך פּארהאלטן קעגן אַנדערע באַלעמלאָכעם, און בעיקר קעגן שוסטערס.

דער בארָאָן ראָטשילד, האלטנדיק דעם שטיוול אין דער האַנט, האָט נישט געוואסט אויף וועלכן פּריער זיך צו וואנדערן, צי אויף דער גוטער און ריינער אַרבייט, צי אויף דעם ווי ער האָט זיך געטראַכט — ראבאָנישן שוסטער.

ער האָט געהערט, אַז אין גאָר אַלטע צייטן, איז געווען ביי יידן אויך אזא מין שוסטער, מען האט אים געפּופן ר׳ יוחנן הסנדלר, איז ער דורך דעם געווען גליקלעך, אַז ער האָט די זכיה מיט אייגענע אויגן צו זעען דאָס אַפּבילד פון דעם אַלטן שוסטער ר׳ יוחנן.

פּאַר גרויס באגייסטערונג, האָט ראָטשילד אַרויסגעצויגן פון זיין בריוטאש אַ באנקנאָט פון פופציק קראָנען, דערלאנגענדיק ר׳ דודן פּאַר זיין אַרבעט.

ר׳ דוד האָט דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן געזען אזא גרויסע מטבע, פּאַר וועלכער מען האָט דאמאלסט געקענט קויפן אַ קליין הויז.

אַרויסגייענדיק פון ראָטשילדס חדר מיט דעם באנקנאט אין דער האַנט, האָט ר׳ דוד נישט געוווסט פּאַר וועלכן פּריער גאָט צי דאַנקען, צי פּאַר דער זכיה

פאר וועלכע ער איז געווען מיט דעם לעגענדארישן ראטשילד אזוי נאענט און אין איין שטוב, צי גאר פאר דעם גרויסן גליק, פאר די פופציק קראנען וועלכע ער האט פון דעם באראן באקומען.

באלד האט דאס גאנצע שטעטל געקלונגען און געגאנגען כאראדאם, דורך דעם דאפלטן נייעם ערשטענס, אז ראטשילד געפונט זיך ביי פיגה רוחמה אין הויז, און דער עיקר האבן די יידעלעך שטארק מקנא געווען ר' דוד שוסטערס מזל.

פאר ר' דודן אליין, ווי עס האט זיך שפעטער ארויסגעוויזן, איז דער פופציקער נישט געווען שטארק מזלדיק, ווייל ערשטענס, האט ער פלעצלעך באקומען א מענגע פריינד, און אלע ווי איינער, אפילו די באלעבאטים וועלכע זיצן אין שול אויף דער מזרח וואנט, זענען מיט איין מאל געווארן ר' דודס גוטע ברידער.

יעדער האט געזוכט ר' דודן א טובה צי טון, א גוטע עצה צי געבן, ווי אזוי בתכלית צי פארוועגדן די דאזיקע ריזיקע סומע געלט.

ר' דוד א ייד נישט קיין שוטה, האט זיך געטראכט — גוט אזוי.

זאלן זיי אלע מיך חנפענען וויפיל זיי ווילן, אבער „געלט" פון מיר — פאזואליע מיטן דישל.

ער האט זיך מיט שווערע מי געמוזט יעדן טאג, פון זיינע נייע פריינד דערווייטערן, שטילערהייט האט ער צו וויסן געגעבן דעם שטאטישן באנקיר ר' שיע קיגלער, ער זאל צו אים אוונד ארויינקומען אין שטוב.

דעם שטר ד. ה. דעם פופציקער, האט ער איבערגעגעבן ר' שיען, אין דערפאר האט ער באקומען א שיין קליין רויט ביכעלע פון זיין באנק.

ר' שיען איז דער פופציקער זייער גוט צו נוץ געקומען, ווייל עם האט נישט לאנג געדויערט, האט זיך "פאניע" ארויינגעריסן אין "קירהם" מדינה, און אלע יידן זענען גלאפן ווו די פים האבן זיי געטראגן, איינער קיין פראג, דער צווייטער קיין בודאפעסט אבער בעיקר האבן זיך די גאליצישע יידן געפילט נונט צו זייער ווין, און טאקע דער גרעסטער טייל האבן זיך א לאז געגעבן קיין ווין.

ר' דוד האט דאס געלט מער פאר זיינע אויגן נישט געזען, און עס איז אויך דאס מאל מקוים געווארן דאס באקאנטע פאלקסווערטל "ניע בילעש פאנעם אינע בענדשיעש פאנעם".

אויך רוחמה מיט אירע קינדער זענען גלאפן מיט שרעק פאר "פאניעם" קאזאקן.

דער עשאלאן וועלכער האט געפירט קיין מערב, האט אין א יעדן עסטרייכישן לאנד ארופגעזעצט א טייל "פליכטלינגע", אין בעמען, מערן, אונגארן, אבער און נידערעסטרייך בורגענלאנד, איבעראל האבן די געמיינדעס זייער העפלעך אויפגענומען די יידן.

א גרויסער טייל וועלכע האבן געקענט באווייזן אז זיי באזיצן גענוג קאפיטאל, האט מען אריינגעלאזט אין ווין.

רוחמה מיט אירע קינדער, און נאָך עטלעכע פאמיליעס אָנקומענדיק אין מיטן דער נאַכט אויף דעם "נאָרדבאנהאָף" אין ווין, זענען דורך די דאָרטיקע פּאָליציי מיט די בלישטשינע שפּיגל-בלעכענע "צשאקעס" אויף זייערע קעפּ, און שנייווייסע הענטשקעס אויף זייערע הענט, העפלעך נישט אַראָפּגעלאָזט געוואָרן פון די וואגאָנעס.

זיי, די פּאָליציי האָבן געהאַט א באפעל דעם רעשט פליכטלינגע וועלכע האָבן זיך געפונען אין עשאלאָן, אָפּצישיקן אין א שטאָט מיט דעם קאמישן נאמען "ה א צ ע ן".

פּלוצעם האט זיך דערהערט אויף דעם וואקזאל א געוויין און א געשרייַ: מיר ווילן פּאַרבלייבן אין ווין, נאָר אין ווין — נאָר אין ווין.

ניין—ניין, איר פּאָרט קיין האצען, נאָר נאָך האצען האָבן די עלעגאנטע ווינער פּאָליציי העפלעך אָבער שטרענג געענטפערט.

אינצווישן, איז געוואָרן א גרויסע סומאטאָכע און פּאַניק.

די יידישע אנטלאָפּענע פון גאליציען, האָבן אין די ערשטע צייט פונעם קריג, אין די אויגן פון די ווינער, אויסגעזען ווי א רחמנותדיקער אָפּגעברענטער קרוב, אמת טאָקע א ווייטער קרוב, אָבער דאָך א קרוב, האָט דורך דעם דער פּאָליציי פּרעזידענט פון ווין באלד גרויס רחמנות באקומען אויף די אָנטלאָפּענע, אַרויסגעבן א נייעס באפּעל, אז ווער פון זיי קען אויפווייזן אז ער באַזיצט טויזנט קראנען, מעג זיין אָפּילו א באַנק-ביכל אויף דער אויבּיגער סומע געלט, זאָל אומגעשטערט אריינגעלאָזט ווערן קיין ווין.

רוחמין האָט קיין געלט נישט געפּעלט, זי האָט זיך באַלד א כאַפּ געטון ביים בוזעם, אַרויסגעצויגן א פּעקל מיט עסטרייכישע טויזענטער קראנען.

דאָס זעלבע האָט אויך באוויזן צו טון דער שכן ר' משה הוניקסבערג, אגב א ייד א משכיל און א תלמיד חכם מיט זייער א חשובן פּאַרנעם, און נאָך מער פּארצוויגטער חשובער משפּחה.

דער דאָזיקער ר' משה, איז טאקע געוואָרן שפּעטער דער מחותן פון רוחמה, און שווער פון איר זונדעלע חיימטשי.

די אַלע אַנדערע וועלכע האָבן נישט געהאַט אויפצווייזן אזא סכום געלד, האָבן געמוזט זיך ווייטער שלעפּן ביז אין דעם באקאנטן מקום "ה א צ ע ן".

עס האָט נישט געהאָלפּן קיין ווייגען און בעטן. "נאך האצען — נאך האצען" האָט די פּאָליציי באפּוילן, א פּויק פּינעם צוג, און היידא קיין האצען.

דער באַגריף "האצען", איז אייביק פּארבליבן ביי די גאליציש יידן, אַלס גלות-אָרט פּאַר פּאַרשיקטע.

נישט ווייניקער ווי ביי די רוסישע יידן דער נאָמען און באַגריף "ס י ב י ר" איז ביי די גאליציאנער דער נאָמען און באגריף "ה א צ ע ן".

נאָך היינט הערט מען, בשעת אַ געקריגערייַ צווישן גאָליצישע יידן, אַזאַ מין קללה, אוי טאָטע זיסער, "ער זאָל דעך שוין זעהען בקרוב אין האצען".

אריינקומענדיק ארום האלבער נאכט אין דער גרויסער שטאָט ווין, און נאָך אַ ביסל זיך אויסגלייכענדיק די מידע ביינער אין א חדרל פון ד' אויף ד', זענען געלעגן אויסגעליגט ווי געפרעסטע הערינג אין אַ פאַס, רוחמים פאַמיליע און ר' משה האָניקסבערגס נאָך גרעסערע פאַמיליע, צוזאַמען א צווייי טיין מענער, ווייבער אין קינדער, אַזוי איז מען געלעגן אין געהאָקטע צרות.

אַ פרעמדער קאָפּ אויף אַ פרעמדן בויך, אַ קלומפן האָר פון אַ דערוואקסן מיידל אין די האָנט פון דערוואקסענעם בחור איר ליגענדיקן שכן.

דערווייל האָט גאָט געהאָלפן, און עס איז געווארן טאָג.

דער ערשטער געדאנק איז געווען צו דינגען אַ ווינונג. עס איז די צוויי פאַמיליעס באָלד געלונגען טאָקע צו דינגען אַ גרויסע ווינונג אין דעם אין ווין גוט באקאנטן יידישן צווייטן בעצירק "לעאָפּאָלדשטאט".

רוחמה מיט איר קומענדיקער מחותנתטע מאטיל, האָבן זיך באָלד אַרויסגעלאָזט אין די ווינער גאַסן, כדי צי קויפן פאַרשידענע נעטיקע צו דער נייער באָלעבאטישקייט כלים, מעבל און אַנדערע זאַכן פאַר דער נייער ווירטשאַפט.

צוריקקערנדיק זיך צו דער נייער היים, האָבן די צוויי ווייבער אינצווישן פאַרגעסן דעם אַדרעס פון זייער ווינער ווינונג, בלאָנדזשנדיק אויף די ווינער גאַסן האָבן זיי זיך געוועלנדעט צו אַ פאָליציימאן וועלכער איז גראדע געשטאַנען אויף זיין פאָסטן.

זאָגט נאָר הער פאָליציימאן, וועלן זיי זיך צו אים.

אפשר ווייסט איר ווו מיר ווינען?

דער כלומרשט נארישער יעקע, האָט באלד פאַרשטאַנען אַז די צוויי פאַרשוינטעס, בלאָנדזשען אין דער גרויסער פאַר זיי פרעמדער שטאָט.

ער האָט נאָר אַ פרעג געטון ווי זיי היסן, זיי געלאָזט שטיין אַ מינוט אויף דער גאַס, אַריין איז ער אין נונטן הויז, טעלעפאָנירט צו די פאָליציי.

נאָך אַ פאָר מינוטן איז געקומען אויף אן אויטאָ די רעטונגספאָליציי, און זיי האָבן באלד די צוויי חברהליט אַפּטראנספאָרטירט אין זייער נייער היים.

פירנדיק די צוויי באָלעבאָסטעס אין אויטאָ, האָט דער פאָליציימאַן אינצווישן מיט זיי גוט איינשטודירט אַז זיי ווינען אין צווייטן בעצירק, פעריינסגאסע 4, אויפן דריטן שטאָק, ער האָט זיי נישט פרייגעלאָזט, ביז זיי האָבן געמוזט געדענקן זייער אַדרעס.

דערווייל איז אַרוים אַ נייער באָפעל פונעם קיסר פראנץ יוסף, אַלע יידישע אַנטלאָפענע, אפילו אַזעלכע וועלכע באָזיצן נישט קיין געלט, האָבן אַ רעכט זיך צו באזעצן אין דער גאַנצער עסטרייך-אונגארישער מדינה, אַריינגערעכנט אירע בויידע הויפטשטעט ווין און בודאפּעסט.

באלד האָט זיך אָנגעהויבן אַ עולה רגל זיין, פון אַלע לאָגערן אין וועלכע די גאליצישע יידן זענען ביז אצינד געזעסן.

אזוי — אז אין משך פונעם ערשטן קריגסווינטער, האָבן זיך פאַרזאמלט אין ווין איבער אַ פערטל מיליאָן גאַליצישע יידישע פליכטלינגע.

ווי דער שטייגער איז, האָבן זיך יידן באלד איינגעאָרדנט אין ווין ווי ביי זיך אין אַלטן בויבעריק אָדער פידאיץ.

קלויזן, שטיבלעך, מקוואות, רבישע־הויפן און אזוי ווייטער, עס האָט זיך אויך צו דעם גאָנצן קלאַפּער־געצייג נישט געפעלט די טראדיציאָנעלע יידישע פרנסות, ווי שוחטים, מלמדים, קלעזמאָרים, בדחאנים און סתם קבצנים.

נישט זיך באפרידיקט, וואָס איעדער פון זיי האָט פון דער מדינה באַקומען אַ חודשלעכע פענסיע, פון וועלכע מען האָט געקענט מאכן אַ באַשיידן לעבן, האָבן זיך יעדן טאָג פאַרזאמלט אין דער באקאנטע צירקוסגאס, ווו עס האָט זיך געפונען דער אזוי גערופענער "פליכטלינגסאמט", אין ווי אין אַ גרויסן הויף האָבן יעדן פרימאָרגן ט ו י ז ע נ ט ע ר גאליצישע יידן אָפּגענומען זייערע פענסיעס, אַנטוויקלט אַ מארק פון אַלעם גוטן.

מען האָט געטריבן כלומרשט אַ האַנדל אויף וואָס די וועלט שטייט.

דער האנדל איז אָנגעגאנגען מיט קויפן און פארקויפן פון מיטגעברענגטע זאכן פון דער אַלטער חיים.

מיט דער צייט אָבער, האָבן די "גאליציאנער", דאָס איז געווען דער חוזק־נאָמען פון די גאַליצישע יידן ביי די ווינער, אָנגעהויבן צו טרייבן דעם אַזוי גוט און טרויעריק באַקאַנטן "קעטענהאנדל".

דאָס איז געווען אַ באזונדער מין האנדל.

ראובן האָט פארקויפט שמענען אַ וואגאָן רייז, ווייל אָדער שאָקאָלאד, שמעון האָט דעם וואגאָן סחורה וווייטער פאַרקויפט צו אַ צווייטן ייד, דער צווייטער צום דריטן, דער דריטער צום פערטען, און אזוי אָן אַ סוף און אָן אַ ענדע.

יעדער האָט די סחורה פאַרקויפט מיט רווח.

דער לעצטער האָט וווייטער אָנגעהויבן פון אָנפאנג, און אזוי האָט זיך דער כלומרשטער וואגן רייז, ווייל אדער שאָקאָלאד, געדרייט פון האַנט צו האַנט ביז סוף פונעם קריג, אין אַלע האָבן דערבי פארדינט.

דער פינאַל אָבער פון דעם "האנדל" איז געווען "לא דובים ולא יער", נישטאָ קיין בערן און נישט קיין וואָלד.

אין אמתן האָט גאָרנישט עקזיסטירט — נישט קיין וואגאָן, נישט קיין רייז, נישט קיין ווייל און נישט קיין שאָקאָלאד.

זיי האָבן סתם געהאקט אַ טשייניק, זיך געשפילט אין סוחערי, ווי אין דער גוט באקאנטער "פטיומקינס־הייזער", אָדער זיינע נישט געשטויגענע און נישט געפלויגענע אייזנבאן.

דערווייל האָט מען געמאכט א לעבן, מען האָט געגעסן "מייסבראָט" און געבאקן "מייסקוכן" דאָם חיסט, יידיש גערעדט, קוקורודזעבריט אדער קוקורודזע קוכן.

ווי באקאנט האָט אין ווין דאמאלם געהערשט א גרויסער הונגער, קיין אַנדערע פּראָדוקטן איז נישט געווען צו באָקומען, האָט מען זיך ערנערט נאָר מיט קוקורודזע.

ביי טאָג איז מען פערטון געווען אין דעם "קעטענהאנדל", און ביי נאכט האָט מען זיך פארזאמלט צו דער איינגעבירגערטער קוקורודזע-סעודה.

די גאָליציישע בחורימלעך וועלכע זענען נאָך פריי געווען פון צו גיין צו דעם מיליטער, און אויך די יונגע מיידלעך, האָבן דערווייל אויסגענוצט די געלעגנהייט, זיי האָבן מיט א געוואָלדיקן דורשט נאָך בילדונג, זיך א וואַרף געגעבן אין די ווינער שולן און הוכשולן.

שווער איז זיי די למודים נישט אָנגעקומען אין אויך נישט דאָם אויפגענומען צו ווערן אין די שולן.

ווי גענאָגט, האָט אין דער עסטרייכישע מדינה נישט עקזיסטירט ווי ביי "פּאָניען" א נומערום-קלאוזום פאָר יידישע בירגער, צווייטנס — איז דאָם דייטשע לשון זיי נישט פּרעמד געווען, עס איז ביי זיי געווען די צווייטע מוטערשפּראָך.

כמעט יעדער גאליציאנער בחור אָדער מיידל, האָט געדענקט אויסנווייניק האלב "שילער, געטע אָדער היינע", ביי יעדער געלעגנהייט האָט א גאליציש מיידל אָדער בחור ציטירט "די גלאָקע" פון שילער, דעם "דיספוט פון דעם רבי אונד מענך" פון היינע, און ועל כולם, די בארימטע "לידן דעם יונגען וועדטערם" פון געטע.

נישט איין סענטימענטאל מיידל האָט פארגאָסן טייכן טרערן ביים לייענען די דאָזיקע הארצבערעכערישע פאנטאזיי.

דער גראד פון דער אינטעלעקטואליטעט פון א חתן-בחור אָדער א כלה-מיידל איז געפרוווט געוואָרן, ווער עס געדענקט מער אויסנווענדיק שירים, פון די אזוי גערופענע "געדיכטע" פון די אויבן דערמאנטע דייטשע דיכטער.

אויך חיימטשי האָט זיך אָפּגעגעבן א דין-וחשבון, ער האָט זיך געטראָכט, עס איז געקומען א פאסעקע צייט צו ווערן א דאָקטור, פּראָפעסאָר אָדער אפשר גאָר א דאָקטאָר-ראבינער.

אם לייכסטן, האָט ער זיך געטראכט, ווען אים זיין צי שטודירן אין א ראבינער-סעמינאר, ערשטענס — איז אים דאָם פאָך נישט געווען פּרעמד, נאָך ביי זיך אין דער גאליציאנער היים האָט ער זייער פיל געלערנט פון די ראבאנישע תורות, צווייטנס, האָט ער זיך אין ווין געפונען אין א סביבה פון ראבאָנישע לייט,

וועלכע עס האָט אים דורך דעם מער געצויגן צו לימודי־קודש דאָם היימט, צו היליקע ספרים און וועניקער צו נישט היליקע וויי למשל: מעדיצין, טעכניק אָדער אנדערע וואָכעדיקע פאכן.

מיט א געוואלדיקן חשק און טעמפּעראמענט, האָט זיך חיימטשי א נעם געטון צום לערנען, פאר מיטאָג האָט ער געלערנט אין דער גרויסער באקאָנטער "שיפשול" ביי רבי ישעהלע פירסט, דער רב פון דער דאָזיקער שול, נאָך מיטאָג אין דעם בארימטן ראבינער־סעמינאר פון פראָפעסאָר חיות, דער הויפט ראבינער פון ווין.

כמעט דריי מיט א האלב יאָר האָט חיימל געלערנט און שטודירט יידיש וויסן, אין די צוויי לערן־מקומות וועלכע זענען געווען זייער באקאנט ביי די מערסטן טייל פון די גאליציש יידן.

דער קריגס גאָט האָט אינצווישן געטון זיינס, געארבעט מעשים.

יעדער יאָר האָט די מלחמה אויפגעפרעסן מיליאָנען אומשולדיקע מענטשן, טאָטעס, זין, ברידער און שוואגערס זענען ווי פליגן געפאלן אויף די פּאַרשידענע פראָנטן.

די קריגסמיל האָט דורך דעם געמוזט הינטערן פראָנט אַרבעטן אַן אויפהער, זי האָט געארבעט טאָג און נאכט, יעדן חודש האָט מען גערופן אַנדערע צום מיליטער, די נייע זאָלן אויספילן די ריין פון די געפאלענע.

אויך די ריין פון חיימל איז געקומען.

ויהי היום, אין א שיינעם שבת אין דער פרי, איז אין דער שטאָט ווין פאַרעפנטלעכט געוואָרן א באפעל, אז אלע מענער געבוירן אין דעם און דעם יאָר, זאָלן תכף זיך צושטעלן צו דער אזוי גערופענער "מוסטערונג" דאָם היימט, פאר דעם פריזיוו.

חיימל, האָט זיך געפונען צווישן די, וועלכע האָבן זיך געמוזט שטעלן פאר דער קאָמיסיע, פאַרלאָזן אין מיטן דרינען די שטודיום צו וועלכער ער איז געווען שטאַרק צוגעבונדן.

נישט קוקענדיק אויף דעם גרויסן פאטריאָטיזם וועלכער האָט געהערשט ביי די יידן צו זייער קיסר, האָט חיימטשי טראָץ דעם נישט געהאָט קיין גרויסן חשק א וועגצולייגן זיין יונגן קאָפּ אויפן קריגם מזבח.

דורך דעם דאָזיקן באשלום, האָט חיימל אויף זיך געמוזט א געוואלטיקע פאַראָנטוואָרטונג און זיך אויסגעזעצט אויף די גרויסע געפאר פון א "דעזערטער" דאָם היימט א קריגסדינסט פארוויגערער אין מלחמה צייט, פאר וועלכן עס דראָט טויטשטראָף אָדער אייביקע תפיסה, און טראָץ די גרויסע געפאר, האָט ער זיך באַהאלטן אכט חדשים אויף אן אָרט ווו עס איז געווען נישט לייכט אים צו געפינען.

את חטאי אני מזכיר היום

בשנת 1916 הייתי תלמיד בבית ספר לרבנים בווינה. למרות ההקלות השונות אשר עמדו לזכות בה את תלמידי התיאולוגיה במדינת עסטרייך, מוכרח הייתי לפי החוק להתגיים לצבא, אולם התגייסתי רק באיחור של שנה.

בדומה לרבים אחרים, החלטתי לא להקריב את עצמי במלחמה זו אשר בה נראו כבר ניצניה של תורת הגזע הארי אשר צצה כבר אז בגרמניה ע"י הרמטכ"ל דאז הגנרל לודנדורף, שותפו של השטן היטלר ימ"ש.

לפי חוקי המדינה, מי אשר השתמט בזמן המלחמה משירות בצבא, עלול היה לסכן את נפשו באופן חמור מאוד, כי על כן אמר החוק: כל המשתמט מחובת הגיוס או משירות בצבא בזמן המלחמה, דינו דין מות או מאסר עולם עם עבודת פרך.

מכמה טעמים לא התגייסתי בזמן. א) רציתי לגמור את לימודי, ב) למרות הפטריוטיזם העיור של יהודי גליציה כלפי פרנץ יוסף, לא מצאתי לנכון להקריב את עצמי על מזבחם של זרים, כלומר, לא של עם ישראל. בעיקר, סמכתי על דברי

חז"ל שאמרו: כל טובתם של רשעים רעה היא לצדיקים (פסחים קג). והיות ששותפו של קיר"ה הטוב, היה הרשע ושונא ישראל וילהלם קיסר, לא ראיתי כל תועלת לבני ישראל לעזור בגופם ובנפשם לעם הגרמני לנצח במלחמה.

כרגיל, העמידו חוטאים כמוני בפני בית דין שדה (Feldgericht בלעז). בית דין השדה של חטיבתי היה בעיר סיגט.

ביום בהיר אחד, שמו שלשלות על ידי ושני חיילים חמושים העבירו אותי לבית הדין הנ"ל.

בפרוזדור הבנין הענקי חכיתי עד שנקראתי לעמוד בפני השופטים. בינתיים עברו שעות ודפיקות לבי לא הפסיקו לרגע, מחמת פחד הדין.

ראיתי בחצר הבנין, איך מובלים חיילים אשר נדונו למות, להוצאה להורג. הייתי כמעט בטוח שגם אותי ידונו לעונש זה, אולם ברגע שנכנסתי לאולם בית המשפט, אחזה בי מין רוח נבואה, הרגשתי מין הקלה תת־הכרתית בנשמתי, ועד היום אינני יכול לתת לעצמי הסבר להרגשה זו.

בדין ישבו 12 קצינים עם גנרל זקן בראש.

היושב ראש שואל אותי: למה לא התגייסתי בזמן? כלום נעלם ממני מהו העונש החמור אשר החוק מטיל על המשתמטים?

בדמעות בעיני עניתי: עקסלנץ! אחרי שקראתי את "יסורי האהבה של וורטר הצעיר" ("Die Liebesleiden des Jungen Werthers" v. Goethe.) שקעתי בעולם של רומנטיקה ובעולם שכולו טוב, שכחתי לגמרי שישנו עוד עולם אחר, כלומר, העולם הגשמי והמציאותי, עולם שאנשים הורגים בו זה את זה בלי לדעת למה ומדוע.

על הגנרל הזקן השפיע התרוץ שלי עד כדי כך שהתחיל לחייך (כנראה, שברגע זה זכר בעצמו את מעשי נעוריו), הוא נהפך תוך כדי דיבור מקטיגור לסניגור, פנה ליתר החברים ואמר: אנו רואים שיש לפנינו ענין עם אדם שכמעט עודנו ילד. דעתי היא לכן, להקל בדינו במידה האפשרית. הוא פקד עלי לעזוב את החדר, ואחרי רבע שעה בערך, קראו לי כדי לשמוע את גזר דיני.

מענין, הרגש אשר תקף אותי ברגע שנכנסתי לאולם המשפט, לא בגד בי. בית המשפט הוציא גזר דין כדלהלן:

("Sie werden verurteilt zu zwei Monate Kerker. Jedoch im Falle ein tüchtiges verhaltens vor dem Feinde, wird Ihnen die Strafe teilweis oder gänzlich nachgesehen".)

"אנו דנים אותך לחדשיים מאסר על תנאי, אך במקרה של הצטיינות והתנהגות נאותה בפני האויב, ניתנת למפקדך הזכות לוותר על העונש, חלקית או בשלמות".

השתדלתי כמובן להיות חייל טוב ומסור לתפקידי, אבל רק במשרד ולא בחזית, וזכיתי בשני דברים: א) קבלתי באותה השנה מחיקת העונש (Amnestie בלעז), ב) וזה העיקר, הצלחתי ב"ה לצאת מהגיהנום הזה שנקרא מלחמת העולם הראשונה, בריא ושלם.

✶

אין דער גאליציישער מדינה, איז ארומגענגען א פאלקסווערטל אז דאס "קריגעלע טראגט מען אזוי לאנג, ביז עס רייסט זיך ארונטער דאס אויער".

היימטשי איז אזוי לאנג געווען פארשטעקט, ביז אין א שיינעם טאג האט מען אים געפאקט, ארייננעישביט אין תפיסה, און צו מארגנס אים אריבערגעפירט צו דעם אין ווין זייער פאפולערן ארט, וועלכעם איז געווען א צענטראלע פאר דער גאנצער מאנארכיע צו פאבריצירן קאנאנעפלייש.

דאס ארט איז געווען א הויפט "מוסטערונגסאמט", און האט זיך געפונען אין דעם דריטן באצירק אויף דער "לאנדשטראס-הויפטשטראסע".

די קאמיסיע איז באשטאנען פון העכערע אפיצירן מיט א דאקטאר בראש, וועלכער האט אויסגעזען אין חיימלם אויגן, צו זיין נישט קיין קליינער שונא-ישראל.

דער דאקטאר האט חיימטשין באטראכט און באטאפט מיט בייזע אויגן, א טאפ א הין א טאפ א הער, אפגעפסקנט קורץ און שארף "ט ו י ג ל י ך", דאס הייסט ראוי צי זיין פרואים יוסלם סאלדאט.

חיים איז באלד געווארן א סאלדאט פון סאלדאטנלאנד, מיט א פעדער און פאטריאטישע בלעכלעך אין דער טשאקע, מיטגעזונגען דייטשישע מיליטער לידער ווי "שעהן זינד די מעדכען צווישן 17 אונד 18 יאהר".

א חודש האט מען חיימלען געלערנט די תורה פון הארגענען מענטשן, מען האט אים צוגעטיילט צו א קאמפאניע וועלכע איז באשטימט געווען צום איטאליענישן פראנט.

פון דער ערשטער רגע האט חיימל באקומען חן אין די אויגן פון זיין קאמענדאנט, וועלכער איז געווען א ייד מיטן ציווילן נאמען דר. עפשטיין, א ווינער אדוואקאט, און זייער א איידלער מענטש.

א טאג פאר חיימלס אפמארשירן אין דער פראנט, האט ער באקומען א זעקס שעהדיקן אורלויב בכדי ער זאל זיך געזעגענען מיט זיין משפחה און פריינד.

זיין מוטער פיגה רוחמה מיט אירע יונגערע קינדער, האט מען אינצווישן צוריק געשיקט אין דער פון די רוסען באפרייטע חיים, געבליבן אין ווין זענען נאר די, וועלכע זייערע היימען זענען נאך באזעצט געווען פונעם שונא, אדער גאנץ פאדרבענט.

מיטן דער נאכט, איז דער מיליטערצוג אין וועלכן חיימל האט זיך געפונען, באגלייט פון א מיליטער ארקעסטער און פאטריאטישע דרשות, פון א עוואנגעלישן קאטולישן און יידישן גייסטליכען, אין מיט "ה ו ר א" אויסגעשרייען, אפגעפארן אויפן פראנט אין דער ריכטונג קיין איטאליען.

די באנגליזע האָט געפירט ביז צו דער איטאליענישע שטאָט אודינע, וועלכע איז געווען באזעצט פונעם עסטרייכישן מיליטער.

פון אודינע און וויטער איז אלעם געווען צעשטערט, פאַרברענט און פאַרווויסט דורך די מלחמה־אָפּעראַציעס וועלכע זענען געפירט געוואָרן צווישן די צוויי פיינטליכע ארמייען.

פון דער שטאָט אודינע ביז צו דעם פראָנט, איז געווען 8 מהלך פון צען־צוועלף קמ. וועלכע מען האָט געמוזט גייען צו פוס אויסשטייענדיק דערביי גרויס געפאָר.

די ביקסן און קאנאָנען קוילן האָבן געפייפט איבער די קעפ פון די מאַרשירענדיקע סאָלדאָטן, און נישט איינער פון די אומגליקלעכע איז געבליבן ליגן מיט 8 צעשפּאָלטענעם קאָפּ און נישט דערלעבט צו זעען פאָר זיך דעם אמתדיקן פראָנט.

פון דעם ערשטן "דונער" וועלכן חיימל האָט דערהערט, וועלכער איז געקומען פון יענער זייט פראָנט, איז חיימל פאָר גרויס שרעק קראָנק געוואָרן, ער האָט באָקומען 8 שטארקן שילשול, געפון האָט מען די קראָנקהייט "דיזענטעריע" וועלכע איז געווען זייער אָנשטעקנדיק פאָר אָנדערע, דערפאָר האָט מען אים געמוזט צוריק שיקן אין דער שטאָט אודינע, צי היילן אים אין דעם דארטיקן פעלדשפּיטאָל.

די מיליטער לאָגע האָט זיך אינצווישן אויף דעם מעריב־פראָנט פאַרערגערט, מען האָט לאָנגזאָם אָנגעהויבן אלעם אָפּצושיקן קיין מזרח.

צי חיימלס גליק, איז נאָך דעם וויי ער האָט זיך געפונען עפעס וועניגער ווי צווויי וואָכן אין שפּיטאָל, געקומען די רייע פון זיין שפּיטאָל צו עוואַקואירן זיך אין דער ריכטונג קיין מזרח.

אינעם שטעטל לובאטשאָוו, וועלכעם ליגט בסך הכל זיבן קילאָמעטער וויייט פון חיימלס געבורטסאָרט, איז געווען 8 אזוי גערופענער "עפידעמיע־שפּיטאָל", געהיילט האָבן זיך דאָרטן, סאָלדאטן פון אלע פראָנטן וועלכע זענען קראנק געוואָרן אויף פאַרשידענע אנשטעקנדיקע קראנקהייטן, טיפוס, כאָלעריע, דיזענטעריע און אנדערע.

חיימל מיט זיין געזונטן חוש האָט פאַרשטאָנען, אז ווען עס זאָל אים גלונגען זיך אַרויסצוקומען אין דעם דאָזיקן שפּיטאָל, קען אים אפשר אויך גלינגען איבערצולעבן דעם קריג.

8 באָזונדער מזל האָט חיימלן באָגלייט תמיד וועו ער האָט זיך געפונען אין 8 נויט, כמעט באָלד אין דער לעצטער מינוט איז אויף אים געקומען א ישועה.

געקלערט און געטראכט און זיך דערטראכט, אזוי אז דער הויפּטדאָקטאָר האָט אים געמוזט שיקן אויף ווייטערע היילונג אויסגערעכנט, און דווקא אין דעם שפּיטאָל וועלכעם האָט זיך געפונען אזוי נאָנט פון זיין היים.

חיימטשי האָט קיין טעות נישט געהאָט, עס איז געווען אַ באָפעל, אַז אלע סאָלדאָטן וועלכע זענען אין דעם דאָזיקן שפּיטאָל געהיילט און צוריק געזונט געוואָרן, איז פארבאָטן זיי נאָך אַ מאָל צו פֿאַרוועגדן אויפן פראָנט. נאָר זיי אלם "אימונע" דאָם הייסט, אויף וועלכע אן אנשטעקנדיקע קראנקהייט האָט מער נישט קיין שליטה, צו באנוצן אלם קראנקן ברידער אַדער אַנדערע ארבעטן צווישן די עפּידעמישע קראַנקע סאָלדאטן, וועלכע זענען טאָג-טעגלעך פון אַלע פראָנטן אהער געשיקט געוואָרן צום היילן.

חיימל איז באָלד אינעם שפּיטאָל געוואָרן אַ גאָנצער כל ולך.

אָלס אַ פקיד אין דער שפּיטאָל קאנצעליי האָט ער אָפּגעדינט זיין קיסר "קירה", ביז דער ביטערער קריג האָט זיך געענדיקט און דאָם לעגענדארע "קירה-רייך" האָט אויפגעהערט צי עקזיסטירן.

*

אַזוי ווי אַ פּלעצלעכע "לקוי-חמה" אין א שיינעם העלן זומערטאָג, האָט דאָם נייעם פון דעם אויפקום פון דער פּוילישער "רזשעצשיפּאָספּאָליטא" געווירקט אויף דעם נפש פון דעם גאליצישן ייד.

דאָם גענפיל פון די יידן אין גאָליציען, האָט זיך מיט אַ מאָל געענדערט, מען האָט זיך באטראכט ווי א מין ארופגעקומענער מיוחס, פון וועלכע די הויכע געזעלשאפט האָט זיך פון זיי דערווייטערט און אָפּגעשיידט, און די נייע חברה פּראָסטאקעס, זענען אים נישט צום הארץ, אונטער זיין כבוד מיט זיי צי פירן חברשאפט, בעיקר דאָם פּרעמד און וויטיקייט צווישן זייער קולטורניוואָ און ארט לעבן.

אם טרעפלעכסטן האָט ר' שמחהלע דעם דיינם דעפּינירט דעם גייסטיקן און פיזישן איבערגאנג פון די גאליציש יידן אין זייער נייער פּוילישער מדינה.

אַ שיינעם בייט האָבן מיר געמאכט, האָט זיך ר' שמחהלע אין בית המדרש אויסגעטענהט מיט דעם רבונו של עולם.

האָסט ביי אונדז טאָטעניו זיסער, אָפּגענומען פּראג און געגעבן קראשניק, מיר האָבן פּארלוירן בודאפּעסט און געפונען פּראמפּאל, פּאָרטאכליעווט ווין מיטן קיסר, און זיך איינגעהאנדלט כעלם מיט אירע באקאנטע חכמים.

אין דער אמתן זענען די גאליציש יידן אין דער ערשטער צייט זייער נישט צופרידן געווען פון דעם בייט, אין דאָם מחמת פיל טעמים וועלכע זענען איבעריק אויפּציציילן.

דער הויפּט־טעם איז, אַיידער "יאשע" האָט זיך נאָך געפילט אלס רעכטער באלעבאָם פון דער גאליציישער מדינה, האָט ער גלייך געווײזן וואָס ער קען, איין פאָגראָמל האָט געמאַכט פּלאַץ דעם צווייטן, א ייד האָט פּליצעם פארלוירן זיין פריוואט נאָמען, פאר יאשע חם, איז געווען א קאַלעקטיוועך נאָמען פאַר אלע ייִדן.

אין דעם אויפגעקומענעם פוילן, איז קיין אנדערער נאָמען פאַר א ייד נישט געווען ווי נאָר "פארשיווע זשידזשע". דאמאלסט האָבן יידן פארשטאַנען דאָס וואָס די חכמים האָבן א מאָל געזאָגט "בעסער צו זיין א ווייסל צי א לייב, אַיידער א קאַפּ צי א פּוקס".

די ליבע "יאשקעס" האָבן די יידן נישט נאָר געלאָזט זיין א קאַפּ, אפילו א קליינעם וויידאלע צו זיין האבן זיי געשטערט און פארשפּארט דעם וועג.

אינעם טאָג וועו די "קירישע מדינה" איז זיך צעפאלן, האָט זיך אונדזער העלד חיימטשי געפונען ביי זיין טעגלעכע ארבעט.

נישט אנענדיק וואָס קומט פאָר מחוץ דעם שפּיטאָל, האָט חיימל ווי יעדן פרימארגן ווי ער איז עס געווינט געווען, געפרווט ארויסצוגיין דורך דעם גרויסן טויער, זיך צי באטיליקן אין זעלנערישן בת־המדרשל, וועלכעם איז געלעגן אויף דער צווייטער זייט גאס, אלס צענטער צום מנין.

ווי גרויס אָבער איז געווען זיין איבעראשונג, באמערקנדיק א חברה יונגע שקצים אין ציווילע קליידער, אלטע ביקסן אויף זייערע אקסלען, מיט וויסרויטע קאַקאַרדעס אויף זייערע דאשקעס, שכור ווי לוט, שלענגלען זיך מיט אונזיכערע טריט און דערנענטערן זיך צו אים.

נישט פרעגנדיק קיין שאלות, האָבן זיי ארופּגעריסן פון חיימלן די קייזערלעכע קאַקארדע פון זיין סאַלדאטסקי היטל, און אויף דעם זעלבען אָרט אָנגעשפּילעט א וויים־רויט בענדעלע מיט א בלעכענעם אָדלער, וועלכער האָט באלד מיט זיינע בייזע רוצחישע אויגן אָדורכגעשטאָכן חיימטשין דאָם הארץ.

חיימלס געזונטער אינסטינקט האָט אים באלד אָרויפּגעפירט אויפן ריכטיקן וועג, ער האָט זיך באלד אָריענטירט אין דער פאקטישער לאגע, מאכענדיק א גוטע מינע צום בייזן שפּיל, אריינשטעקענדיק זיין האָנט אין די הענט פון א יעדען שגיץ באָזונדער, מיט כלומרשט א צופריידן שמייכעלע, דאבי א וואַרטשע געטון "טשעשיץ בראצי" און מיט א צולאג "ניעך זשיע פאַלסקא".

דער מזלדיקער געדאנק האָט באמת חיימל אָפּגעראטעוועט פון פאַרשידענע צרות וועלכע אָנדערע יידישע סאַלדאטן זענען אין די ערשטע איבערגאַנגסטעג אויסגעשטאנען.

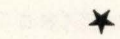
חיימל איז אין דעם בית־המדרשל שוין נישט געגאנגען, זיך אומגעקערט אין די קאזארמעס מיט זיין פּוילישן צייכן, שנעל אריין אין זיין צימער, איינגעפאקט זיין ביסל אָרימקייט, מיט שנעלע טריט פארלאָזט די לעצטע עסטרייכישע טעריטאָריע אויפן וועג צו זיין געבורטשטעטל ציעשינאָוו.

אריינקומענדיק אינעם שטעטל מיטן גאַנצן אוניפאָרם, נאָר שטאָט מיט די אַלטע עסטרייכישע ציכענס א פוילישן וויסן אַדלער, איז ער פון די היימישע מעשטשאנעס זייער בכבודיק אויפגענומען געוואָרן, זיי זענען געווען שטאָלץ אז חיימטשי איז כלומרשט א גוטער פוילישער פאטריאָט.

ער האָט ביי זיי שטארק מוצא חן געווען, פערזענלעך האָט ער וועניק געפילט זייער ברוטאלע שנאה וווי אלע אנדערע שטעטלדיקע יידן.

זיי האָבן מיט אים שטאָלצירט און געהאלטן אים כמעט ווי אן אייגענעם, עס איז נאָר א שאָד פלעגן זיי צו אים אופנהארציק טענהן וואס ער איז א ייד, און גלייכצייטיק אים דורך פארשידענע קאָמפלימענטן און חניפה אויפגעווויזן אז אים האָבן זיי נישט פיינט.

אזוי האָט חיימל א דורכשפאצירט די "מ ל ח מ ה" נומער איינס.

פארלאָזט האָט חיימל אים יאָר 1914 א היים א באלעבאטישע, א נגידישע מיט אלעם גוטן, וועו ער האָט זיך אים יאָר 1918 צוריקגעקערט אין זיין היים, האָט ער געפונען נישט קיין היים, נאָר א חורבן, א מדבר.

פון אלע הייזער אינעם שטעטל, צווישן זיי אויך רוחמהם הייזער, איז כמעט גאָרנישט פארבליבן, פארברענט, צושטערט — אלעם איז געלעגן אין א בארג מיסט.

מיט שווערער מי איז חיימל געלונגען אויסצורייניקן אין איין הויז פון רוחמים הייזער א חדר, אין וועלכן זי האָט געווויינט מיט אירע קידער, און וועלכעם האָט אויך געדינט פאר א גאסטצימער און שענק-שטוב.

א דאָנק חיימלס גוטע באציונגען מיט די נייע פוילישע באלעבאטים, איז אים געלונגען צו באקומען פון די נייע נאטשאלסטווע א ערנייערונג אויף זיין מוטערס געשעפטן.

אין דעם דאָזיקן קליינעם חדרל, האָט מען אָנגעהויבן דאָס לעבן פון בראשית, אין נייע באדינגונגן, מיט נייע געזעצן און נייע מענטשן, וועלכע זענען די יידן גייסטיק פרעמד געווען.

דער מצב פון די יידן איז געווען קאטאסטראָפאל, עס האָט געהערשט פארשידענע עפידעמישע קראנקהייטן, דער ווידערשטאָנד פון די קראנקע א קעגן דער קראנקהייט איז מיט יעדן טאָג שוואכער געווען מחמת דעם גרויסן הונגער וועלכער האָט געהערשט אין די יידישע היימן.

דער גרעסטער טייל, האָט געווינט כמעט אויף דער גאַס אונטערן פרייען הימל, און ווען נישט די באַלדיקע גרויסע חילף וואָס דער "דשוינט" פון אמעריקע, וועלכער האָט זיך נאָכן קריג באַוויזן אין די גאַליציישע יידישע הייזער, וואָלט דער גרעסטער חלק פון די יידישע באַפעלקערונג געווען אומגעקומען.

אויך די באַציונגען צווישן די גאַליציישע יידן מיט זייערע נייע פוילישע שכנים זענען געווען זייער נישט קיין נאָרמאַלע.

דער גרעסטער טייל פון דער פוילישער באפעלקערונג האָט באַלד פון דער ערשטע רגע פון דער מאַכט איבערנאַמע, ארויסגעוויזן א זאָלאָגישע און סאדיסטישע שנאָה צו דעם יידישן טייל בירגער וועלכן זיי האָבן איבערגענומען פון די עסטרייכישע ירושה, און וואָס מער דער יד האָט זיך באשטרעבט צוצופאסן צו דער נייער לאגע, צו דינען זיין ניי פאַטערלאנד און צו זיין א גוטער און ערלעכער זון פון פוילן, האָבן די נייע מאכטהאָבערס זיי ברוטאל דערוויטערט, באלוידיקט, באשוערט זייער עקזאַמישן באשטאנד און פון צייט צו צייט מכבד געווען מיט א פאָגראָמל.

גאליציען ביז צום טייך "סאן", האט אפיציעל נישט געהערט צו פוילן, טראָצדעם אז דער פוילישׁ-אוקראינישער קריג איז אויסגעבראָכן און די פאָלאקן האָבן נישט געוצליך מאָביליזירט יונגע יידישע בחורים אויך פון דעם זיי נישט געהעריקן טייל גאליציען, האָט דער גרעסטער טייל פון די בחורים נישט פראָטעסטירט, נאָר ווי גוטע געטרייע פוילישע בירגער, אָנטייל גענומען אין דער באפרייאונג פון גאַנץ גאליציען ביז צום טייך "פ ר ו ט".

אויך חיימל האָט נישט פראָטעסטירט ווען זיינע שטעטישע פוילישע חברים האָבן אים ארויסגענומען אין מיטן דער נאכט פון זיין היים, און מיט א גרופע פון יידישע בחורים איבערטראנספאָרטירט אין די זעלבע קאזארמעס אינעם שטעטל לובאטשאָוו, אין וועלכן חיימל האָט ערשט פאר פינף וואָכן געענדיקט דעם קריג נומער אויינס.

דעם אמת געזאָגט, האָבן זיך זיינע נייע מיליטער קאָלעגן קעגן אים זייער גוט פארהאלטן.

ביי דער ראנגע וועלכע ער האָט זיך מיקגעבראכט פון דער עסטרייכישער ארמע, האָבן זיי אים געלאָזן, אפילו אים באלד מכבד געווען מיט נאָך א גרעסערע ראנגע, אים באַהאַנדלט מיט גרויס טאָלעראנץ כמעט ווי אן אייגענעם.

דער געווען־ענער ישיבה־בחור האט זיך באלד ארויסגעצויגן פון זיין ביזהעריקן דייטשישן קולטורקרייז, אין וועלכן ער איז געווען מיטן קאָפ און מיט די פיס ווי אין די מ"ט שערי טומאה אריינגעטון, זיך באלד אָריענטירט אין דער נייער ווירקלעכקייט, זיך מיט זיין שארפן טעמפּעראמענט א נעם געטון צי „מיצקעוויטש — שיענקעוויטש", און אין א קורצער צייט, איז ער געוואָרן א פאָליאק פון משהם גלויבן מיט אלע פיטשעווקים און כולעווקים.

די גוויישע חברים האָבן פון אים געשעפט נחת.

ביי יעדער געלעגנהייט האָבן זיי זיך באַרימט מיט „נאש חיימטשו" אלם מוסטער אים פאַרגעשטעלט פאר דעם גענעראל, וועלכער האָט אָרגאַניזירט דעם אָנגריף אויף די אוקראינער אין וועלכן די אפטייליונג חיימלם האט זיך באַטייליגט.

אין א געווישן פרייטיק צו נאכט, ארום צוועלף א זייגער, א טרומפייטער־ליארם אין די קאזארמעם, געמישט מיט רעגן און שטורם.

אין דרויסן איז א פינצטערניש ממש ווי אין פרעהם צייטן, נאם, קאַלט און פויל. א ציטער גייט א יעדן דורך אין די ביינער שטייענדיק אין רייע מיט שק אין פאק.

דער גענעראל האלט א פאטריאַטישע דרשה, מען זינגט דאָם אזוי גוט באקאַנטע ליד "יעשטשע פאַלסקאַ", און באלד א באַפעל "מ א ר ש".

דער אָנגריף קעגן די היידאמאקישע באנדעם וועלכע זענען געפירט געוואָרן פון דעם טרויעריק באקאנטן באנדיט פעטלורע, האָט זיך אָנגעהויבן.

די פעטלורע־העלדן האָבן באוויזן זייער גבורה נאָר קעגן אונבאוואָפנטע און אומשולדיקע יידן, אָבער ווען די גרויסע גבורים און נאָך גרעסערע שונא־ישראל, האָבן דערהערט דעם ערשטן שאָם פון דער קעגנערישער זייט, פלעגן זיי זיך צעלויפן ווי די מייז, אויסלאָזנדיק זייער כעס אויף די אומשולדיקע יידן.

חיימל האָט זיך אזוי שטאַרק איבערגענומען מיט דעם וואָס זיינע אויגן האָבן געזען, כאָטש זיינע פאַליאקעלעך זענען אויך נישט געווען גרויסע צדיקים, אויך זיי האָבן געשלאָגן, געשוירן יידישע בערד, גערויבט און באליידיקט, אָבער צו די מעשים פון די כאמישע אוקראינער איז עס נישט געקומען.

נישט ווייל חס וחלילה אז „יאשע" האָט דעם ייד ליבער געהאט ווי „ניקיטע", פשוט דערפאר, ווייל אין דער פוילישער ארמע האָבן געדינט פיל יידן, און נישט תמיד האָט "יאשע" געקענט אין דער קעגנווארט פון א יידישן אָפיציר, אונטער־אָפיציר אָדער אפילו קעגן א פשוטן סאַלדאט טון מיט א ייד דאָם צו וואָס זיין "שלאכעצקי" הארץ האָט געגליסט.

אין יעדן מזרח־גאליציאן שטעטל וועלכעם איז פון די פאַליאקן באַזעצט געווארן, איז די ערשטע אויפגאבע געווען, שטאט ארויסצוזוכן די שפיאָנען און אוקראינישע באַנדעם וועלכע האָבן מיט געווער אין דער האַנט געקעמפט קעגן זיי, צו זוכן אין די יידישע הייזער כלומרשט טריפענע סחורות.

בעת אזא קאָנטראַלע, פלעגן די "כלופצעם ימ"ש" צו נעמען אלעם וואָס הייבט זיך אָן מיט אן "א", א זילבערנעם שבת־לייכטער, א חנוכה־לעמפל, א בעט־דעקע, א פוטערנעם פעלץ וכדומה.

נאָך אזא קאָנטראַלע אינעם שטעטל קאליש, האָבן חיימלם חברים צו גערויבט ביי דער פאמיליע ראָזנבוים, אלעם וואָס איז זיי געקומען אונטער דער האנט.

חיימלם האָרץ האָט געטריפט מיט בלוט, ווען ער איז געראדע פאַרביגעגאנגען, און זיך צוזעהענדיק וואָס מען מאַכט מיט זיינע ברודער.

זיך נישט קענענדיק באַהערשן, האָט ער פון גרוים פארצווייפלונג זיך אַ וואַרף געטון אויף די דריי שקצים-סאָלדאטן, און מיט אַ באפעלערישן געשריי זיי ארויסגעטריבן פון דעם יידישן שענק.

אן ענלעכער פאַל האָט חיימלען פאסירט מאַרשירנדיק מיט זיין אָפּטיילונג אויף דעם וועג צווישן סטאניסלאוו און קאָלאָמיי.

אין אַ פארביימארשירנדיקן דאָרף, שטייט זיך אן אומשולדיקער ייד פאסענדיק זיין פערד אויפן פעלד.

אַ זעלנער וועלכער האָט נישט געקענט איבערשמערצן אַז אַ ייד האָט זיין אייגענם אַ פערד, איז פון דער מארשירענדיקער אָפּטיילונג אַרויס, און געוואָלט פון דעם ייד דווקא ארויסרייסן זיין פערד.

דער פּוילישער באַנדיט האָט אָבער אָנגעטראָפן אויף א ייד אן עקשן, ער האָט זיך שטאַרק אקעגנעשטעלט, אינצווישן האָט חיימל באַמערקט וואס עם האָט פאסירט, נישט טראכטניק, אַרויס מיט א פענד צי דעם „קריגסהעלד", ארובגעלאָזט דעם שגץ א נישקשהדיקן גלעזל איבער זיין טרייפענעם פּיסק, און אזוי האָט ער אפגעראַטעוועט אַ ייִדיש פערד וועלכעם איז אפשר געווען דאָם לעצטע וואָס דער ייד האָט פארמאָגט.

חיימל האָט די גאנצע צייט געהאט צום רבונו של עולם איין בקשה, ער זאָל זיך קענען נוקם זיין אין פּעטלורעם באַנדעם.

די נקמה-לעכצונג איז נישט געווען מחמת אהבת פונעם צד שכנגד, נאָר אלם שנאת-המן.

אין דער דאמאלסדיקער תקופה האָבן די פּוילישע אַנטיסעמיטן מיט די "האלערטשיקעם" און "פּאָזנאנטשיקעם" בראש, אויסגעזען אין די אויגן ביי אַ יעדן ייד כלפי די ווילדע און רוצחישע "פּעטלוראָווצים", ווי צדיקים.

די יידיש-פּוילישע סאָלדאטן פלעגן צווישן זיך זוערטלען אז "א חולירע" איז ערגער ווי א "טיפוס", דאָם איז באמת געווען די ריכטיקע דעפיניציע און אָפּשאַצונג פון דעם וועלט פון דעם פארהאלטן זיך פון די צוויי נייע יידישע שכנים אין גאליציען, כלפי די יידן.

אין אזא מצב האָט חיימל מארשירט טאָג איין טאָג אוים, דאָרף אריין שטאָט אַרויס, און דאָם האָרץ האָט אים געפלאצט, צוקוקנדיק דעם יידישן חורבן וועלכע ביידע פארטייען האָבן זיך באַמיט צו פאַרטיפן און צו פארגרעסערן.

מיט אייגענע אויגן זיך אָנגעזען אַזוי פיל רשעות, שנאה, אכזריות און כאמסטוע אַז דאָם אייזעלע און פיינפיליקע בחורל האָט זיך דורך דעם פאַרוואנדלט אין א נקמה-דאָרשטיקע חיה.

געטראכט האָט ער זיך — אוי רבש"ע, ווען עס פאלט מיר אין דער האַנט אַזא מין פעטלורע חיה, איך וואָלט דאָך אין אים נקמה געגומען פאר דעם אומשולדיק פארגאסענעם יידישן בלוט.

אינעם שטעטל קאסעוו, האָט זיך חיימלען געגליקט אין זיינע הענט אַרויינצוקומען אזא פעטלורישע חיה.

ביי זיין קאַנצעלאריע, וועלכע האָט זיך געפונען אינעם הויז פון דער דאָרטיקער פאמיליע ק ע ז, איז תמיד געשטאַנען ביי דער טיר א פּאָסטן אַ סאַלדאט מיט אַ ביקס.

געראדע אינעם טאָג ווען דער פּאָל איז געשען, האָט פאסטירט ביי חיימלס טיר א יידישער סאַלדאט פון חיימלס געבוירן-שטעטל.

דער סאַלדאט מיט זיין אין דער גאַנצער קאָמפּאניע באקאנטן נאָמען, "ע ל א ל י", איז געווען קליין און דאר, מער מונדיר ווי פלייש, דאָס היטל איז ביי אים תמיד געווען אראָפגעלאָזט איבער די אויגן, די ביקס כמעט טאָפּל גרעסער און לענגער פון אים.

אין דעם טאָג, האָט אַ שגץ, אַ גרויסער, אַ גראָבער, ברייט ווי עוג מלך הבשן, מיט א ווילדער פארוואָרפענער טשופרינע, געפרווט אַרויינצוגיין אין חיימלס חדר.

אויף דער פראגע פון דעם פּאָסטירנדיקן "עלאלי" וואָס ער פארלאנגט, האָט ער באקומען פון דעם שגץ אַ זעץ אין די ריפּן, און נישט פרעגנדיק, זיך אריין געריסן אין חיימלס קאנצעלאריע.

אַרויינקומענדיק — בעט ער ביי חיימל א "פשעפוסטקע" צו קענען פּאָרן קיין קאָלאָמיי צום יאריד, נישט אנענדיק אז ער האָט פאר זיך אויך דאָ אַ ייד, מיינענדיק אויף זיכער און שטיצענדיק זיך אויף חיימלס אריש אויסזען, אז ער האָט פאר זיך אַ רויגעם פּאָליאק.

דער אוקראַינישער פּעטלורעץ, בארימט זיך ציניש פאר חיימל, און גלייכצייטק מאכנדיק צום "חוזק" דעם "זשיד" וועלכער שטייט אויף דעם פּאָסטן, וועלכער האָט אים געוואָלט פארהאלטן דאָס אַרויינגיין צו חיימלן אין קאנצליי, און מיט וועלכע גבורה ער האָט דעם "פּארשיווע זשיד" אַ שליידער געטון און גלייכצייטיק מכבד געווען מיט א "ז ב ע נ ק" אין די ריפּן.

דער שגץ האָט נאָך נישט געהאָט געענדיקט זיין חוצפּישע דערציילונג, איז דער סאַלדאט "עלאלי" אריין אין צימער פון חיימל, זיין פנים וועלכעם איז גרוים געווען ווי אַ קליין שטערצל, וויים ווי קרייד, דערזעענדיק דעם סאַלדאַט — מאכט דער שגץ מיט אַ באַרימערישע מינע.

"אָט איז דער "זשיד", און באלעקט זיך גלייכצייטיק מיט א פארגניגט געלעכטער כא..כא...כא..

אין דעם מאַמענט האָט "עלאלי" געווואָלט דערציילן זיין פארגעזעצטן חיימלן איבער דעם פאַל, אָבער עס איז נישט מער נעטיק געווען דאָס דערציילן.

חיימל האָט זיך גלייך אָריענטירט אין וואָס עס האַנדלט זיך.

דער ערשטער שריט פון חיימל איז געווען, די טיר אָפצושליסן אַז דער פויגל זאָל נישט אַרויס פליען, באַפוילן "עלאלין" אַריינצורופן צוויי סאַלדאַטן צו הילף, און זאָלן מיט זיך מיטברענגען א לעדערנע "נ א ג י י ק ע".

דעם פעטלורעץ האָט מען געבינדן די הענט מיט די פיס, אַנידערגעוואָרפן אויף דער פאָדלאָגע, די צוויי פוילישע סאַלדאַטן—שקצים האָבן אים פעסט געהאלטן ביים קאָפ און ביי די פיס, עלאלי האָט פון חיימלן באַקומען א באַפעל דעם שניט אויף דעם נאַקעטן הינטן אָפצוציילן פינף און צוואַנציק מלקות.

די פוילישע צוויי "כלאָפצעס", נישט צופרידן פון עלאלים שוואכע מלקות, האָבן ביי חיימלן געבעטן רשות זיך מטפל צו זיין מיט דער דאָזיקער חיה.

דער פאַליאק האָט מיט זיין גאַנצן כח און חישער רציחה אָפגעצעלט פון דאָס ניי פינף און צוואַנציק מלקות.

אַרויסגיין מיט זיינע אייגענע פים האָט דער פעטלורטשיק נישט מער געקענט, די צוויי שקצים האָבן אים ארויסגעטרוגן אויף דער גאַס, באפוילן א פויער וועלכער איז צופעליק געשטאַנען נישט וויט מיט זיין וואָגן, דעם שניט צוצופירן צו דעם וואקזאל, פון דאָרט האָט מען אים אָפגעשיקט אין די לעמבערגער באַרימטע "בריגידקעס" פון וועלכע ער האָט זעט אוים נישט דערלעבט מער זיך אַרויסציבאקומען.

*

די פאַליאקן האָבן אינצווישן באַזעצט די גאַנצע "פאקוטשע", דאָס איז די געגנט "קאסעוו — קאלאמיי — זשאביע" דער עק פון מזרח-גאַליציען ביז צו דער רומענישער גרענץ-שטאָט "ווישניץ" ביים טייך "טשערעמוש".

חיימל האָט זיך מיט זיין קאמפאניע ארום געדרייט צווישן די ריזיקע בערג ארום קאסעוו און זשאביע.

די דאָזיקע געגענט האָט חיימן דערמאנט פון די לעגענדארישע געשטאלט פון דעם בעל-שם-טוב, וועלכער האָט אין דער דאָזיקער געגענט זיך מיט צווייהונדערט יאָר פריער אַזוי ארומגעדרייט אין אויך ווי ער, געגעסן "פאלענטי" מיט מילך.

די בערג, די וועלדער, חיות און להבדיל מענטשן, זענען אוים אין דער "פאקוצי" ווי פון דער נאטור געשאפן פאר א חסידיש-מיסטיש לעבן.

אפילו די דאָרפישע אזויגערופענע "גוראלעס", מיט זייערע ברייטע קיילידיקע פילצענע קאפעליושן אויף זייערע קעפ, און דיקע ווייסע וואלענע פעלצן מיט שמאלע ביז צום פלאצן, געפאסטע הויזן, וועלכע זיי טראגן א גאנץ קיילעכיק יאר אפילו אין די היסעסטע זומער-חדשים, זייערע "קיביטקים" און בעיקר זייער פרימיטיווקייט, אלעס צוזאמען — די דאָרטיקע יידן אין זייער תמימותקייט און צניעדיק לעבן, שאפט דאם נאטירלעכע בילד פון די צייטן פון בעש"ט.

דער "פאקוטשער" הימל, די הייזקעס זענען אוים געווי ווי אין דער קבלישער שטאט צ פ ת, עס זעט אוים אז די הייליקע קבלה-תורה, וועלכע דער "ארי הקדוש", האט מיט צוויי הונדערט יאר פריער געלערנט מיט די צפתער, האט דער בעש"ט שפעטער געלערנט מיט זיינע חסידים אין די שטעטלעך "קאסעוו — קוטי", וועלכע ליגן טיף איינגעגראבן אין די דאָרטיקע הייליקע בערג.

אזוי דא ווי דאָרט, קען א ייד א בעל-מקובל זענען, אז ער וויל נאר א גוטן קוק טון מיט זיינע אויגן, ווי די מלאכים, נשמות פון צדיקים און אלע אַנדערע הייליקע, קלעטערן ארום אין די דאָזיקע פון מיסטיק אַרומגעהילטען הימל.

נישט בחינם האט דער הילקער בעש"ט אויסגעקליבן די דאָזיקע געגענט פאר זיין עבודת-הבורא.

אויף חיימלן האט שטארק משפיע געווען די בעש"ט-לופט פון דער געגענט, ער האט אינצווישן פארגעסן אז ער איז חוץ א בעש"מסקי חסיד, אויך א פוילישער אפיציר.

צייטנווייז איז ער געווען ארריינגעטון אין א טראנם פון עולמות העליונים, קבלה און מיסטישע חלומות.

אראפפארענדיק אין א שיינעם ווינטער-טאג מיט א שליטן פון אזא בעלש"מסקי בארג, האט דער "גוראל" ביי א וועגקרייצינק שטארק א דריי געגעבן אויף דער לינקער זייט אין מאמענט ווען דאם פערד האט זיך געפונען אין גרעסטן גאלאפ, זיך נישט געקענט צוריק האלטן, און אין דער זעלבער מינוט האט זיך דער שליטן איבערגעדרייט, און מענטשן מיט דעם פערד האבן זיך צוזאמען מיט א געוואלדיקער קראפט אראפגעקוילערט פון דעם זייער הויכן בארג, נישט קענענדיק זיך שיידן, נישט פון דעם שליטן און נישט פון דעם פערד, וועלכע האבן זיך בייאנאנד ווי א לאווינע געקוילערט מיט דעם איינציקן ציל, אריינצופאלן מיט א געוואלדיקער קראפט אין דעם עטלעכע הונדערט מעטער ווייטן און טיפן טייך "טשערעמוש".

אין דער דאָזיקער קריטישער רגע, ווען עם האט חיימן געדראט א לעבענסגעפאר, און עם איז באשטאנען, ווי ער האט זיך געטראכט בשעת-מעשה,

א קליינע האָפנונג אז ער זאָל בלייבן ביים לעבן, האָט ער אין זיינע געדאנקען געבעטן פאר זיך, אז דער זכות פונם בעש"ט זאָל אים ביישטיין.

און דער זכות פון דעם חיליקן צדיק איז באמת אים בייגעשטאַנען.

דער שליטן האָט זיך ווי אויף א באָפעל אונגעשטויסן אין א טעלעגראף סלופ, וועלכער איז געשטאַנען אויף דעם וועג.

אין דער רגע האָט חיימל מיט זיינע ביידע הענט, און אינסטינקטיוו דערשפירט איצט אָדער קיין מאָל נישט — זיך ארום געכאָפט מיט זיין לעצטער קראפט ארום דעם טעלעגראפנסלופ, און אין אזא פאָזיציע געבליבן הענגען אין דער לופט.

הינטער אים האָט זיך אינצווישן דער שליטן מיט דעם פערד צוזאַמען מיטן "גוראל" מיט א געוואלדיקן טראסק ארופגעלאָזט אין דעם הונדערט מעטער טיף פון דעם וועג ליגענדיקן טייך.

מען האָט נישט מער געזעען נאָר עטלעכע רעדלעך פון אויפגעברויזט וואסער, און אלעם צוזאמען איז אין דעם קאָלטן טיפן טייך פאַרשווינדן אויף אייביק.

אונזער אייניציקער פון דער דאָזיקער קאטאסטראָפע צוריק געבליבענער חיימל, האָט זיך שטאַרק צעקלאָפט בשעת ער האָט מיט זיינע הענט אַרומגעכאָפט דעם טעלעגראפנסלופ, בעיקר האָט ער זיך צעקלאָפט זיין קאָפ, אין דורך דעם איז ער אריינגעפאַלן אין א טיפן חלשות, באגאָסן מיט בלוט איז ער געבליבן אין א טיפן שלאָף ליגן אויף דעם שנייעדיקן וועג צווישן הימל און ערד.

חיימלן האָט זיך אין דעם מאָמענט געדאכט, אז עס שטייט נעבן אים א ייד זייער א הדרת־פנימדיקער מיט א וויסן קאפטאן, מיט א גארטל ארומגעבונדן איבער זיינע לענדן, האלבע שיך מיט לאנגע וויסע זאָקן, א פנים האָט ער ווי א מלאך, ער דריקט אים מיט זיין ווייכער פוכקער האנט אויף זיין קאָפ, שעפּטשעט עפעס א תפילה.

חיימל הערט כלומרשט ווי דער ייד דאוונט מיט א ניגון און זאָגט, איך "ישראל בן האדל" בין גוזר, אז חיים בן פיגה רוחמה זאָל בלייבן לעבן, דאָס געזונט זאָל זיך צו אים בקרוב צוריק קערן.

אזוי ליגענדיק — זעעט חיימל ווי דער דאָזיקער חיליקער צדיק טוט פלעצלעך אים א וויש מיט זיין רעכטער האָנט איבער די אויגן, און חיימל זעעט ווי ער שטייט נעבען א געוואלדיק גרויסן טיש פון אייז אין שניי.

אויף דעם טיש שטייט א גרויסע פייערדיקע וואָגשאל, מיט צוויי ריזן גרויסע טיפע טעלער.

אויפן רעכטן טעלער אויסגעקריצט מיט פייערדיקע אותיות דאָס וואָרט "ז כ ו ת" אויפן לינקן טעלער דאָס וואָרט "ח ו ב ה".

נעבן דער וואגשאל ליגט זייער א אלט דיק ספר, פון אלטקייט פארשימלט און פארגעלטע בלעטער.

אקעגן דער וואג זיצט אן אלטער מאן אויסזעענדיק נאך זייער פריש און געזונט מיט רויטע באקן און א וויסע לאנגע בארט, צווישן שארפע דורכשטעכנדיקע גרויסע שווארצע אויגן.

פון זיינע אורעמס גייען ארוים צוויי ריזיקע וויסע פליגל.

א קליין מלאכל שיט ארויף — באלד אויפן רעכטן וואגטעלער, באלד אויפן לינקן, וויסע, רויטע, פייערדיקע, קליינע רונדיקע ארבעסלעך.

באלד ציט אריבער דער רעכטער טעלער, — שיט דער מלאך צו פון די רויטע ארבעסלעך צום לינקען טעלער, — ציט דער לינקער טעלער אריבער מחמת שוועריקייט.

און אזוי גייט די שפיל הין און צוריק.

באלד דער רעכטער טעלער ארויף און דער לינקער ארא, באלד דער לינקער ארויף און דער רעכטער ארא, באלד וידער פארקערט.

חיימלם קאפ ווערט אינצווישן שיעור צעשפאלטן פאר וויטיק, ער זעעט און טראכט, אבער קען זיך נישט באווגען, ער ווייל שרייען — ער קען נישט.

באלד זעעט ער אז עס איז געקומען אויף א קליין פערדעלע צו רייטן א קליין שיין וויים מלאכל, מיט א געוואלדיקער שנעלקייט צוגעריטן צו דער וואגשאל וויי מען האט געוויגען און געמאסטען די עברות און מצוות.

וויי א בליין טוט דאס מלאכל א שפרונג ארא פון דעם פערדעלע, עס א כאפ געטון אין זיין האנט און א שליידער אריין אינם רעכטן טעלער פון דער פייערדיקער וואג.

אין דעם אויגענבליק ווערט א גרויסע שמחה ארום דעם אייזטיש.

חיימל הערט ווי דער אלטער מיט דער וויסער בארט, רופט אוים מיט א שטימע, וועלכע האט געקלונגען מיט קולות ווי פון א ארקעסטער:

ח י י ם ב ן פ י ג ה ר ו ח מ ה — ל ח י י ם !

אין דער רגע, האט חיימל אויפגעמאכט זיינע אויגן און דערזעען, אז ער געפונט זיך אין א ריין פריש וויים בעט, א דאקטאר מיט א שוועסטער אין וויסע כאלאטען — אין זייערע הענט געפונען זיך פארשידענע פלעשלעך, גאזע, וואטע און באנדאזשן — זיי דרייען זיך ארום אים און באשעפטיקן זיך מיט צובינדן זיינע וווּנדן.

דער דאקטאר פרעגט ביי חיימן ווי אזוי די קאטאסטראפע מיט דעם שליטן איז געשעען.

שטאט צו ענטפערן אויף דעם דאקטארס פראגן, בעט חיימל מען זאל צו אים אריינשיקן דעם בעל שם טוב ר' ישראל בן הודל.

ער מוז טענהט ער — מיט אים רעדן.

חיימלס גוף ברענט ווי א קאלכאויזן, ער זאָגט ווייטער צום דאָקטאָר אַז ער ויל פרעגן דעם בעל שם טוב ווער עס איז געווען דאָס קליינע מלאכל מיט דעם קליינעם פערדעלע, וועלכעם ער האָט אריינגעלייגט אין דעם רעכטן טעלער, און דורך דעם איבערגעווויגען זיינע זכיות.

דער — מיט פערציג גראד פיבער ליגענדיקער קראנקער חיים, האָט פון דעם דאָקטאָר באקומען אַ איניעקציע מיט א נארקאָטיש באראואיקונגם מיטל, דער קראנקער חיימל איז באַלד איינגעשלאָפן און ווידער דערזעען דעם זעלבן בעל שם טוב ר' ישראל.

יעצט האָט זיך חיימל געטראכט, מוז ער אים דערציילן דעם סוד, וועלכער האָט אים אַזוי שטאַרק געדרוקט אויף זיין נשמה.

זאָגט מיר — הייליקר בעש"ט...

דער בעל שם טוב שטערט חיימלן דאָס ווייטערע רעידן, עס דאכט זיך חיימלן אז דער בעש"ט שטופט אים אריין א אתרוג אין זיין מויל, און דאדורך קען ער נישט ארוים ברענגן א וואָרט פון זיך.

אָבער דער הייליקער שטייט נישט אָפּ פון חיימלן, ער דערציילט און דערמאנט אים פון דעם טאָג מיט צען חדשים צוריק, ווען ער האָט מיט זיין קאמפאניע פארביי מארשירט א דאָרף צווישן סטאניסלאוו און קאלאמיי, און א פוילישער סאָלדאט פון זיין אָפּטיילונג האָט זיך פארגלומט אוועק צו רויבן דאָס פערד ביי א ייד, וועלכער האט עס געפאסעט אויף דעם פעלד.

דער בעש"ט גיט זיך א הוסט אונטער — און דו חיימל האסט דאמאלסט פשוט דיין לעבן מפקיר געווען — א איינציקער ייד צווישן א גאנצער חברה פּאָליאקן־אנטיסעמיטן, זיך מוסר־נפש געווען, אָפּגעראטעוועט דאָס פערד, פון וועלכן דער אורימער דאָרפסייד האָט געשפּייזט זיין פרוי און זעקס קליינע קינדערלעך.

און וועז חם־ושלום, באטאָנט מיט א קרעכץ וויטער דער הייליקער בעל שם טוב, דו טוסט דאמאלס נישט די גרויסע מצווה, וואָלט דער ייד און זיין פרוי מיט זייערע זעקס קינדערלעך געווען אומגעקומען פון הונגער.

עם שטייט געשריבן אין דעם הייליקן קבלה־ספר "הזוהר", זאָגט וויטער דער בעל שם הקדוש צו חיימן, אז דער וואָס זיצט אין הימל, באַשטראָפט און באלוינט דעם מענטש מידה כנגד מידה, דאָס הייסט — האָט דער בעל שם טוב צוגעגעבן אין זיין באליבט רוטעניש לשון: קאקוי רובוטא — טאקוי פלאטא, און דו חיימל האָסט געטון אזא מצוודיקע "ראבאטו" טראָצדעם וואָס האָסט דיך געפונען אין א סכנה, דיין לעבן האָט דאמאמלס געהאנגען אויף א האָר ממש.

בשעת זיי האָבן אין הימל געווויגן און געמאָסטן דיינע עברות און מצוות, אין די צוויי טעלער פון דער וואָגשאָל האָבן זיך באווויגן ארויף און אראָפּ, אראָפּ און ארויף כמעט גלייך אויף גלייך, האָט דער בית־דין של מעלה נישט געקענט באַשליסן חייב אָדער זכאי.

זיי וויסן חיימל — אז אין דאָזיקן קריטישן און פֿאַר דיר געפֿערלעכן מאָמענט, איז געקומען צו פֿליען דאָס קליינע שיינע מלאכל, רייטענדיק אויף דעם פֿערדל וועלכעם האָסט דאמאלסט אָפּגעראטעוועט פון די פֿאַלאקישע הענט.

דאָס קליינע גוטע מלאכל, נישט פֿרעגענדיק ביי קיינעם קיין שאלות, האָט אַריינגעוואָרפֿן אין דעם טעלער פון "זכות" דאָס פֿערדעלע, דער רעכטער טעלער האָט זיך מיט א שווערייקייט, ווי א פֿייל פונעם בויגן א לאָז אַראָפּ געגעבן אין דער נידער.

א דאנק דעם דאָזיקן "סוסאלע" האָט מען דיר געפּסקנט לחיים.

איך פֿארזיכער דיר חיימל, זאָגט צו אים ווייטער דער בעל שם טוב, אַז דו וועסט בקרוב געזונט ווערן און באפֿרייט ווערן פון גויאישע הענט.

אין דער זעלבער רגע עפֿנט דער קראנקער חיים זיינע אויגן, עס איז געווען אַ קאלטער ווינטערדיקער, טרוקענער, מיט פֿראָסט בייטער אויף די שויבן זונענדיקער טאָג.

דער פּיבער איז פּלוצלינג פֿאַרשווינדן. חיימל האָט זיך דאָס ערשטע מאָל נאָך דעם פֿאל, געפּילט גוט און פֿריש.

באלד איז די שוועסטער צו, צו זיין בעט מיט א זים שמייכעלע אויף אירע פּוילישע ליפּען, אין איר האנט א גלאָז ווארעמע מילך, און מיט אַ פֿרום רעליגיעז געפּיל געפֿרעגט ביי חיימל די באדייטונג פון דעם וואָרט "פּשעם"? וועלכעם דו האָסט אינם גרויסן פּיבערן נישט אַרויסגעלאָזט פון דיין מויל?

חיים האָט זיך געטראכט, גיי דערצייל אַ פּוילישע שיקסע אַ מעשה מיט אַ בעש"ט.

בכדי זיך פון איר אָפּצוטשעפּען, האָט ער געזאָגט אז נישט "פּשעם", נאָר ברוך־השם האָט ער געזאגט דאָס הייסט — געבענטשט זאָל זיין גאָטס נאָמען ער האָט — זאָגט ער, געבעטן גאָט — ער זאָל אים שענקען דאָס לעבן.

די שיקסע הערענדיק גאָטס נאָמען, האָט זיך דריי מאָל איבערגעצייליומט און ארויס פון חיימלס צימער.

אם שווערסטן אויף חיימלס נשמה, האָבן געדריקט די פרייטיק צו נאכטן, אלע יידן אין קאָסעוו זענען געוועסן ביי זייערע שבת־סעודות צוזאמען מיט זייערע נאָענטע, און ער האָט זיך געפּונען אין א חדר, מיט זיינע חברים שקצים, אין וועלכן עם האָט געשטיקט פון רויך, גויאישער קאלבאם און קרויט־גאָזן האָבן פֿארפּעסטעט

די לופט און געדיכט געמאכט, אז מען האָט פשוט געקענט מיט די פינגער אָנטאפן די געדיכטע לופט.

חיימל האָט פיל מאָל געבעטן זיין קאָמענדאנט, ער זאָל אים פרייטיק ביי נאָכט באָפרייען פון דינסט, דערפאָר ווייל ער יעדן זונטיק פארטרעטן דעם דינסט פון א קריסט.

דער קאָמענדאנט האָט אים פרינציפיעל נישט געוואָלט באפרייען, און מעשה-להכעים — באשטימט פאר אים פארשידענע צוגאב-דינסטן אויף די פרייטיק-צו נאכטן.

חיימל האָט שטיל געליטן און פארביסן מיט די ציין, ער האָט דען געהאט א אנדערע ברירה?

ער האָט אזוי לאָנג געליטן און געשוויגן, ביז גאָט האָט אים מזכה געווען מיט דעם פאל פונעם שליטן און ער איז דורך דעם אויף עטלעכע וואָכן אריין אין שפיטאל.

נאָך דעם ווי חיימל איז ארוים פונעם שפיטאל, האָט דער קאָמענדאנט זיינער זיך א ביסל נישט וויסנדיק געמאכט פון חיימלס פאָרשווינדן א יעדן פרייטיק ביי נאָכט.

באקאנט האָט זיך חיימל מיט א ייד א למדן, אָזוי געראפענעם מח-מענטש. תמיד איז ביי דעם יידן זיין קאפעליוש געווען פארדרייט.

ביים רעדן, פלעגט ער תמיד מיט זיין ווייזפינגער דריקען אויף זיין רעכטע שליף, זיך פארטיפנדיק אין געדאנקען.

דאָס אלעס, האָט דעם ייד נישט אָפגעהאלטן, אז עס זאָל ביי אים כמעט א יעדעס יאָר געבוירן ווערן א קינד.

טראָץ זיין צעשטרייטע נאטור, איז דער ייד געווען א תלמיד-חכם און א משכיל.

חיימלס פארגניגן איז געווען מיט דעם יידן אָפצוזיצן צוזאמען שעהן און שמועסן פון תורה.

אריינקומענדיק אין א געווינסן פרייטיק ביי נאכט צו דעם דאָזיקן יידן, האָט ער אים געטראָפן אין א זייער אויפגערעגטן און צעשטרייטן צושטאָנד.

וואָס איז געשען? פרעגט חיימל דעם ייד.

מיין אסתרל זאָל לעבן האָט היינט געבוירן א צווילינג.

מזל-טוב אייך, האָט חיימל מיט שמחה אויסגעשריגן און גלייכצייטיק פון פשוטן נייגער א פרעג געטון דעם צעשטרייטן בעל-שמחה, וואָס פאר א מין צווילינג איז דאָס?

דער צעשטרייטער ייד ענטפערט, דאכט זיך אַ יינגל מיט אַ מיידל, באַלד טוט ער אַ לייג צו דעם וויוּפינגער צו זיין מח און זאָגט, אַנטשולדיקט מיר, איך בין נישט אזוי זיכער, עס קען זיין אז עס איז גאָר אַ מיידל מיט א יינגל.

חיים האָט באלד פארשטאַנען אז דער היינטיקער פריטיק ביי נאכט, גייט אים פארלוירן, ער האָט געזאָגט א גוטן שבת און איז צוריק צו זיינע חברים סאָלדאטן, וועלכע זענען שוין געלעגן אויף דעם אלגעמיינעם הארטן נישט זייער רייגעם "פריטש" אין א טיפן שלאָף, געכארכלט און געשנאָרכצט מיט פאַרשידענע הייזעריקע קולות ווי אין א סימפוניע פון פארטריקנטע און פעלערהאפטע מוזיק־אינסטרומענטען.

אַ קורצע צייט איז נאָך חיימל געזעסן אין דער דאָזיקער געגענט, אין וועלכער עס האָט צו אים אין זיין פאנטאזיע אנטפלעקט דער היליקער בעש"ט.

באלד האָט זיין אָפטיילונג אָפמארשירט אין דער געגענט פון פראָסקוראוו אין דער רוסישער אוקראינע.

ערשט דאָרט האָט חיימל דערזען די גרויסע בראָך פונעם יידישן פאָלק.

פעטליורע מיט זייגע באַנדיטן האָבן געברענט, געשענדעט און געמאָרדעט די יידישע באפעלקערונג אין יעדן דאָרף אין יעדן שטעטל, ווי נאָר זייערע טומאהדיקע פיס האָבן באטרעטן.

עס איז זיך שווער פארצישטעלן דעם פחד פון די ארויסגעשטארטע און אויסגעלאָשענע אויגן וועלכע האָבן געשטעקט אין די יידישע בלייכע און אויסגעמאטערטע פנימער, בעת דעם אריינמארש פון די פוילישע סאָלדאָטן אין זייער שטאָט.

געגוג זענען זיי אויסגעשטאנען פון זייערע אוקראַינישע ביזהעריקע באלעבאטים, האָבן זיי זיך געטראכט, יעצט וועט זיך די זעלבע טרויעריקע געשיכטע איבערחזרן נאָר דורך א אַנדערע בעסטיע.

גלייך צו מאָרגנס בעגינען, האָט זיך חיים ארומשפאצירט אין דעם שטעטל, די פענצטער און טירן פון די אויסגערויבטע און טיילווייז אויך פארברענטע יידישע הייזער, זענען פארשלאָסן אויף זיבן שלעסער.

אַ יידישער מאן, אַ יידישע פרוי האָבן זיך נישט געטרויעט דעם קאָפּ אַרויסצוווייזן אויף דער ליכטיקער גאס.

חיימל, געהענדיק פון גאס צו גאס האָט באַמערקט אויף עטלעכע ערטער פארטריקענט מענטשלעך בלוט, דאָ א צעבראָכן בעט מיט צעריסענע און שמוציקע פארבלוטיקטע קלייַדער, געוואָנט און אַנדערע שמאטעס, דאָרט אן אויסגעלייַדיקטע צעברָאכענע שאפע, פעדערן פון בעטגעזוואָנט האָט זיך כמעט אין דער גאַנצער שטאָט ארומגעוואלגערט.

אין אזא מצב, אין אזא טרויריקער לאגע האָט חיימל געטראָפן זיינע יידישע בריידער אויף יענער זייט גרענעץ.

דאָך האָט ער זיך איינגעקשנט, איך מוז האָט ער זיך געטראכט, רעדן מיט אַ יידן, פארשטעלן זיך, בכדי זיי א ביסל צו שטארקן און בארויקן.

אזוי טראכטענדיק, דערזעט ער מיט זיין שארפֿ אויג, ווי פון אַ נעבנדיק הויז האָט אַ פינגער פון אַ מענטש פאַרזיכטיק, אויפֿ א פאַר סענטימעטער אויפגעהויבן דאָס פארהענגל וועלכעם האָט פארשטעלט דאָס פענצטער.

ער האָט זיך באלד אָפּגעשטעלט פאר דעם דאָזיקן פענצטער, אריינגעשריגען דורך דעם פענצטער אויפֿ יידיש: "ליבע יידן אַן פחד, איך בין א ייד, איך וויל מיט אייך רעדן".

עס הערשט א טויטע שטילקייט, אין קול ואין עונה, שטיל, עס רירט זיך נישט, און ער זעט נישט אַ מענטש פאר זיינע אויגן.

חיים ווערט נישט מיד, ער קלאָפט און בעט זיך מיט כל מיני בקשות, מען זאָל אים עפענען די טיר — שא, מען ענפערט נישט.

אין דעמזעלבן מאָמענט, איז אים איינגעפאלן אויסצופֿרוון דאָס באקאנטע מיטל וועלכעם פארבינדט אלע יידישע שבטים פון אלע לענדער אין דער וועלט.

ער גיט א געשריי אין פענצטער אריין אויפן קול: ש מ ע י ש ר א ל, עס געשעט א נס, א פרוי מיט אן אָפּגעגאָלטן נאקעטן קאָפּ, האָט זיך פאַרזיכטיק באוויזן הינטערן פארהענגל און אַ פרעג געטון: באמת א ייד?

איך בין א ייד און א גוטער ייד, האט חיימל מיט א מיטלוידנדיקער שטימע געענטפערט, האָט נישט קיין פחד טייערע פרוי, לאָזט מיך אַריין אין אייער שטוב, איך האָב פאר אייך און פאר אייערע פאמיליע עפעם מיטצוראכטן, איר זאָלט אייך דאמיט דערקווויקן אייערע הערצער, און בעיקר אייערע נשמות.

געהערט אַזעלכע דבורים, האָט באלד אַ מאן מיט א שפיציק בערדל, מיט אַ טייער איידל יידיש פנים, פאַרזיכטיק די טיר געעפנט, מיט א רוסישן "פאזשאלוסטא" אריינגעבעטן חיימלען אין זיין הויז.

דאָס ערשטע האָט חיים געבעטן א פאָר תפילין.

דער ייד האָט בשעת-מעשה זיינע אייגענע אויערן נישט געגלויבט, תפילין? און אפשר דאכט זיך אים נאָר, אפשר איז עס נאָר אַ חלום?

חיימל האָט אָנגעטון די תפילין און זיך געשטעלט מיטן פנים צו מזרח, געדאוונט אויפן קול, בכדי די איבערגעשראָקענע מענטשן זאָלן הערן, און זיין זיכער אז ער איז אַ ייד און נישט קיין פאָליאק.

נאָך דעם דאוונען, האָט חיים געבעטן אלע זאָלן זיך זעצן צום טיש, ער האָט פון זיין רוקזאק ארויסגעצויגן אַ פלעשל 96ער ייש, געמאכט א ברכה, מכבד געווען זיינע באלעבאטים, מען האָט זיך געוווּנטשן עם זאָל באלד זיין שלום על ישראל, און אלע שונאי-ישראל פון בייד זייטן זאָלן בקרוב האָבן המנם מפלה.

צוויי ברויט און דריי שאכטל סארדינען וועלכע חיימל האָט אַנידערגעלייגט אויפן טיש, האָט נישט געסטייעט אָנצוזעטיקן די משפחה, וועלכע איז באשטאַנען פון דריי מענטשן.

די טייערע מענטשן האָבן ביי חיימל געבעטן אנטשולדיקונג פאר זייער שנעל און פיל עסן, זיי האָבן שוין דעם פירטן טאָג געהונגערט, האָבן זיי זיך מתוודה געווען פאר זייער גאסט.

חיימל האט זיי געוווּנטשן כל טוב און צוגעזאָגט זיי עפּטערס צי באזוכן און דאבי נישט צו פארגעסן עפּעס מיט צוברענגען.

דערווייל האָט זיך דער ייד אויסגעשמועסט מיט זיין גאסט.

פון אַ וואָרט צו אַ וואָרט, איז חיימל באקאנט געוואָרן אַז דער ייד איז אַ מיטגליד פון דער גרויסער מיוחסדיקער רבישע משפחה "טוורסקי", און איז א פעטער פון ר' זושע טוורסקי, דער איידעם פון חיימלס שטעטישן רב הרב שמחה ישכר בר הלברשטם ז"ל ביי וועלכן ער האָט געלערנט תורה, איידער ער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין עסטרייכישן און שפּעטער אין א פוילישן סאָלדאט.

די דאָזיקע באקאנטשאפט און דעראינערונג פון זיינע אלטע גוטע צייטן, האָט חיימלן אזוי דערוואַרמט, אז ער האָט אויסגעלייגט פון זיין רוקזאק אלעס וואָס ער האָט פארמאָגט, איבערגעגעבן פאר די מענטשן, זיי וויידער און וויידער געשטארקט און געטרייסט, און נאָך אַ פאָר הייסע טערען וועלכע חיים האָט פאַרשעמט און נישט ווילנדיק פארגאָסן, פארלאָזט דאָס דורך שונאי-ישראל חרוב געמאכטע יידישע הויז.

נאָך דעם וואָס זיינע אויגן האָבן געזען וויי אזוי די ווילדע אוקראינער און אפילו די כלומרשט אייראָפעישע פאָליאקן האבן געטון מיט די יידן, איז אים נמאס געוואָרן די גאַנצע וועלט, ער האָט געפֿרווט אלע מיטלען וואָס שנעלער פטור צו ווערן פונעם מיליטער, און פון זייט פינף יאָר כסדרדיקן פארטיידיקן זיינע "פאָטערלענדער".

במשך פון די גאנצע צייט, האָט חיימל געוווסט אַז דאָס אריינציען אים צום פוילישן מיליטער איז פאַרגעקומען נישט אין גאַנצן אויפן לעגאַלן וועג.

זיין שטעטל ליגט מזרחדיק פון טייך "סאן" דער טייל גאליציען איז נאָך געוועזן אין דער צייט אזוי גערופן "נימאַנדסלאנד".

ער האָט כסדר פראָטעסטירט ביי זיין פולק אָבער מען האָט זיך פון אים אויסגעלאכט, ביז עס איז אים איינגעפאַלן אַ געניאלער געדאנק, זיך צו וועגדן דירעקט קיין זשענעווע צום "פעלקערבונד", פארלאנגענדיק אן אינטערוועניו ביי דער פוילישער רעגירונג אים תיכף צו באפרייען פון מיליטער.

עס איז געשען א נס מן השמים, א חודש שפּעטער איז דורך א באפעל פונעם וואַרשעווער קריגסמיניסטעריום חיימל באפרייט געוואָרן, זיין פולקאָווניק האָט אין

דער לעצטער מינוט געפֿרווט דורך פֿארשידענע דראָנגען אים צו פֿארהאלטן, אָבער אומזיסט, חיים פֿארלאנגט א באפֿרייאונג.

דער כלב האָט בלית־ברירה געמוזט אים באפֿרייען.

ויהי ערב ויהי בוקר, און חיימל האָט געענדיקט די מלחמה נומער צווי.

צווי טעג פֿאר פֿורים, איז חיימל צוריק געקומען אלם באפֿרייטער, נאָך כמעט פֿינף יעריקן מיליטער־דינסט, אין זיין געבורטס שטעטל ציעשינאָוו.

דאָס שטעטל האָט געלעבט מיט דעם יחוס פֿון פֿארגאנגענע צייטן.

זייט דורות, איז דאָס דאָזיקע שטעטל באקאנט געווען מיט אירע רבנים, אדמורי״ם, תלמידי־חכמים און משכילים.

דער לעצטער רב פֿונעם שטעטל, רבי שמחה ישכר בר האלברשטאם ז״ל, מיט זיינע פֿולע חסידים אנהענגער, האָבן אריינגעבראכט אין דעם שטעטל א יידיש חסידיש זאפֿטיק לעבן.

די קעגנזייטיקע טאָלעראנץ פֿון די פֿארשידענע טיילן פֿון דער יידישער באפֿעלקערונג איז געווען א מוסטער פֿאר אלע אַנדערע סביבותדיקע שטעטלעך.

חסידישע באלעבאטים, האנטווערקער און סוחרים, אלע אויסגעמישט אונטער איין דאך פֿון נאָציאָנאלע באַשטרעבונגען, האָבן פֿארשטאַנען שטענדיק אין א צייט פֿון א געפֿאָר, זיך מיט געמיינזאמע כוחות אקעגענצושטעלן דעם אויסערלעכן שונא.

וועז די חיימישע אנטיסעמיטישע כוליגאנעס, האָבן געפֿרווט א הוליע צו טון אין שטעטל, האָבן זיי באַקומען א געהעריקן אַפּשניט פֿון דער שטעטלדיקער יוגענט, אָן אונטערשיד פֿון פֿארטיי אָדער שטאַנד, וועז עס האָט זיך געהאנדלט צו פֿארטיידיקן דעם יידישן כבוד אָדער יידיש פֿארמעגן, דאמאלס אין דער דאָזיקער קריטישער מינוט האָט געהערשט א זעלטענע אייניקייט צווישן דער שטעטישער יוגענט.

עטלעכע טעג נאָך חיימלס אָנקומען אין זיין אלט־נייער היים, נאָך דעם ווי זיינע חברים און חברות האָבן צו זיין כבוד, אָפּגעפֿראָווען אין הינטערשטעטלשן וואלד, מיט אים א געמיינזאמן פּיקניק, האָט פֿאסירט אז א גרופּע דאָרפֿס כוליגאנעס האָבן אין א פֿריזיוטאָג, זיך אריינגעריסן אין ר׳ חיים ישראלס נעבעכדיקן געוועלב, אונטער אן אויסרייד, אז זיי ווילן כלומרשט עפּעס קויפֿן, דעם ייד צעשלאָגן, נישט אנענדיק פֿאר וואָס און פֿאר וועז.

ווי אויך א קאָמאנדע־באפעל, האָט זיך דאָס גאנצע שטעטל מיט מענער, אונטער דעם באפעל פון ר׳ פישל באלעגאָלע און פלטיאל שטאָם א שטעל געגעבן אַ קעגן די כוליגאנעס, און מיט פארשידענע כלים, וועלכע עס זענען זיי געקומען אונטער דער האנט, ארוים פארטיידיקן דעם יידישן כבוד.

ר׳ פישל באלעגאָלע האָט אראָפגעריסן פון זיין וואָגן אן "אַרטשיק", און אַריינגעבאָמבלט מיט דער דאָזיקער כלי אין די כוליגאנעס וויפל עס האָט זיך געלאָזט.

זייט דעם פאל, איז באמת אינעם שטעטל שטיל געווען, די שווארצע־מאהניקעס האָבן זיך געהיטן א חוליע צו געבן אויפן יידישן חשבון, ווי עס פלעגט ליידער עפטערס פאָרקומען אין אַנדערע שכנותדיקע שטעטלעך.

דער דאָזיקער ר׳ פישל באלעגאָלע, א ייד מיט א רונדן שווארצן גוף, מיט אַ געמיטלעך און תמיד לאכנדיק בריים פנים, מיט שטאַרקע שטריכן פון דער מאָנגאָלישער ראסע, אָבער מיט זייער אַ ווארעם יידיש הארץ.

אליין איז ר׳ פישל געווען א גאָר פשוטער מענטש, ער האָט קיין מאָל נישט געלערנט, און אלס יונגער בחור געמוזט ארבעטן, וויל געשטאמט האָט ער פון זייער ארעמע עלטערן.

וען פישל איז באפרייט געוואָרן פון פראנץ יוספס מיליטער, ווי ער האָט אָפגעדינט דריי יאָר ביי די שווערע "הוביצען" ווי ער פלעגט זיך בארימען, האָט ער זיך געטראכט עס איז געקומען די צייט זיך צו בויען א היים.

עס איז פישלן די זאך נישט לייכט אָנגעקומען, און דאָס מחמת פארשידענע טעמים.

די שניידערישע און אנדערע באלעמאכישע מיידלעך, האָבן פישלן נישט געוואָלט פאר א מאן. ערשטנס, איז דאָס באלעגאָלע פאך זיי נישט אָנגעשטאנען, זיי האָבן געהאָפט צו באקומען א מאן א בחור פון זייער טאטענס פאך, בעיקר האָבן זיי צו פישלן געטענהט אז אַ "בעל מלאכה" איז מער ברכה.

פישל האָט זיך געטראכט, איך האָב זיי אלע אין בויבעריק, ער האָט זיך קודם כל, אויסגעבויעט א שטוב, געקויפט צוויי פערד ווי די לייבן, אז ער האָט געגעבן אַ קנאָק מיט דער בייטש און מיט זיין בייכיקער שטימע א געשריי געגעבן צו זיינע צוויי חיות "וויאוי", האָט די גאס געציטערט, און דאָס האָט פישלן באָרימט געמאכט צווישן סוחרים, פריצים און אַנדערע, וועלכע האָבן באדארפן אנצוקומען צי א "פיאקער".

וען אלע אַנדערע באלעגאָלעס האָבן נישט געהאט וואָס צי טון, האָט זיך אין דער זעלבער צייט פישל נישט געקענט א עצה געבן מיט די אלע מענטשן וועלכע האָבן געוואָלט פאָרן מיט אים, און דווקא נאָר מיט אים.

אינעם שטעטל האָט געלעבט, שייך צי זאָגן געלעבט?

אויף אלע שׂונאי־ישׂראל געזאָגט, טאטע זיסער, אזא לעבן, ווי עס האָט געלעבט ר׳ בערישל בדחן, אָדער ווי מען האָט אים גערופן ר׳ בעריש מארשאלעק.

ר׳ בערישל, א ייד א שיינער מיט אן אויסגעקעמטער ווייסער בריימער געפֿלעגטער בארט, איז געווען א ייד א בעל־תורה, אויסגעקאָכט אין פֿאַרשידענע קלייניע אותיות, געדענקט פיל מעשיות, דרשות פון מדרש, פֿאַלקלאָר און סתם דערציילונגען.

דאָס ״קענען״, האָט ער אויסגענוצט אויף פרנסה, ער איז געווען דער שטעטישער בדחן אויף אלע חתונות.

עס איז פשוט געווען א תענוג צו קוקן אויף דעם שיינעם ר׳ בערישל, ווען ער איז געשטאַנען אויף דעם חתונה־טיש, און באזונדערן חתן־כלה פאר זייער חופה.

טייכן טרערן האָבן ווייבער פארגאָסן ווען ר׳ בעריש האָט מיט זיין שיינע קלינגענדיקע און ווייענדיקע שטימע אויפן הויכן קול א געשריי געגעבן דעם טראדיציאָנעלעם גראם:

כלהנוי, כלהנוי, ווויינזשע ווין,
ביסט מלא חן —
ביז הונדערט און צוואנציק,
זאָלסט דו נישט בלייבן אליין.

דער שיינער ר׳ בעריש האָט געהאט נאָך שענערע טעכטער.

אויף איינע פון זיינע טעכטער, האָט פישל געוואָרפן אן אויג.

דאָס מיידל איז געווען ביי דער שטעטישע רביצן אן ״עוזרת״ ווי מען רופט דאָס דאָזיקע פאך אין ארץ־ישׂראל.

אז דאָס מיידל האָט דערציילט דער רביצן, ווער עס וויל זי האבן פאר א ווייב, האָט זי לאַנג נישט געקלערט, באַלד אַרויסגעטראָגן א פסק אז פישל, וועלכער פלעגט אויך צו פירן מיט זיין וואָגן איר מאן דעם שטעטישן רב, בכבודו ובעצמו, איז ראוי צי זיין אסתרס, אזוי איז געווען דעם מיידעלס נאָמען — מאן און פאָטער פון אירע קינדער.

נאָך אזא פסק־דין פון דער רביצן, האָט מען געווענליך נישט געטאָרט פראָטעסטירן, פישל איז באלד אין א מזלדיקער שעה געשטאנען מיט זיין אויסגעוועלטער אסתר, אונטער דער חופה.

פישלן איז נישט שלעכט געגאנגען, ער האָט גוט פארדינט, אים פארגלייך צו די אנדערע שטעטלשע באלעגאָלעם, איז ער געווען א ״גביר״, די מיעשטשאָנעם פלעגן אים נישט אַנדערש רופן, ווי ״רוטשילד״, דער דאָזיקער נאָמען איז אים פאַרבליבן אויף אייביק.

די ערשטע אויפגאבע פון חיימלן, איז געווען צוריק אויפצובויען זייערע פאַרברענטע הייזער.

מיט שווערער און ביטערער מי איז אים געלונגען ארויסצובאקומען דריי קוביק מעטער ברעטער, אלם רעגירונגסשטיצע פאר זיינע הייזער, נישט נעמענדיק אין באַטראַכט זיין זכות אלס געווען מיטבאטיליקטער אין פּוילנס באפרייאונג.

אין דער צייט ווען פּאַליאקן–קריסטען, זענען דורך דער רעגירונג פּאַוואַריזירט געווארן און מיט א בריטער האַנט דורך דער רעגירונג, געשטיצט געווארן מיט גרויסע געלט באטרעגע, און נאָך גרעסערע קוואנטומס בוי מאטעריאל, האָבן יידן כמעט גאָרנישט באקומען.

אויף זיין נאיווע פראגע ביים פּוילישן רעפערענט פאר ווידעראויפבוי היתכן? האַט ער באקומען א קלאַרע און אן אַנצוויידייטיקע תשובה, "זשידזשי – דאָ פּאלעסטיני".

די דאָזיקע תשובה, איז חיימלן טיף אריין אין דער נשמה, ער האַט נישט פיל טראכטענדיק ארומגערעדט מיט זיינע חברים און חברות איבער דער פאקטישער יידישער לאגע אין דעם נייעם אויפגעקומענעם פּוילן.

מען האַט זיך אָרגאניזירט אין א ציוניסטישן קלוב און געטראכט ווי שנעלער פטור צו ווערן פון דעם נייעם באלעבאָס, און עולה צי זיין קיין ארץ־ישראל.

דערווייל האַט זיך אַנגעפאנגען אן אינערליכער קאמף צווישן די חסידישע פרומע טאטעס, מיט זייערע ציוניסטשע מאַדערנע קינדער.

דער קאמף האַט זיך געפירט אויף אַלע פראָנטען.

די ציוניסטישע יוגענט האַט זיך געריסן צו איבערנעמען די לייטונג אין אלע שטעטישע אינסטיטוציעס, וואָס עס איז זיי אויך נאָך א קורצער צייט גלונגען.

דער ערשטער שריט פון דער ציוניסטישער יוגענט איז געווען, איינצוריכטען פאר זיך א בית־הכנסת אין וועלכן מען האַט אָפּגעהאלטן אלע נאָציאָנאַלע יום־טובים, ווי ט"ו בשבט, חנוכה, הרצל־יאָרצייט צווייטער נאָוועמבער, קרן־קיימת־אָווענט וכדומה.

חיים איז געווען איינער צווישן די ציוניסטישע זיילן אינעם שטעטל, אליין ווי באקאנט, א בעל־תורה, פלעגט ער יעדן שבת אין ציוניסטישער שול האלטן רעפעראַטן מיט דורך אריינגעפלאָכטענע תורות פון די חז"ל, אויפווייזן די גרויסע מצווה פון ישוב־ארץ־ישראל.

נאָך דעם רעפעראט האַט מען זיך אוועקגעזעצט לערנען תנ"ך, א בלאט גמרא, אָדער די וואָכיקע פרשה חומש.

אויך די דאָזיקע אויפגאבע האַט אויף זיך חיימל גערן גענומען, עם האָבן אויסער אים נאָך אַנדערע יונגעלייט צוגעהאָלפן צו פּארשפּרייטן ציונות מיט א געמיש פון תורת־ישראל, בעזונדערס ר' אשר דילר ז"ל.

אויך די דאָזיקע פיינע יונגעלייט וועלכע האָבן געשטאמט פון די בעסטע חסידישע פאמיליעס וועלכע זענען גלייך מיט חיימלן אריבער פון דעם קאָנסערוואָטיוון חסידישן לאגער — אינעם לאגער פון דעם אויפוואכנדיקן יונגן יידיש נאַציאָנאַלען דור, האָבן זיך מיט לייב און לעבן אָפּגעגעבן פאר דער נייער אַרבעט לטובת ארץ־ישראל.

חיים האָט אויך נישט פארנאכלעסיקט זיין מיידל וועלכע איז טאָקע שפעטער געוואָרן זיין פרוי.

סערעלע, די טאָכטער פון דעם כמעט שענסטן באלעבאָם אין שטעטל ר׳ משה הוניקסבערג, איר פאָטער א באזונדער עקזעמפלאר, א ייד אן עושר, א חסיד, א בן־תורה אָבער גלייכצייטיק א משכיל און מיט א שטאַרק נאציאָנאל געפיל.

ער ר׳ משה, איז וועגן זיינע מעלות געווען אן אויסנאם פון דעם עלטערן דור, און דאָרך דעם א שטיצפונקט פון אלט און ניי, אזוי אז ביידע קעגנערישע לאגערם האָבן אים באטראכט פאר זייער מענטש.

א גאָנצע וואָך פלעגט ר׳ משה זיצן אין דעם בעלזשיצער־טארטאק, פירן דעם גרויסן טארטאק צי וועלכן ער איז געווען א מיט־שותף.

ער פלעגט בסוד סודות שטיצן די יונגע ציוניסטן דורך שפענדן אויף ארץ־ישראל, כדי זיך נישט צי פארפיינטן ביי זיינע חברים — חסידים, אפילו זיי נישט צי שטערן ביים געראנגל פון זייער אריינדרונגען אין די שטעטישע אינסטיטוציעס ווי קהלה, געמיינדע און אָנדערע.

ווי אלע משכילישע יונגע לייט, פלעגט אויך אונדזער חיימל א מאָל א פרווו צו געבן צי שרייבן אין די ״גאזעטן״, מערסטן טייל ציונות געמישט מיט דברי תורה.

זיינע מאמרים פלעגן פון צייט צו צייט פארעפנטלעכט ווערן אין ״היינט״.

אין א שיינעם טאָג, האָט זיך חיימל שטארק געפונען באליידיקט פון דעם דאמאלסדיקן זייער בארימטן יאושזאָן.

אין די צייטונגען איז געווען געשריבן, אז א גרופּע פון שווייצארישע פויערן־דעפוטאטן, האָבן אין שווייצארישן פארלאָמענט פאָרגעשלאָגן א געזעצפראָיעקט, פארביטן צו באנוצן דעם ראדיו.

דער טעם, באשר בכן די ראדיו כוואליעם צעריסן די וואָלקנס, און דאָס זאָל זיין די סיבה פון די גרויסע רעגענס און עפּטערע פארפלייצונגען.

חיימטשי האָט דאָס נייעס צוזאָמענגעבונדן מיט א גמרא, וועלכע ער האָט געברענגט צום באווייז אז די שווייצארישע פויערן־דעפוטאטן זענען פאָלשטענדיק געוועכט.

אין דער גמרא (יומא כ.) האָט חיימטשי אויפגעווויזן שטייט בפרוש געשריבן: שלושה קולות משמיעים מעולם ועד סופו, קול המון של רומא, קול לידה וקול רדיא — דריי קולות הערט מען פון איין עק וועלט ביז צום צווייטן: דאָס זענען,

דער קול פון דעם רומישן מיליטער, דער קול פון א פרוי בשעת זי געבוירט א קינד און דער קול פונעם ראדיא — פרעגט רש"י: מה זה ראדיא? און רש"י פארענטפערט: מלאך הממונה על הגשמים רדיא שמו — דער מלאך וועלכער הערשט איבער די רעגענס הייסט "רדיו".

אמת, א בפרושער באוויז אז די שוויצארישע פויערן וויסן וואָס זיי רעדן, דאכט זיך, אז אונדזער חיימל איז פאלשטענדיק אין אָרדנונג מיט זיין אריינפלעכטן דעם ראדיא אין דעם מאמר חז"ל, וועלכער איז אגב געזאָגט געוואָרן מיט כמעט צוויי טויזנט יאָר פריער אידער דער רדיא איז אנטדעקט געוואָרן.

אָבער — עס מאכט נישט אוים.

די הויפטזאך איז, אז אונדזער חיימל האָט געפונען אז — אין חדש מתחת השמש, עס איז נישט דאָ קיין נייעס אונטער דער זון.

דער דאָזיקער מאמר, איז אין "היינט" געדרוקט געוואָרן דווקא ערב־שבת, געוויי ווי ער איז פון חיימטשין פארפאסט געוואָרן, נאָר צום סוף, האָט דער פעלעטאָניסט פון זיך צוגעגעבן א באמערקונג: עס איז באמת צו באוואנדערן קליינשטעטלדיקע משכילים און תלמידי־חכמים, זיי האָבן, זעט אוים א הסכם מיט די אומות־העולם, זיי די גויים זאָלן דערפינדן די "דערפינדונגען", און שפעטער קומען די יידישע תלמידי־חכמים און דערפינדן דעם „מדרש" צו די גוויישע דערפינדונגען.

די דאָזיקע באמערקונג האָט חיימלן זייער פארדראָסן. וואָס הייסט? האָט ער געפרעגט, נאָר די גויים זענען דערפינדער?

וואָס פאר א חוצפה אזוי צי שרייבן.

וועג אזוי שרייבט א גוויישער שרייבער וואָלט מען אים פארשריגן אלס ביטערן אנטיסעמיט, אזוי קליין מאכן און ציניש חוזק מאכן פון זיין אייגן פאָלק?

צווישן ציוניסטן וואָלט אזא איינער באלד באקומען זיין חלק, האָט זיך חיימל געטראכט.

אין די אייגענע יידישע גאונים פון דער תורה זעט אוים, האָט ער פארגעסן?

ווי איז "יובל" דער דערפינדער פון שפיל־אינסטרומענטן?

ווי איז "תובל־קין" וועלכער האָט דערפינדן כלים פארשידענע צו באארבעטן קופער און אייזן?

ווי איז "נח" דער ערשטער שיפבוי־אינזשיניער, וועלכער האָט דערפונדן די תיבה?

ווי איז "בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה" דער גרעסטער דערפינדער ארכיטעקט פון אלע צייטן, וועלכער זעט אוים איז ביי דעם וואַרשעווער פעלעטאָניסט א גאָרנישט?

און אפשר, האָט זיך חיימל געטראכט איז ער גאָר אן עם־הארץ, ער קען נישט די תורה?

וועל איך אים א פרעג טון, ילמדנו רבנו — ווו זענען אונדזערע מאָדערנע גאונים?

וואָס איז מיט: קאָך, וואָסערמאן, וויצמן, אינשטיין און טויזענטער אַנדערע?

חיים האָט אַ לענגערע צייט אויפגעהערט צו שרייבן אין "היינט", ביז עס איז געקומען א צוזאמענטרעף צווישן די צוויי חברה־לייט, בעת דער פעליעטאָניסט און חיימל האָבן ביידע אגיטירט פאָר די זעלבע ציוניסטישע קאַנדידאטן צום פּוילישן סיים.

יאושזאָן, האָט מודה געווען אז ער איז באגאנגען אַ פּעלער, געבעטן סליחה, דורך דעם האָט חיים פּארשפּראָכן זיך די ארבל ווידער צו פּארשארצן, און וויטער שיקן אַרטיקלען צום "היינט".

פון אלע זיינע ציוניסטישע און קהילישע ארבעטן, האט חיימל זיך נישט געקענט בויען א חיים.

זיין מיידל, סערעלע, האָט מיט רעכט געטענהט, עס איז זאָגט זי די העכסטע צייט דו זאָלסט א טראכט געבן וועגן זיך און דיין אייגענער צוקונפט.

זי, סערעלע, א מיידל מיט אלע מעלות, שיין, יונג מיט א געקרייזלטן קאָפּ בלאָנדע זיידענע הערעלעך, זייער א געראָטענע, מיט א פּאָר קלוגע בלויע אויגן, דאצו נאָך א שארפן מח, האָט פון חיימלען דורכאוים פארלאָנגט ער זאל אַוועקלייגן, ווי זי האָט עס אָנגערופן מיט איר פּראקטישן לשון, "די קהל נארישקייטן", ליבער זארגען דאָס פארברענטע הויז צו רעמאָנטירן, און בעיקר, ווי לאָנג וועט מען זיך ארומדרייען אין זיך ליב האבן אָן חופּה וקדושין?

מיטן געדאנק מיט וועלכן חיימל מיט זיין סערעלען האָבן זיך ארומגעטראָגן און געפּלאנט ד. ה. עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל, איז דערווייל גאָר נישט געווארן.

אינצווישן לויפן חדשים און יאָרן, האָט סערעלע געטענהט.

חיימל איז אויך באלד נמאס געווארן דער טעגלעכער גערענגל מיט זיינע אנטיסעמיטישע חברים — לאוניקעם, מיט וועלכע ער איז געווען געצוווונגען צוזאָמען צו זיצן אין מאָגיסטראט בעיקר, איז אים דערווידער געווען דער קאָמף מיט דעם פארעקשנטן אלטן דור, וועלכע האָבן געקעמפט מיט אלע מיטלען, קעגן דער ציוניסטישער יוגנט און דורך דעם קעגן ישוב ארץ־ישראל.

חיים האָט זיך געזומען צום הארצן די רייד פון זיין מיידל וועלכע ער האָט שטארק און מיט זיין גאַנצן היסן און אומשולדיקן טעמפּעראמענט געליבט.

ער האָט באלד רעזיגנירט פון טובת־הכלל־ארבעט, אין א שנעלן טעמפּ

אויפגעבויט זיינע פארברענטע הייזער, געשריבן תנאים אין א מזלדיקער שעה מיט זיין אויסדערווילטע סערעלע, און זיך אַנגהויבן פאַרצובערייטן צו זייער חתונה.

*

אין א שיינעם מיטוואָכדיקן טאָג פון ראש חודש אלול, איז חיימל געשטאַנען מיט זיין סערעלען אונטער דער חופה.

די חתונה איז געפראַווען געוואָרן מיט גרויס פּאָמפּ און א גרויסן פארנעם, חיים מיט זיין כלה האָבן געשיינט פון גליק.

אין דעם ענגען קלייניטעלדיקן ראם אין וועלכן ער האָט זיך געפונען, אין דורך דעם באַיקאָט געגען אלעם יידישן, איז ביי אים זיין אונטערנעמונגסגייסט שטאַרק אָפּגעטעמפּט און אָפּגעשוואכט געוואָרן.

די עקאָנאָמישע לאגע ביי אונדזער העלד, האָט זיך, ווי א פיבער ביי א קראנקען באלד געהויבן, באלד געפאלן, זיינע געשעפטן זענען באלד אַרויף, באלד האָבן זיך אלע זיינע ביזנעס צישמאָלצן ווי שניי אין א תמוזדיקן טאָג.

זיין ערנגעפיל און זיין איבערגעטריבענע עמפינדלעכקייט, האָט אויף אים שטאַרק משפיע געווען אין דער צייט וועו דער פּאָליטישער און עקאָנאָמישער קריזים פון די פוילישע יידן האָט זיך מיט יעדן טאָג פארגרעסערט.

די אָפּטע פּאָגראָמען און טעגלעכע באַיקאָט אקציעס, האָט אויף חיימן זער געדריקט, אינצווישן איז ביי זיי שוין געווען דריי קידערלעך.

אלעם צוזאמען, האט אים געגעבן דעם געדאנק און געשטויסן אויסצוואנדערן פון דעם פוילישן גיהנם, לויפן ווו די אויגן וועלן אים פירן.

זיי האָבן באַשלאָסן זיך צו באַזעצן אין דער גרויסער אינטערנאציאָנאָלער האפן־שטאָט צ י ג, פון דאָרט, האָט ער געטראכט וועט אים לייכטער זיין צו דערגרייכן זיין לעבענסציל, דאָס היימט צו קענען עולה זיין קיין ישראל.

ווי זאָגט א יידיש וועַרטל : "דער מענטש טראכט, און גאָט לאכט", אונדזער חיימל איז אָפּגעזעסן וואַרטנדיק אין ציג אויף די דאָזיקע געלעגנהייט א קיימא לן, פון איבער צען יאָר, און די דאָזיקע געלעגנהייט און האָפנונג האָט זיך נישט באַווירן.

די ערשטע צייט, דאָס היימט ביז דער עסטרייכישער שטובן־מאלער און אוואנטוריסט היטלער ימ"ש, האט זיך באַווירן צווישן די טעמפּע דייטשן, האָבן די יידן געפירט אין ציג א נאָרמאל און קולטורעל לעבן.

אויך חיימטשי האָט נישט שלעכט זיך געפילט, לויט זיין כאראקטער און

אינטעלעקט איז ער צו פיזישער ארבעט נישט פעיק געווען, בעיקר האָט אויף אים געמאכט א שרעקלעך שלעכטן איינדרוק די דאָרטן, ווי אין גאנץ דייטשלאנד, זייער פארשפרייטע און נעבעכדיקע אזוי גערופענע "אבצאהלונג" געשעפטן, מיט וועלכע די מערסטן ניי געקומענע פוילישע יידן האָבן זיך פארנומען.

מיט דעם דאָזיקן "פאך", האָבן זיך באשעפטיקט מענטשן וועלכע האָבן זיך נישט געפאסט פאר גייסטיקער ארבעט, די דאָזיקע מענטשן האָבן געמוזט ערשטענס, אָפטייטן אין זיך דעם חוש וואָס מען רופט "ערנגעפיל" און בעיקר, זענען דאָס געווען טיפן וועלכע האָבן געקענט טרעטן איבער טויטע, אבי צו פארדינען וואָס מער געלט.

די ביידע כאראקטערשטריכן האָבן חיימלען געפעלט, דאָס איז געווען דער טעם פאר אָם ער האָט זיך אויך נישט גענומען צו דער דאָזיקער מיאוסער פרנסה.

נישט איין מאָל האָט פאסירט, אז אזא יונגערמאן איז פון אלע טרעפן ארופגעשלייידערט געוואָרן, מיט א צולאג פון אן אנטיסעמיטיש גראָב וואָרט, פאר אָנביטן דעם מנוולדיקן דייטש סחורות, אויף אָפּצאלונג.

נאָך דעם אומגליקלעכן יאָר ווען דער ברוינער אשמדאי האָט איבערגענומען אין דייטשלאד די מאכט, זענען די דאָזיקע פרנסות געוואָרן אויסגעשטעלט אויף פיל גרעסערע געפארן.

די גראָבע דייטשן האָבן ביי די יידישע יונגעלייט געגומען סחורות אויף וויפיל עס האָט זיך זיי איינגעגעבן, אָבער כמעט איינגעשטעלט די צאָלונגען, און ווען אזא "סוחר" איז שבת, וועלכער איז געווען דער טאָג פון קאסירן, צוריק געקומען צו וויב און קינד מיט גאָנצע אברים, האָט ער זיך געהאלטן פאר א בר־מזל.

נישט איין מאל האָט פאסירט אז די חוצפהדיק געוואָרענע יעקעס, פלעגן אזא סוחר אָנברעכן די ביינער, צו רויבן ביי דעם אָרימען ייד אלם וואָס ער האָט פארמאָגט, און ארויסווארפן אים אלם צולאג, מיט דער באקאנטער ברכה "יודאם — פערעקע" פון זיין שטוב.

צו אזא פרנסה, האט חיים זיך נישט געקענט צופאסן, ער האָט געארבעט אין א דעוויזן־באָנק פאר מיטאָג אלם בוכהאלטער, און אלם מורה, נאָך מיטאָג אין א יידישע שולע פון דער קהילה, וועלכע זענען דורך דער פאָליטישער לאגע, אין אלע דייטשע־יידישע געמיינדעם געגרינדט געוואָרן.

פארדינט האָט ער זער גוט, און נאָך א האלב יאָר אליין זיין, האָט ער אראָפגעבראכט זיין פאמיליע, און מיט דער צייט געוואָרן א חשובער בירגער אין דער דאזיקער אלטער שטאָט ציג.

געמאכט א לעבן און געהאָפט אז דאָס ברוינע פייער וועט זיך אָפּשטעלן און עס וועלן זיך צוריק קערן די אלטע גוטע רויקע צייטן.

ער האָט, ווי אלע דייטשישע יידן געמאכט א גרויסן טעות, די לאגע האָט זיך מיט יעדן טאָג פארערגערט אין גאַנץ דייטשלאנד, באזונדערס אין ציג.

דאָ, אין דער דאָזיקער אינטערנאציאָנאלער שטאָט, אָבער כמעט הונדערט פּראָצענטיקע דייטשע באפעלקערונג, האָבן זיי געוואָלט ווייזן זייערן "פארפירער" אז זיי זענען די זעלבע פאַטריאָטן ווי אים אזוי גערופענעם "רייך", און קענען די זעלבע "חכמות", צו שלאָגן, רויבן און באליידיקן יידן, ווי זייערע ברוינע ברידער אין דייטשלאַנד.

אזוי ווי אן אונרוקנדער שוואַרצער וואָלקן, באגלייט דורך האסטיקע דונערן און הימלעפּנדיקע בליצן, אזוי האָט זיך דערנענטערט מיט א שטורם די ברוינע מגפה, און מיט יעדן טאָג האָט זיך פאר די יידן, די לופט פארענגט כמעט אין גאַנץ אייראָפּע.

די ערשטע צייט איז געוואָרן אן עפּטערע דערשיינונג, פון באלעסטיקן יידן אויף דער גאם דורך גראָבע באליידיקונג.

שפּעטער, מכבד געוועזן מיט א קלאפּ, און די לעצטע צייט מיט א ממשותדיקן פּאָגראָם.

אזוי האָט זיך מיט געניי יעקישע אויסרעכנונג אָנגערוקט דאָם גרויסע אומגליק פון די דייטשע יידן און צו לעצט אויך פון דעם כמעט גאַנצן אייראָפּעישן יידנטום.

חיימל האָט געהאָט א באזונדער גליק, די ברוינע באנדיטן האָבן אים קיין איינציק מאָל נישט באפאלן אָדער סתם באלעסטיקט.

צי דאָם איז געווען פארבונדן מיט זיין נישט זייער סעמיטיש אויסזען, אָדער וויל ער איז כמעט אויסשליסלעך געווען פארבונדן מיט יידן, זיך דורך דעם וויניק געדרייט אויף דער גאָם.

אויף דעם דאָזיקן נם, האָט ער קיינמאָל נישט געקענט געבן א ריכטיקע תשובה, עס איז געווען פיל פאלן, אז אויך אָזעלכע נישט סעמיטישע יידן, זענען באליידיקט און געשלאָגן געוואָרן פון די נאצים.

פיל יידן איז געלונגען אין דער ערשטער צייט, צי ליקווידירן טיילוויז זייער פארמעגן, דאָם געלט איבערצושיקן קיין ארץ-ישראל.

ביי א זעלכע אָפּעראציעס האָט אונדזער העלד חיימטשע, געהאט נישט קיין קליינעם חלק דורך זיין מיטארבעט אין דער איינציקער יידישער באנק, וועלכע האָט זיך באשעפטיקט מיט דעם דאָזיקן טראנספער, די ערשטע צייט לעגאל און שפּעטער אומלעגאל.

אזעלכע גליקלעכע יידן האָבן באלד פארלאָזט דעם ציגער גיהנם.

אינצווישן האָט זיך חיימטשים פאמיליע פארגרעסערט, ער איז שוין געווען א פאָטער פון פיר זין און א טאָכטער.

אוך ער האָט געטון אלעס מעגלעכע כדי צו באקומען א סערטיפיקאט, ער זאָל קענען צוזאמען מיט די גליקלעכע פארלאָזן ציג, אָבער אָן דערפלאָג.

געראדע אין דער גרעסטער יידישער נויטצייט, האט די ענגלישע מאנדאט באהערדע, מיט דעם באקאנטן שונא־ישראל בעווין, ארונטערגערוקט די אזוי גערופענע "קוואָטע" ביז א מינימום, נישט נעמענדיק אין באטראכט דעם פארגרעסערטן דראנג פון די איראָפעישע יידן און באזונדער פון די דייטשע, קיין ארץ־ישראל.

אזוי זענען פארגאנגען עטלעכע יאָר, געהאָפט און געהאָפט אויף בעווינם יושר, אָבער אלע האפענונגען זענען צערונען געווארן, ביז אין א טריבן שבת פארנאכט, ווען אין דער באקאנטער, פון די היטלעריש באַנדיטן גערופענע "קריסטאלנאכט", איז אויך אין ציג, ווי אין גאנץ דייטשלאנד אָרגאניזירט געווארן מיט געניער דייטשישער פינקטלעכקייט, דער גרויסער באקאנטער פאָגראָם און פון פארברענען אלע בתי־הכנסת.

דערשנאפט האָבן יידן אז עס דארף עפעס געשען.

געווסט האָט קיין מענטש נעניו וואָס עס דארף פאסירן.

נאָר אז יידן שטייען פאר גרויסע טרויעריקע געשעענישן, האָט יעדער, אפילו א קינד אין דער וויג געווסט.

ווי דורך א לאווינע, האָט זיך פונקט פיר א זייגער נאָך מיטאָג אָנגעהויבן דער מארש פון דער היטלעריוגענט, געפירט דורך די ציגער פאַליציי און עס־עס־לייט, דורך די יידישע געשעפטן און פריוואט־ווויננונגען.

ביי א יעדן יידישן געשעפט אויף דער וואנט מיט רויטע פארב אָנגעשריבן דאָס וואָרט "יודע", איינגעשלאָסן די גרויסע שויפענצטער.

פארטיק געווארן מיט דעם שטיקל ארבעט, ווייטער מארשירט דאבי פרוילעך געזונגען דאָס באקאנטע מערדערליד: „אונד וען דאס יודן בלוט פאָם מעסער שפריצט", ווידער געהאקט שויבן, און אז זיי האָבן געענדיקט די ארבעט, האָבן זיי זיך פארזאמלט ביים שיינעם ציגער טעמפל, אים באוואָרפן פון אלע זייטן מיט זיערע ברעניגדיקע לעבעדיקע פאקעל, און געהוליעט ביז דער בית־הכנסת איז געווארן א בארג אש.

חיימטשי מיט זיין פאמיליע, זיצנדיק אין זייער ווויננונג מיט שרעק און פחד, די קליינע קינדערלעך וועלכע האָבן נאָך נישט פארשטאנען פון דער ווירקלעכע לאגע, האָבן זיך געשפילט אין שטוב, נישט פארשטייענדיק פאר וואס זיי מוזן א גאנצן טאָג זיין איינגעשלאָסן אין דער ווינונג?

די עלטערע קינדער, יעדעס אין א באזונדער ווינקעלע.

חיימל מיט זיין ווייב סערעלע, זיצן באזונדער טרויעריק נעבן וואַרמען קאפעלאויוון, ווי אין א תשעה־באבדיקן טאָג.

אין אזא לאגע זיצענדיק, יעדער פארטון אין זיינע געדאנקען און אין שפיל.

פלעצלעך א קראך — א שטיין פון א געוואלדיקער גרויס איז דורך דער צעטראסקעטער שויב, אריין אין זייער שטוב מיט א געוואלדיקער קראפט, א פלי צווישן דעם אויוון און חיימלם קאָפּ.

פון דעם אנשלאָגן זיך אין קאפלאויוון איז א שטיק שטיין אַרויס דורך דער נעבנדיקער טיר, וועלכע איז געווען נישט וויט פונעם אויוון.

דאָס איז געווען פאר חיימלן און זיין פאמיליע דער ערשטער אנזאָג פון דער אנרוקענדיקער קאטאָסטראָפע.

יידן האָבן פון זייערע צרות, געווויינט, געטראכט און געלאָכט.

פיל זענען פון אַיין גיהנום געלאָפן אין צווייטן.

זיי זענען אריבער די ציגער—פוילישע גרענעץ, ארוים פון דעם דייטשן גיהנום און אריין אין דעם פוילישן גדיניע, וועלכעם איז געווען פאר די יידן נישט קיין קליינער גיהנום, ווי דאָס דייטשע ציג.

די ציגער יידישע קהילה האָט אויף שנעל צוזאמענגערופן א געהיימע זיצונג פון אַלע אין דער שטאָט פארהאַנענע יידיש פאָליטישע אינסטיטוציעס, אויסגעארבעט א פלאַן, תיכף אַוועקצושיקן קיין ארץ־ישראל די יידישע קינדערלעך אין עלטער פון צען—פופצען יאָר.

א חשובער מיטגליד פון דער קהילה, האָט באגלייט די קינדער אויף זייער שיף ביז חיפה.

צווישן די דאָזיקע אָפּגעראטעווועטע קינדער האָבן זיך אויך געפונען חיימלס צווייי עלטערע קינדער, א יונגעלע פון דרייצן יאָר און א מיידעלע פון צען יאָר.

די רעשט פאמיליע איז פארלויפיק צוריק געבליבן דורך דעם פשוטן טעם, וויל דער פסעודאָ סאָציאליסט בעווין, האָט זיי קיין ארץ־ישראל נישט אריינגעלאָזט.

דער אָפּפאָר פון די צווייהונדערט קינדערלעך, אָדער ווי מען האָט עם גערופן, יציאת ציג איז פאָרגעקומען בסוד סודות, אפילו די עלטערן איז שטרענג פאַרזאָגט געווען צו באגלייטן זייערע קינדער.

די שמחה אין דער קהילה איז געווען אין לשער אינעם טאָג ווען מען האָט דערהאלטן א ידיעה אז זיי געפינען זיך שוין מחוץ דער געפאָר־צאָנע.

זונטיק נאָך דער "קריסטאלנאכט", איז חיים, ווי עם וואָלט גאָר נישט געווען פאסירט, געגאנגען צו זיין ארבעט אין דער באנק.

די גאסן זענען געווען רוייק ווי אויסגעשטאָרבן, נאָר גלאָזשארבן איז געווען צעשפריצט אויף אלע גאסן, די אָפּענע שויפענצטער האָבן אויסגעזעען ווי לעכער ביי א מענטשן, פון וועלכן מען האָט לעבעדיקערהייט אַרויסגעשניטן זיינע אויגן.

דאָ און דאָרט, האָט מען געזען פארבייוויפן א שכורן עם־עם־מאן מיט זיין מנוולדיקער "גרעטכען" פון א נאכט־הוליאנקע.

דער אינסטינקט וועלכער געפינט זיך ביי א יעדן מענטש, ווען ער געפינט זיך אין אָ גענאר זיך צו האלטן מיט אלע כוחות שטאַרק און ווען בלייבן ביים לעבן, האָט אויך ביי די ציגער יידן, זיך ארויסגעווויזן פאר פארפירעריש.

נאָך יעדער אַנטיסעמיטישע אקציע, האָבן זיי זיך איינגעבילדעט אז מיט דעם האָט עס זיך געענדיקט, מער וועט אזא זאך נישט פאַרקומען. אויסער דעם האט אָ יעדער זיך איינגערעדט, אז אים פּערזענלעך מיינט מען נישט.

אפילו דער ראבינער דר. גרין, האָט אין דער ערשטער צייט ווען ער האָט נאָך געהאָט אָ געלעגנהייט אלס רעפרעזענטאנט פון דער יידישער קהילה אין ציג, צו רעדן אינעם ראדיו, ביי אזא געלעגנהייט עפענטלעך באשולדיקט די "אַסטיודען", און אויסגערופן פאַר דער עפענטלעכקייט, נישט מער און נישט וועניקער נאָר אז די "אַסטיודען זינד אונדזער אומגליק".

אויך ער, דער "רב איוואן גרין" האָט געמיינט, אז אים און זיין גלייכן, ווען קיין האָר פונעם קאָפּ נישט ארונטערפאַלן, דער גאנצער צאָרן איז קעגן אלע אַנדערע יידן, אבער נאָר נישט געגען די דייטשישע, אַזוי האט זיך איינגערעדט דער דאָזיקער עקלהאפטער "רב איוואן".

דורך דעם דאָזיקן נאטור־געזעץ זענען יידן געזעסן אויף זייערע ערטער אין אונטערמיניערטע פאַזיציעס ביז צו דער לעצטער מינוט.

דער גרעסטער טייל איז טאָקע דורך דעם פארניכטעט געוואָרן.

אין דעם זעלבן זונטיקען טאָג, זיצענדיק ביי דער טעגליכער ארבעט אין זיין באנק, מיינענדיק זיי אלע אַנדערע יידן, אַז פון היינט ווען אלעם ווידער זיין נאָרמאל, זענען אריין אין דער באַנק א באנדע באוואָפנטע עס־עם־לייט, צו צו דער קאסע, אויסגערויבט א בעטראג פון אכציק טויזנט ציגער גולדן א חוץ פרעמדע וואלוטע.

דעם דירעקטאָר, הויפטבוכהאלטער און קאסירער ברוטאל ארויסגעוואָרפן פון דער באַנק.

אויף דער גאָס האָט אויף זיי געוואָרט אָ צוויטע באַנדע וועלכע האָבן אויף די ברוסטן פון די יידן אויפגעהאנגען פון פאַראוים צוגעגרייטע שילדן מיט דער אויפשריפט פון פאַלגענדן תוכן: איך זאו־יודע בין איין פעברעכער.

מיט שפאָט און חוזק, זיי ארומגעפירט איבער די גאסן, און דאן זיי איינגעזעצט אין טיורמע.

חיים האָט נאָך דעם פאל, נאָך אין דעם זעלבן טאָג איינגעפאקט א ביסל קלייניקייטן און מיטן דער נאכט מיט זיין פרוי און קינדער אריבער די גרענעץ אויף דעם וועג ווידער צוריק אין זיין אלט באקאנט געבורטשטעטל ציעשינאָוו.

אין שטעטל אָבן זיינע חברים חיימטשען אויפגענומען מיט אָפענע אָרעמס, זיי אָבן באקומען האבן זיי זיך געטראכט, צוריק זייער אלטען געגעראל, וועלכער האט זיי פאר מער ווי צען יאָר פארלאָזט אין מיטן קאמף.

דער חסידיש-ציוניסטישער קאמף האָט נאָך עקזיסטירט.

די אלטע חברה האט נאָך אלין נישט געוואָלט מסכים זיין מיטן געדאנק, אז פאָר דער רעטונג פונעם יידישן פאָלק בלייבט דער אויפציקער וועג, און דאָס נאָר קיין ארץ-ישראל.

אין זיין אלט-נייער היים, האָט חיימל נישט קיין צייט געהאט זיך א ביסעלע זיינע נע-ונד-ביינער אויסצוגלייכן נאָך דער שווערער און קאָמפליצירטער רייזע וועלכע ער האָט דורכגעמאכט אנטלויפנדיק פונעם ציגער גיהנום.

וועג עס איז ביי אים רייף געוואָרן דער געדאנק וויידער אויפצובויען פאר זיך א פרנסה, און וועג עס האָט זיך געדאכט אז אָט אָט גענוגט אים זיין אונטערנעמונג דא דורכצופירן, איז באלד געקומען וויידער די פוילישע ווירקלעכקייט און די גרויסע אנטוישונג.

חיים האָט פארגעסן, אז אין פוילן האָט אויך שוין אין דער דאָזיקער צייט געהערשט כמעט דער זעלבער יידנאויסראָטערישער געדאנק, נישט קליינער ווי אין דייטשלאָנד.

דער האָס צווישן פאָליאקן און דייטשן האָט עקזיסטירט זייט הונדערטער יאָרן, וועג אָבער עס האָט זיך געהאנדלט די יידן צו פארניכטן, האָבן זיך די צוויי אייביקע בלוט-שונאים דערלאנגט די הענט, און געמאכט קעגנזייטיקע פרייליכע פרצופים.

דער פאָליאק בעק, האָט איינגעלאדן אין דער פוילישער וואַרשע, דעם ברוינעם שדם פארטרעטער געריגג.

געדעט האָט מען ווי עס זעט אוים, נאָר וועגן די יידן, און ביי דער געלעגנהייט אויסגעארבעט דעם באקאנטן פלאן, אז פוילן זאָל וועלן דאָס שלאכטהויז פון אלע יידן אין איראָפע און אפשר פון דער גאַנצער וועלט.

אינצווישן האָט די ברוינע פעסט געארבעט מעשים.

זייער ארבעט איז אָנגעגאַנגען אויף צוויי פראָנטן.

א אייראָפעישער, ווי די צשעכאָסלאָוואקישע פראגע, דאנציג, אויבערשלעזיען, פויזן, געוועזענע דייטשישע קאָלאָניעס אין אפריקע, וועלכע זענען נאָך דעם ערשטן וועלט-קריג צעטיילט געוואָרן צווישן די זיגער.

דער צווייטער פראָנט, און דער איז ביי היטלער ימ"ש געווען דער עיקרדיקער, דער יידישער.

✶

אינעם יאָר 1938, נאָך דעם היטלעריזשן איבערפאל אויף די טשעכן, האָבן יידן אָנגעהויבן צו פארשטיין אז די וועלט־קאטאסטראָפע שטייט שוין הינטער דער טיר.

דאָס מאָל איז אָבער שוין שפעט געווען צו ליקווידירן די פארמעגנס און זיי איבערפירן קיין ארץ־ישראל, זיך דאָרט צו באזעצן און העלפן אויפבויען א יידישע מדינה.

די חסידיש־אגודישע קעגנערשאפט צו ישוב ארץ־ישראל, האָט געשניטן די פרוכט וועלכע זי האָט פארזייט.

דאָס יידישע פאָלק איז געשטאנען אויף דער שוועל פונעם אָפּגרונט.

די צעחושטע געגענער פון דעם אויפברויזענען נייעם דור האָבן, ווי עס האָט זיך ארויסגעוויזן, נישט געהאט אין זיך אפילו א פונק פון רוח־הקודש, ווי זיי האָבן איינגערעדט זייערע אנהענגער, פארקערט — זיי האָבן געהאט פארשטעלטע אויגן מיט א טעמפּן מח.

פון טאָג צו טאָג האָט זיך דער אייראָפּעישער האָריזאָנט און שפּעציעל דער יידישער מער און מער פארטונקלט.

די ברוינע בעסטיע האָט כמעט דורכגעפירט אלע אירע ארויסגעשטעלטע פאָדערונגען.

דער באקאנטער, אזוי בארימט געוואָרענער ענגלישער שירם־מיניסטער טשעמבערליין, האָט היטלערן נאָכגעגעבן אלע זיינע וווּנטשן, אזוי האָט דער דייטשישער "מיכל", פארשטאָנען, אז די וועלט האָט פחד פאר א קריג, איז ער ביי זיך דורך דעם יעדן טאָג האָפּערדיקער געוואָרן.

ביי יעדער געלעגנהייט, האָט ער פארגרעסערט זיינע פאָדערונגען, און פאראלעל אומגעשטערט פארגרעסערט די אויסראָטונג פון די דייטשישע יידן.

אין א פינצטערן פאר דעם יידישן פאָלק סעפּטעמבער־טאָג, פון דעם פארשאָלטענעם יאָר 1939, האָט דער ברוינער שד מיט א געוואלדיקער קראפט, צום טראָץ פון אלע פעלקער אויף דעם ערדקוילעך, אנגעהויבן דעם גרויסן פאר דער וועלט אומגליקלעכן פארניכטונג־קריג.

די געשענישן האבן חיימן אָפּגעשטעלט אלע זיינע פלענער, ער איז געבליבן שטעקן אין זיין שטעטל מיט אלע אנדערע צוגלייך.

אינצווישן האָבן די דייטשן מיט זייערע "מעסערשמידן" געזייעט טויט און פארניכטונג אויף דער ברענענדיקער פוילישער ערד.

דעם צווייטן טאָג, נאָך דעם ווי פּוילן האָט געברענט אין אלע עקן, פון מעריב האָט איר גוטער חבר געריגן, מיט וועלכן פּוילן האָט ערשט נישט לאנג געשלאָסן אויפן יידישן חשבון א פּריינטשאפּט-פּאקט, געדריקט מיט זיין שווער באזאָפּנטע ארמיי, און פון מזרח האָט זיך אויף איר געוואָרפן דער רוסישער בער, האָט פּלעצלעך דריי א זייגער נאָך מיטאָג, אויך חיימס שטעטל פּארזיכט דעם טעם פון דער דייטשישער אכזריות.

זעקס עראָפּלאנען האָבן דאָס שטעטל באָמבארדירט, מיט מאשינענביקסן געשאָסן אויף די מענטשן ווי אויף חיות אין וואלד.

אכט טאָג פּאר ראש-השנה, האָבן די דייטשן באָזעצט חיימלס שטעטל.

אריין זענען זיי נאָך דעם ווי סאָוויעטישע ארמיי האָט דאָס שטעטל פּארלאזט זייענדיק אינעם שטעטל צוויי וואָכן.

עס האט זיך ארויסגעוויזן, אז לויט דעם אָפּמאך צווישן די צווי שונאי-ישראל "ריבענטראָפּ און מאָלאָטאָוו", דארף דאָס שטעטל פּארבלייבן ביי די דייטשן.

די ערשטע טעג, האבן זיי זיך פּארהאלטן רויק, טראָצדעם זענען די יידישע הייזער און געשעפטן געוועזן פּארשלאָסן אויף זיבן שלעסער.

א ייד האָט זיך נישט געטרויט ארויסצוגיין אויף דער לעכטיקער גאָס, געזעסן איז א יעדער ביי זיך אין שטוב און געוואָרט אויף משיחן.

ציעשינאָוער יידן האָבן געלערנט א קל-וחומר, מה דוך אז נאָך אכט טאָג זיצן אין שטעטל האבן זיי קיין אייניציקן ייד נישט שלעכט געטון, איז דאָך א סימן אז דער שד איז נישט אזוי שרעקלעך ווי מען מאלט אים.

און זיי האָבן דעם פּשט וווייטער געלערנט, און אזוי ווי עס איז היינט ביי יידן ערב ראש-השנה, דארף מען א טראכט טון מען זאָל מאָרגן קענען דאוונען בציבור, שופר-בלאָזן און דווקא אין בית-הכנסת;

א דעלעגאציע פון מערערע באלעבאטים, זענען ווי עס איז ארויסגעקראָכן פון זייערע ניארס, מיט שווערער מי דורך הינטער געסלעך זיך פּארזאמלט ביי איינעם פון זייערע מענטשן, באשלאָסן אלע צוזאָמען אויפצופאָדערן חיימלען, צו גיין צום דייטשישען קאָמענדאנט אלס שליח-צבור, אים צו בעטן ער זאָל דערלויבן די צוויי טעג ראש השנה, זיך צו פּארזאמלען צו תפילה בצבור אין די בתי-הכנסת.

די חברה חסידים זענען אין חיימלס ווינונג אריינגעפּאָלן, ווי יתומים וועלכע קערן זיך צוריק פון א בית-הקברות נאָך דעם, ווי זיי האָבן באגראָבן זייער נאָנטן, מיט א טרויעריק און שטיל געבעט אים פּארגעשלאָגן זייער בקשה.

באגרינדעט האָבן זיי זייער בקשה, אזוי ווי ער איז כמעט דער איינציקער אינעם שטעטל, וועלכער באהערשט גוט דאָס דייטשישע לשון, איז זיין פּליכט אינעם נאָמען פון דער יידישער באָפּעלקערונג צי בעטן דעם דייטש א דערלויבניש זיך צו פּארזאמלען אין שול.

חיימן איז אויפן אָרט, דער דאָזיקער געדאנק נישט געפעלן, ער האָט זיי פאָלגענעם דערקלערט.

עס איז בפרוש אין די גמרא געשריבן: אין סומכין על הנס דאָס הייסט, עס איז פארבאָטן זיך צו שטיצן אויף א נס, בפרט אין אזא פאר יידן סכנהדיקער צייט.

ער האָט נאָך דערקלערט, וועָן אפילו דער קאָמענדאנט זאָל דערלויבן, איז אויך נישט די זאך זיכער אז עס וועט גלאט אָפּלויפן.

חיימלן האָט נישט געהאָלפן זיינע ארגומענטן פאָר וועלכע איז געווען דאקעגן, ער האָט באָקומען אָנצוגעהערן, אַז די גאָנצע שטאָט מיט יידן וועלן אים באטראכטן ווי אן אָפּטרינקן אויב ער וועט נישט גיין אלס שליח-ציבור צום קאָמענדאנט.

נישט קענענדיק פון זיי פטור ווערן, האָט ער מסכים געווען, בתנאי אז וואָס דער קאָמענדאנט וועט פסקענען, מוז אומבאדינגט צוגעהאלטן ווערן.

נישט פיל קלערענדיק, האָט די חברה אויפן אָרט מסכים געווען און פארשפראָכן אז אזוי וועט זיין און נישט אנדערש.

חיים האָט זיך נישט ווילענדיק אָנגעגורט די לענדן, אָנגעטון זיינע שווארצע בריל פאר א סגולה, מיט א שווער געמיט געגאנגען צום דייטשישן שטאט-קאָמענדאנט.

די גאסן, און דער רינגפלאץ זענען געווען שווארץ פון טאנקען און אנדערע כלי-משחית, מיט הארצקלאפענדיש איז ער, נישט קוקענדיק ארום זיך, דורכגעגאנגען דעם וועג ביז צו דעם אָרט ווו דער דייטש איז געזעסן.

דער גוי האָט חיימלען אויפגענומען נישט שלעכט.

ער האָט פארלאנגט פון חיימלן, ער זאָל איבערגעבן אין זיין נאָמען די יידן, אז ער פערזענלעך איז נישט קעגן, נאָר ווי ער האָט זיך ווייטער אויסגעדריקט, ביי דער יעצטיקער לאגע קען ער אבסאָלוט נישט גאראנטירן אז סאָלדאטן וועלן נישט ברעכן זיין באפעל, וועָן עס האנדלט זיך וועגן יידן, ער וועט דאן נישט קענען העלפן, ווייל זיי וועלן אים באָטראכטן ווי א יידן-באָשיצער.

דאָכט זיך, ערלעכע און מענטשלעכע רייד, איבריקנס, האָט ער געטענהט פאָר וואָס זיך אויסצושטעלן אויף א געפאר, אז מען קען יעדער ביי זיך אין דער היים גאָט בעטן, ווייל גאָט זאָגט ער געפונט זיך איבעראל.

ממש א מענטש, גאָרנישט קיין דייטש.

חיים האט זיך נישט געגלויבט זיינע אייגענע אויערן וואָס ער האָט געהערט. ער, דער דייטש שטרעקט אוים זיין האנט צו חיימלן, און בעט נאָך א מאָל אין זיין נאָמען געוויי צו איבערגעבן "די ארמע יודען" זיין מיינונג.

חיים, א ביסל אויפגעמונטערט דורך דעם מענטשלעכן דייטש, האָט זיינע יידן געוני איבערגעגעבן וואָס דער יעקע האָט אים געזאָגט, זיי האָבן אים צוגעזאָגט, אז מען וועט דעם היינטיקן ראש־השנה נישט גיין אין בית־הכנסת, יעדער וועט תפילה טון ביי זיך אין שטוב כדי נישט צי פֿראָווֹאָצירן די היטלעריסטן.

נאָך דער דאָזיקער פֿארזיכערונג איז חיימל געוועזן זייער צופֿרידן, און אויך שטאָלץ געוועזן וואָס אים איז צו געפֿאלן דער כבוד און די גרויסע זכיה, צי זיין דער גוטער שליח־צבור.

ער האָט בארויקט זיין פֿרוי, וועלכע האָט זיך אקעגנגעשטעלט אז איר מאן זאָל גיין מיט דער דאָזיקער מיסיע.

צו מאָרגנס, דאָם הייסט ראש־השנה גאנץ פֿרי, שטייענדיק ביי זיין פֿארהאנגענעם פענצטער, מיט איין אויג דורך א שפּאלט פון דעם פֿארהענגל געקוקט וואָס עס טוט זיך אויף גאָטס וועלטל, באמערקט חיימל צו זיין גרויסן וווּנדער, אז יידן מיט שטרײַמלעך, מיט טליתים אונטער דעם אָרעם, וויבער מיט גראָבע צאנה־וראנה סידורים, גלייך ווי עס וואָלט גאָר נישט געווען שבת, גייען זיך פֿראנק און פֿריי צום דאוונען.

חיימלן איז באפאלן א פּחד, נאדיר אזא מעשה, ער האָט זיך געטראכט און מורא געהאט גלייכצייטיק פֿאר צוויי זאכן ערשטנס, מען זאָל די יידן נישט שלעכט טון בשעת זייער זיין אין די בתי־הכנסת, בעיקר — איז ער כמעט זיכער געווען, אז דער קאָמענדאנט וועט אים פֿערזענלעך פֿאראנטוואָרטלעך מאכן פֿאר דעם וואָס עס איז געשען, מיט דעם אויסרייד, אז ער האָט מיט א כוונה נישט איבערגעגעבן זיינע רייד און וואָרנונג, און אז חיימל האָט זיי פּשוט געהייסן גיין צום דאוונען.

ער האָט געבעטן זיין סערעלען, זי זאָל אים צוגרייטן וועש און נאָך קלייניקייטן עסן אויף צוויי טעג און אזוי ווייטער.

ער האָט דערוואַרט יעדע מינוט מען זאָל קומען אים נעמען, און אים א וועג שיקן אויף אן אָרט, פון וועלכן מיינסטן טייל קומט נישט מער צוריק.

געשען איז אנדערש, נישט חיימלן האָט מען דאָם קלענסטע שלעכטס געטון, נאָר אלע וועלכע האָבן זיך געפונען אין שול, זענען פֿלוצעם פון א גרופּע דייטשישע סאָלדאָטן איבערגעפאלן געוואָרן, ברוטאל זיי געשלאָגן, די בערד מיט די הויט אויסגעריסן, אלע שטרײַמלעך, טליתים, סדורים אָנגעזאמלט אויף איין בארג, אונטערגעצינדן, פֿארברענט — געשלאָגן אויף רעכטס און אויף לינקס.

א בהלה און א מהומה האָט ארום געכאפט דאָם שטעטל, יעדער האָט זיך געפֿרווט צו ראטוועווען זיין לעבן, פֿארשטעקט ווי מען האָט נאָר געהאט א באהאלטעניש.

דער סך־הכל פון דעם היינטיקן שולגיין איז געווען א דרייסיק צעשלאָגענע יידן, חרוב געמאכט דעם בית־הכנסת, און א צילאָג — אלע יידישע מיידלעך און

פרויען האָבן געמוזט מיט די בלויזע הענט רייניקן דעם גרויסן רינגפלאץ, פון דעם פאראומריניקן דורך די פערד, זייט דעם אריינמארש פון די דייטשן אינעם שטעטל.

אויך אונדזער חיימל איז שיער געפאלן פאר א קרבן פון א פראָוואָקאציע וועלכע האָט אויסגעזען צו זיין אומשולדיק.

צווישן חיימלס צוויי הייזער, איז געווען א גרויסער הויף, דער דאָזיקער הויף איז געווען א פארק פאר די דייטשע טאנקען.

וען די טאנקענאָפטיילונג האָט אין א געוויסן טאָג פארלאָזט דעם פארק, האט חיים צו זיין גרויסער שרעק באמערקט, אז אין א ווינקל פון דעם פארק ליגט א גרויסע צאָל פון קויגלען צו ביקסן און אויך עטלעכע ביקסן, וועלכע האָבן געהערט צו די וועלכע האָבן ערשט נישט לאנג פארלאָזט דעם פארק.

די פראָוואָקאציע איז געמאַכט געווארן, ווי חיימל איז שפעטער געווארן געווארן דורך א שטעטישן אוקראינער, וועלכער האָט געהאט אויף חיימלען א בייז הארץ, פאר זיין שטימען אין מאגיסטראט תמיד, צוזאמען מיט די פוילישע און נישט מיט די אוקראינישע לאוניקעס.

חיימל האָט זיך באלד אָריענטירט אין דער גרויסער געפאר וועלכע לויערט אויף אים, ער האָט הענדום־פענדום זיך דורכגעריסן דורך די פון מיליטער פול באזעצטע גאסן, אריין צום שטאָט־קאָמענדאנט, געמאָלדן אז דורך א טעות האָט די טאנקענאָפטיילונג אין זיין הויף איבער געלאזט א גרויסן קוואנטום אמוניציע, ער בעט זייער מען זאָל די אמוניציע פון זיין הויף צונעמען.

א היימקומענדיק פון דעם קאָמענדאנט, האָט חיימל אין זיין ווינונג געטראָפן צוויי סאָלדאטן, וועלכע האבן אויף אים געווארט.

אויף זיין פראגע וואָס זיי דארפן אים, האָבן זיי קורץ דערקלערט אַז די אמוניציע וועלכע געפינט זיך אין זיין הויף, איז דורך אים געגנבעט געווארן פאר די וידישע בחורים וועלכע גרייטן זיך צו איבערפאלן דאָס דייטשישע מיליטער.

געהערט אזא מעשה, האָט חיימל באלד פארשטאַנען אַז זיין לאגע איז אין דער רגע כמעט נישט מער צו רעטען.

אינטערעסאנט! יעצט האָט זיך זוידער באשטעטיקט, אז וען חיימל געפינט זיך אין א נויט, קומט כמעט אין דער לעצטער רגע אויף אים א ישועה, ער גייט תמיד ארוים גאין פון דער געפאר וועלכע האָט אים באַדראָט.

נישט פיל קלערענדיק, זאָגט ער צו די זעלנער, נישט נאָר דאָ האָב איך אַנגעזאמלט אמוניציע, ער האָט, זאָגט ער, נאָך אויף אן אָרט אן אנגעזאמלטן לאגער מיט פארשידענע מיליטער כלים, א פיל גרעסערן ווי זיי האָבן געטראָפן אויף זיין הויף.

ער לאָזט די צוויי סאָלדאטן נישט קומען צום וואָרט, מאכט א שריט פאראויס בעט זיי זאָלן מיט אים מיטגיין צו זיין צווייטן אנגעזאמלטן מאגאזין, ער גייט מיט

זיי גלייך אריין צום קאָמענדאנט, מיט א אויפגעצוווּנגען געלעכטער און כלומרשט פארוווּנדערט, וועגדעט ער זיך צום קאָמענדאנט, ער פארשטייט נישט וואָס דאָ קומט פאָר?

וועד האט אייגנטלעך, פרעגט ער אומשולדיק, אין דער שטארקסטער און דיסציפלינירטער ארמיי אויף דעם גאנצן ערד קיילעך צו באשטימען?

אן אָפיציר, אין דעם פאל זאָגט ער — דער שטאטקאמענדאנט, אָדער צוויי פשוטע זעלנער?

ער פארשטייט נישט, זאָגט ער וויטער צום אָפיציר, ערשט פאר א שעה האָב איך אייך איבערגעגעבן צו אייער דיספאָזיציע די גאנצע אמוניציע וועלכע די טאנקאָפטיילונג האָט על-פי-טעות איבער געלאָזן אין מיין הויף, פלוצעם פארלאנגען די צוויי פשוטע סאָלדאטן ער זאָל זיי געבן די דאָזיקע אמוניציע, זיי דראָען מיך גלייכצייטיק מיט א שטראָף, אויב איך וועל נישט אויספאָלגן זייער באפעל.

ער וויסט נישט וואָס ער האָט צו טון?

ער בעט זייער אז דער קאָמענדאנט זאָל פסקנען וואָס ער, חיימל דארף טון אין דעם פאל?

די צוויי גויים זענען באלד ווייס געוואָרן ווי קאלך.

ער, דער אָפיציר האָט באָמערקט אין זייערע פרצופים די וויסקייט, נישט ארויסגערעד א וואָרט, א קלונג געגעבן מיט א גלעקל, באלד איז אריינגעקומען א יונגער אָפיציר, האָט מיט זיי א קאמאנדיר געגעבן "קערט אויך, מארש".

די צוויי מנוולים, זענען ארוים פונעם קאָמענדאנטס צימער, חיימלן האָט ער באלד באָפרייט, געשיקט אן אויטאָ מיט סאָלדאטן אָפצונעמען די געבליבענע אמוניציע.

ביז היינט וויסט נישט חיים וואָס מיט די צוויי סאָלדאטן איז געשען, בעיקר — איז אין דער רגע חיימלען פארשטענדלעך געווארן, ווי ער האָט זיך שפעטער באריכט פאר זיינע תלמידי-חכמים, דער מאמר פון די חז"ל: חוצפה אפילו כלפי שמיא מהניא, דאָס חיסט — "פרעכהייט" בפרט וען דער מענטש געפינט זיך אין אן נויט, העלפט אפילו ביי גאָט אליין.

אזוי ווי, זאָגט חיימל, ער האָט געזען אז זיין לאגע איז כמעט נישט מער צו רעטן, האָט ער געמאכט דעם דאָזיקן חוצפהדיקן און נארישן שריט, און די דאָזיקע חוצפה האָט טאקי חיימלען אָפגעראטעוועט דאָס לעבן.

צוויי וואָכן האָט די היטלעריש-בעסטיע געווילדעוועט אין זייער שטעטל, יעדן טאָג זענען געווען אנדערע אויפטרייסלונגען, ביז א געוויסן טאָג האָבן די דייטשן צום צווייטן מאָל פארלאָזט דאס שטעטל, איבערלאָזנדיק דעם גאנצן גרענעץ-פאס, פאר זייערע שותפים די באָלשעוויקעס.

דורכן איבערנעמען דורך די באַלשעוויקעס דאָס שטעטל, האָבן די ייִדן אָפּגעאָטעמט נאָך ד צווי וואָכיקע טויט־שרעק אונטער דער דייטשער הערשאפט.

אינעם ערשטן טאָג פון זייער איבערנעמען די מאכט, האָבן די באַלשעוויקעס באלד אָרגאניזירט אַ היימישע פּאָרוואַלטונג.

צום סטאַראָסטווע האָבן זיי באשטימט דעם אנאלפאבעט זיסעלע באגרובער, צום בירגער־מייסטער ביניש פּוסטער און צום פּאָליציימאַנדאנט אן אוקראיניש פּאסטעך.

דאָס דאָזיקע "קלעבלעטל", האָט אינעם נאָמען פון קאַרל מאַרקס "עשרת־הדברות", געהערשט אין חיימלס שטעטל און אויך אויף אים פּערזענלעך.

וועָן די רוסן האבן נאָך א צווייי וואָכיקן הערשן ווידער געמוזט, און דאָס מאָל אויף תמיד פּאַרלאָזן דאָס שטעטל לטובת די דייטשן, האָט די יידישע באפעלקערונג פּארשטאַנען, אז עס איז זיי געגעבן געוואָרן דער לעצטער שאנס זיך צו ראטעווען פון דער ברוינער מגפה, מיטצוגיין מיט די באַלשעוויקעס, און אזוי ארום פטור צו ווערן פון די צרות.

אינעם טאָג פונעם באַלשעוויקעשן אָפּמאַרש, האָט זיך מעשה־שטן — חיימל נישט גוט געפילט, עס איז אים באפאלן א שווערער רעמאטישער שמערץ אין קרייץ, ער האָט זיך פשוט נישט געקענט באוועגן פונעם אָרט.

די רוסן האָבן דערלויבט אלע וועלכע האָבן עוואקוירט, מיטצופאָרן אויף זייערע לערע אויטאָס.

די פּאַרטיילונג פון אזעלכע פשעפּוסטקעס, האָבן זיך געפונען אין דער האנט פונעם "סטאַראָסטווע" זיסעלע באגרובער.

חיימל, געפירט פון צווויי מענטשן, האָט זיך מיט שווערע מי און גרויסע שמערצן ארויפגעדראפעט צו דער קאנצעלאריע ווו עס איז פון סטאלינס געאד, געזעסן אלס הערשער דער דאָזיקער חבר זיסעלע, געטיילט פּשעפּוסטקעס און זיך געבלאָזן ווי אן אינדיק.

ווי ער האָט נאָר דערזען חיימלן, האָט ער מיט א קול פון א הערשער אזוי סתם זיך אין דער וועלט אריין, א פרעג געטון כמעט אין א פאָזיציע ווי א קיסר נערא, נישט קוקענדיק חיימען אין פנים: וואָס וויל ער דאָ?

חיים האָט אים דעם „נארקאָם" דערציילט פון זיין קראנקחייט, ער וויל אויך פאַרלאָזן דאָס שטעטל, און אזוי ווי ער קען נישט גיין, בעט ער א פּשעפּוסטקע צו קענען פאָרן.

זיסעלע באגרובער האָט חיימן קורץ דערקלערט, ער וועט א פּשעפּוסטקע נישט באקומען ,ער ,דאָס הייסט זיסעלע, וואָרט שוין פיל יאָרן אויף דער געלעגנהייט, אז חיים און זיינם גלייכן זאָלן פילן דעם טעם פון באהערשט צו ווערן פון אנדערע, און דווקא פון אזעלכע פּארשוינע ווי זיסעלע באגרובער.

נישט געפויעלט, איז חיימל געצוונגען געווען צו דינגען א מיעשטשאנסקע פאר, פאר א גאר גרויסע סומע געלט, כדי אים מיט זיין משפחה אריבערצופירן אין דער רוסישער צאנע, וואס איז אים אויך גלונגען.

צו מאַרגנס, האָט זיך חיימל געפונען אין אן אָרט וועלכעם עס האט בלי־ספק געהערט צו די באַלשעוויקעס.

אזוי האט זיך חיימל מיט זיין משפחה כמעט אין דער לעצטער מינוט גערעטעוועט פון היטלערס נעגל.

באלד האָט ער זיך איבערצייגט, אז עס איז נישט קיין צווק צי זיצן אין דעם קליינעם שטעטל ניעמיראָוו, ער האָט א דאנק זיין פרוי סערעלע, באשלאָסן צו וואנדערן אויף מזרח, געוועלט האָבן זיי די שטאָט לעמבערג.

אין לעמבערג זענען אין דער צייט שוין געווען ווי עס האָט געהייסן, א צווי הונדערט טויזנט יידישע ביעזשענצים (פליכטלינגע).

מיט שווערע מי איז אים גלונגען צי דינגען, ווייט הינטער דער שטאָט א קליין פייכט צימערל פאר טייער געלט.

דער ערשטער שריט פון די באַלשעוויקעס אין מזרח־גאליציען איז געווען צו קאָנפיסקירן אלע גרויסע פאברוקן און געשעפטן.

דער צווייטער שריט, כדי צו געפונען חן אין די אויגן פון דער אייגהיימישער באפעלקערונג, האָבן זיי איינגעפירט שולן אין אלע שפראכן פון די פעלקער וועלכע האָבן באווונט גאליציען, ד. ה. פויליש, רוטעניש און יידיש.

ביי דעם רוב אינטעלעקטועלע גאליציש יידן, האָט אין זייערע אויגן א יידישע שולע אויסגעזען קאָמיש, זיי האָבן נישט פארשטאנען אז יידיש איז געווי א שפראך ווי אלע שפראכן, וועלכע האָט אויך איר גראמאטיק, רעגלען, בוי און היסטאָריע.

ביי אזא יידישער לעקציע אין לעמבערג, דורך א סאָוויעטיש־יידישן לערער, האָט אונדזער חיימל בייגעווינט אזא מין ספעקטאקל.

דער זאל פול מיט איינגעלאדענע בירגער פון ביידע געשלעכטער און פון פארשידענע פרופעסיעס, מעדיקער, אינזשינערן, לערער, פראָפעסאָרן, סוחרים און אנדערע.

אויף דעם פולט שטייט דער יונגערמאן מיט אן אויסגעשפראָכן נ י ש ט אינטעליגענט פנים, נעבן אים א גרויסע שוואַרצע שולטאוול, לערנט מיטן עולם ווי מען זאָל זאָגן אויף ריכטיק יידיש דעם זאץ: דעם ט ש ע מ א ד א ן ארויפלייגן אויף דער פ ו ל ק ע.

נישט קושידיק יידיש לשון, האָבן זיך אלע געטראכט.

נאָך עטלעכע דערקלערונגען, בעט ער די "שילער" אויפצושטיין, מיט די הענט צו באוועגן לויט זיין קאָמענדע.

אויף דעם זאָן: דעם טשעמאָדאָן ארויפלייגן, זאָל דער "נארוד" די הענט הויך הייבן, אויף דעם זאָן: דעם טשעמאדאן אראָפלאָזן, זאָלן אלע די הענט אראָפלאָזן, און אזוי באוועגן זיך עטלעכע מינוט הונדערטער הענט פון לעמבערגער סטודענטן, לערער, דאָקטוירים, פראָפעסאָרן און אנדערע אינטעלעקטן, ארויף און אראָפ.

דאן פרעגט ער זיינע תלמידים, וואָס מוז מען אויפהויבן?

אָלע ענטפערן ווי איין מענטש — אויפהויבן דעם טשעמאדאן. חאראשא....

וואָס מוז מען אראָפלאָזן?

אויף דער דאָזיקער שאלה, קומט א תשובה פון כמעט אלע מענער:

אראָפלאָזן מוז מען די הויזן... פלאכא שרייט ער...

די פרויען האָבן זיך פארויטלט, אראָפגעלאָזט די אויגן, שנעל פארלאזט די באלשעוויקישע שולע.

דאָס יונגעמאנטשיקל איז געבליבן אליין אינעם זאל, ווי א אָפגעשמיסן יונגעלע האָט ער זיך ארויסגעשארט און פארשוואנדן.

דער דאָזיקער כלומערשטער לערער האָט שפעטער ערקלערט, אז אין סאָוויעטסקי סאָיוז, הייסט אזא זאך "סאבאָטאזש", און פאר דעם פארשיקט מען אויף צען יאָר צו די וויסע בערן.

★

געהערשט האט אין דער גרויסער שטאָט לעמבערג, ווי אין גאנצען סאָוויעטסקי־סאָיוז, א מאנגל אין אלעם וואָס הייבט זיך אָן מיט א.

אנהויבנדיק פון א שיך, אָ העמד, אָ קלייד, אָ ברויט, אָ נאָדל, אָ זייגער א.ז.ו.ו.

חיים האָט זיך אינצווישן באקאנט מיט דעם נאטשאלניק פון דער לעמבערגער ראפינעריע, ער האָט באזאָרגט פאר די ארבעטער פראָדוקטן, קליידער און שיך, באצאלט האָט ער באקומען נישט מיט קיין געלט, נאָר פארשידענע אלקאָהאָלישע געטראנקען.

יעדן חודש האט חיים ארויסבאקומען פון דער ראפינעריען טויזנטער ליטער פון ליקערן, קאָניאק און הויפטזאך אכט און נייניציק פּראָצענטיק שפירטוס.

די ביזנעס האָבן זיך ביי אים מיט א יעדן טאָג פארבעסערט און פארגרעסערט, ער האָט שוין געהאָט גענוג געלט זיך צו דינגען א גרויסע שיינע ווינונג.

פלוצעם ווערט אין דער שטאָט פארשפרייט א נייעם, אז מען וועט אלע מענער ביעזשענצים, וועלכע האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו טוישן זייער פוילישע בירגערשאפט אויף סאָוויעטישע, אוועק שיקען צו די וויסע בערן, אָדער אין די טייגעס.

באלד הערט מען באמת אז פאָריגע נאכט האָט מען אין די גאסן פון א געווישן פערטל אין לעמבערג, ארויסגענומען פיל מענער, און מען וויסט נישט ווי זייער געביין איז אהינגעקומען.

עס האָט אויך נישט לאנג געדויערט, האָבן זיך די נ.ק.וו.ד. באוויזן אין חיימלם געגנט, ארויסגענומען דאָ און דאָרט א טאָטען, א זון, א ברודער א.ז.וו.

באלד האבן זיי אויסגעשפרייט דעם גרוש אויך אויף גאנצע פאמיליעס.

אין א געווישן פרייטיק פינעם חודש יוני האָט חיימל זיך פאָרטרויט פאר זיין פרוי, אז דאָס האָרץ זאָגט אים, אז היינט אין אָוונט וועלן זיך די כאפערס באווייזן אויך אין זייערע גאסן.

זיין סערעלע האָט, נישט פיל טראכטנדיק, מסכים געווען אז ער זאָל די היינטיקע נאכט שלאָפן ביי א יידישן שכן א לעמבערגער בירגער, וועלכער איז געווארן א סאָוויעטישער, ער איז זיכער געווען אז אים וועט מען נישט ארויסשיקן.

אזוי ווי עס איז אין דעם דאָזיקן פרייטיק צו נאכט זייער היים און דושנע געווען, האָט חיימל בשום אופן נישט געקענט א גאנצע נאכט שלאָפן.

דריי א זייגער פאר טאָג, שטייט ער ביים אָפענעם פענצטער כדי צי שעפן א ביסל פרישע לופט.

אוי א בראָך! אין דעם מאָמענט ווערט אים פינצטער פאר די אויגן.

ער וויסט נישט צי איז דאָס א חלום, אָדער אן אמת.

פאר זיינע אויגן פירט מען פארבי אין א וואגן, זיין גאנצע פאמיליע מיט שק אין פאק, באגלייט פון א טאָטערישן געשטופלטן נ.ק.וו.ד. מאן.

ער וויל שרייען, אָבער עס גייט נישט, זיין קול איז ביי אים ווי אָפּגענומען, ער קען קיין אינציק ווארט נישט ארויסברענגען פון זיין מויל.

באלד, ווי אין אלע זיינע נויטן, פאלט אים איין א גוטער געדאנק, וואָס עס וועט זיין מיט זיין ווייב און קינדער, זאָל זיין אויך מיט אים.

ווי א פארוווונדערטער וואָלף, טוט ער א שפרונג ארוים אויף דער גאס, אין

זיין נאכט־פּיזשאמע, לויפט ער נאָך דעם וואגן, זיין פּרוי, זיצענדיק מיט דעם פּנים אויף צוריק, האָט באמערקט ווי ער לויפט אין דער ריכטוג צו זיי.

פּאר גרויס פּחד וואָס זי האָט אָפּגענארט דעם טאטער בשעת ער האָט זיי פּארנומען, זי געפּרעגט, ווי עס געפּינט זיך איר מאן?

האָט זי אים דערציילט א ליגן אז ער איז פּאריזט זייער ווייט, און פּלוצעם איז ער גאָר דאָ אויפן אָרט? לויפט זיי נאָך, און וויר ווייסט מיט וואָס פּארע בייזע געדאנקען?

אזוי האָט זיין סערעלע געטראכט.

פּארטון אין אירע געדאנקען, ווייזט זי אים טראָצדעם, מיט דער האנט, ער זאָל לויפן אויף צוריק.

חיימל האָט אין דעם מאָמענט פּארשטאָנען, אז ער מוז זיך געפּונען צוזאמען מיט זיין ווייב און קינדער, מיט שנעלע שריט האָט ער דערגרייכט דעם וואָגן.

דער אידיאָטישער באָלשעוויק, פּרעגט אים ווער ער איז און וואָס ער ווייל?

אויף דעם ענטפּער פון חיימל: עטא מאיא סעמיא, באקומט ער א קלאָרע תשובה: דאוואי;

חיים איז איינגעשטיגן אינעם וואָגן.

געבראכט האָט מען זיי אויף דעם וואקזאל, ווי עס האָט אויף זיי געווארט א גרויסער עשאלאן פון צענליקע בהמות־וואגָנען, אין וועלכע עס זענען געוועזן צוזאמענגעטריבן מענער, פּרויען און קינדער פון גאנץ לעמבערג.

א טאָג מיט א נאכט זענען זיי פּארשפּארט געווען אין דעם עשאלאן אייַדער ער האָט פּארלאָזט דעם וואקזאל אויף דעם וועג צום נייעם גלות.

ביז זיי האָבן דערלעבט זעען אן עק און א סוף פון דער לאנגוויליקער רייזע, האָט געדויערט איבער צווויי וואָכן, אין וועלכע מען האָט פּארבראכט טאָג איין, טאָג אוים אין געהאקטע צרות, ביז מען איז צוגעקומען צו אן אָרט מיט דעם עקסאטישן אויסטערלישן נאָמען "צשאבאקסאריי".

אונז האָט זיך געדאכט, אז דאָ איז עק וועלט.

אין דער רעכטער זייט פּינעם גרויסן טייך, איז געלעגן דאָס שטעטל, לינקס פּונעם טייך א ווייסטער דזשונגל פון געדעכטע נאָדל וועלדער.

אזעלכע וועלדער זעט אוים זענען פון אייראָפּע מיט טויזנטער יאָרן צוריק פּארשוווונדן געוואָרן.

אויפן ברעג טייך האָט געאנקערט א אלטע שיף, אין וועלכער אלע זענען ווי בהמות אריינגעטריבן געוואָרן.

אויף א פּראגע, פּאר וואָס מען באהאנדלט זיי אזוי ברוטאל? האָט מען

באקומען די קלאסישע און באקאנטע תשובה: ניטשעווא, פריוויקניש אילע זדעכניעש — דאוואי.

דער דאזיקער טייך איז די בארימטע "וואלגע".

געשוווומען איז מען לענגאוויס דער וואלגע פיר טאג און פיר נעכט.

געזען האט מען נאר הימל און וואלד.

נאך די פירטעגיקע רייזע, האט מען חיימלן מיט זיינע לויידענס-שותפים איבערגעלאדן אין א קליינער אפענער וואלדבאן, וועלכער האט אויף זיי געמאכט א טרויעריקן אייגדרוק, אין געווארט אויף זיי אויף דעם לינקן טייכברעג.

מען האט זיך ווייטער געשלעפט א טאג מיט א נאכט, אבער דאס מאל אין א טיפן וואלד.

צו מארגענס-פארנאכט, האט זיך דאס באנדל אפגעשטעלט אין וואלד וועלכעס האט זיך געפונען אין מיטן א ריזיקן זומפ.

דעם ערשטן "ברוך-הבא", האבן זיי באקומען פון די מיליארד קאמארעס וועלכע זענען באפאלן זייערע פרישע פנימער, הענט און פיס.

די קאמארעס האבן איבער זיי ארומגעטאנצט און ארומגעשומעט מיט א געוואלדיקער שמחה, עס זעט אויס אז דאס פרישע בלוט וועלכעס זיי האבן געזויגן פון די נייע מענטשן, האט זיי זער גוט געשמעקט.

די נישט דערפארענע מענטשן, האבן דאס ערשטע מאל אין זייער לעבן געזען אזא מין וועלט.

די דארטיקע וועלט באשטייט פון צוויי עלעמענטן: ביימער און קאמארעס.

דער באלעבאס איבער די דאזיקע צוויי עלעמענטן, איז די סאוויעטישע נ.ק.וו.ד. וועלכע הערשט אומגעשטערט ברוטאל, איבער די מיליאנען "זאקלאטשא-נעס" וועלכע געפינען זיך אלס אומזיסטיקע ארבעטער-שקלאפן אין די דאזיקע טייגעס.

אין אזא גיהנום האט מען געבראכט חיימלן מיט זיין משפחה.

וען דאס באנדל איז פלוצעם אויף דעם דאזיקן, פון גאט פארגעסענעם ארט שטיין געבליבן און זיי זענען דורך די מיליציאנערן ברוטאל פון די וואגאנעס ארויסגעטריבן געווארן, האבן זיי אין דער ערשטער רגע נישט פארשטאנען וואס אייגענטלעך מען פארלאנגט פון זיי.

עס איז אפסאלוט נישט איינגעפאלן, אז אין דעם דאזיקן פינצטערן וואלד איז דורך דעם גרויסן "מענטשן-דערלייזער", פאר זיי באשטימט געווארן אלס נייע היים.

די נ.ק.וו.ד. האט זיי באלד אויפגעוועקט פון זייער נאיווקייט, זיי זענען אויף

א קאטעגאָרישן אופן אינפאָרמירט געוואָרן, אז דאָ, אין דעם דאזיקן וואלד וועלן זיי בלייבן אויף אייביג, ווייל דאָס איז דער אָרט, וועלכער דער חבר סטאלין האָט פאר זיי באשטימט, און צוגעגעבן: ע ט א ו ו ש י א.

דער קאָמענדאנט סמירנאָוו, א יונגער שגץ, א שונא־ישראל, און פון נאטור א סאָדיסט, האָט שטרענג באפוילן זיך צו באזעצן אין די הילצערנע באראקן, וועלכע זענען געווען שרעקלעך שמוציק, פארוואָרלאָזט, מיט צעבראָכענע שויבן.

אויף די וועגט באשריבן, מיינסטן נעמען פון פארשידענע מענטשן און פארשידענע שפראכן, מענטשן אומגליקלעכע ווי זיי, וועלכע האָבן פריער דאָ געהויזט, געארבעט אין די וועלדער, געהונגערט און זייערע לעבענס איבערגעלאָזט אין דעם דאָזיקן חושעכדיקן, פון גאָט פארלאָזענעם דזשונגל.

חיימל האָט באקומען אלס "דירה" פאר זיין פינף־קעפיקע פאמיליע, א שמאָלן פארסמאליעטן, שמוציקן קאָרידאָר, פול מיט קליינע קראציקע און בייסיקע חיולעך באזעצטע וועגט, אין וועלכן עם האָט קוים געקענט שטיין א פריטש, אויף וועלכן אלע פינף זענען שפעטער געשלאָפן.

אין זיין דירה אריינצוקומען, האָט ער געמוזט דורכגיין א צימער פון דעם זעלבן שמוציקן צושטאנד, אין וועלכן עם איז צוגעטיילט געוואָרן פאר דריי אנדערע פאמיליעס.

*

נאָך דער שווערער רייזע, האָבן די מענטשן באקומען אן „אטדיך" פון א טאָג.

דעם צווייטן טאָג פינף אזייגער באגינען, האָט א מיליציאָנער מיט א פּאָר דורכשטעכיקע מאָנגאָלישע אויגן, מיט א פנים ווי פון א מענטש פון דער ערשטער שטיין־צייט, דעם גאנצן עולם — שקלאפן, פון קליין ביז גרויס, מענער פרויען און קינדער, געזונטע און קראנקע, יונגע או אלטע, ארויסגעטריבן פון די באראקן.

נעבן באראק פונעם קאמענדאנט סמירנאזו, איז געלעגן א הויפן מיט וואלד־כלים ווי: זעגן, האנטזעגלעך, פיילן, העק, שטריק, פארשידענע קלינעם און נאָך אנדערע אזעלכע מכשירים.

דאנעבן, איז געווען א צווייטער הויפן מיט געשפאן־געשיר ווי: ביטשן, נאגייקעס, לייצעס, פארשידענע טאָרבעס, זעק, גלעקלעך, שפראנטשקעס, הופאייזנס און נאָך.

די מענטשן האָבן זיך געקענט אויסווייזן צו ארבעטן ביי ביימער־שניידן אין

וואלד אָדער אלס "איזוואָשטשיק", וועלכער האָט די געשניטענע ביימער פונעם וואלד ארויסגעפירט.

א דריטע גרופּע איז געווען, די אזויגערופענע "גרוזטשיקעס", צו דער דאָזיקער מיוחסדיקער גרופּע, האָט סמירנאָוו באשטימט נאָר יונגע געזונטע מענער.

אונדזער חיימל האָט געכאפט א זעג, זיך פארשריבן אלס וואלד-ארבעטער.

די מענטשן האָט מען פארטיילט אין "בריגאדעס", מיט יעדער בריגאדע איז מיטגעגאנגען א מיליציאָנער, און אזוי האָבן די דאָזיקע פרעמדע בירגער, וועלכע האָבן נישט געהאט קיין אנונג מיט וואָס אמתדיקער קאָמוניזם שמעקט, אָנגעהויבן צו פילן דעם טעם פונעם קאָמוניסטישן גן-עדן, פאר וועלכן צענטליקער מיליאָנען מענטשן האָבן געמוזט אָפּפערן זייערע לעבנס.

די ארבעט האָט זיך אָנגעהויבן פינף א זייגער, יעדע צוויי שעה האָט דער מיליציאָנער דערלויבט צו מאכן א "פּריקורקע" דאָס הייסט, צו רייכערן א ציגארעטל.

דאָס ציגארעטל איז באשטאנען, פון שווארצער מאכארקע, אָדער פון סתם צעריבענע טרוקענע בלעטער, געוויקלט אין צייטונג-פאפיר.

געענדיקט האָט מען די ארבעט פאר זון-אונטערגאנג.

אויף יעדער בריגאדע איז ארויפגעלייגט געווארן א „נאָרמע", אזוי און אזוי פיל קוביק מעטער געהילץ מוז די בריגאדע במשך א טאָג צושטעלן.

געווענלעך, אזא נאָרמע אויסצוארבעטן איז געווען איבער די כוחות פון די פרעמדע מענטשן, איך שטרייך אונטער "פרעמדע", ווייל די אייגענע רוסישע זאקליוטשאנעס וועלכע האָבן געפוילט און געארבעט אין דעם זעלבן וואלד, האָבן "נונענם-וואלענם", יאָ צוגעשטעלט די נאָרמע, אָבער נאָך א פאָר אזעלכע נארמעס, האָט זיך דער נאָרמעצושטעלער פלוצעם א לייג אנידער געגעבן אין וואלדזומף, און אויסגעהויבט זיין נשמה.

אונדזערע מענטשן האָבן געזוכט פארשידענע עצות, זיך ארויסצודרייען פון אזא אָנגעשטרענקטע שקלאפן-ארבעט, עס זענען דורך דעם אויסגעבראָכן פארשידענע קאָנפליקטן.

די מענטשן האָבן א יעדע עטלעכע טאָג געווען קסלט די ארבעט, פון א וואלד-אָרבעטער אויף א פורמאן, באלד אויף א וואסערטרעגער און ווידער צוריק צו זיין ערשטע ארבעט.

אָזוי איז אנגעגאנגען דער גראנגל פון די אומגליקלעכע, וועלכע זענען פארטריבן געווארן, ווי זיי האָבן עס אין ביטערן שפאס גערופן, אין דעם לאנד פון די גליקלעכע.

אויך אונדזער חיימל האָט געזוכט זיך לייכטער צי מאכן זיין פארשקלאפט לעבן, געווענקסלט זיין ביטערע וואלד-ארבעט אויף פורמאנסקי-ארבעט דאָס הייסט, אונדזער חיימל איז צו מזל געווארן אן "איזוואָשטשיק".

זייט ער האָט געלעבט, האָבן זיינע צארטע הענט קיין פערד נישט אָנגערירט.

אויך יעצט זוען ער האָט זיך געמאָלדן ביי דעם שטאלמייסטער, א געווײסער פאן הראבינ ראצינסקי, א פּאָליאק וועלכער איז גלייך מיט חיימלן געווען אין דעם דאָזיקן לאגער, ער זאָל אים אויף דעם באפעל פון סמירנאָוו, געבן א פערד מיט א וואָגן.

האָט דער דאָזיקער פּוילישער גראף, נישט קיין גרויסן חשק געהאט, אין די הענט פון דעם געווען ישיבה־בחור, איבערצוגעבן א פערד.

אויף חיימלס פראגע, וואָרום ער וויל אים נישט געבן דאָס פערד?

ענטפערט ער אים גאנץ פשוט, וויל ער האָט רחמנות אויף ביידע גאָטס באשעפענישן.

ער האָט מורא, אז דאָס פערד זאָל נישט הארגענען חיימן, אָדער פארקערט — חיים זאָל נישט דערהארגענען דאָס פערד.

ער האָט אָבער טראצדעם רחמנות באקומען אויף אים, געגעבן חיימן א פערד, געהייסן אים ארויסרייטן אין א צווייטן לאגער וועלכער איז געלעגן א צען קילאָמעטער טיפער אינעם וואלד, צו ברענגען פון דאָרט פאר זיך א געשפאן, זאכן וועלכע האָבן אויסגעפעלט ביי ראצינסקין אין שטאל.

אויף חיימלן איז געפאלן א אימה א פחד.

וועניג בלוט פארלירט ער, נאָר פאר דעם געדאנק אליין אז אָט אָט, מוז ער דאָס פערד בארירן, און עס קאָן דאָך געמאלט זיין, האָט ער זיך געטראכט, אז ביי דער ערשטער באריורנג זאָל דאָס פערד אים אָפּבייסן די פינגער, אָדער די קישקעס פון דעם בויך אים ארויסזעצן, הייסט ער אים גאָר רייטן און דאצי אין טיפן וואלד, גאנץ אליין מיט אזא גרויסער און ווילדער חיה, מיט וועלכע ער וועייסט נישט וויי אזוי מען הייבט אָן מיט איר צו רעדן.

חיים האָט זיך דערמאנט אין דער ערשטער רוסישער תורה, וועלכע מען האָט אים אויסגעלערנט קומענדיק אין דעם קאָמונסטישן גן־עדן: פּריוויקניש אילע...

חיים, איינשטעלענדיק זיך זיין לעבן, האָט נישט מיט זיכערע טריט זיך דערנענטערט לאנגזאם צום פערד, מיט ציטערנדיקע הענט, און זאָגענדיק דאָס באקאנטע: אלוהי מאיר עננו ד.ה. גאָט פון ר' מאיר העלף מיר, געגלעט דאָס פערד, לאָנגזאם מיט די לייצעס דאָס נארישע פערד אַרויסגעצויגן פונעם שטאל, זיך ארויפגעשטעלט אויף א טיש, פארמאכט די אויגן, ארויף אויפן סום, די פים אַריינגעשטעקט אין די שפורן, מיט ביידע הענט פעסט זיך געהאלטן ביי די לייצעס, און אויידער ער האָט זיך אָריענטירט אין זיין נייער לאגע, האָט דער שטאלמייסטער מיט א גומי שטעקעלע א שמיין געגעבן דעם סום איבער זיינע הינטערשטע פים.

אין דעם מאָמענט האָט זיך דאָס פערד שטארק דערשראָקן, זיך א שטעל אויף געגעבן אויף די צוויי הינטערשטע פים.

חיימל האָט זיך נעבעך מיט פארמאכטע אויגן, אויסגעבויגן צום הינטערשטן טייל פונעם פערד, זיך מיט אלע כוחות פעסטהאלטענדיק מיט א גלייכגעוויכט אין די לעדערנע לייצעס, זיך ווידער ווי א מאָל אינעם שפיטאָל, דערמאנט אין הייליקן בעש"ט, און אין אזא "הערקולישע" פאָזיציע געבליבן הענגן צווישן הימל און ערד א פאָר מינוט, וועלכע זענען פאר חיימלן געווען אן אייביקייט.

גאָט האָט דערהערט חיימלס תפילות, דאָס פערד האָט זיך ווידער אויסגעגלייכט, און באלד א לאָז געטון אין טראפ מיט אונדזער העלד א פאָר הונדערט שריט.

דאָס קאָמוניסטישע פערד איז באלד שטיין געבליבן, געווארט אויף חיימלס וויטערן באפעל, אויף זיין איינדרוק, אדער אויף א צווייטן שמיץ.

מיט אלע כוחות האָט זיך חיים געהאלטן עקשנותדיק, ער איז נישט ארונטערגעפאלן פונעם פערד, און א וווּנדער איז געשען.

דער צארטער חיימל, איז אין דער רגע צוגעקלייפט געווארן צום פערד, אין א גאָר קורצער צייט געווארן כמעט דער בעסטער "איזוואָשטשיק", און נאָך בעסערער רייטער אין גאַנצן לאגער.

דער פורמאן־ישיבה־בחור, האט זיך באלד צוגעווויינט צו זיין פערד.

דאָס דאָזיקע קאָמוניסטישע פערד, איז אין זיינע אויגן חשובער געווארן פיל מער, ווי דאָס לעגענדארישע פערד פונעם קיסר קאליגולע, וועלכער האָט עם באשטימט צום סענאטאָר אין זיין רומישער אימפעריע.

אזוי ווי עס איז חיימלען שווער געווען די וואלדארבעט, אזוי איז אים אויך שווער געווען דאָס ארויספירן פונעם האָלץ פון וואלד.

ער האָט ביי זיך געטראכט, מוסר נפש זיין פאר דעם קאָמוניסטישן נביא סטאלין, זאָלן אנדערע, ער בשום אופן וועט דאָס נאָרישקייט נישט טון.

ער וועט קיין מאָל נישט זיין פון די, וועלכע זינגען דאָס באקאנטע גלאדיאטאָרן ליד צו זייערן קיסר אידער זיי געבן אוועק זייערע לעבענס פאר אים: "אזוי צעזאר מאריטורי טע סאלופאמום" ד.ה. געבענטשט ביזט דאָ קיסר פון די וועלכע גייען שטאָרבן פאר דיר.

צו בענטשן דעם חבר סטאלין האָט ער קיין גרויסן חשק נישט געהאט, און נאָך וויניקער אָפצוגעבן זיין לעבן פאר אים.

חיימל, האָט געהויסן מיט א מאָל איז קראנק געווארן, ער איז אין דעם דאָזיקן טאָג נישט ארויס צו דער אָרבעט.

ער האָט נאָך רעכט נישט געהאָט איינשטודירט א תרוץ פאר זיין היינטיקן נישט קומען צו דער ארבעט, נאָך נישט געענדיקט זיין פנים צו דערהיצן ביים פלאמענדיקן אויוון דאמיט עס זאָל אויסזען פארפלאמט ווי ביי א ריכטיקן קראנקן וועלכער האָט שטאָרק פיבער — ברוך הבא!

סמירנאָוו איז דאָ.

א טשטאָ טאקוי? פרעגט ער חיימן.

דער פסעוודאָ־קראנקער דערקלערט אים, אז ער האָט פלוצעם באַקומען היץ און דאָס דוקא זער הויכן פיבער, בויך קרעמפן, ער קען דורך דעם היינט בשום אופן נישט גיין צו דער ארבעט.

די ערשטע רפואה וועלכע דער קראנקער האָט באקומען, איז געווען סמירנאָוום באַפעל צום מאגאזינער, צו פאַרקלענערן דאָס טעגלעכע ברויט פון אַכט־הונדערט אויף פיר הונדערט גראם.

די צווייטע רפואה, אן ענלעכן באַפעל אין "סטאלאווני", דעם טעגלעכן בארשט, וועלכן די ארבעטער האָבן באַקומען נאָך א טאָג שווערער ארבעט, חיימלן נישט מער צו געבן.

אויף חיימלס נאיווער פראגע, ווי קען א מענטש לעבן אָן עסן?

באקומט ער פון סמירנאָוון די גרויסע חכמידיקע גאונישע תשובה:

אין סאָוויעטסקי סאיוז איז פארהאנען א געזעץ, וועלכעם דער גרויסער בעל־רחמוניתדיקער פאָטער פינעם "ראבאטשי נאראד", האָט ארויסגעגעבן:

"קטאָ גיע ראבאטיוט, גיע קושאיוט", דאָס הייסט, ווער עס ארבעט נישט דער עסט נישט.

נאָך אזא דרייטעגיקער דיעט, איז אונדזער חיימל נישט געגאנגען, נאָר געלאָפן צוריק צי דער ארבעט.

דער חולה, הייסט עס איז ברוך השם שוין צוריק געזונט געוואָרן, באלד ווידער געמוזט אוועק שענקען זיינע כוחות, געזונט, און אנדערע אויך זייער לעבן.

פאר שטראָף וואָס ער איז געווען קראנק, האָט ער זיין פערד נישט מער צוריק באקומען, ער האָט געמוזט ווידער אונטערהאקן די האלבע מעטערדיקע דיקע ביימער, און יעדעם צוויי מעטערדיקע חלק אויף פערטל צו שפאלטן, אויפשטעלן די טעגליכע נאָרמע־קוביטור, און ב א ם ט א.

אזוי האָט חיים פארבראכט זיין לאגער־לעבן, פון פרי מאָרגן ביז שפעט אין דער נאכט מיט ארבעט, ארבעט און נאָך א מאָל ארבעט.

אויסער די קאָמארן וועלכע האָבן ביי אים אויסגעזויגן זיין לעצט ביסל בלוט וועלכעם ער האָט מיט געבראכט פון זיין היים, האָט ער נישט איין מאָל געטרעטי מי זיינע פון שמאָטעם געמאכטע שיך, אויף א שלאנג אָדער אן אַנדער עקעלדיק שרץ, וועלכער האָט זיך געוואָלגערט אין זיין "פאראפיע" אויף שריט און טריט.

איין איינציק מאָל האָט ער געפרווט זיין שווער הארץ זיך פאר דעם רבש"ע אויסצורעדן, דאָס איז געווען יום־כפור צו כל נדרי.

צוריק קומענדיק פונעם וואלד, האָט חיימל אויף שנעל אָרגאניזירט צוויי מנינים ליידנס־חברים, מיט זאק אין פאק, זעגן און האק, זיך אויף שנעל געשטעלט זאָגן כל נדרי.

כמעט דער אייניציקער וועלכער האָט זיך אויסגעקענט אין די קלייניע אותיות האָבן זיינע חברים חיימלן באשטימט צו זאָגן כל נדרי פארן עמוד.

מיט א צעבראָכן הארץ האָבן די דאוונערס זיך אויסגעטענהט מיט דעם וואָס זיצט אין הימל, מיט א ליידיקן מאָגן, פארשווארצט פנים, צעקאליטשעטע הענט און צעבראָכן געמיט, האָט חיימל מיט הייסע טרערן געזאָגט דעם פזמון "כי הנה כחמר ביד היוצר" און געבעטן: רבש"ע, לייז אונדז אויס ווי אם שנעלסטן פון דעם פינצטערן גיהנום, מיר זאָלן שוין אויפהערן צו זיין "כחמר ביד היוצר" אין די הענט פון סמירנאָוו.

דאָס דאוונען, אָדער אויספירן אנדערע רעליגיעזע מעשים איז פאר די מענטשן אינעם לאגער פונעם ערשטן טאָג אָן, שטרענגסטנס פאַרבאָטן געווען.

א גאנץ יאָר האָט מען זיך געהיטן פון אזעלכע געווינהייטן, אָבער יום־כפור צו כל נדרי, האָט דאָס יידישע הארץ געפאָדערט זיינס.

די מענטשן האָבן נישט געקוקט אויף דעם פאַרבאָט, זיך טראָצדעם פאַרזאמלט אויסצוגיסן זייערע ביטערע הערצער פאָר דעם יידישן גאָט, וועלכער האָט, ווי די לאגערניקעס האָבן מיט ביטערן הומאָר, צווישן זיך געווערטלט, זייט דעם פארשאָלטענעם אויפשטייג פון דעם ברוינעם שטן, פארלאָזט זיין אויסדערוויילט פאָלק, מיט וועלכן ער האָט דורך דעם שדכן משה רבנו געמומען חופה וקדושין אויפן בארג סיני.

ווי באָקאַנט, נישט דורך ליבע, נאָר געצוואנגען זיין יידישע כלה חתונה צי האָבן, נאָך דעם ווי ער האָט זי געדראָט, פאלס אז זי וועט נישט מסכים זיין צום שדוך, איז ער: מכפה עליה את ההר כגיגית, ואמר, אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לא, שם תהא קבורתכם! ד.ה. ער דעקט זיי צו מיט דעם בארג, און דאָ וועט זיין זייער באגרעבניש, אויב די כלה וועט נישט מקבל זיין די תורה.

מעשה־שטן, מוז געראדע אין דעם הייליקן מאָמענט פארבייגעען, דורך דעם דאָזיקן בראק פון די מאָדערנע אנוסים, א פוילישער קריסטלעכער לאגערניק.

דער דאָזיקער "אח־לצרה" האָט באלד צו וויסן געגעבן ווי מען דארף דאָס וואָס זיינע טרפהנע אויגן האָבן געזען.

עס האָט נישט לאנג געדויערט, זענען פלוצעם דריי מיליציאָנערן מיט סמירנאָוון בראש, איבערגעפאלן דאָס חדר ווו מען האָט געדאוונט, ברוטאל די מענטשן אַרויסגעווארפן, קאַנפיסקירט די תליתים, סדורים און מחזורים.

חיימל האָט זיך שטאַרק דערשראָקן, פחד באקומען און מורא געהאט אז אים וועט סמירנאָוו פאראנטוואָרטלעך מאכן פאר דער דאָזיקער קאַנטרעוואָלוציע, ער

האט א שפרונג געגעבן דורך דעם פענצטער און פארשוווונדן אין דעם חושכדיקן וואלד.

צו מאָרגנס האָט מען זיך דערוויסט, אז דעם באָלעבאס פונעם חדר האָבן זיי מיט זיך מיטגענומען.

דריי טאָג האָט דער ייד געפעלט אינעם לאגער, מען האָט נישט געוווסט ווו זיין געביין איז אהינגעקומען.

אויפן פערטן טאָג, איז ער צוריק געקומען מער טויט ווי לעבעדיק, ער האָט געשווויגן ווי א פיש, אפילו פאר זיין אייגענער פאמיליע האָט ער פאר גרוים פחד, נישט דערציילט וואָס מיט אים איז געשען.

ערשט ווען די מענטשן האָבן נאָך א געווישער צייט דעם לאגער פארלאָזן, האָט מען זיך דערוווסט אז ער איז געווען דריי טאָג און דריי נעכט צו געבונדן צי א בוים אין טיפן וואלד, אלע פינף שעה איז געקומען צו אים א מיליציאָנער, געגעבן אים צו קייען א שטיקל ברויט און צו פארטרינקען א האלב גלאָז וואסער.

דער פינאל פון דער דאָזיקער "אוואנטורע" איז געווען, נישט יום-כפור ביי נאכט האָבן זיי געדאוונט כל נדרי, נאָר צוויי נעכט נאָך יום כפור.

חיימל מיט זיינע חברים האָבן פשוט פארגעסן דעם חשבון, זיך פארעכנט, געקלאָפט על חטא אין א געוועלעכער מיטוואָכדיקער נאכט.

אינעם לאגער איז אויך געווען "זאקליוטשאנע" א ייד מיטן נאָמען צוקער.

א געווען שניידער אין א גאליציש שטעטל, דער איינציקער איבערצייגטער קאָמוניסט זייט פיל יאָרן.

נישט געקוקט אויף זיין קאָמוניסטישער פארגאנגענהייט, זעטאוים אז דער חבר סטאלין האָט צו דעם דאָזיקן "צוקערדיקן קאָמוניסט" נישט געהאט פיל פארטרויען, און אים אריינגעפאקט צוזאמען מיט אלע, אין דעם לעכטיקן קאָמוניסטישן גן עדן.

אויף אזעלכע עקזעמפלארן ווי חבר צוקער, האָבן די חז"ל געזאָגט אז: רשעים אפילו על פתחו של גיהנום אינם חוזרין בתשובה ד.ה. אז רשעים אפילו ווען זיי געפונען זיך שוין ביי דער טיר פונעם גיהנום, טוען נישט קיין תשובה.

אויך דער דאָזיקער חבר צוקער, ער איז געלעגן אויף געהאקטע צרות גלייך מיט אלע טראָצדעם האָט ער אלס איינאיינציקער אינעם לאגער געטאדלט חיימלן פאר דעם אָרגאניזירן פון דעם כל נדרי אָוונט.

חיים האָט געפרווט זיך צו פארטיידיקן און אים געפרווט אויפווייזן, אז קיין שום תפילה האָט נישט ביי אונדז יידן אזא צוציונגם כח, אזא געוואלטיקע קראפט, ווי אָט די קורצע תפילה כל נדרי.

דאָם איז עפעס א זעלטן רעליגיעזע אטראקציע, א פארחייליקטער פאָלקס-ריטואל וואָס ציט כמעט אלע אין שול אריין און ברענגט אהין אפילו יענע, וואָס

וויסן נישט פון שבת און יום טוב און ווילן נישט וויסן אויך פון אנדערע חיוליקייטן, און דאָך חיוליק איז ביי זיי, זייער חיוליק די תפילה פון כל נדרי.

די ליטורגישע נגינה פון כל נדרי גלעט און בארויקט זייער נשמה אויף א גאנץ יאָר ביז צום קומענדיקן כל נדרי.

ווי באשיידן זיי זענען! ווי שפּארזאם זיי פירן דעם רעליגיעזן צנע, און דאָך כל נדרי איז כל נדרי.

דו, חבר צוקער, מיט דיין גלייכן, האָט חיים מיט הארץ ווייטער גערעדט, וועלכע איר האלט אייך פאר היפּער־פּראָגרעסיוו און פון יום המחר, אין וועלכע אויגן איז נישט מער קולטורעל, נישט מער אקטועל אזעלכע נארישקייטן.

סאיז אין אייערע אויגן אוראלטער שטייגער, אלטפרענקיש פארצייטיש.

קולטורעל און אקטועל איז נאָר די תורה פון מארקס־לענין־סטאלין, און זיי זענען שולדיק און פאראנטוואָרטלעך פאר די יידישע צרות אין אלגעמיין, און אויך פאר מיינע און דיינע צרות אָט דאָ אין דעם דאָזיקן לאגער.

פאר אונדז פונעם יום־אתמול, איז טייער און ליב יעדער אנדענקען, יעדער פאָרשטעלונג, יעדער מינדעסטע דעראינערונג און אָפּגלאנץ פון אונדזערע אלטע טראדיציעס.

מיט וואָס פאר א זעלטענער שפּראָך רעדן זיי צו אונדזער הארץ און זכרון, מיט וואָס פאר א חיליק־זיסער שפּראך רעדט צו אונדז די אין אייער אויגן אָפּגעשטאָרבענע אראמעישע כל נדרי שפּראכע.

נישט נאָר כל נדרי, נאָר יעדער קלייניקייט פון א מאָל, פון אונדזער פארגאנגענהייט פינקלט נאָך אלץ ביי אונדז אין זכרון:

אליהו הנביאם בעכער פון דער סדר־נאכט, די וואקסענע יום כפור־לעכט פון כל נדרי־נאכט, די זילבערנע עטרה פון דעם זיידענם טלית, די מעשענע לייכטערלעך אויף דעם בית המדרש־טיש, דער טערקישער שאל פון דער באבען, אפילו דאָס פארגעלטע בלעטל פון דער מאמעס קרבן מנחה־סידור רעדט צו אונדז אנדערש ווי צו דיר, חבר צוקער, דער פון דיין רבין מארקס געשריבענער ספר "דער קאפּיטאל", וועלכער האָט דרך אגב אונדז געברענגט צו די צרות וועלכע מיר מוזן אויסשטעען דאָ, אין די דאָזיקע דזשונגלען.

חבר צוקער, דו וויסט פאר וואָס עס איז אזוי?

האָט חיימל וויטער גערעדט, וויל יענץ פארגעלטע בלעטל רעדט צו אונדז היימיש, ווארעם, יידיש, עס רעדט צו אונדזער נשמה מיט יענעם זיסן לשון וואָס פליסט אזוי געמיטלעך, אזוי היימלעך, דערפרייט, דערוואַרעמט און מאכט יונג און פריש אונדזער הארץ אונדזער נשמה.

דאָס איז דער כח, זאָגט וויטער חיימל פון דעם יידישן יין־המשומר אלטער־ווייַן, אָבער די נייע פּלאש עסיק פון דעם בית־חרושת: כמיעלניצקי־סטאלין־חרושטשאָוו, פארשאפט דעם יידישן פּאָלק בויכווייטיק און צרות.

דאָס איז די סיבה ליבער חבר צוקער, פאר וואָס מיר געפינען זיך דאָ אין די דאָזיקע פון גאָט פארלאָזענע "טייגעס".

איך בין אפסאָלוט נישט קיין קאָמוניסטן שונא, זאָגט וויטער חיימל, נאָר א ייד דארף נישט זיין אַנדערש ווי א פראנצוזיז, ענגלענדער, האָלענדער און אַנדערע.

א יעדעס פאָלק איז שטאָלץ אויף זיין אייגענער רעליגיע, קולטור, היסטאָריע, און טראדיציע, א ייד איז א היטער פון פרעמדע וויינגערטנער, זיין אייגענע תורה, היסטאָריע, טראדיציע און פאָלקסציגעהעריקייט פארנאכלעסיקט ער, אלע "איזמען" זענען פאר אייך, חבר צוקער כשר, נאָר נישט אייער אייגענער נאציאָנאליזם.

מיר דארפן לערנען פון דעם וואָס עס איז געשען מיט אונדזערע דייטשישע ברידער.

זיי האָבן געמיינט, אז זיי זענען שוין א טייל פונעם דייטשישען פאָלק, איז געקומען דער טומאהדיקער ברוינער אשמדאי היטלער ימ"ש, און האָט זיי דערמאנט אז זיי זענען געווען, און וועלן תמיד בלייבן יידן בני אברהם, יצחק ויעקב.

נאָך דר. פינסקער, און זיין בארימטע "אויטאָעמאנסיפאַציע", וואָרנט די יידן: עס וועט קומען דער טאָג, און די היסטאָריע וועט נקמה נעמען אין אייער פאראט קעגן אייער פאָלק, די גרעסטע קרבנות אייערע וועלן נישט העלפן, זיי וועלן אייך תמיד דערמאנען אז איר זייט שם'ס קינדער, און אין א שיינעם טאָג וועט איר ארויסגעשליידערט ווערן פון אייער "פאָטערלאנד", דער פעבל וועט אייך באגלייטן מיט דעם באקאנטן "העפ-העפ" אויסרופן, און אייך דערמאנען אז דאָס געזעץ פון בירגערעכט, איז געזיכערט פאר אלע, מחוץ פאר אייך יידן.

חיימל האָט אויפגעהערט צו רעדן, ער האָט באמערקט אז פון דעם קאָמוניסט צוקערס אויגן גיסן זיך שטרומן טרערן.

פלוצעם דערמאנט זיך חיימל, אז ער מוז שנעל לויפן העלפן זיין סערעלען איינהייצן דעם קעסל אין וועלכן סערעלע האָט געמאכט "קיפיאטאק" פאר די ארבעטער.

פאר דער דאָזיקער אָרבעט האָט סערעלע באקומען זעקסהונדערט גראָם ברויט, א זופ אָדער א בארשט פון שטעכיקן ברענזעל.

*

אונדזער גרויסער נביא ישעיהו האָט געזאָגט: משיב חכמים אחור ודעתם יסכל, ד.ה. אויף פשוט מאמע לשון מער וועניקער: אז דער רבש"ע וויל שטראָפן דעם חכם, נעמט ער צוערשט ביי אים אָפּ דעם שכל.

אזוי האָט גאָט צוגענומען דעם שכל ביים חבר סטאלין בשעת זיין אָפּמאך מיט דעם צווייטן צדיק, דעם פּוילישן געניראל שיקאָרסקי.

א קליינסטע באמערקונג פון סטאלינען ימ"ש, וואָלט געניג געווען אז דער פּוילישער געניראל, זאָל אויסשליסן די פּוילישע בירגער — יידן פון דעם דאָזיקן אָפּמאך, ער וואָלט דאכט זיך אפילו א הנאה געהאט, און אים טיפּן שלאכעצקי פּוילישע הארץ מסכים געווען אז זיינע יידן זאָלן אויף אייביק פּארבלייבן אין די רוסישע טייגעס.

אָבער ווי געזאָגט, גאָט האָט די צוויי גויים צו גענומען דעם שכל, ער האָט זיך דערבּארעמט איבער זיינע יידעלעך אין די סטעפּעס, זיך צו געקוקט פון זיינע הימלישע הויכקייטן, ווי מען ארבעט מיט זיינע קינדער בחומר ובלבנים, ווי אין די אלטע צייטן פון פּרעה מלך מצרים.

דאריבער האָט ער זיי פּארטעמפּט די מוחות, אָפּגענומען זייער שכל, ביידע האָבן אין דעם מאָמענט פּארגעסן אויסצושליסן פון דעם אָפּמאך די יידן, און עס איז געשען פּשוט א נס מן השמים און בשעת זייער אויפּלייזן פון די לאגערס פון די "זאקליוטשאנעס" האָט די נ.ק.וו.ד. נישט געמאכט קיין אויסנאם צווישן פּוילישע בירגער קריסטן און יידן, אלע פּוילישע בירגער זענען מיט איין מאָל דורך א דעקרעט, באפּרייט געוואָרן פון די חושכדיקע ארבעטס-לאגערס.

טראָצדעם באפּעל, האָט סמירנאָוו געוואָלט דורך טעראָר און אלע מעגלעכע דראָונגען, די מענטשן באאיינפּלוסן נישט צו פּארלאָזן דעם לאגער.

אָבער אומזיסט!

די מענטשן וועלכע זענען במשך פון איין און א האלב יאָר געווען פּארשקלאפט, אָפּגעשלאָסן פון דער גאנצער וועלט, נישט וויסענדיק וואָס עס טוט זיך אויסערהאלב דעם פינצטערן געדיכטן וואלד, האָבן בשום אופן נישט געוואָלט מסכים זיין צו פּארבלייבן אין דעם דאָזיקן מיט קאָמארעס, שלאנגען און אנדערע חיות באוווינטן אָרט.

באלד האָט זיך סמירנאָוו איבערצייגט אז זיין מי איז פּארן טייוול האָט ער פּארזאמלט די לאגערניקעס, מיט א זים געקינצעלט שמייכעלע, פּאר זיי פּאָרגעלעזן דעם באפּעל, אז פון היינט און ווייטער, זענען זיי פּרייַ מענטשן, א יעדער האָט א רעכט זיך פּריי צו באוועגן און צו באזעצן זיך אויף דער גאנצער רוסישער טעריטאָריע, מחוץ מאָסקווע און לעניגראד.

די שמחה איז געווען אין לשער, באלד האָט זיך אָנגעהויבן א וואנדערן פון דאָם ניי.

מערסטן לאגערניקעס, זענען געפּאָרן אין די וואָרעמע לענדער, קיין רוסיש מיטלאזיען, זוי קירגיסטאָן, אוזבעקיסטאָן און אזוי ווייטער.

לאָגיש איז עס געווען, וויל נאָך צוואנציק חדשימדיק זיצן אין אָרט ווו דער פּראָסט האָט דערגרייכט פערציק—פופציק גראד אונטער נול, האָבן די

מענטשן פשוט געלעבצט נאָך א שטיקל זון און א ביסל וואַרעמקייט, זיך זייערע פארשטארטע ביינער אָנצוואַרעמען.

חיימל מיט זיין משפחה האָבן זיך אויך ארויסגעלאָזט אין וועג.

ער מיט זייערס א באַקאַנטע פאַמיליע, מיט וועלכער זיי האָבן זיך באפריינדעט אין לאגער, און וועלכע איז אויך ווי ער באפאלן געווען מיט קליינע קינדערלעך, האָבן אריינקומענדיק אין דער שטאָט אופא אויפן אוראל, באשלאָסן צו פארזוכן זייער מזל אין דער דאָזיקער גרויסער אָבער פרימיטיווער אינדוסטרי־שטאָט.

די שטאָט אופא, איז ווי אלע רוסישע גרויסע שטעט געטיילט אויף צוויי טיילן, אין טייל רופט מען סטאריגאראד ד.ה. די אלטע שטאָט פון פאַר הונדערטער יאָרן, פארבליבן אינעם זעלבן מיטלאלטערלעכן צושטאַנד, הייזער פון עקזאַטישן סטיל אין אויסזען, מיט קירכעס פון דער צייט פון איוואן דעם גרויזאמען.

דער צווייטער טייל, הייסט נווויגאראד, ער איז געבוירן נאָך דער רעוואָלוציע מיט האלב מאָדערנע הייזער.

מיט שווערער מי האָט חיימל געדונגען א צימער וועלכעס האָט זיך געפונען אויף א הויכן בארג אין דער לינקער זייט שטאָט.

צוצוקומען צו זיין ווויננוג, דאָס הייסט ארויפציגיין אויפן בארג, האָט מען געמוזט קריכן אויף אלע פיר, וויל שטיגן אָדער אן אָנדער מיטל מען זאָל קענען גיין ארויף אויף דעם בארג איז נישט געווען, דאקעגן אראָפצוגיין אין שטאָט, האָט מען זיך איינפאך אויסגעשטרעקט אויפן שניי און זיך ארונטער געקוילערט.

דאָס איז געווען דאָס זיכערסטע און שנעלסטע באוועגמיטל, קיין אנדערע קאָמוניקאציע איז נישט געווען פאר חיימלן און פאר זיין משפחה.

אמת, דער באשקירשער גוי האָט געהאט א קליין אייזעלע מיט וועלכן ער האָט זיך באהאלפן ארויף און אראָפּ צו שטייגן — צו און פון זיין קיביטקע, אָבער נישט דערלויבט חיימלן זיך צו באנוצן מיט זיין אייזעלע.

א גאנצן חודש האָבן זיי זיך אזוי אראָפגעקוילערט פון דעם בארג ווען עמעצער פון זיין פאמיליע האָט געברויכט עפעס צו באזארגן אין דער שטאָט, זיי האָבן באלד חרטה באקומען אויף זייער פארלאָזן דעם לאגער.

ענדלעך האָבן זיי באשלאָסן צו פארלאָזן אופא, ער האָט אָפגעקויפט ביי דעם באן־נאטשאלניק פאר א גרויסע סומע געלט א ליידיקן וואגן, אריינגעפאקט ביידע פאמיליעס מיט זייער נאָך איבערגעבליבן ביסל אָרעמקייט, און היידא אין די זוארעמע לענדער גלייך מיט אלע יידן, געווענט לאגערניקעס.

אנקומענדיק אין מיטן דער נאַכט אין דער גרויסער שטאָט טאשקענט, זענען זיי ביז באגינען געבליבן ליגן אויף דער גאס צוזאמען מיט אָנדערע טויזנטער

מענטשן וועלכע זענען געלאפן פון די פארשידענע אין גאַנץ רוסלאנד פארשפרייטע לאגערס.

דאָס ענגשאפט, שמוץ, גנבות און געשרייען זענען געגאנגען ביז צום הימל, קיינער — נישט די מאכט, און אויך נישט אייגענע, האָבן זיך אינטערעסירט מיטן גורל פון די היימלאָזע און פארצווייפלטע, פיל זענען קראנק געווָארן אויף עפידעמישע קראנקהייטן, מענטשן זענען געפאלן ווי די פליגן.

אז דער סקאנדאל איז געווָארן זייער גרויס, האָבן זיך ווידער באוויזן די אלטע ליבע באקאנטע נ.ק.וו.ד. לייט, זיך דערבארעמט איבער די מענטשן, ווידער אריינגעפאקט אין וואגאנעס, זיי פארשיקט אין די קאָלכאָזן פון גאנץ מיטלאזיען.

חיימלן מיט זיין משפחה האָבן זיי ארָאפגעזעצט אי אן אוזבעקישן קאָלכאָז מיטן נאמען "סטרעלקאוו", אריינגעזעצט האָט מען זיי אין א "קיביטקע" וואָס האָט געדינט פריער די ווינונג פון צוויי אייזעלעך.

א לאָך אין א זייט, האָט געדינט אלס פענצטער, אלס טיר האָט געדינט א טישדעקע וועלכע זיין וויב האָט אויפגעהאנגען. די פאָדלאָגע פון זאמד, געמישט מיט פארטריקנט אָפּפאל פון די פריערדיקע פיר פיסיקע אייגווינער.

געארבעט האָט מען אין די קאלכאזנע פעלדער פאר א "לעפיושקע" און א ביסל מעל.

די לעבנסכאדינגונגען זענען אין קאָלכאָז פיל ערגער געווען ווי אין לאגער.

דער אונטערשיד איז געווען דער, אין לאגער האָט מען געהונגערט, געקרענקט און געשטאָרבן אויף קאמענדע, אין קאָלכאָז דאקעגן, איז ערלויבט געווען צו באנוצן מיט די אויסגערעכנטע מיטל "סקאלקא אוגאדנא", אָבער אן אויפזיכט פון די נ.ק.וו.ד.

אויף צו פארלאָזן דעם קאָלכאָז, האָט מען געברויכט נאר א פאָר הונדערט רובל צו קענען דינגען אן "ארבע", דאָס איז א הויכער וואגן אויף צווויי נאָך העכערע רעדער, געשפאנט מיט א קעמל.

דער אוזבעק האָט דיר פאר טייער געלט א טובה געטון, דיך איבערגעפירט אין מיטן דער נאכט אין א נישט וויט ליגענדיק שטעטעלע.

נאָך צווויי חדשימדיק זיך אָפּמוטשען אין דעם קאלכאז, האָט זיך חיימל מיישב געווען, מען מוז וואָס שנעלער זאָגט ער, זיך אָפּטראָגן פון דאנען אויב זיי ווילן בלייבן ביים לעבן.

דער מענטש טראכט או גאָט לאכט זאָגט א יידיש פאָלקסווערטל, שטייענדיק אויף דעם קאלכאזנע פעלד מיט זיין סערעלען ביי דער ארבעט, טראכטענדיק אז מאָרגן פארלאָזן זיי דאָס אָרט, באָמערקן זיי ווי עס דערנענטערן זיך צווויי

מיליציאָנערן מיט דעם פרעדסידאטל בראש, נישט פיל רעדנדיק, א באפעל: אלעם מיט זיך צונעמען — און דאווא׳.

פאר חיימלם קיביטקע איז געשטאנען א גרויסע "ארבע", מען האָט אלעם אויף "ביסטרע" אויפגעלאָדן — ארויף אויפן וואגן, אוועק צו א קליינעם באן־פּריסטאן, אריין אין אן עשאלאן, וועלכער איז געקומען פון ערגעץ אנגעלאדן מיט אונדזערע מענטשן.

דער עשאלאָן האָט זיך א ריר געגעבן, היידא אין דער ריכטונג צו דער איראנער גרענעץ וועלכע איז לויט די רוסישע פארהעלטנישן נישט געווען זייער ווייט, אים גאנצען עפּעס א צוועלפּ הונדערט קילאָמעטער.

אָפּגעפּאָרן איז מען א טאָג מיט א נאכט.

פּלוצעם איז דער עשאלאן אין מיטן פעלד שטיין געבליבן.

פאר די מענטשן האָט מען נישט דערציילט וואָס די נסיעה באדייט, פאר וואָס און פאר וועלכן — ווו א הין מען פירט זיי האָט קיין מענטש נישט געוווסט.

צווישן זיך האָבן די מענטשן געשמועסט אז מען פירט זיי קיין טעהעראן, און פון דאָרט קיין ארץ־ישראל.

ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז פון דעם דאָזיקן חלום גאָרנישט געווארן.

אָפּשטייענדיק אויף דעם פעלד עפּעס א דריי טאָג און דריי נעכט, האָט מען פּלוצעם די מאשין מיט א מאָל אָפּגעבונדן, זי צוגעשפאנט צו דער פארקערטער ריכטונג, די מענטשן האָט מען שנעל אריינגעטריבן אין די וואגאָנעס, א פּיק פון דעם לאָקאָמאָטיוו, און השיבנו נאזאד, צו דער זעלבער ריכטונג אויף צוריק פון וואנען מען איז געקומען.

אָפּפאָרנדיק אויף צוריק עפּעס וויניקער ווי א טאָג, הייבט זיך אָן די זעלבע פראָצעדור פון אראפלאָזן גרופּעס מענטשן אין די קאָלכאָזן.

נישט אין די קאָלכאָזן פון וועלכע מען איז געקומען, נאָר אין גאנץ נייע.

קיין נפקה מינא נישט, האָט דער אָפּיציר פונעם טראנספּאָרט דערקלערט פאר די מענטשן אויף זייער פראגע, פאר וואָס מען באזעצט זיי אין נייע ערטער?

„עטא וסיע נאשי" האָט ער געגעבן צו פארשטיין.

אין אמתן, וואָס פאר אן אונטערשיד איז געווען פאר חיימלן דאָס פיניקן זיך אין פריערדיקן קאָלכאָז מיט דעם נאָמען „סטרעלקאוו", וועלכער האָט זיך געפונען אין דעם לאנד אוזבעקיסטאן, אָדער אין זיין יעצטיקן קאָלכאָז מיט דעם נאָמען "באָלשעוויק" וועלכער געפינט זיך אין דעם לאנד "קירגיזסטאן", דאָס זענען די זעלבע פארשמוצטע און צעריסענע איך בעט אייך איבער, סטאנען — דאָס הייסט אויף פשוט מאמע-לשון, די זעלבע יענטע נאָר אנדערש געשלייערט.

דאָס לעבן אין קאָלכאָז איז געווען שווער, טראגיש און מאָנאָטאָן.

די הויפטבאשעפטיקונג איז געווען דאָס פליקן און אראָפנעמען דעם "כלאפאק" פון די פעלדער, דאָס איז "וואטע", מיט וועלכע די דאָרטיקע ערד איז פארזייעט.

דער לוין פאר צוועלפשעהדיקע מיפאָלע ארבעט, איז געווען א "לעפיאשקע", דאָס איז א מין אראבישע פיטע, מיט פיר הונדערט גראם מעל פאר א פערזאָן.

די צרה וואָלט נישט געווען אזוי גרויס ווען מען וואָלט ערלעך און פינקטלעך געווען אויסגעצאָלט דעם דאָזיקן הונגערלוין, אָבער אין דער אמתן זענען פארגאנגען טעג און נעכט ביז מען האָט דערלעבט צו זען א לעפיאשקע אָדער א ביסל מעל.

דער הונגער איז דאדורך געווען גרויס, מענטשן זענען געוואָרן אכזוריותדיק ווי די חיות אין וואָלד.

איינער האָט ביים צווייטן געגנבט א ברעקל ברויט, א ביסל מעל, זאלץ און א ביסל מאכאָרקע אָדער א שטיקל צייטונגספאפיער צום וויקלען די מאכאָרקע.

חיים, זיין פרוי און צוועלפיעריק יונגעלע, האָבן געארבעט פון פרי מאָרגן ביז אוועגט, זייער חשבון איז געווען א פשוטער.

פאר דריי ארבעטער, דריי לעפיאשקעס מיט א קילאָ צוויי הונדערט גראם מעל א טאָג, וועלן אלע פינף זיך ווי עס איז קענען דערהאלטן זייערע נשמות, אָבער ווי איז דער דין אז מען האָט נישט געגעבן?

זענען זיי טאקי מהא טעמי שיער נישט געשטאָרבן פאר הונגער, ווען חיימל שטעלט נישט איין זיינע פֿאָר יאָר וואָלט זיך פאר זיי אלעס געווען געענדיקט.

צוויי-דריי מאָל אין דער וואָך, האָט ער זיך מיטן אין דער נאכט ארויסגעכאָפט אין די קאָלכאָז-פעלדער, אחיים געברענגט א ביסל ציבל, אוגערקעס אָדער א אנדער ביסל גרינס.

אויסער זיין טעגלעכע ארבעט, האָט ער געהאט נאָך א צולאג אָרבעט.

יעדן אָונט אַפּצוזיצן שעהען ביים פּרעזידאַטל אויפן קאַרק, ער זאָל אים אַרויסגעבן דעם לוין פאר זייער טאָגארבעט, מייסטנס אָן דערפאָלג.

זיצנדיק אין א געוויסן אָונט ביים קירגיז, ווארטנדיק אויף א ביסל מעל, דערשיינען ביי אים אין קאנטאָר פֿלוצעם צוויי פּרעמדע מענער מיט א פּרוי.

זיי שטעלן זיך פאָר, אז זיי קומען פון דעם טאשקענטער "נארקאָם" (נאראדני קאמיסאריאט), מיט א באפעל, אז אין משך פון פּיר וואָכן מוז אין אונדזער קאָלכאָז אויפגעבויט ווערן א באד (באניע בלע'ז).

הערנדיק דעם פּריקאז, איז דעם קירגיז, דעם פּאָרזיצער פון קאָלכאָז, געוואָרן קאלט און ווארם.

פון גרוים שרעק, וועגדעט ער זיך צו חיימלען מיט פּאָלגנדער פּראָגע: טאָווארישׂ חיים, אפשר קענט איר צווישן אייערע פּוילישע מענטשן אָ בוי־אינזשינער, וועלכער זאָל זיך אונטערנעמען די דאָזיקע באניע אויפצובויען?

די וועלט זאָגט א וועדטל: אז די נויט, מאכט א מאָל פון א שוסטער א רב, און פון א רב א באלעגאָלע.

דאָס זעלבע האָט אין דעם מאָמענט פאסירט מיט חיימלען.

נישט פיל טראכטענדיק, ענטפערט ער דעם קירגיז, אז ער קען טאקי אזא מענטשן צווישן זיינע לייט, וועלכער איז א בוי־אינזשינער, א מומחה, וועלכער האָט אין פּוילן די גרעסטע הייזער און פאבריקן אויפגעבויעט.

אין דער דאָזיקער גרויסער מומחה, געפינט זיך דאָ אין אונדזער קאָלכאָז.

דערהערנדיק אזא בשורה טובה, האָט ער צוריק באקומען זיין נאָרמאלע פּאָרב, עס איז אים לייכטער געוואָרן אויף זיין הארץ.

חיים פרעגט נאָר אויב זיי האָבן מיט זיך וועלכן עס איז בויפלאן מיטגעבראכט?

אויף זיין וווּנטש באקומט ער דעם נויטיקן פּלאָן, נאָך אייניקע מינוט, זאָגט ער צו זיי: טאָווארישטשי! איך אליין חיימל, בין דאָס דער גרויסער מומחה שבמומחה, וועלכער האָט כמעט האלב פּוילן אויפגעבויט, און איך נעם זיך אונטער די דאָזיקע באניע אויפצובויען אין משך פון פּיר וואָכן בתנאי, אז די פּיר וואָכן זאָלן זיך אָנהייבן נאָך דעם, ווי דער פּרעזידאַטל וועט מיר האָבן געליפערט דעם גאנצן נעטיקן מאטעריאָל.

הערענדיק אזעלכע דיבורים, האָט דער פּרעזידאַטל פון גרוים באגייסטערונג און צופריעדנהייט, חיימלען אזא גלעט געגעבן איבער זיינע פּלייצעס, אז נאָך היינט פּילט ער בוודאי דעם טעם...

ער האָט נאָך צוגעשמאָלצן מיט א פעטער רוסישער ברכה, און באלד מסכים געווען, אים חיימלען איבערצוגעבן די ארבעט.

דער ארבעטסלוין איז באשטימט געוואָרן אויף זיבעציק קילאָגראם ווייץ. געזאָגט און געטון.

*

איך וויל ביי דער געלעגנהייט אויך נישט פארגעסן אונדזערע ברידער וועלכע לעבן אין די דאָזיקע מקומות.

מיין וווּנטש איז, צו געבן א קליינע איבערזיכט פונעם לעבענס-שטייגער פון די דאָזיקע נדחי-ישראל.

איך וויל נישט דאָ מיט מיין שילדערן פון דעם לעבן פון די דאָזיקע אוזבעקישע-יידן עפעס צו געבן, וויל דאכט זיך, פיל פאר מיר האָבן שוין דאָס געטון.

דאָס שטערט אָבער נישט אויך מיר, אז איך זאָל פאר מיינע לעזער אויפצייכנען און מאכן אָפשפיגלען, דאָס אייגענארטיקע פון דער דאָזיקער עדה.

איך האָב ווי דערמאנט, געלעבט מיט די דאָזיקע יידן אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה.

איך האָב זיך געגוי באקאנט מיט זייער שטייגער, מנהגים און אייגענארטי-קייט, וועלכעס איז א פועל-יוצא פון זייערע נשמה-באהעלטנישן.

דער סאָוויעטישער-סיסטעם, האָט די דאָזיקע יידן שווער געטראָפן, זיי אראָפגענידערט פון זייערן הויכן לעבענס-ניוואָ מיט וועלכן זיי זענען געווויינט געווען נאָך פון די צייטן פון טעמערליין.

די רעוואָלוציע, האָט זייער, ווי אלע אנדערע יידן אין רוסלאנד, עקאָנאָמישן מצב, צעבראָכן אויף אייביק.

א גאנצע עדה יידן, זיצן אויף די "טאלטשאקן", גאסן, אונטערגעסעלעך אויף קליינע בענקאלעך מיט שיך-בערשטלעך אין דער האנט, און וואַרטן אויף פארבייגייער זיי די שיך צי פיצן, בכדי צי קענען ערהאלטן זייער אָרים לעבן מיט א "פיטי און א טשיי".

דאָס גאנצע פיזישע און גייסטישע דענקען, איז איינגעשטעלט ווי אזוי צו באָקומען, דורך אלע ווענן, מעג זיין אפילו אויף א נישט לענגלן, נאָך איין פיטי און נאָך א טשייניק טשיי.

דאָס איז די קווינטעסענץ, פון דעם לעבן פון א עדה, מיט א פאטריאכאלער פארגאנגענהייט און שטאָלצן יחוס.

די סביבה, עטנאָגראפיע, קולטור-היסטאָרישע איינצעלהייטן און בעיקר דער רעזשים, שאפן די באדינגונגען, אז דער מח פון א גאנצער עדה באשעפטיקט זיך

נאָר מיט איין זאַך, וויאזוי אונציפילן דעם ליידיקן מאָגן (קורסאק), אויף זייער לשון, און דורך דעם ווערן זייערע געדאנקען, שטרעבונגען און פארלאנגען אָפּגעטעמפּט ביז א מינימום.

אין ווען אזא אוזבעקישער־ייד ערייכט נאָך איין פּיטי מיט א טשייניק קיפּיאטאק, זענען זיינע פארלאנגען אין דער רגע דערפילט געוואָרן.

אין אזוי באשטעטיקט זיך נאָך א מאָל דער אמת פון דעם פאָלקסוואָרט: "אז דער ווארים קומט אריין אין חריין, מיינט ער אז קיין בעסערם איז נישטאָ".

קומענדיק אינעם טאָג פון דער יאָרצייט פונעם אויסברוך פון דער באָלשעוויסטישער רעוואָלוציע אויף מיין נייעם אָרט, האָבן מיך באגעגנט א גרופּע יונגע מענטשן פון ביידע געשלעכטער, מיט ווילדע געשרייען "זדראסטוויטי טאָוואריש" זיצענדיק אונטער גרעדיכטע צווייגען פון נוסבוימער, אין זייערע הענט טעפּלעך מיט קיפּיאטאָק.

אינם שוטען אובגעריקט זענען געזעסן די עלטערע חברים, נעבען זיי א מוזיק קאפּעלע מיט פארשידענע מינים מוזיק כלים וועלכע מען קען נאָר געפונען אין די אָרטיגע מקומות, און פון וועלכע אונזערם א מענטש וואָלט נישט אפילו אין חלום געגלויבט אז דאָס זענען מוזיק כלים, און דאָך האָבן די קירגיזן געשפּילט אויף די דאָזיקע אינסטרומענטן זייערע קלאָגענדיקע און מאָנאָטאָנישע מעלאָדיעס.

מיר איז לייכטער געוואָרן א ביסל אויף מיין נשמה הערענדיק די דאָזיקע טרויעריקע מוזיק, אָבער פיל שווערער צו ערנעהרן מיין ווייב און קינדער.

דער הונגער האָט אויף דעם דאָזיקן אָרט דערגרייכט זיין העכסטע פונקט, אונדזערע מענטשן זענען פון הונגער געפאלן ווי די פליגן.

און ווען דאָס מעסער איז שוין באמת געלעגן אויף דעם האלס, איז פלעצליך געקומען די גאולה, מיר האָבן איינגעפאקט דאָס ביסל אָרעמקייט און מיט א עשאלאן צוריק געשיקט געוואָרן אין אונדזער אלטער היים.

קומענדיק צוריק אין דעם נאָך מלחמהדיקן פּוילן, איז אונדז אויפגעניי פינסטער געוואָרן אין די אויגן, קיין שוועסטער, קיין ברידער, קיין קרוב אלע זענען פארשווינדן צוזאמען מיט די יידישע הייזער, האָב און גוט און אנדערע פארמעגנס.

די ערד האָט געברענט ממש אונטער די פיס, וועניג וואָס דער ברוינער שד

מיט זיינע פּוילישע שותפים האָבן אָפּגעטון אין דער צייט פון דער מלחמה מיט דעם יידישן פּאָלק, האָבן די פּוילישע אַנטיסעמיטן נאָך ווייטער געמאַרדעט יידן אויף דער פון יידיש בלוט צעווייקטע פּוילישע ערד.

אין אזא לאגע, פארלאָזט חיימטשי מיט זיין פרוי און קידנער זיין "פאטערלאנד" פוילן מיט דער דעה צי פארווירקליכן זיין אלטן חלום, דאָס הייסט — זיך אונצישליסען אין ארץ ישראל מיט זיינע צוויי עלטערע קינדער.

געזעסן איז חיימטשי מיט זיין פאמיליע אין אַ אַמעריקאַנישן לאַגער אין דער עסטרייכישע שטאָט זאלצבורג א ערך פון א יאָר מיט א פערטל, ביז זייער עלטסטער זון פון ארץ־ישראל וועלכער האָט אינצווישן אלס שליח פון דעם ארץ ישראלדיקן יידנטום אריבער געפירט די שארית הפליטה פון אייראָפּע אויף א אונלעגאלן וועג קיין ארץ ישראל.

מיט אזא טראנספּאָרט האָט ער אויך זיינע עלטערן און דריי יינגערע ברידערלאך אין א שענעם טאָג אריבערגעפירט קיין ארץ ישראל.

*

אין יאָר 1947, אין די טעג פון חודש סעפּטעמבער, האָט א שיף אין פולן קוראזש מארשירט אין א ריכטונג פון א ברעג, וועלכן מען האָט נאָך נישט געזען, נאָר מען האָט שוין געהערט און געריכט פון אים, ווי פון אַ געזעענעם שטיק לאַנד.

אין אונזער קאיוטע זענען מיר געזעסן אויסגעפלאסטערט מיט אונזערע ראנצען, ווי מיט גרויסע ציגל פון א צעפאלענעם בנין, מיט וועלכע מען וויל צוריק מיט זיי אויפבויען דאָס אלטע צעשטערטע הויז.

אין א טאָג פון א חמסין איז די שיף מיט וועלכע חיימטשע מיט זיין פאמיליע זענען געפאָרן אַנגעקומען קיין חיפה.

מיט דעם ערשטן 'ברוך הבא' זענען זיי אויפגענומען געוואָרן א שעה נאָך זייער אונקומען.

אַ גרופּע פון יידישע קעמפער האָבן אריינגעוואָרפן אין דער ענגלישע פאַליציי אַ באָמבע, געראדע א קעגן דעם האָטעל אין וועלכן חיימטשע מיט זיין פאמיליע האָבן זיך אויפגעהאלטן.

ארויסלויפענדיק פאר גרויס שרעק אויף די וועראנדע פון דעם האָטעל, האָט חיימטשע געזען טיילען פון מענטשליכע קערפּערס געמישט מיט שטיקער האָלץ,

אייזענס און פֿאפֿירן ארום שוועבן און א געדעכטן שווארצן רויך וועלכער האָט באדעקט די גאנצע געגענד.

ביסלעכווייז פֿארגעהט די שרעק און חיימטשע פֿעקעלט זיך אריבער מיט דעם ערשטן אוטאָבוס וועלכער פֿארט קיין תל-אביב.

קומענדיק אין תל-אביב, האָט באלד אויסגעבראָכן דער קריג מיט די אראבער, און דער פֿחד פֿאר א קויל אין קאָפֿ הייבט זיך אן פון דאָס ניי.

און אזוי ווי דאס מעסטל פון צרות זעט אויס איז נאָך נישט געווען פול, האָבן אלע חיימטשים קינדער אָן אויסנאמע זיך געמוזט מאָביליזירן אין דער ישראל ארמע, און אזוי זענען פֿארגאָנגען די אלע חדשים און די גאנצע צייט פון דעם נייעם קריג מיט הארץ שרעק פֿאר דעם גורל פון זיינע קינדער וועלכע יעדער בעזונדער האָט זיך געפֿונען אויף א אנדערן אופֿשניט פונעם פראָנט געגן די אראבער.

אָבער גאָט האָט זיי געהיטן פון א אראבישער קויל, און די קינדער פון חיימטשע זענען אלע געזונד און פריש צוריק געקומען פון דער מלחמה וועלכע האָט אויפגעפֿרעסן און פֿארגאסן דאָס יינגע כשרע בלוט פון פילע טויזענדער טייערע בחורים און בחורות.

דאָס איז געווען די פֿערטע מלחמה וועלכע דער געווען זענער ישיבה בחור חיים, האָט מיטגעמאכט און איבערגעלעבט, אונהויבנדיק פון דאָס ניי זיך אויפצובויען שוין אין מדינת ישראל זיין לעבן, און זיך א ביסל אויסרוהען זיינע ביינער פון דעם ארומשלעפֿן זיך צענדליקער יאָרן פון לאנד צי לאנד און פון שטאָט צי שטאָט.

דאָס איז א קורצע באשרייבונג, ווי עס האָט אויסגעזען א יידיש לעבן און ליידן אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט מלחמה, זייט עס האָט אונגעהויבן צי הערשען אויף דער וועלט די פֿארשאָלטענע קליקי "היסטא-חרומיקא" מיט די צוויי הויפט פֿארברעכער היטלער און סטאלין ימ"ש וזיכרם.

די טומאידיקע תקופה ציט זיך שוין איבער צוויי דורות, און ווער ווייסט ווען די יידישע צרות וועלן שוין א ענדע נעמען?

הלוואי שוין היינט.

חיים נחמן ביאליק

בעיר ההרגה

קום לך לך אל־עיר ההרגה ובאת אל־החצרות,
ובעיניך תראה ובידך תמשש על־הגדרות
ועל העצים ועל האבנים ועל־גבי טיח הכתלים
את־הדם הקרוש ואת־המח הנקשה של־החללים.
ובאת משם אל־החרבות ופסחת על־הפרצים
ועברת על־הכתלים הנקובים ועל התנורים הנתצים,
במקום העמיק קרקר המפץ, הרחיב הגדיל החורים,
מחשוף האבן השחורה וערות הלבנה השרופה,
והם נראים כפיות פתוחים של־פצעים אנושים ושחורים
אשר אין להם תקנה עוד ולא־תהי להם תרופה,
וטבעו רגליך בנוצות והתנגפו על תלי־תלים
של־שברי שברים ורסיסי רסיסים ותבוסת ספרים וגוילים,
כליון עמל לא־אנוש ופרי משנה עבודת פרך;
ולא־תעמוד על־ההרס ועברת משם הדרך —
ולבלבו השיטים לנגדך וזלפו באפך בשמים,
וציציהן חצים נוצות וריחן כריח דמים;
ועל־אפך ועל־חמתך תביא קטרתן הזרה
את־עדנת האביב בלבבך — ולא־תהי לך לזרא;
וברבבות חיצי זהב יפלח השמש כבדך
ושבע קרנים מכל־רסיס זכוכית תשמחנה לאידך.
כי־קרא אדני לאביב ולטבח גם־יחד:
השמש זרחה, השטה פרחה והשוחט שחט.
וברחת ובאת אל־חצר, והחצר גל בו —
על הגל הזה נערפו שנים: יהודי וכלבו.
קרדום אחד ערפם ואל־אשפה אחת הוטלו
ובערב דם שניהם יחטטו חזירים ויתגוללו;
מחר ירד גשם וסחפו אל־אחד נחלי הבתות —
ולא־יצעק עוד הדם מן־השפכים והאשפתות,
כי בתהום רבה יאבד או־ישק נעצוץ לרויה —
והכל יהיה כאין, והכל ישוב כלא־היה.
ואל־עליות הגגות תטפס ונצבת שם בעלטה —
עוד אימת מר המות במאפל הדומם שטה;

ומכל־החורים העמומים ומתוך צללי הזויות
עינים, ראה, עינים דומם אליך צופיות.
רוחות ה„קדושים" הן, נשמות עוטיות ושוממות,
אל־זוית אחת תחת כפת הגג הצטמצמו — ודוממות.
כאן מצאן הקרדום ואל־המקום הזה תבאנה
לחתם פה במבטי עיניהן בפעם האחרונה
את כל־צער מותן התפל ואת כל־תאלת חייהן,
והתרפקו פה זעות וחרדות, ויחדיו ממחבואיהן
דומם תובעות עלבונן ועיניהן שואלות: למה? —
ומי־עוד כאלהים בארץ אשר־ישא זאת הדממה?
ונשאת עיניך הגגה — והנה גם רעפיו מחרישים,
מאפילים עליך ושותקים, ושאלת את־פי העכבישים;
עדים חיים הם, עדי ראיה, והגידו לך כל־המוצאות:
מעשה בבטן רוטשה שמילאוה נוצות,
מעשה בנחירים ומסמרות, בגלגלות ופטישים,
מעשה בבני אדם שחוטים שנתלו במרישים,
ומעשה בתינוק שנמצא בצד אמו המדוקרה
כשהוא ישן ובפיו פטמת שדה הקרה;
ומעשה בילד שנקרע ויצאה נשמתו ב„אמי!" —
והנה גם עיניו פה, שואלות חשבון מעמי.
ועוד כאלה וכאלה תספר לך השממית
מעשים נוקבים את־המח ויש בהם כדי להמית
את־רוחך ואת־נשמתך מיתה גמורה עולמית —
והתאפקת, וחנקת בתוך גרונך את־השאגה
וקברתה במעמקי לבבך לפני התפרצה,
וקפצת משם ויצאת — והנה הארץ כמנהגה,
והשמש כתמול שלשום תשחת זהרה ארצה.

וירדת משם ובאת אל־תוך המרתפים האפלים,
מקום נטמאו בנות עמך הכשרות בין הכלים,
אשה אשה אחת תחת שבעה שבעה ערלים,
הבת לעיני אמה והאם לעיני בתה,
לפני שחיטה ובשעת שחיטה ולאחר שחיטה;
ובידך תמשש את־הכסת המטנפת ואת־הכר המאדם,
מרבץ חזירי יער ומרבעת סוסי אדם
עם־קרדום מטפטף דם רותח בידם.
וראה גם־ראה: באפלת אותה זוית,
תחת מדוכת מצה זו ומאחורי אותה חבית,

שכבו בעלים, חתנים, אחים, הציצו מן־החורים
בפרפר גויות קדושות תחת בשר חמורים,
נחנקות בטומאתן ומעלעות דם צוארן,
וכחלק איש פת־בגו חלק מתעב גוי בשרן —
שכבו בבשתם ויראו — ולא נעו ולא זעו,
ואת־עיניהם לא־נקרו ומדעתם לא־יצאו —
ואולי גם־איש לנפשו אז התפלל בלבבו:
רבונו של־עולם, עשה נס — ואלי הרעה לא־תבא.
ואלה אשר חיו מטמאתן והקיצו מדמן —
והנה שקצו כל־חייהן ונטמא אור עולמן
שקוצי עולם, טמאת גוף ונפש, מבחוץ ומבפנים —
והגיחו בעליהן מחורם ורצו בית־אלהים
וברכו על־הנסים שם אל ישעם ומשגבם;
והכהנים שבהם יצאו וישאלו את־רבם:
„רבי! אשתי מה היא? מותרת או אסורה?" —
והכל ישוב למנהגו, והכל יחזור לשורה.

ועתה לך והבאתיך אל־כל המחבואים:
בתי מחראות, מכלאות חזירים ושאר מקומות צואים.
וראית בעיניך איפה היו מתחבאים
אחיך בני עמך ובני בניהם של־המכבים,
ניני האריות שב„אב הרחמים" וזרע ה„קדושים".
עשרים נפש בחור אחד ושלשים שלשים,
ויגדלו כבודי בעולם ויקדשו שמי ברבים...
מנוסת עכברים נסו ומחבא פשפשים החבאו,
וימותו מות כלבים שם באשר נמצאו,
ומחר לבקר — ויצא הבן הפליט
ומצא שם פגר אביו מגואל ונמאס ———
ולמה תבך, בן־אדם, ולמה תליט
את־פניך בכפך? — חרק שנים והמס!

וירדת במורד העיר ומצאת גנת ירק,
ואורה גדולה עם־הגנה, היא אורת ההרג.
וכמחנה תנשמות ענק ואימי עטלפים
הסרוחים על־חלליהם שכורי דם ועיפים.
שם על־קרקע האורה שטחו להם שטוח
אופנים מפושקי יתדות כאצבעות שלוחות לרצח,

ופיפיותם מגאלים עוד בדם אדם ומח.
והיה בערוב היום, בנטות שמש מערבה,
מעטף בענני דם ונאפד אש להבה,
ופתחת את־השער בלט ובאת אל־האורה
ואימה חשכה תבלעך, ותהום זועה נעלמה:
מגור, מגור מסביב... משוטט הוא באורה,
שורה הוא על הכתלים וכבוש בתוך הדממה.
ומתחת תלי האופנים, מבין החורים והסדקים,
עור תרגיש כעין פרפור של־אברים מרוסקים,
מזיזים את־האופנים התלולים על־גביהם,
מתעותים בגסיסתם ומתבוססים בדמיהם;
ואנקת חשאים אחרונה — קול ענות חלושה
ממעל לראשך עדין תלויה כמו קרושה,
וכעין צער נעכר, צער עולם, תוסס שם וחרד.
אין זאת כי אם־רוח דכא רב־ענות וגדל־יסורים
חבש כאן את־עצמו בתוך בית האסורים,
נתקע פה בדוי עולם ולא־יאבה עוד הפרד,
ושכינה שחורה אחת, עיפת צער ויגעת כח,
מתלבטת פה בכל־זוית ולא תמצא לה מנוח,
רוצה לבכות — ואינה יכולה, חפצה לנהום — ושותקת,
ודומם תמק באבלה ובחשאי היא נחנקת,
פורשת כנפיה על צללי הקדושים וראשה תחת כנפה,
מאפילה על־דמעותיה ובוכיה בלי שפה————

ואתה גם־אתה, בן־אדם, סגור בעדך השער,
ונסגרת פה באפלה ובקרקע תכבש עיניך
ונצבת כה עד־בוש והתיחדת עם־הצער
ומלאת בו את־לבבך לכל ימי חייך,
וביום תרשש נפשך ובאבד כל־חילה —
והיה הוא לך לפליטה ולמעין תרעלה,
ורבץ בך כמארה ויבעתך כרוח רעה,
ולפתך והעיק עליך כהעק חלום זועה;
ובחיקך תשאנו אל־ארבע רוחות השמים,
ובקשת ולא־תמצא לו ניב שפתים.

ואל־מחוץ לעיר תצא ובאת אל בית־העולם,
ואל־יראך איש בלכתך ויחידי תבוא שמה,

ופקדת קברות הקדושים למקטנם ועד־גדולם,
ונצבת על עפרם התחוח והשלטתי עליך דממה:
ולבבך ימק בך מעצר כאב וכלמה —
ועצרתי את־עיניך ולא־תהיה דמעה,
וידעת כי עת לגעות היא כשור עקוד על־המערכה —
והקשחתי את־לבבך ולא־תבוא אנחה.
הנה עגלי הטבחה, הנה הם שוכבים כלם —
ואם יש שלומים למותם — אמור, במה ישולם?
סלחו לי, עלובי עולם, אלהיכם עני כמותכם,
עני הוא בחייכם וקל־וחומר במותכם,
כי תבואו מחר על־שכרכם ודפקתם על־דלתי —
אפתחה לכם, בואו וראו: ירדתי מנכסי!
וצר לי עליכם, בני, ולבי לבי עליכם:
חלליכם — חללי חנם, וגם־אני וגם־אתם
לא־ידענו למה מתם ועל־מי ועל־מה מתם,
ואין טעם למותכם כמו אין טעם לחייכם.
ושכינה מה אומרת? — היא תכבש בענן ראשה
ומעצר כאב וכלמה פורשת ובושה...
וגם־אני בלילה בלילה ארד על־הקברים,
אעמד אביט אל־החללים ואבוש במסתרים —
ואולם, חי אני, נאום יי, אם־אוריד דמעה.
וגדול הכאב מאד וגדולה מאד הכלמה —
ומה־משניהם גדול? — אמור אתה, בן־אדם!
או טוב מזה — שתק! ודומם היה עדי,
כי־מצאתני בקלוני ותראני ביום אידי;
וכשובך אל־בני עמך — אל־תשוב אליהם ריקם,
כי מוסר כלמתי תשא והורדתו על־קדקדם,
ומכאבי תקח עמך והשבותו אל־חיקם.
ופנית ללכת מעם קברות המתים, ועכבה
רגע אחד את־עיניך רפידת הדשא מסביב,
והדשא רך ורטב, כאשר יהיה בתחלת האביב:
נצני המות וחציר קברים אתה רואה בעיניך;
ותלשת מהם מלוא הכף והשלכתם לאחוריך,
לאמר: חציר תלוש העם — ואם־יש לתלוש תקוה?
ועצמת את־עיניך מראותם, ולקחתיך ואשיבך
מבית־הקברות אל אחיך אשר חיו מן־הטבחה,
ובאת עמם ביום צומם אל בתי תפלתם
ושמעת זעקת שברם ונסחפת בדמעתם;
והבית ימלא יללה, בכי ונאקת פרא,

וסמרה שערת בשרך ופחד יקראך ורעדה —
ככה תאנק אומה אשר אבדה אבדה...
ואל־לבבם תביט — והנו מדבר וציה,
וכי־תצמח בו חמת נקם — לא־תחיה זרע,
ואף קללה נמרצת אחת לא־תוליד על־שפתיהם.
האין פצעיהם נאמנים — — ולמה תפלתם רמיה?
למה יכחשו לי ביום אידם, ומה־בצע בכחשיהם?
ורה גם־ראה: עוד הם נמקים ביגונם,
כלם יורדים בבכי, ישאו קינה בניהם,
והנה הם מתופפים על־לבביהם ומתודים על־עוונם
לאמר: „אשמנו, בגדנו" — ולבם לא־יאמין לפיהם.
היחטא עצב נפוץ ואם־שברי חרש יאשמו?
ולמה זה יתחננו אלי? — דבר אליהם וירעמו!
ירימו־נא אגרף כנגדי ויתבעו את־עלבונם,
את־עלבון כל־הדורות מראשם ועד־סופם,
ויפוצצו השמים וכסאי באגרופם.

וגם־אתה, בן־אדם, אל־תבדל מתוך עדתם,
האמן לנגעי לבם ואל־תאמן לתחינתם;
ובהרם החזן קולו: „עשה למען הטבוחים!
עשה למען תינוקות! עשה למען עוללי טפוחים"!
ועמודי הבית יתפלצו בזעקת תאניה,
וסמרה שערת בשרך ופחד יקראך ורעדה —
והתאכזרתי אני אליך — ולא־תגעה אתם בבכיה
וכי־תפרץ שאגתך — אני בין שניך אמיתנה;
יחללו לבדם צרתם — ואתה אל תחללנה.
תעמד הצרה לדורות — צרה לא־נספדה,
ודמעתך אתה תאצר דמעה בלי־שפוכה,
ובנית עליה מבצר ברזל וחומת נחושה
של־חמת מות, שנאת שאול ומשטמה כבושה,
ונאחזה בלבבך וגדלה שם כפתן במאורתו,
וינקתם זה מזה ולא־תמצאו מנוחה;
והרעבת והצמאת אותו — ואחר תהרוס חומתו
ובראש פתנים אכזר לחפשי תשלחנו
ועל־עם עברתך וחמלתך ביום רעם תצונו.

עתה צא מזה ושוב בין־השמשות
וראית אחרית אֶבל עם: והנה כל־אלה הנפשות

אשר־חרדו והקיצו בקר — שבו לערב ותרדמנה,
ויגעי בכי ודכי רוח הנם עומדים עתה בחשכה,
עוד השפתים נעות, מפללות — אך הלב נחר תוכו,
ובלא ניצוץ תקוה בלב ובלי שביב אור בעין
היד תגשש באפלה, תבקש משען — ואין...
ככה תעשן עוד הפתילה אחרי כלות שמנה,
כך ימשך סוס זקן אשר נשבר כוחו.
לוּ אגדת תנחומים אחת הניחה להם צרתם,
להיות להם למשיבת נפש ולכלכל שיבתם!
הנה כלה הצום, קראו „ויחל", אמרו „ענינו" — ולמה
עוד הצבור מתמהמה? — היקראו גם „איכה"? —
לא! הנה דרשן עולה על־הבמה,
הנה הוא פותח פיו, מגמגם ומפיח אמריו,
טח תפל ולוחש פסוקים על מכתם הטריה,
ואף קול אלהים אחד לא־יציל מפיהו,
גם־ניצוץ קטן אחד לא־ידליק בלבבם;
ועדר אדני עומד בזקניו ובנעריו,
אלה שומעים ומפהקים ואלה ראש יניעו;
תו המות על־מצחם ולבבם יוכת שאיה.
מת רוחם, נס לחם, ואלהיהם עזבם.

וגם־אתה אל־תנוד להם, אל־תזעזע חנם פצעיהם,
אל־תגדש עוד לשוא סאת צרתם הגדושה;
באשר תגע אצבעך — שמה מכה אנושה,
כל בשרם עליהם יכאב — אבל נושנו במכאוביהם
וישלימו עם חיי בשתם, ומה־בצע כי תנחמם?
עלובים הם מקצוף עליהם ואובדים הם מרחמם;
הנח להם וילכו — הנה יצאו הכוכבים,
ואבלים וחפויי ראש ובבשת גבים
איש איש עם־נגעי לבו ישוב הביתה,
וגוֹ כפוף משהיה ונפשו ריקה משהיתה,
ואיש איש עם נגעי לבו יעלה על־משכבו
והחלדה על־עצמיו והרקב בלבבו...
והיה כי־תשכים מחר ויצאת בראש דרכים —
וראית המון שברי אדם נאנקים ונאנחים,
צובאים על חלונות גבירים וחונים על הפתחים,
מכריזים בפומבי על־פצעיהם כרוכל על־מרכולת,
למי גלגולת רצוצה ולמי פצע יד וחבורה,

וכולם פושטים יד כהה וחושפים זרוע שבורה,
ועיניהם, עיני עבדים מוכים, אל יד גביריהם,
לאמר: „גלגולת רצוצה לי, אב „קדוש" לי — תנה את תשלומיהם!"
וגבירים בני רחמנים מתמלאים עליהם רחמים
ומושיטים להם מבפנים מקל ותרמיל לגלגולת,
אומרים „ברוך שפטרנו" — והקבצנים מתנחמים.

לבית־הקברות, קבצנים! וחפרתם עצמות אבותיכם
ועצמות אחיכם הקדושים ומלאתם תרמיליכם
ועמסתם אותם על־שכם ויצאתם לדרך, עתידים
לעשות בהם סחורה בכל־הירידים;
וראיתם לכם יד בראש דרכים, לעין רואים,
ושטחתם אותם לשמש על־סמרטוטיכם הצואים,
ובגרון נחר שירה קבצנית עליהם תשוררו.
וקראתם לחסד לאומים והתפללתם לרחמי גוים,
וכאשר פשטתם יד תפשוטו, וכאשר שנוררתם תשנוררו.

ועתה מה־לך פה, בן־אדם, קום ברח המדברה
ונשאת עמך שמה את־כוס היגונים,
וקרעת שם את־נפשך לעשרה קרעים
ואת־לבבך תתן מאכל לחרון אין־אונים,
ודמעתך הגדולה הורד שם על קדקד הסלעים
ושאגתך המרה שלח — ותאבד בסערה.

תמוז־תשרי, תרס"ד.

א עצה טובה פון א חבר...

צו אונזערע ציעשינאָווער לאנדסלייט אין אמעריקע, קאנאדע, ענגלאנד און אנדערע ענגליש ריידענדיקע לענדער.

די צווייטע וועלט מלחמה — דער וועלט-בראנד, וואָס איז אריין אין דער נאַציאָנאַלער געשיכטע פון יידישן פֿאָלק אונטערן נאָמען "דער דריטער חורבן", — האָט זיך געענדיקט אין 1945, אָבער מען האָט געדארפט וואַרטען באלד א פערטל יאָרהונדערט, אז די לייענערס אויף אזא אוניווערסאלער שפראך ווי ענגליש — און בעיקר די יידן, וואָס לעבן אין דער ענגלישער שפראך ספערע — זאָלן זיך באקענען מיט דעם פולן פארנעם פון דער יידישער מארטירערשאפט, פון אונדזער פֿאָלקישן קידוש השם, פון אונדזער גבורה און ווידערשטאנד, זינט די נאצים האָבן אָנגעהויבן דורכפירן זייער ציל אומצוברענגען די יידן אונטער זייער שליטה, ביז זייער מפלה.

אונדזער נאציאָנאל-ביאָלאָגישע היגיענע, אזוי צו זאָגן, האָט געפֿאָדערט אז די וואקסנדיקע דורות יידן, זאָלן וויסן פארוואָס און ווי אזוי עס איז געשען דער אומקום פון זעקס מיליאָן יידן, או וואָס יידן גופא האָבן געטאָן כדי נישט צו דערלאָזן, אז די נאצישע פלענער זאָלן דורכגעפירט ווערן אין דער פולסטער מאָס.

א ווערק פאר די דאָזיקע יידן וואָס די ענגלישע שפּאָרך איז זייער שפּראך פון רעדען, לייענען, דענקען און פילן — איז סוף-כל-סוף דערשינען.

מיין כוונה איז די 'אנטאלאגיע פון קאָטאָסטראָפע-ליטעראטור', פון פארשידענע יידישע ליטעראטען ארויסגעגעבן פון דער יידישער פארלאָגס-געזעלשאפט אין אמעריקע.

כדי דער לייענער זאָל האָבן א פולן באגריף וועגן דעם תוך און תוכן פון דער דאָזיקער ווערטפולער אנטאלאגיע, איז כדאי אונציווייזן, אז די דאָזיקע זאמלונג אנטהאָלט איבערזעצונגען פון זכרונות און פארשידענע דאָקומענטן אין פארשידענע לשונות וואָס דער אויבנאָן פארנעמט די יידישע שפּראך, וויל דער עיקר וועלכער האָט געליטן פון די דייטשע אכזוריותן זענען געווען יידן פון מזרח אירופה, און וויל די דאָזיקע יידן זענען געווען די עיקר-קעמפערס קעגן דעם שונא.

מיר דארפן נישט קיינמאָל פארגעסן דעם ביטערן אמת, אז די דייטשן האָבן געהאט מערדערישע ארויסהעלפערס צווישן די דעגענעראטן פון אנדערע פעלקער: עסטרייכער, סלאָוואָקן, פֿאָליאקן, אוקראינער, ליטווינער, וויסרוסן א.א.

צווישן די פארשידענע דאָקומענטן פון דער דאָזיקער 'אנטאלאגיע' זענען פאָרהאן אויך דאָקומענטן פון די אויבן אויסגערעכנטע פעלקער וועלכע האָבן זיך אָקטיוו באטייליקט אין דער אויסראָטונג פונם יידישן פאָלק אין די יאָרן 1940 — 1944.

עס איז נישט געגנוג וואָס מיר ליינען אויף יידיש וועגן דער קדוש השם אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט מלחמה, מיר דארפן זען, אז עס זאָל זיין א סך תרגומים אין אלע וועלט שפראכן, דאָרכדעם די אנטאלאגיע וועלכע איז ארוים אין דער ענגלישער שפראך איז א מיטעל באקאנט צו מאכען אונזערע ברידער אין דער ענגלישע שפראך־ספערע וועגן דעם גרויסן אומגליק פון מאָרד און פיין מיט וועלכע די אויבענאויסגערעכנטע פעלקער זענען זיך באגאנגען געגן דעם יידישן פאָלק אין דער שליטה צייט פון דעם גרעסטן שונא ישראל דער ברוינער אשמדאי היטלר ימ׳ש.

מיר דארפן זיין צופריידען וואָס אזא אנטאלאגיע איז ארוים אין דער ענגלישע שפראך, און ווי מיר האָפן וועט דאָס וועלק אויך ארוים בקרוב אין פראנצויזיש און אויך אין שפאניש, אזוי אז אונזער יידישע יוגענד אין די דאָזיקע לענדער וועלכע פארשטעהן שוין נישט יידיש וועלן זיך באקענען מיט די גרויסע גבורים פון זייער פאָלק וועלכע האָבן זיך מיט אזא העלדישע גבורה קעגענגעשטעלט און פארטיידיקט זייער יידישן כבוד געגנאיבער א וועלט רוצחים, חיות מיט פנימער פון מענטשן.

ד״ר דוד רביד

הפצצה הראשונה!

העיר הופצצה, התקפות-אוויר ודליקות, שלא היה במה לכבותן, באו לסירוגין בזו אחר זו.

באחת ההפצצות נפגעו והתמוטטו הרבה בתים ונהרסו עד היסוד, התושבים נמלטו מהעיר.

מאחר שלא הספקתי לברוח, נאלצתי לרדת למרתף ביתי ששימש לי מקלט נגד הפצצות.

במרתף חושך מצרים, החלונות סגורים, הנשימה קשה והפחד נוקב ואוכל את גופי.

כשהפיצוץ שכך קימעא, ברחתי גם אני מהעיר והגעתי בקושי לכפר הסמוך וראיתי, שעל פני שטח גדול ונרחב שכבו, ישבו ועמדו צפופים גברים, נשים וטף, ולידם חבילות, מזוודות, עגלות-יד, עגלות-ילדים, תינוקות. שאון והמולה עמדו בחללו של האוויר ומתוך ההמולה הזאת עוד בקעו ועלו קריאות עידוד ועוז-רוח, אך גברו ותקפו קולות היאוש, שהעידו על דכאון, עייפות ונדודי-שינה.

הגשר על יד השטח נחסם על-ידי יחידות הצבא הפולני הנסוג, בדרך לא דרך הוספתי לצעוד מזרחה יחד עם כל שיירת הפליטים.

פתאום אני רואה על ידי, עומד יהודי זקן לבוש בגדי משי, כובע-סאנץ על ראשו ומקל בידו. הוא הביט ישר בפני ואמר: אל תבכה, תזכה לראות את מפלת-היטלר, ותבנה את ביתך החדש יחד עם כל משפחתך בארץ הקודש.

טרם הספקתי לשמוע ולתפוס מה שאמר לי, נעלם ואיננו — חפשתי אותו אבל לשוא.

כשההכרה חזרה אלי, נודע לי שקבלתי זעזוע-מוח מרעש הפצצה אשר נפלה לא רחוק ממני.

ד"ר דוד רביד

שיר - אבל לזכר אחינו ואחיותינו שנהרגו בידי הגרמנים !

מנין למדנו למחות דמעות ?

לשאת הכאב בחשאי ?

בסתר לבנו להטמין התלונה

הסבל הבכי...

שמעו את הרוח ! בלוע פתוח

שואגת בגיא והרים ;

ראו את הים, בקצף וזעם

מצליף את ענקי הסלעים.

הטבע כולו רועש וגועש

פורץ כל גדר וצורה,

האויב מתקרב ב־„הייל״

והקדושים ענו ב־„שמע־ישראל״.

פצו עלינו פיהם כל אויבינו

פחד ופחת היה לנו,

פלגי מים תרד עיני

על שבר בת־עמי.

ד״ר דוד רביד

שיר מזמור לבני ועדת הארגון

„צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה" אומרת הגמרא (ב"מ פז).

כשהבעתי בפני חברי, יוצאי עירנו, את הדעה שהגיע הזמן להנציח את חללי משפחותינו ולהעמיד גל־עד לכבודם, פתחו את פיהם מרוב השתוממות.

מאין ניקח חומר ספרותי? — שאלו.

מאין ניקח את האמצעים הדרושים למבצע זה?

ומי מאתנו יקח על עצמו את כל העבודות הכרוכות בהוצאה לאור של ספר זכרון, העבודה הטכנית, העבודה הספרותית והעיקר, איסוף התרומות לקרן הספר?

כשהסברתי שאנו זקוקים רק לדבר אחד, דהיינו: 'רצון־טוב', ואין דבר העומד בפני הרצון של אדם, אם אמנם שואף הוא לדבר בכל לבו ונפשו, נהפכו כולם בן רגע, מקטני אמונה למאמינים ופרצו במלים המפורסמות בעם עוד מימי קדם „נעשה ונשמע", בלי שאצטרך לכפות על מישהו את „ההר כגיגית".

אחרי שהסכימו לרעיוני, נתנו איש את מתנת ידו ונגשו לעבודה המעשית.

החברים: מר טפר, מר ליברמן, מר גלנצר, מר לנגנטל, מר שמיד ומר פרידמן, שיחיו כולם לאורך ימים, עזרו בכל כוחם הפיסי והרוחני, כדי להקל עלי במקצת את המעמסה אשר היתה עד אז מונחת אך ורק על שכמי.

במיוחד עזר הרבה מר טפר. נשמתי לרווחה כאשר מר טפר לקח לידיו את הפצת הכרוזים וכו'. כן הוקל עלי כאשר החברים ליברמן, פרידמן, גלנצר, שמיד, ובמיוחד החבר לנגנטל, יעצו אותי בעצות הגיוניות ברגע אשר נזקקתי להן.

בטוח אני בזה — שכל מי שלבו דואב וכואב על החורבן הנורא שקרה לעמנו יברך את אנשי הוועד על עבודת הנצחת קדושי עירנו, וזכותם תעמוד לי ולהם שנזכה לראות בקרוב בנחמת ציון וירושלים ושיהיה שלום על עם ישראל ועל מדינת ישראל.

ד"ר דוד רביד

חגיגת יום הולדת לילדי ציעשינאָוו ברנציג

עומדים מימין לשמאל: אברהם טויבנבלט בן אייזיק עליהם השלום, פלצר כעת עו"ד נ"י, אוסי שמוקלר נ"י בן דוד כעת אוסי רביד סגן אלוף בצה"ל.

בשורה שניה: השני מימין, רודי שמוקלר נ"י בן דוד, כעת אורי רביד מנהל בנק בתל-אביב, בניהם של אייזיק טובענבלט — יוסף ע"ה ופנחס נ"י, כעת בתל-אביב, והאחרונה — בתו של מחבר 'ספר הזכרון' — שושנה רביד-פרידמן תחי' שחקנית הבימה.

הנוער היהודי מלובלינץ ע"י ציעשינאוו, מודרך עלידי מר שמחה זגל

ר' דוד בן ר' מיכאל זורמן ז"ל, ילוד ציעשינאוו – עם זוגתו הגברת ברכה בת ר' מרדכי גלנצר ע"ה מציעשינאוו.

אביו ר' מיכאל ע"ה נפטר בדמי ימיו, היה איש נכבד ונחשב לאחד מטובי בעלי-בתים בעיר. השאיר אחריו אשה וחמישה ילדים צעירים בלי בסים לקיומם. הם התפזרו בכל קצוי תבל בחיפוש אחרי מעמד כלכלי, ולאחר טילטולים במדינות שונות, קבע ר' דוד את משכנו בעיר ואם בגולת בלגיה – אנטוורפן, והשוכן בשמים גמל לו שכרו הטוב בעיר זו.

רעיתו ברכה היא אשת חיל, מהוללת במעשיה הטובים.

נחום הכהן גולדשמיד
חבר הרבנות הראשית בתל־אביב
ורב בשכוני בצרון דרך השלום
המעון: רח' יפרח 8א', בצרון, תל־אביב
טלפון 36643

לכבוד ידידי
ד"ר דוד רביד!

נעניתי לבקשתך להשתתף במאמר ההנצחה על קדושי השואה, בספר שיצא לאור על קדושי עיר ציעשינאוו בעריכתך.

הגם שדשו כבר רבות בנושא השואה, הרי לא תחדל הלשון מלהזכיר גם אם תכלה הדיו בעט, ולא יחדל המוח מלחשוב על אותם רבבות קדושים וטהורים, שקידשו שם שמים בחייהם ובמותם, בתקופה של התפרקות החיה שבאדם, אשר בשם „נאציזם" תכונה. בתקופה של עולם תרבותי ונאור בעל רמה טכנית שהרקיעה שחקים, לא עמדה לאנושות תרבותם הגבוהה לגלות מידת־מה של מוסריות. להיפך, ההישגים הטכניים שימשו אמצעים לג'ינוסיד, אמצעי ומכשיר לרצח המוני, השמדת עם והשתקת כל הד של מצפון ומוסר כליות.

אעפ"כ, זכרם של קדושי ישראל נשאר קיים לעד, באשר שוב לא הצליחה מחשבת הבליעל של עמלק להשמיד את כל העם כפי שהיה בדעתו של העמלקי הראשון — לבן הארמי, „כשבקש לעקר את הכל".

מה הוא, אם כן, אותו סוד נצחי — של צאצאי האב הגדול, יעקב סבא — סוד הקיום? מה הוא מקורו? — „נצח והנצחה" ככל מלה וביטוי בעלי כמות קטנה ואיכות מרובה, הרי מלים אלה הן בעלות משמעות רחבה יותר מהמסגרת הבלשנית המוגדרת. אלה הן מלים בעלות משמעות אבסטרקטית בעלת כוון מוגדר המיוחד לעם היהודי, עם הנצח — שהאלוקים אשר הוא נצח ישראל, הוא לו למשגב. המקור של „נצח ישראל" — כביטויו של גדול נביאי ישראל, שמואל — נעוץ בשרשי עמנו, שהם שרשי האנושות כולה, כמו שמסביר הכוזרי: „ישראל בעמים — כלב באברים". כלומר: ישראל הוא לב העמים ומצפונם, אבן הבוחן לרמתו הרוחנית של העולם. מה הלב שאין לו שייכות עם מחלות האברים בכל זאת הוא הראשון הסובל מנזקם, וכן להיפך. וכשם שאין קיום לגוף בלי הלב, כך אין קיום לאנושות כולה בלי ישראל.

אם כי בגופם מתחיל קיום עמנו מאז האבות הקדושים, הרי ברוחם נעוץ שרשם עד לשרש האנושות — האדם הראשון. המעיין בחומש בראשית, יווכח שבכל התקופות שלפני האבות, נבחר אחד ויחיד מכל דור שרק בו מספרת התורה, וכל השאר טפלים לו, כעלים מסביב לפרי, וכענפים מסביב לגזע. המופלא שבדבר הוא, שאותם היחידים הנבחרים, אינם בני בלי שם, אלא דוקא צאצא ישיר מהענק הרוחני של הדור הקודם, וכך עד לאדם הראשון שימשו יחידים אלה כמשען לאנושות שבדורם. מכאן נקרא עם ישראל עם הנצח, כי שרשיו

נעוצים ישר בנצח, כלומר: בבריאה שהיא כולה נצח. לכן, כל עוד קיימת האנושות, יהא קיים עם זה, באשר בלי ישראל כמוה כגוף בלי לב, אנושות מתה או נסוגה עד למדרגת החיה.

מכאן שנצחיות ישראל הוא חוק בטבע אשר ה' טבע בבריאה. „נצח ישראל" הוא כינוי לאלקים, ואין הכוונה כאן שה' נצחי, אלא שם אלקים נסמך לעם, כלומר, הכוונה היא על נצחיות ישראל, על הטבע הנצחי שטבע אלקים בבריאה שלא תכזיב, ולא יתכן כלל להשמיד עם זה, יען כי האלקים יוצר הבריאה חקק בה חוק המגן על ישראל ומשמרו בכל הדורות, שמור שמחייב טבע העולם החפץ להיות טוב ואנושי. לפיכך, אין משמעות מיוחדת לחיי היהודי בפרט אלא כחלק מהכלל. היהודי הוא בורג בעם שתפקידו למלא שליחות מוגדרת, שהיא משימה לאומית של תיקון העולם. לכן ניתן ליהודי הכוח הרוחני המיוחד שהוא פרי סינון ובחירה של הדורות הראשונים ליצירת עם משובח ברוחניות, וזאת בתוספת של מתנת אלקים שניתנה במעמד הר סיני — והיא התורה הקדושה. מכאן מובנת האחריות הגדולה המוטלת על עם ישראל למילוי שליחותו, שליחות הרמת הרמה הרוחנית של העולם כולו.

עם כל האמור, מנסרת עדיין בחלל העולם אותה שאלה על השתיקה המופלאה שהשתררה בזמן השואה. לזה נקדיש שורות אחדות מתנא דבי אליהו רבא פרק ל': פעם אחת נכנס ר' צדוק לבית המקדש וראה אותו חרב. אמר לפני הקב"ה: רבש"ע, אבי שבשמים! החרבת את עירך ושרפת את היכלך? מיד נתנמנם ר' צדוק, וראה את הקב"ה שהוא עומד בהספד ומלאכי השרת מספידין אחריו, ואמרו: הוי אמנה ירושלים... לפני שנתנמנם היה ר' צדוק מתמיה ומקשה בלי הרף וצועק: ישבת שלות שקטת? אבל כשזכה לראות, הרי שראה את הצער הגדול, איך שהקב"ה מצטער ובוכה וכיצד הוא מכין את הגאולה. רגע של נמנום, של ביטול חושי העולם הזה, רגע של עצימת עינים מהוויות העולם הזה, נותן לאדם את הכוח להתרומם לגילויים של סודות העולם הבא, ולראות כיצד הקב"ה כוסף ומתגעגע לרחמים שיפרשו את כפיהם על ישראל, ולגאלם. לדאבון הלב, מידת הדין מקטרגת ומעכבת, אך כשתבוא העת תפולנה כל המחיצות, ומידת הרחמים תשפוך על כל העולם כולו אור גדול, ויגלה כבודו יתברך במלא עוזו ותפארתו.

על מנת לקרב את הגאולה ולמלא את יעודנו — יעוד של תיקון העולם שהוא משימתנו הלאומית, אשר בגללה זכינו להיות „הלב" של האומות, וניתנה לנו הסגולה של נצחיות — עלינו להשתמש באמצעי הבדוק והמנוסה והוא — חינוך של השרשת עקרונות, עקרונות של אמונה ומסורת על טהרת תורתנו הקדושה, אשר מקורה בנצח. כדברי המדרש בבראשית רבא ס' כ"א ס"ק י"א: „להט החרב המתהפכת" — המתהפכת על האדם ומלהטתו מראשו ועד רגליו ומרגליו ועד ראשו. אמר אדם: מי מציל בני מאש לוהטת זו? וכו', רבנן אמרי: חרב זו תורה, שנאמר: וחרב פפיות בידם.

כאן נעוץ סוד הקיום והנצחיות של עם ישראל.

ב״ה, י׳ מרחשוון תש״ל

לכבוד

ידידי הסופר והחוקר

ד״ר דוד ר ב י ד, שלום וברכה.

מאת סגן אלוף הרב משה אביטל, תל־אביב

מ כ ו ב ד י!

שמעתי שאתה מוציא לאור ספר מפרי עטך על 'השואה', לכאורה — נושא שדשו בו הרבה, אך לא כן הוא, ככל שמתרחקים מתקופת השואה, רואים אנו יותר ויותר את היקפו השטני בתכנונו והברוטאלי בביצועו, אשר אין משלו בכל ההיסטוריה היהודית העקובה מדם וקשה להאמין, שהיצור האנושי יכול היה לחולל שואה כזאת.

כל מי שהיה שם, כי מי שראה או שמע מה היה שם, יודע — שאין למצות במשך דור דורותיים את אשר התרחש שם.

אנו, היהודים, שנצטווינו בשש זכירות בכל יום, ואחת מהם 'זכור את אשר עשה לך עמלק', ומה עוד עמלק שבדורנו, שהשפיל לעשות מכל העמלקים שבכל הדורות, זה היה קואליציה של כמעט כל העמים והמדינות באירופה אשר ניצוץ בהם מעמלק ובראשם הנאצים הגרמנים ימ״ש, עשו יד אחת להשמיד, להרוג ולאבד את עם ה', עם ישראל, ולכן, כל מי שעושה למען קיום מצוות 'זכור' וכל מי שתורם על־מנת שעם ישראל לא ישכח ולא יסלח — יבורך ויישר כוחך בהוצאת ספרך.

בהזדמנות זו ברצוני להעיר ביחס לספיח מתקופת השואה, בדבר השאלה שצצה בשיחות ובוויכוחים, עם אלה שאבדו יקיריהם בשואה — כלומר, על ההסתר־פנים מצד ההשגחה העליונה בתקופת השואה.

יש ששואלים בלבם או בפיהם, אך השאלה לא שינתה את אמונתם ואת אורח חייהם ויש כאלה המציינים את השאלה כסיבה לעזבם את דרך האמונה ואורח חייהם הדתי.

לדעתי יש להשיב לראשונים ואין להשיב לאחרונים, כי הראשונים מחפשים את התשובה ועל כן יש להניח שתתקבל על דעתם והאחרונים מחפשים בשאלה את ארגעת מצפונם על עזבם את דרך האמונה ועל כן יש להניח, כי ידחו כל תשובה נכונה, כיון שדשו — דשו.

לכן — לראשונים יש להשיב, שאלה זו לא צפה בתקופתנו לראשונה, בתקופות הקשות בהיסטוריה היהודית, צפה השאלה גם בתנ״ך, גם בתלמוד וגם בתקופות היותר מאוחרות.

כבר בשופטים ו׳: כשנראה המלאך אל גדעון ואומר לו „ה׳ עמך גבור החייל״, עונה לו גדעון: „בי אדוני ויש ה׳ עמנו ולמה מצאתינו כל זאת ואיה נפלאותיו אשר סיפרו לנו אבותינו לאמור, הלא ממצרים העלנו ה׳ ועתה נטשנו ויתננו בכף מדין״. אבל זו לא היתה שאלה בצורת טרוניה, אלא בצורת

תפילה, שמבקש מאת ה' שיעזור לנו בעת צרותנו, כפי שעזר לאבותינו בצאתם ממצרים ועל כן נענה: „לך בכוחך זה והושעת את ישראל".

כמו כן אנו מוצאים: ירמיהו ודניאל, לא ציינו את ה' בציון הגבור והנורא כפי שציינו משה רבנו ע"ה לנוכח ההסתר פנים שנתגלה בתקופתם הקשה, אך המסורת מלמדתנו, שכנסת הגדולה החזירה את העטרה ליושנה, לציין 'ה' הגדול הגבור והנורא' כפי שאמר משה ע"ה לפי שאמרו, הן הן נוראותיו, הן הן גבורותיו שאלמלא כן, איך אומה זאת יכולה להתקיים בפני כמה אומות. העובדה שבפרספקטיבה ההיסטורית, בילינו וראינו בכליונם של העמים, שהצרו לנו, זו ההוכחה החותכת, שזה רק הסתר פנים ויום נקם ושלם יבוא.

על הפסוק בתהלים ד': „נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו", בטוח אני, שאם למכעיסים כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה, לעתיד לבוא שהוא יום קבלת שכרם.

ידועה גם האגדה של חז"ל, על ר' עקיבא וחביריו שהלכו על הר הבית וראו שועלים מהלכים בו, בכו חבריו של ר' עקיבא על כך והוא שמח, שאלוהו למה אתה שמח? אמר — לאחר שראיתי שנתקיימו כל דברי התוכחות, בטוחני שיקויימו בנו גם כל דברי הנחמות.

אף אנו נאמר כן, כשראינו שנתקיימו בנו כל התוכחות בתקופת השואה, בטוחים אנו שזה היה רק הסתר פנים לשעה ועתה יקויימו בנו כל הנחמות ויאיר ה' פניו אלינו. ואכן, זכינו וראינו, שהתקיימו בנו ראשית חזון הנביאים, הקמת מדינת ישראל, כיבוש א"י השלימה, ירושלים המאוחדת ומרום מקום בידינו וע"י זה בטוחים אנו, שאם נהיה נאמנים לברית ה' עם עמו, יהיה הוא נאמן לקיים בריתו עם עמו הנבחר — ישראל, והוא נאמן לשלם שכר לאוהביו ולשומרי בריתו ויזכנו בגאולה שלימה ובמילוי חזון הנביאים ואנו תפילה שזה יהיה בימינו.

מרדכי פולגמן
הרב ואבד"ק
קרית מוצקין

יהדות פולין

בגולת אירופה שנחרבה ע"י הנאצים במלחמת העולם השניה מובלטת במוראותיה השמדת יהודי ויהדות פולין. אין כהיקפה בכל הגזירות וההשמדות שניתכו אי־פעם על עם ישראל. מאות שנים עמדה יהדות פולין בראש היהדות החיה והיוצרת של האומה העברית. כח היצירה והחיוניות הרוחנית של עם ישראל עבר מאשכנז לפולין. יהודי אשכנז שהתיישבו במאה הארבע־עשרה בפולין קיבלו לא בלבד את הלשון הגרמנית ועשו ממנה את לשון אידיש, אלא גם את ההמשכיות והרציפות והעליונות הרוחנית של יהדות צרפת ואשכנז, ספרד ואיטליה, שהיו בימי הביניים ההמשך של יהדות ארץ־ישראל ובבל. וכך נתרקמה ונתגבשה יהדות פולין למעוז הכח ומבצר הרוח של עם ישראל. ממנה יצאו קרני אור התורה והוד ארחות חייה לכל חלקי האומה ופזוריה. בה גדלו ופעלו גדולי המחות, ארזי הלבנון ואדירי התורה, בעלי תריסין במשנה וגמרא, גדולי מפרשי התלמוד והפוסקים בהלכה וגדולי מחשבת היהדות, פרשניה ומסביריה. פולין היתה ערש מולדתה של תנועת החסידות של הבעש"ט, התנועה המופלאה שהחיתה את נשמות ההמונות המיואשים ונטעה בלבותיהם בטחון בשומר ישראל, את כח הסבל, אהבה ואמונה טהורה. בפולין צמחה התנועה של חיבת ציון שהיתה היסוד לשיבה לארץ־ישראל בדורותינו, לציונות, לעליית החלוצים, ובסופה לתקומת מדינת ישראל.

אי אפשר לתאר לנו את הנוף של עם ישראל במאות האחרונות בלי יהדות פולין היוזמת והיוצרת, כמו כן את הנוף של יהדות פולין ללא יהדות ויהודי פולין הקטנה שנקראה בשם „גליציה". ליהדות גליציה חלק גדול ומרכזי בכל יצירות הרוח ותנועות התחיה והשיבה לארץ־ישראל בדורותינו. אנו מזכירים את קהילות קרקא ולבוב שהיו מאות שנים ערים ואמהות לתורה ולתעודה, למעשים ולמידות ואתן אלפי קהילות קדושות, גדולות וקטנות, ביניהן מרכזים לתורה ולחסידות. וכל הקהילות הקדושות האלה שבפולין חרבות ומושמדות, נדם בהן קול תורה וקול חיי היהדות לכל ביטוייה וגילוייה. בששת המיליונות אחים ואחיות שנשרפו במחנות ההשמדה, נשרפה שריפת הנשמה ושריפת הגוף יהדות פולין, עטרת תפארת של עם ישראל מאות בשנים.

בבתי־הספר שבמדינת ישראל בת עשרים ואחת שנה וחצי, צריך להקנות לנוער במידה ובצורה ניכרות את הידיעות על השואה בכלל ועל חורבן יהדות פולין בפרט. הנוער בישראל צריך לדעת כי בכל החורבנות שניתכו על עם ישראל, החורבן של ימינו הוא הגדול והמחריד ביותר. עלינו לזכור את יהדות פולין המפוארת שנחרבה עד היסוד. הזכר לחורבן הגולה וליהדות פולין המושמדת יהיה, אם נשתית את חיינו המחודשים בישראל המחודשת על יסודות המורשה של האומה וערכי הנצח של עם ישראל.

ציעשינאוו

עס איז געווען דאָרט אַ שטעטל
איינס ווי פילע אנדערע,
פערוואַרפען צווישען וועלדער, פעלדער,
מיט געסאלאד שמאָלע, פלעצער קליינע,
איין אָרט פאַרן ייד דעם וואַנדערע.

✡

קינדער זענען דאָ געוואַקסן
געשפילט זיך אונטער בוימער,
יונגע האָבן דאָ געהייראַט
געבויט אַ צוקונפט, געזוכט דעם פרידן,
געוועבט ווי אייביק טרוימער.

✡

ציעשינאוו — האָט געהייסן דאָס שטעטל
געבויט געפלעגט דארך יידן,
ביז די נאַכט איז אונגעקומען,
בלוט האָט זיך פערגאסן
בעגראבן טיף דעם פרידן.

✡

אויפן ארט פון געלעכטער — קברים,
אויפן ארט פון גאַסן — טויט,
די אויוונס האבן אַלס פערשלונגען,
די פייערס האבן הויך געפלאַקערט
פאַרענדיקט האט דער נויט.

✡

אַ קליינער קובץ איז געבליבן
דורך דעם גורל ווייט ארויס,
אויף די וועלט זיך ווייט פערשפרייט,
מיט מאט צום נייעם לעבן גייענדיק —
צוריק געוואָרן שטאלצע, גרויס.

✡

אבער אין זכרון וועט שטענדיג בלייבן
דאָס שטעטל, שטיבל, הויז, און שול,
דער זיידע באָבע, ארון קודש —
די טייערע קברים —
אזוי ווי אַמאָל.

השואה

אז — לפני עשרים וחמש שנה,

אז — כשהתחוללה השואה,

אז — שישה מיליון יהודים

נפלו בגבורה, אבות ובנים,

אמהות אומללות, תינוקות רכים.

אך! אין לב לרוצחים הגרמנים,

אז — בשואה — נהרגו אלפים:

אבות, אמהות, משפחות וילדים,

אז זעקו כל הנרדפים,

בוא המשיח אל היהודים!...

גם בשבתם כבר ברכבות,

עוד התפללו לנסים ולנפלאות...

אז — לפני עשרים וחמש שנה

בזמן שהתחוללה השואה.

מיכל רביד, בת עשר

מרמת השרון

נכדת המחבר

א ליד ביים פנקס פונם שטעטל.

פון מלך ראוויטש

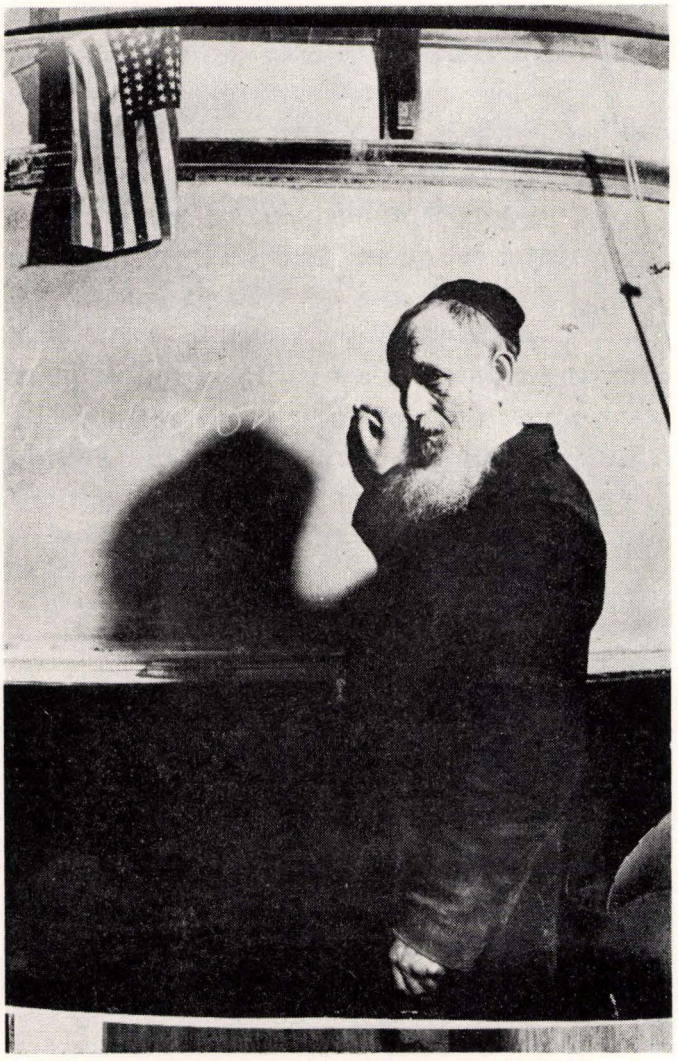
דאס דאזיקע ליד האב איך ארויסגענומען פונס בוך „ביים פנקס פון לובלין".

דער מחבר איז משה שולשטיין — איינער פון דיע יידישע פאָעטן אין אונזער צייט.

„שערי רחמים, עפנט זיך מיט גנאד,
טאוולען־טויערן פון אונזער ספר,
טאוולען־טויערן פון אונזער מוטער־שטאט,
בלוט אויף בלעטער הייליקע פון פנקס —
טריוואקס אויף זיין דורתדיקן זיגל.
נעם, בן עיר, און מיט באגער און אייפער,
ווי א סם־געטראנק מיט צוגעמאכטע אויגן טרינק עס,
אז דערשפירן זאָלסטו אין זיין ברי די שריפה
ווי ס'האט אויסגעברענט די מיטה או דאס וויגל,
ווי ס'האט אויסגעברענט דער עמוד און דער שטענדער
חופה־שטאַנגען און ס'ערשטע מאן און־ווייב געלענדער
רוגזהדיקע דעכער, קרומע, שוועכע טרעפ.
ראסט פון קייטן, מאך פון אלטע בראמעס,
לאמיר געבן אין זיי ווי אמאל דריי קלעפ —
ווי אמאל אין טויער פון דער שיל דער שמש,
אז די מתים זאלן דארט פארשווינדן אלע
ווייל צו שחרית שוין געקרייעט האט דער האן —
פון די קברים די פארשוועכטע ווערט נתגלה!
קומט ארויס פון אונטער אייערע מצבה־שטיקער,
אויסגעריסענע, ווי ס'גייען איצטער כלבים,
און עס טרעט אויף זיי פארשייט דער דבר־אחר
און דער רשע און דער בלבול־מאכער.
נאר אין שטיין די אותיות פון אייער שם, דער עיקר,
וואס קיין קנאפל קען זיי נישט באצווינגען:
וואס זיי זענען פסול נישט געווארן,
אפגעמעקט פון שטיוול־טריט און יארן:
צעשיט אויף אלע וויסטע פעלדער או צעזייעט —
קייקלען זיי זיך איצט אהער ווי רינגען
פון אונזער אלטער, שיינעדיקער יחוס־קייט,
קומט ארויס, איר ווייטע, ווייטע אבות,

קומט מפורסמע, גאונים, גדולים, שררות
פונם טרוים, פון דמיון און מחשבה,
און איר פעכטער, שטענדיקע גערַאנגלער מיט דער נויט
פאר דעם לעפל ווארעמס און דער שלווה פון א דאך:
איר, פארזונקען ביזן קאפ אין טיפן פילפול־ים,
איר נשרפים און געשענדעטע פון גזרת ת״ח,
איר, פאריאגט פון אימת־מות אין די קעלערן און נארעס,
איר, צעהאקטע אויף די קלעצער פון עלילת־דם.
טאוולען־טויערן פון אלטן בית־הקברות,
טאוולען־איינגעוואלגערטער, פארוויסטער פלויט
ווי דאס ארט פון טויט איז אויך געטויט...
קומט ארויס פון דארט, איר אבות־אבותינו,
וואס האט דא אמאל אין וואגל אפגעשטעלט די בויד,
ביי דער קירכע אויפגעשטעלט גאטס הויז בשכנות
און ביים שלאסבארג אפגערוט פון לאנגן, ווייטן וועג.
לאמיר איצטער דורכשניידן די צייט, ווי מיט א זעג
ביז צו אונזערע, פארקוילטע שווארצע טעג.

ר' מנחם מנדל יארוסלבין ז"ל, בנו של ר' דוד מלובלינעץ.

יהודי תלמיד-חכם וחסיד, עסק כל ימיו בתורה ומדע, בלשן ידוע, מח חריף שלא איבד טיפה, מחונן בכשרונות יוצאים מהכלל.

תהי נפשו צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

די פריצייטיגע ימים נוראים

די ימים נוראים פון יאָר תרצ"ט (1939) האָבן זיך אָנגעהויבן א סאָך פריער איידער עס האָט זיך געעפנט דער פרישער לוח פון יאָר ת"ש. די פאָרכטיגע טעג האָבן דאָס מאָל מקדים געווען זייער אָנקומען, מיט עטליכע וואָכן פריער, בערלין האָט געקינדיגט דעם נישט אנגריפס-פאָקט מיט פוילן. היטלער האָט געוויזן, אז זיין אפעטיט האָט זיך נישט איינגעשטילט נאָך איינשלינגען עסטרייך, די סודעטן, טשעכיע. די רויִ איז איצט געקומען אויף דאנציג. יאָ מלחמה נישט מלחמה — דער גורל פון איראָפע איז געהאנגען אויף דער וואָג-שאל. אזוי — ביז עס איז אין מאָסקווע געשטעלט געוואָרן די שווערין-רויטע חופה — דער מאָלאָטאָוו — ריבענטראָפּ — אָפּמאך. מער איז קיין ספק נישט געווען: די וועלט שריפה איז עלול אויסצובערעכן א יעדער רגע, היטלער האָט זיך באוואָרנט — ער האָט בעקומען סטאלינס הסכמה אָנצוהייבן. ביידע וועלט דיקטאטאָרן האָבן זיך געשטעלט אויף איין ברעטל, די ידיעה וועגן דאָזיקן סטאלין—היטלער אָפּמאך, איז צו מיר דערגאנגען ווי איך האָב זיך געפונען יענעם זומער ביי מיין שוועסטער אין לובלינין אויף אָברוה.

זכרונות פונם אויסברוך פון דער מלחמה 1939

דעם 1-טן אוגוסט 1939 די לאגע איז שרעקליך, היטלער האָט דעם 1-טן שאָם געגעבן.

די שריפה האָט אויסגעבראָכן, א ציטער איז אונז אלע אדורך דורך די ביינער, עס הערשט בהלה. די מאָביליזירטע פון אלע ארומיגע שטעטלעך און דערפער האָבן זיך געשטופט מיט אָנגעפאקט פּעקלעך און רענצלעך, וויינענדיקע פרויען און קינדער וואָס האָבן באגלייט זייערע נאָענטע נישט וויסנדיק וואָס דער מאָרגן וועט ברענגן. סירענעס אלארם, די מאמעס ברעכן די הענט. הערשלה

קויפמאן דארף גיין צו דער חופה, זיין חתונה איז נאָך בעשטימט מיט א סך צייט פריער. די מחותנים האָבן באגרענעצט דעם פארנעם פון דער חתונה בלויז א חופה א קידוש און שבע ברכות, איצט וואָס טוט מען? און טאקי בעת דער חופה ברענגט מען א מאָביל צעטל דעם חתן הערשלה קויפמאן גלייך צי מאָביליזירן. א שרעק א פחד נעמט איטליכן ארום, די כלה חלשט, די מחותנים בלאם און דערשראָקן, דער פאָטער פונעם חתן ר' יצחק קויפמאן וועלכער לעבט נאָך היינט דאָ מיט אונז אין תל-אביב עד מאה ועשרים פול מיט מרה שחורה. די מאמע פונעם חתן דינה קויפמאן ברעכט די הענד מיט הכנעה. הערשלה איז אוועק צו מיליטער. מיט יעדן טאָג פון מלחמה איז דער שטורם אלץ גרעסער. צענטליגער טויזנטער פליטים זענען אדורך איבער אונזער שטעטל ציעשינאָוו. די אנטלויפנדע פרענן זיך ביי אונז ווי אנטלויפט מען. די דייטשן באָמבאָרדירן אונזער שטעטל. מיר אלע אנטלויפן אין די ארומיגע דערפער ווי איינער קיין לובליניץ, נאוויסיל א.א.וו. די שריפה האָט זיך צופלאקערט איבער גאנץ פוילן און פון די חתן כלה וויסט מען נישט ביזן היינטיקן טאָג.

הי"ד.

פון

שמואל ליברמן

מיין שטעטל ציעשינוב

אייביק וועל איך געדענקן מיין שטעטעלע, איך וועל געדענקן דיין גיטס און אויך דיין שלעכטס, אין דיין בליאונק און אין דיין אומקום. ציעשינאוו — ווי איך האָב די ערשטע זונליכט דערזעען, דאָרט ווי עס איז מיר פינסטער געוואָרן פאר די אויגן וועז איך האָב דאָס ערשטע מאָל דאָס וואָרט 'זשיד' געהערט.

אוי מיין שטעטעלע!

ווי עס וואָלט ערשט נעכטן געווען וועז איך בין אין חדר געגאנגען, מיט די חדר קינדער זיך געשפילט, און אין וועלכן איך האָב מיינע יוגענד חלומות געוועבט, און אין דער שואה צייט דיך געמוזט פארלאָזן.

אלעס געדענק איך — איך געדענק דיינע בליענדע יוגענד אָרגאניזאציעס, איך געדענק די גרויסע בתי-תפלה מיט דעם ריזיקן גרויסן בית-הכנסת אין וועלכן מיר פלעגן זיך פארזאמלן צו הערן די תפילה פון כל-נדרי פון דעם גרויסן צדיק הרב יחזקאל שרגא הלברשטם ז"ל, וועלכער האָט מיט זיין לייבן קול ממש אדורכגעלעבערט די הימלען. א מורא און א פחד האָט אונז ארומגענומען בשעת זיין השתפכות הנפש ביי דער תפילה 'מלכות—זכרונות—שופרות', איך וועל קיינמאָל נישט פארגעסן זיינע תפילות פון הושענה-רבה אָדער די גרויסע שמחה און גליקלעכע מינוטן בשעת די הקפות אים שמחת-תורה, דידאָזיקע הייליקע געפילע ליגן אין מיין הארץ טיף אייניגעגרובן — אויף אייביק.

איך זעע אויך ווי אין א חלום ר' לייביש מלמד ווי ער רייסט די עפל פונם רבינס סוכה, וואַרפט זיי פאר די קליינע קינדערלעך פארשטעלט דאָרך א איבערגעדרייטן פעלץ אלם בער, שרייענדיק 'צאן-קדשים'.

איך דערמאן זיך פון דעם בית-המדרש, די בעלזער קלויז, דאָס הושאטינער קלייזל אין וועלכע כמעט אלע יידן פונם שטעטל פלעגן זיך טאָג איין טאָג אוים איינזאמלען בכדי לשפוך את שיחם לפני ה'.

איך וויל אויך דערמאנען וועז די שטעטלדיקע בעלי-בתים פלעגן זייערע קינדער צו די חופה פירן, שפרייזענדיק דאָרכן גרויסן רינגפלאץ באגלייט דאָרך די כלי-זמר וועלכע האָבן געשפילט דעם באקאנטן חופה מארש, דאָס אלעס וועל איך ביז צו מיין לעצטן אוטעם נישט פארגעסן.

איך וויל אויך דערמאנען אונזערע תלמידי-חכמים, בעלי-בתים און חסידים, די טייערע יוגענט בעווענונק, די גייסטרייכע איבערגעגעבענע געזעלשאפטליכע עסקנים וועלכע האָבן אין די שווערסטע טעג זייער צלם-אלוקים נישט פארלוירן.

איך געדענק וועז מיר פלעגן זיך אין די אָוונדן פארזאמלען ביי אונזער חשובן חבר שמואל ז. טעפער נ"י, איך וויל אים ביי דער געלעגנהייט ווינטשן אריכת ימים און נחת פון זיינע קינדער.

"ציעשינאָוו" — געבענטשט זאָלן זיין דיינע זוהן און טעכטער וועלכע זענען עפ"י נס גערעטעוועט געוואָרן פון דער היטלער-בעסטיע, געבענטשט זאָלן זיין אלע וועלכע געפונן זיך אין אונזער באפרייטן יידישן לאנד, און אויך אומעטום ווי זיי געפונען זיך, וויל טרוי און ערליך האָבן זיי געהאלטן און באשיצט דעם יידישן כבוד.

שמואל ליברמן

גל־עד לר׳ אהרן פלוה ז״ל

ר׳ אהרן פלוה איז געווען באקאנט אלס א גרויסער בעל צדקה, עס איז געווען צייטן וועז אין זיין דאָרף לובלינעץ ווי ער האָט פארוואלטעט מיט דעם גרויסן „גוט״ פון זיינע לעמבערגער ב״ב, פלעגן זיך פארזאמלען כמעט אלע עניי־העיר והסביבה. און ר׳ אהרן האָט פאָר יעדן געהאָט א גוט וואָרט און הויפטזאָך א גוטע מתנה, פאר איינעם א וועגעלע האָלץ, פאר א צווייטן א זאָק מעהל וכו׳. ר׳ אהרן איז אויך צו זיינע אלע גוטע מידות געווען א ייד א נאָציאָנאָלער און דאביי זעער א פרומער און א אָפגעהיטענער מעברות קלות כחמורות.

ת.נ.צ.ב.ה.

פון

שמואל ליברמן

לזכר עולם

אלה אזכרה לטובה — כמה מבני העליה מהכפר לובליניעץ על יד **ציעשינאוו**.

ר' דוד יארוסלביץ ז"ל, היה יהודי ת"ח, מוקיר רבנן, איש רב מידות ותכונות עיליות, בעל-קורא בחסד עליון, בוקע רקיעים כשעמד בימים הנוראים **לפני** קונו לבקש רחמים בעדו, בעד ביתו ובעד עם ישראל.

ר' חיים שלום יארוסלביץ ז"ל — אחד מבין התושבים החשובים ביותר בעיירה, איש טוב-לב וישר, הולך תמים ופועל בצדק, חסיד נלהב וירא שמים.

ר' דוד למפל ז"ל מאולזאוו, מהדמויות הפופולריות בכל האיזור, פיקח, למדן מובהק; בקיץ ובחורף השכים קום לתורה ולעבודת הבורא.

בעקבותיו הלך בנו **ר' משה ז"ל** אשר בתכונותיו הטובות היה לדוגמה בסביבה כולה.

ואחרון אחרון **ר' נחמן פויגל זצ"ל**. ר' נחמן היה גדול בתורת הנגלה ובתורת הנסתר, צדיק וחסיד. הודות להתמדתו העצומה וכשרונותיו — עלה בדרגות התורה וההוראה.

היה חשוב ומכובד מאד בעיני הרב ר' שמחה יששכר בר ז"ל האדמו"ר מציעשינאוו ולא פחות מזה גם בעיני הרב האדמו"ר ר' יששכר דב ז"ל מבלז.

גדולי החסידים אמרו, שנשמת ר' נחמן היתה בגנזי מרומים לפני שירדה לעולם השפל, גנוזה — יחד עם נשמות האר"י ז"ל ובעש"ט ז"ל.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

מאת

שמואל ליברמן, חבר הוועד

עטליבע ווערטער געווידמיט דער שואה

א הייליקער ציטער נעמט מיך ארום בשעת איך נעם דעם פּען אין האנד אונצישרייבן די עטליכע שורות. דער צאָרן און ווייטיק איז אונז אריין אין אונזער גוף און נשמה זייט עס האָט פּאסירט דאָס גרויסע אומגליק מיט אונזער פּאָלק.

אונדזער אומגליק איז גרוים און טיף ווי דער ים, און די וווּנד איז פּיל גרעסער און ברענינדיקער ווי די זון אים חודש תמוז. עס איז נאָך נישט געבוירן דער קינסטלער-שרייבער וועלכער זאָל זיין פּעהיק צו באשרייבן חוטשבי א טייל פון די מיתה-משונות וועלכע דער דייטשער שטן האָט אויסגעטראכט פּאר אונזערע שוועסטער און ברידער, זייערע לעצטע ווערטער זענען געווען "שמע-ישראל" וה' ינקום את דמנו. "קול דמי אחיך צועקים מן האדמה" נקמה! נקמה! נקמה!

פון

שמואל ליברמן

ר׳ שמואל זיינבל טפר

לשעבר יו״ר ההסתדרות הציונית

בציעשינאָוו

דער ס"ה פון אונזער ארבייט צום דערשיינען פון דעם „ספר־הזכרון"

פון

שמואל ז. טעפער

איך וויל אין דעם ארטיקל איבערגעבן א קורצן ס"ה פון דעם אונהויב ביזן סוף פון די הייליקע און שווערע ארבייט ביים שאַפן אונזער ספר.

דער ארגון יוצאי ציעשינאָוו האָט איבערגעגעבן דעם חבר ד"ר דוד רביד צו שאַפן דאָס גרויסע ווערק, חבר רביד וועלכער איז אויך דער יושב ראש פינם ארגון האָט זיך מיט לייב און נשמה אריינגעוואַרפן אין די הייליקע ארבייט און ער האָט אויך די גרעסטע פארדינסטן אין דעם גראנדיאָזן ווערק וועלכע דער ועד אונזערע האָט געשאפן.

דער יו"ר פון אונזער ארגון ד"ר דוד רביד (שמוקלר) איז ווי אלע אין די אלטע צייטן געווען א ישיבה בחור, געלערנט תורה האָט ער צוערשט ביי דעם אין ציעשינאָוו באקאנטן גדול בישראל ר' זלמן לערער ז"ל וועלכער האָט געלערנט בס"ה מיט 3—4 תלמידים, בחורים פון נאָר רייכע עלטערן און פון וועלכע ער ר' זלמן ז"ל האָט געהאט זיין פרנסה א גאנץ קויליכיק יאָר.

דעם דאָזיקן ר' זלמן ז"ל, דעם דאָזיקן טייערן ייד און מענטש וויל איך ווידמען עטליכע ווערטער אין אונזער ספר — לכבודו.

הויך און א ברייטע פיגור, מיט א שענע לאנגע בארט, מיט א קאלפאָק אויפן קאָפ — האָט אויסגעזעהן ווי דער בעש"ט בכבודו ובעצמו.

נישט געזוכט די מזרח וואָנד ווי אנדערע כלומרשט שיינע יידן, נאָר געשטאנען איז ער דווקא ביים אויוון האלטענדיק דעם אויוון פעסט אין זיינע הענד ער זאָל ר' זלמן חלילה נישט אומפאלען פון שוואכקייט, ווינטער דאגעגען האָט ער פשוט מיט די הענד צוגעהאלטען דעם אויוון — צי דערווארמן זיינע דארע ביינער, קליין און גרויס האָט געהאט פאר אים א געוואלטיקן רעספעקט, מען האָט אים געהאלטן פאר דעם גרעסטן למדן נישט נאָר אין ציעשינאָוו נאָר אויך פון דער גאנצער געגענד.

דער אַלטער רב האָט זיך תמיד מיט ר' זלמנן באַראָטען אין פארשידענע דינים און הלכות, אזוי האָט אויסגעזעהן דער רבי פון דוד רביד (שמוקלר), א וודאי — פון אזא רבין מוז בלייבן א סך תורה וויסן אינם קאָפ פון דעם תלמיד.

אינם מאַמענט ווען עס האָט אונגעהויבן אריינצושיינען אויך אין אונזער שטעטל די זון פון תחית העם האָט זיך אונזער דוד א ווארף געגעבן מיט זיין גאנצן יוגענטליכן ברען אויף דעם ציוניסטישן געדאנק. מיר האָבן געהאט זעער א שווערן קאַמף מיט אונזערע עלטערן וועלכע האָבן נישט געוואָלט אָפּטרעטן כקוצו של יוד פון זייערע אלטע פּרימיטיוויע געווינהייטן, אָבער נאָך א שווערן קאמף האָבן זיי קאפּיטולירט פאר אונז און אונזער חבר דוד רביד איז אויסגעוועלט געוואָרן אלס דאָזאָר אין דער שטעטישע געמיינדע און אנדערע חברים אונזערע האָבן איבערגענומען די מאכט אין אלע אַנדערע יידישע און שטעטישע אינסטיטוציעס. מיר האָבן אויך איבערגענומען דעם בית-הכנסת "פּדה-של" אין וועלכן ר' אשר דולר ז"ל און אונזער חבר רביד צו לאנגע יאָר זענען געווען די מגידי-שעור פון תנ"ך און גמרא. אונזער חבר ד"ר רביד באַהערשט צווישן אַנדערע אויך די פּוילישע און דייטשע שפּראַכן, ער האָט שטודירט אין ווין און אבסולווירט דעם ראבינער סעמינאר פון הרב פרופ. חיות אין ווין. פון דער דאָזיקע אוניבערסיטעט האָט ער אויך באקומען זיין דאָקטוראט פון פילוזופיה און מדע היהדות.

אין אונזער שטעטל איז חבר רביד געווען געשעצט פון אַלע שיכטען איבערהויפּט פון דער נאַציאָנאַלער יוגענד, דאנק זיין כח הדיבור און דאָרך זיינע עמאָציאָנעלע און לאָגישע ארגומענטן זענען אונזערע פּוליטישע געגנער לייכט פּאַרטריבן געוואָרן פון זייערע קהילישע בענקלעך.

איצטער צום ענין:

אין אונהויב יאָר תשכ"ט (1969), האָט אונזער יושב ראש חבר ד"ר רביד אונגעהויבן צי שרייבן ארטיקלען פּארשידענע, העיקר פון דער היסטאָרישע פּאַרגאַנגענהייט פון אונזער שטעטל ציעשינאוו. אין זיינע ארטיקלען ווערט באשריבן מקטן ועד גדול דאָס לעבן פון די יידישע באפעלקערונג, זייער אופּשטאָם, חינוך, באשעפטיקונג, פּאָליטישע איבערצייגונג און אזוי ווייטער, זיין מאַטעריאָל פּאַרנעמט אינם ספר א ערך 80%, דערפּאַר האָט ער זוכה געווען צי זיין דער רעדאקטאָר און דער מחבר פון אונזער ספר וועלכעם שטעלט מיט זיך פּאָר א פּראכטפול און טייער ווערק און א צירינג אין יעדן הויז פון אונזערע ציעשינאָווער שארית הפליטה.

אין חודש ניסן תשכ"ט (אפריל 1969), איז פּלעצליך מודיע חבר רביד, אז לויט זיין מיינונג איז געקומען די צייט ארויסציגעבן א יזכור בוך פאר די יוצאי ציעשינאָוו, דער ועד האָט נישט פיל טראכטענדיק און טראָץ אונזער גרויסער איבעראשונג אויפן אָרט מסכים געווען און טאקי אים איבערגעגעבן די ארבייט.

חבר רביד האָט זיך מיט זיין גאנצען ברען א נעם געטון צו דער ארבעט און ווי איר זעעט בעזה"ש דאָס ספר געשאפן. אמת געזאָגט — מיר זענען איבעראשט

געווארן פון זיין פראיעקט, ווייל ער האָט אין דער שטיל אלעם צוגעגרייט און מיר זיינע חברים נישט אנענדיק אז די זאך איז אקטועל און אזוי נאָענט פארווירקליכט צי ווערן.

נאָכדעם ווי מיר האָבן געמאכט א איבערבליק אינם צוגעגרייטן מאטעריאָל האָבן מיר אין א זיצונג וועלכע איז פאָרגעקומען טאקי ביי ד"ר רביד אין דער ווינונג תכף ומיד באָשלאָסן דאָס בוך צי פארעפענטליכן.

מיט ציטער און פאָרכטיקייט האָבן מיר אויף זיך גענומען די הויליקע שווערע ארבעט כדי אויפצושטעלן א אייביקע גייסטיקע מצבה פאר אונזערע טייערע טאָטעס, מאמעס, ברידער, שוועסטער און קינדער וועלכע זענען דורך דעם דייטשן שונא ישראל מיט זיינע פוילישע, אוקראינישע און אַנדערע רוצחישע פעלקער פאָרניכטעט געווארן.

אין ישראל ווינען קרוב צי 200 פאמיליעס פון אונזער אונטערגעגאנגענעם שטעטל, מיר האָבן זיך צו זיי געוועדעט אויך צו אונזערע לאנדסלייט אין אויסלאנד, באלד זענען אונגעקומען די ערשטע שפענדעס מיט הארציקע ברכות פאר דעם ועד ווי 'געבענשט זאָלן זיין די הענד וועלכע טוען די דאָזיקע הויליקע ארבייט'.

צוזאמען מיט גלעד איז אויך צו געשיקט געווארן בילדער און אינם טאָג פון ב' דחוה"מ סוכות תש"ל האָט דער ועד אין א מזלדיקער שעה איבערגעגעבן דעם מאטעריאָל אינם בית-דפוס צו דרוקן דעם ספר. דער ספר וועט זיין א אנדענקן אויף אייביקע יאָרן לכבוד אונזערע טייערע נשמות טהורות פון אונזער אונטערגעגאַנגענע קהילה וועלכע האָט אמאָל געהייסן קהילת-ציעשינאָוו.

א אויסגעלאשענע שטערן

פון

שמואל זיינבל טעפער

תל־אביב

אין דעם קליינעם מאמר וויל איך מיך אָפּשטעלן אויף דעם טרויריק געשעהענעם, וועלכעם האָט פּאסירט מיט דעם אויסברוך פונם קריג אים יאָר 1939 און מיט דעם פארניכטן פון דעם איראָפּעישן יודענטום מיט אירע 6 מיליאָן קרבנות.

אים טרויריק בארימטן פרייטיק וועז היטלער ימ"ש האָט 12 אָ זייגער ביי טאָג איבערגעגעבן דורכן ראדיו זיינע קריגסערקלערונג צו פוילן, אין דעם זעלבן מאָמענט זענען זיינע מעסערשמידן אריינגעדרונגען טיף אינם פּוילישן לאנד, קראקע און אנדערע מערבדיקע פּוילישע שטעט זענען שוין באָמבארדירט געוואָרן.

אויפן דריטן טאָג נאָך דעם איבערפאל זענען דורך ציעשינאָוו דורכגעפאָרן די ערשטע פליכטלינגע פון דער דאָרטיקער געגענד.

אונז האָט נאָטירלעך ארומגענומען א שרעקליכער פחד טראכטענדיק — ווער וויסט אפשר ערוואַרט אויך אונז דער זעלבער שיקזאל? לויידער האָט אונז דער אינסטינקט פון דעם פחד נישט אָפּגענארט, אין אייניקע קורצע טעג איז געשעען מיט אונז דאס פאר וואס מיר האָבן אזוי מורא געהאט און די דייטשן האָבן זיך אויינגעריסן אין אונזער שטעטל.

מיר ציעשינאָווער האָבן מער מזל געהאט ווי אונזערע שכניתדיקע שטעטלאך — אלעשיץ און לובאטשאָוו.

אונזער מזל איז געווען, וואָס די רוסן זענען צו וויט פארפורן, וויל לויטן אָפּמאך מימ די דייטשן האָבן זיי זיך געזאָלט צוריקציען ביז לובאטשאָוו, אָבער נאָך 8 טעג האָבן די רוסן מודיע געווען אָז זיי פאָרלאָזן ציעשינאָוו און די דייטשן וועלן דאָס שטעטל באָזעצן און ווער עס וויל קען זיך עוואקואירן צוזאמען מיט זיי, און שטעלן זאָגאר פאָר אַלע, טראנספאָרט מיטל כדי זיך באצייטנס צי ראטעווען פון די דייטשע הענד.

דריי א זייגער נאָכמיטוק איז דאָס שטעטל געוואָרן יודנריין ביז אויף עטליכע משפחות דארונטער אברהם בער שטארקמן מיט זיין פרוי, דבורה אלטער און אבעלע דרוקער דער שניידער, וועלכע זענען דורך פארשידענע סיבות צוריק געבליבן אינם שטעטל.

עווען איז מען מיט פורען, אוטום און דער רוב צו פום.

שווער צי פארגעסן דאָס בילד פון ויסעו־ויחנו.. מען האָט זיך געשלעפט ווי די ציגיינער טאָג איין טאָג אוים און אויפן קאָפּ די דייטשע מעסערשמידן מיט זייער מערדעריש שיסן אויף די מענטשן, שוואַרץ איז געווען דער וועג פון ציעשינאָוו ביז לובאטשאָוו, א געפילדער א גערידער געוויין פון קינדער און פרויען, דאָס גאנצע שטעטל גייט און גייט... נישט צו ווייסן ווואהין און וואָס פאר נייע אונאנגענעמע סיורפריזן דער מאָרגן קען זיך ברענגען.

מען האָט נאָר געהאָט איין אויפגאבע זיך צי היטן פאר די דייטשע קוילן, און אויב זיי לויפן אונז נישט נוך.

ווער ווייסט האָבן די מענטשן געשמועסט צווישן זיך, וועלן מיר נאָך אמאָל זעען אונזער שטעטאלי?

אויסגעלאָשן איז אין דעם דאָזיקן מאָמענט דער שטערן וועלכער האָט געהייסן

צ י ע ש י נ א ו.

אין אָלע ווינקעלעך איז אריינגעדרונגען דער נייער גייסט וועלכע האָט באַהערשט די נייע יידישע יוגענד און דאָס יידישע לעבן.

די יוגענד איז געווען אָרגאניזירט, דער גרעסטער טייל ציוניסטיש געשטימט, אויך דער 'בונד' האָט געהאט זיינע אנהענגער, טראָץ דעם אָלעם איז דער קאָמף געגען דער יוגענד דורך דעם עלטער פרימיטיוון צוריק געשטאָנענעם דור געווען טיילווייז אזוי ערפאָלגרייך און זייער הצלחה האָט געפירט דאצי, אז א פערטל פון אונזערע שטעטישע יידישע מענטשן זענען אומגעקומען דורך די דייטשן און אויך דורך הונגער און קעלט און פארשידענע קראנקהייטן אין די רוסישע סטעפּעס און דזשונגעל.

געציילטע פערזאָנען זענען לעבידיק ארוים פון די הענד פון דעם רויטן און פון דעם ברוינעם אשמדאי. צווישן זיי — משה מיכל טעפער וועלכער לעבט אין בראזיל און די צווייי ברידער זינגער וועלכע ווינען אין קאנאדע.

מען האָט מיר דערציילט, אז אין דעם שטעטל ביי לעמבערג אין וועלכן אונזער רב ר' יחזקאל שרגא ז"ל מיט זיין פאמיליע זענען געווען באהאלטן, האָבן מענטשן אים געבעטן ער זאָל מיט פאָרן מיט זיי קיין רוסלאנד, ער האָט זייער בקשה אָפּגעוואָרפן באהויפטענדיק — רוסלאָנד איז א טומאידיק לאָנד, אָזוי האָט מיר דערציילט פייבל ראָזענשטאָק — אז יעדער מוז זיך ווי ווייט מעגליך ערווייטערן פון דער טומאה כדי נישט נכשל ווערן מיט מאכלות טריפות און זאָ ווייטער.

אין מיין ווייטערן ארטיקל ווייל איך מיך אָפּשטעלן פונעם ארט לעבן אופן קולטורעלן געביט.

אינם שטעטל האָט געברויזט א ציוניסטיש לעבן, די יוגענד וועלכע איז געווען ציוניסטיש האָט זיך אָפּגעגעבן מיט זאמלונגען פאר קק"ל, קרן היסוד, העברעישע אוניווערסיטעט א.ז.וו.

מיר האָבן געהאט א העברעישע שולע אין וועלכע דער יעצטיגער באקאנטער זשורנאליסט אין ארגענטינע הער מרדכי קויפמאן איז געווען דער לערער און גלייכצייטיק מדריך פון דער יוגענד. מיר האָבן אויך געהאט א אייגענע ביבליאָטעק און אלס פּרעזעס פון דער ציוניסטישער אָרגאניזאציע, האָב איך געהאט דעם כבוד צי העלפן צי פלעגן דעם נאציאָנאלן געדאנק הן מאָטעריעל והן מיט מיין צייט.

דער 'בונד' איז ווי באקאנט געווען אונזער פּאָליטישער געגנער, אָבער אז עס האָט זיך געהאנדלט אין פארטיידיקן דעם יידישן כבוד זענען מיר תמיד צוזאמען ווי איין שטיק שטאָל פאראייניגט געווען געגען אונזערע געמיינזאמע שונאים. דער 'בונד' איז געווען געבענשט מיט גוטע פיהרער ווי צ.ב. בעריש שוסטער ז"ל, אברהם פאשטער לייביש גאָלדבערג, זיין ברודער, די ברידער זושיה און שמאי גאָלדבערג, הירש שמוקלער זכרונם כולם לברכה, זיי זענען געווען מענטשן מיט קולטור, טראָץ געגענזייטיקע פּאָליטישע דעות האָט מען זיך זעער געערט און געשעצט. די יערליכע ווינטער הילף פאר אָרימע זענען תמיד געמיינזאם אדורכגעפירט געוואָרן, אויך טעאטער אימפּרעזעס זענען בשותפות פארגעפירט געוואָרן.

געווענליך ביי וואהלען צי דער קהילה אָדער צום מאגיסטראט האָט זיך ענטוויקעלט א קאמף און טראָץ אלע שטערונגען האָבן מיר ציוניסטן געזיגט און אויסגעוועלט אין מאָגיסטראט אונזער חבר דער מחבר פונם 'יזכור בוך' דוד שמוקלער (היינט ד"ר דוד רביד).

מיר האָבן אויך געשריבן א ספר תורה און טראָץ אלע שטערונגען, געפראווען א שמחת מצווה ביי אריינברענגען אונזער ספר תורה אין אונזער אייגענעם בית תפילה ווי אשר דילר ז"ל א תלמיד חכם, איז געווען גבאי און וועלכער איז ליידער מיט זייגע פרוי און עטליכע קינדער אומגעקומען אין רויטן גן עדן ביי סטאלין ימ"ש. איך וויל ביי דער געלעגענהייט אין נאָמען פון אונז אלע אויסרופן

יהי זכרם לברכה לנצח.

זכור!

לזכר סבתנו אלטע ז"ל
אשת סבנו ר' שמואל זיינביל טפר יבלח"א
נפטרה אחרי מחלה קשה ויסורים
ביום י"ט באייר ה'תשכ"ו
ת. נ. צ. ב. ה.

זכר ימים עברו,
זכר ימים חלפו,
ימים, לא ישכחו,
ימים, לעולם יזכרו.

ימים, היתה מבקרת,
מלאת שמחה ואור קורנת;
רוח הגדולים מעודדת,
נפש הקטנים מצודדת.

עד תקפתה מחלה ממארת,
מיום עד שנה בה חותרת.
עד שביום ולעד נאלמה,
אך מאתנו מעולם לא נעלמה.

לעולם נחוש חסרונה,
לעולם נחיה בצלה.
לא ננחם על הרעה,
שבאה עם לכתה.

הנכדים

ז כ ו ר !

גל עד זה הוקם במקום מצבה לזכר הורי ובני משפחתי הי"ד שנרצחו בשנות השואה על-ידי המרצחים הגרמנים הנאציים ועוזריהם, ומקום קבורתם לא נודע.

בתמונה:

יושבים באמצע: אבי ר' נפתלי ואמי רחל ז"ל.

מצד ימין: מוטקה וחיים, הנכדים, בניהם של שלום וטאובה אחותי גרסטנפלד ז"ל.

מצד שמאל: מיכאל וחיה, הנכדים, הבן והבת של ברל אחי ואשתו פרידה טפר ז"ל.

ויבדלו לחיים ארוכים יושבות בנותי, מימין: טוניה, סלה, וליובה.

אזכור: את שבע ובנותיה גרטל ופלה ז"ל, אשתו ובנותיו של אחי משה מיכאל טפר, יבדל לחיים ארוכים, ואת פראדל ובתה ז"ל, אשתו ובתו של אחי לייבוש טפר יבדל לחיים ארוכים.

אזכור: את אחי חיים ואשתו יהודית טפר ז"ל, שנפטרו בחרבין בשנת תשט"ו — 1956.

חבל על דאבדין ודלא משתכחין.

יהי זכרם ברוך.

שמואל זיינביל טפר — ישראל

ז כ ו ר !

דף זה מוקדש על ידינו לזכר הורינו ובני משפחתנו הי"ד
שנספו בשואה על-ידי עמלק הנאצי.

סבתא: בינה גרסטנפלד ז"ל לבית רוזנפלד.
ההורים: אברהם ופרימט זייטלר ז"ל.
אחינו: יהודה ואחיותינו: דבורה ורחל זייטלר ז"ל.
הדוד והדודה: שלום וטאובה גרסטנפלד והבנים מוטקה וחיים ז"ל.

שלום וטאובה גרסטנפלד והבנים הי"ד

זייטלר יהושע — אנגליה.
רבפוגל סוניה ופיקסלר חוה לבית זייטלר — ישראל.

הגברת דבורה למפל ע"ה

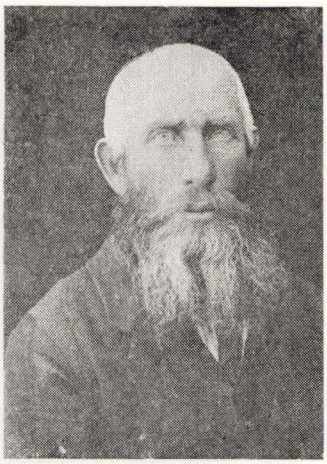

אם בנימין ז"ל

אשר נפל חלל במבצע סיני.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר' זליג ווארצל ואשתו נחי ע"ה

משפחה ידועה במעשיה הטובים, מגזע חסידים ותלמידי חכמים.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים.

ר' מנחם וורצל ורעיתו ע"ה

כל המשפחה ניספתה בגטו בקרקוי, ד' ינקום את דמם.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר' ברוך אריה קליכמן הי"ד

מאת

זינגר שלמה

נכדו

אמרו חז"ל במדרש על הכתוב „ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך" (דברים כח, ה), הלואי שתהי־ה יציאתך כביאתך, מה ביאתך לעולם בלי חטא, כך יציאתך מן העולם בלי חטא.

ברכה זו של יציאה מן העולם בלי חטא, היא אחת הברכות שהתגשמותן איננה קלה, „כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ), וכדי לטהר את האדם ולאפשר לו יציאה מן העולם בלי חטא, נגזרה מיתה על כל בן אדם, אפילו על הצדיקים והחסידים. המיתה והיסורים המלווים אותה, הן הממרקין את עוונותיו של האדם, קל וחומר משן ועין שהעובד יוצא על ידם לחרות, על אחת כמה וכמה כשהאדם נלקה בכל אבריו, ר"ל בודאי שהוא יוצא לחרות חופשי מכל חטא ועוון (ברכות ה').

כמה מתאימים ומאפיינים מאמרי חז"ל הנ"ל את זקני ר' ברוך ארי־ה ז"ל! היית יכול לפגוש אותו בוקר וערב פוסע וצועד לו בצעדים מדודים — את דרכו המסורתית — בהשכמה לבית־המדרש המרכזי אשר בעירנו, שלא יחסר ח"ו תפילה בציבור, שנהג להיות בין המשכימי קום לשפוך את לבו לפני אבינו שבשמים. אדם יקר זה, היה עניו וצנוע, בין הצנועים ביותר. כל ימיו התפרנס מיגיע כפיו במידה שהיה בכוחו לעשות משהו. מטבעו היה זהיר מאד בלבושו לבוש הפשטות — אבל לעולם ללא רבב על בגדו.

קיבל הכל באהבה ולא ערער אף פעם על מעשה ה', זכה בחייו לראות את יוצאי חלציו ממשיכים בדרכי המסורת וזכה לזקנה מופלגת — לגיל צ"ו שנים.

בפרוץ מלחמת העולם השניה, עבר יחד עם משפחתו לנימירוב, במקום בו היה גר אחי דוד הי"ד.

זקני ר' ברוך ארי־ה ז"ל, בא לעולם בלי חטא, ויצא מן העולם כביאתו בלי חטא. נפטר בי"ט באב ת"ש בנימירוב — ושם מנוחתו כבוד.

ר' משה מיכל טפר פון ריאו די ז'אנעירו

זכרונות

פון משה מיכל טפר נ"י.

געבוירן בין איך אין א דאָרף נעבן ציעשינאָוו, געווינט אין לעמבערג.

אינם יאָר 1941, ווען היטלער ימ"ש האָט זיינע ווילדע באנדעס באָפוילן אַרויינצומארשירן אין לעמבערג, האָט זיך תיכף איבערגעדרייט דאָס לעבן פון די לעמבערגער יידן, מען האָט אונגעהויבן די יידן ארויסצישלעפן פון זייערע היימען, די אומגליקליכע זענען מער נישט צוריק געקומען.

מיט מיר האָט פאסירט, ווען איך בין גאָנץ פרי ארוים צו פוס צו דער אַרבייט (צי פורן אין טראמווי, איז פאר יידן געווען פארבאָטן), האָבן מיך יידישע 'קאפוס' געפאנגען, און מיך צוגעשטעלט צום זאמלפונקט, אריינגעשליידערט אין א בהמות וואגאָן און אוועק געפירט אין א ארבייטלאגער נעבן זלאָטשוב.

דאָרטן זענען שוין געווען אסך אזעלכע אומגליקלעכע בריידער און שוועסטער, געלעגן אין א באראק אַרום געצוימט מיט שטעכל דראָט, האָלב טויט פון הונגער און קעלט.

געארבייט האָבן מיר ביי די וועגן, ווי צי האקן שטיינער און גרובן ערד. במשך א קורצע צייט זענען זייער פיל אויסגעמאַטערט און א וועג געפאלן טויטע פון הונגער, קעלט און שווערע ארבייט.

טויזנטער יידן וועלכע זענען קראנק געוואָרן אויף טיפוס, זענען דערשאָסן געוואָרן אונטער דעם אויסרייד אַז זיי פארפעסטן אַנדערע.

איך פערזענליך בין געראטעוועט געוואָרן דאַרך א צופאַל, איך בין אויך קראנק געוואָרן אויף טיפוס, נאָר מיין גליק איז געווען, אז געראדע איז דער לאגער־קאָמענדאנט געווען אין אורלויב און דער פארטרעטער איז געווען א ביסל ווייכער, האָט מען מיך נישט געשאָסן און גאָט האָט מיר געהאָלפן ביז דער רשע איז צוריק געקומען בין איך איצווישן געזונד געוואָרן; דאָס איז די סיבה וואָס איך לעב ב"ה.

און וועז די מפלות פון די דייטשן האָבן זיך וואָס אמאָל פאַרשטאַרקט, האָבן זיי אונגעהויבן צי פארניכטן די לאגעריידן אין מאסן, אויך אין אונזער לאגער איז יעדן טאָג צישאָסן געוואָרן הונדערטער אונשולדיקע יידישע נפשות.

געזעגן אז איך האָב נישט וואָס צו פארלירן, האָב איך געמאַכט א ויברח און מיך אַרומגעדרעט א צייט אין די אַרומיקע וועלדער.

דער קאמף פארן לעבן און די ליידן וואָס איך האָב געליטן אין וואַלד פעלט מיר וועריטער צו באַשרייבן.

אין א שיינעם העלן טאָג זענען אונגעקומען די רוסן און האָבן אונז באַפרייט, דאָס איז געווען אינם חודש מאי 1944.

נאָך א אויסמאַטערונג אין משך פון 4 יאָר, בין איך על פי נם ניצל געוואָרן פון היטלער'ס גיהנם איינער אליין פון מיין גאנצע משפחה.

מיין פרוי און קינדער ז"ל האָט מען אינם יאָר 1942 פארניכטעט אינם באקאַנטן 'יאנובסקי" לאגער אין לעמבערג.

אַרומדרייענדיק זיך א געוויסע צייט אין דעם אייראָפעישן גיהנם, האָב איך מיך באזעצט אין בראזיל, ווי איך האָב אַנגעפאנגען אלעס פון אונהויב.

מהדור הקשיש - לדור הצעיר יוצאי ציעשינאוו - בישראל

אתם — בנינו ובנותינו, הצלחתם להימלט מגאי-צלמות האירופי בעירום וכחוסר כל.

בגיל רך הגעתם לארץ הנכספת — לארץ אבותינו.

גידלנו וחינכנו אתכם לחיים חדשים — חיים של תורה ומסורה יחד עם החיים המעשיים, ברוך השם שהחינו וקימנו והגיענו לראות הפירות המתוקים מהעץ אשר נטענו.

אתם הדור הצעיר אשר כמעט כולכם אינטלקטואלים, ישנם ביניכם מהנדסים, אמנים, רואי חשבון מוסמכים, עורכי-דין, מרצים, טכנולוגים, זואולוגים, גנרלים, רבנים שובי"ם וסתם תלמידי-חכמים, נהייתם פאר השבט שלנו ואנו הקשישים — מתברכים ומתפארים בכם ומאושרים אנו להיות אבות לבנים ובנות שכמותכם, ואשרי ילדותנו שלא בישה את זקנתנו.

אולם לכל פרי בריא נדבק לפעמים חרק, כך ישנם יוצאי-דופן הפסידו משכילים ביניכם —

כקורח בשעתו קצף גדול וחמה
ואש קדחה באפו
וקרא ומאי דקאמרי רבנן
המוציאים לאור ספר זכרון?
'אויך מיר א ספר'
בטרם עיניו ראו — אמר,
את "חצי החומר לספר"
בחיקו כאילו מונח —
טמן בכרסו, העולה בגאווה בין שיניו
ולא ידע איש בשכבו ובקומו.
לא אנחנו אשמים, כי בחרת לך שם "תלמיד-חכם"
ת"ח — לא שספריו עומדים בארון...
אלא — מה שכתוב בהם נמצא במוחו.
מילא, הראה כוחך ואל תהיה איש מדון, הביא לנו ספרך ותקבל שכרך.
אלהים שבשמים! עד מתי הקורחים יעלוזו?

המחבר.

עיני עיני ירדה מים על שבר בת עירנו חיה אנגרסט-ברנר בת יחיאל ולאה, אשר מתה אחר לידה קשה בח' חשון תש"ל בגיל 40, בעזבה בעלה, שלושת ילדיה, אחיה ואחיותיה האומללים – שכולים וגלמודים.

תהי נפשה צרורה בצרור החיים הניצחי מתחת כנפי השכינה.

חיה אנגרסט-ברנר

לזכר האחות שאיננה עוד,

נותרנו דואבים וקשה להשלים –

כי הלכה מבלי שוב,

כה מעט אור ושמחה

העניקו לך חייך הקצרים,

סבל חולי וצער גידול בנים

לא נשכחך לעולמים.

המשפחות השכולות

וינשטין, ורובל, ברנר ואנגרסט

גם חברי הוועד וכל צבור יוצאי ציעשינאוו

משתתפים בצערכם.

ר' שרגא פיבל לרר

ר' שרגא יצחק פיבל לרר נ"י, בן עירנו, נצר ממשפחת וקסמן. אחרי גלגולים ונדודים בערבות רוסיה, ולאחר שקרוביו נספו בקדושת מעונים וגם אחיו הקטן מת בגולה, הופיע לרר בוורשה. הוא לא נסחף עם גלי היאוש שתקפו רבים מבני הנוער היהודי, אלא נאחז בחוג התרבותי שנשאר לפליטה והתחיל להתארגן בבירת פולין לקראת התחדשות ושקום החיים הרוחניים היהודיים. היו אלה ימי איסוף שאריות הספרים שנשארו מפוזרים בין חורבות הגיטאות בוורשה ובעיירות שנעזבו ע"י יהודים בסערת השואה וההשמדה. ועד הקהילות הקדושות בפולין, יחד עם הוועד המרכזי ליהודי פולין, יזמו את הפעולה כד להציל את הספרים ולשלוח אותם ארצה. לרר התגייס מיד לעבודה זו ומתוך אהבה לספר העברי עשה לילות כימים, לא חסך עמל באיסוף ובסידור הספרים שנשלחו בחלקם לאוניברסיטה העברית בירושלים וחלקם לבתי כנסת ולישיבות בארץ. עם זאת התפנה לרר בימים לשמוע תורה מפי חכמים ובלילות שקד על ספרים בספריה המרכזית היהודית שקמה בוורשה.

הוא התמסר גם לפעילות העליה ובהנצחת קדושי השואה ראה את מטרת חייו; כך עוד בהיותו בפולין וכך גם כשהגיע לארץ. כאן הסתדר בעבודה, הקים משפחה, אבל שוב ושוב חוזר ליעודו שקבל על עצמו, ממשיך לפעול, ולעורר את עצמו ואחרים לחובת הדור, היא מצוות זכור!

גדול העושה והמעשה.

מר לרר בוורשה החרוסה

שרגא־יצחק (פייבל) לרר

חיפה — ישראל

חבורי המצורף בזה, הנו פרי מאמץ אמוציונלי.

עם הנאצים ימ"ש לא עשיתי אלא שבועיים בלבד. תבינו, איפוא, כמה לחט וכמה אהבה, כמה ייסורי נפש וכמה כאב צורב היו דרושים, כדי לחיות מחדש תקופה זו ולספר עליה בזכרונות.

אני קורא לפרקים אלה בשם זכרונות, כי הם למעשה ספורי זכרון משולהבים באש האהבה והשנאה. אהבה ללא מצרים לעמנו המעונה, שנמק ביגונו, ושנאה עזה לרוצחיו הטמאים, חלאת המין האנושי.

ספרי "יזכור" הם בדרך כלל קובצי־קינות ותחינות, בתוכם יוכל כל יהודי ולא דוקא בן־עיר, למצוא הד נאמן לאסונו האישי ועקב זאת יגביר כוח להתיחד עם זכרם של כל הנשמות הטהורות של הטבוחים והמושמדים, גם של בני דורות עברו ושל כל אלה, אשר בחייהם ובמותם עצבו את רוחנו ואת נשמתנו.

מובן, כי הכל תלוי במזגו ובכוח יצירתו של המחבר המסוים. כל הנסיונות להעלות הדברים על הכתב מהווים יחד מצבה מדובבת לעברנו המפואר.

פרקי זכרונות

בפרוץ מלחמת העולם השניה, בשנת 1939, הייתי לבר מצוה. בעצם היום ההוא מלאו לי שלוש עשרה שנה. מימי ילדותי אינני זוכר הרבה. אבל משהו בכל זאת נחרת בזכרוני. זוכר אני את עיירתי, המאוכלסת יהודים בצפיפות רבה, עיירת מולדתי ציעשינאוו. זוכר אני היטב את בית הורי. לרגל מסחרו של אבי, מסחר התבואות, יושבים היינו בעיבורה של העיירה, במרחק־מה מן המרכז. כל היום טרוד אבא בעסקיו ובשעות בין הערבים הוא בא במרוצה אל בית הכנסת של חסידי הושיאטין, כאילו מישהו רדף אחריו או כאילו חשש פן יאחר שם משהו ועליו להזדרז...

בחוץ מהלך יהודי מעט נוקשה: מדבר אחרת מחייך אחרת ומגיב אחרת על תופעות מסוימות: הייתי אומר הוא מצטמצם מעט הן בשמחתו והן בייסוריו. יחסו אל הזולת הוא כאילו חשש תמיד מפני עין רעה. הוא גופו אולי אינו יודע כי עושה כן מחמת העין המסתכלת בו מן הצד.

אולם אחרת לגמרי מרגיש הוא את עצמו בביתו, בבית המדרש ובקלויז שלו. התנהגותו שונה בכל הנוגע ליחסי אנוש, לדברים שבין אדם לחברו. הוא משתנה, נעשה אינטימי יותר, עדין וקרוב יותר, לבבי וטבעי. בין אחיו מרגיש היהודי כאילו נשרו ממנו לפתע האזיקים הכובלים אותו ומצרים צעדיו. יחסו אל ידיד או שכן, אל קרוב ושאר בשר נעשה רגשי יותר ובלתי אמצעי.

זוכר אנכי את שיחות החולין בקלויז בהפסקות שבין מנחה למעריב. נושאי השיחות היו על פי רוב המצב במדינה, בעולם, הדור החדש, הנוער הגדל, ההולך בחלקו בדרכי זרים ומתרחק מאורח חייו של ישראל סבא, כשהוא סוטה, מי במקצת ומי בהרבה, מדרך היידישקייט.

דרך חיי בשנות ילדותי בעיירה לא היתה סוגה בשושנים, שהרי בגלות חיינו. סוף סוף היתה הסביבה זרועה שנאה ושנאת חינם... צעירי הגויים התנכלו לנו — אך, למען האמת, גם אנחנו לא טמנו ידינו בצלחת ולא נהגנו כילדים טובים. גם הם, משנזדמן להם לעבור בסמטה של יהודים, התבוננו היטב היטב מסביב.. במידה מסוימת ולמרות השנאה, שטופחה באופן מלאכותי, הרגישו ילדי היהודים את עצמם בעיירתם כבביתם ובמדינתם... כך נראה הדבר לפחות עד פרוץ המלחמה: שנות החדר והזוהר שלהם, ימי החנוכה ושמחתם, ימי פורים ושאונם. הרעש, המחריש אזנים של הרעשנים ושל המשרוקיות, וכיתות כיתות המתחפשים מלאו את רחוב היהודים המולה ומהומה. כל אלה העמיקו רשמם בנפש הילד. ערבי פסחים על הגעלת הכלים ושריפת החמץ והעשן שעלה בחצרות היו מקור עונג לילדים. ימי השבתות והחגים בבתי הכנסת ובבתי המדרש, חצר הרבי, ואפילו מקומות המפגש של תנועות הנוער, הכל היה יהודי אמיתי בתכלית, בעל טעם יהודי וניחוח יהודי.

אני נזכר בחצר הגדולה. עץ התרזה ליד הבית, חורשת הארנים הקרובה, שם בילו שבתות במשחקים ובשיחות ובשאר פעולות של הנוער המתבגר. כמה עונג ושמחה שאבנו מכל אלה....! בחגים ובשבתות אחרי הצהרים היינו קוראים בצל האילנות שבחורש ספורי מעשיות... ועתונים. מרוב עיפות חטפנו לעתים תנומה באוויר הצח. חיש נרדמנו לאחר המשחקים. ובקיץ היינו יוצאים אל החורשה שעל-יד הנחל או אל כרי הדשא הירוקים או השתטחנו על ערמות החציר שזה עתה נקצר; בימי החורף הבהירים היינו יוצאים אל הכרים עטופי השלג הצח, בוססים בו להנאתנו, צרים כדורי שלג ופוגעים בהם בידידינו, בדודנים ובדודניות, שהחזירו לנו מנה אחת אפים תוך צריחות וקריאות חדווה. היינו מחליקים ונופלים ותוך כדי כך מתחבקים ומתנשקים ואף... מתנשכים בעליצות גוברת והולכת. ומה הפלא? הלא עדין לא רבץ עלינו עול הפרנסה.

חיש מהר חלפו שנות הילדות. המלחמה הפסיקתן כחטף. ציעשינאוו עיירתי יפת הנוף, העיירה החסידית יהודית — יד רוצחים רשעה וזדונית החריבה אותך והפכה הכל לשממה. לאן נעלם הנוער שלך, הבעל-בתי והמתקדם? היכן הם יהודייך הדורי הפנים, תלמידי החכמים, סופרים ולומדים סתם, אלה, אשר ערב ערב, לאחר יום קשה של עבודה מפרכת, מי במסחר ומי בעמל כפים ממש, היו יושבים בבתי המדרש ובקלויז של חסידי בלז או בקלויז של חסידי הוסיאטין, או בבית מדרשו של הרב ולומדים בחשק ובכוונה רבה.

גם בני הנוער היו יושבים ולומדים. אם כי חלק מהם העדיף לבלות זמנו במועדוני המפלגות הציוניות או הבלתי ציוניות, הכל נשא עליו חותם האמת. אלה ואלה דברי אלקים חיים. בכל מקום בקשו תכלית. תכלית למען עם ישראל, תכלית למען האדם, הפרט ותכלית למען העולם. הכל נעשה בהתמדה יהודית ולשם גופו של הענין, למענו פעלו. הכל היה יהודי אמיתי וטעמו וריחו היה יהודי.

העיירות הסמוכות לציעשינאוו היו: נארול-ליפסק. היו אלה עיירות תאומות ואך נחל קטן הפריד ביניהן וגשר צר חברן. מכאן השם המצורף נארול-ליפסק. זו היתה מולדת אבי. היה זה אזור נהדר, טבול כולו בירק רב של יערות וכרי דשא. אלה הוסיפו לעיירות לווית חן וכך היוו מעין פנינת יקר במרכז גליציה. האוכלוסיה, אף כי דומה בתכונותיה ובאורח חייה לזו של שכנתה, חן מיוחד נסוך היה עליה. הנוער מתקדם יותר, עליז יותר, אך אבוי, גורל אחד וקץ מר אחד הכחיד את שתיהן.

צפונית משם השתרע המישור של פולין. מצד מזרח נמצאו ראוה רוסקה, למברג (לבוב) ומעבר מזה מערבה נמצאו המקומות אלישצה, ירוסלב ורישא (ז'שוב), לובטשוב וכו'.

לא הרחק מן העיירה נארול-ליפסק שוכן הכפר בלזשין. לפנים, לפני מלחמת העולם הראשונה — נקודת גבול בין המונרכיה האוסטרית לבין מלכות רוסיה הצארית. בימי מלחמת העולם השניה היה במקום מחנה ההשמדה הידוע לשמצה ולדכאון בלזשין. בתקופה שבין שתי המלחמות השתיך האיזור כולו ללבוב ועתה, ללא יהודים, לפלך רישא.

כאמור לעיל מצאה אותי המלחמה על סף הנעורים, אך עדין זוכר אנכי כמה מתושבי העיירה הוותיקים. זוכר אני את בעלי המלאכה היהודים בעיירתי — בעירותינו, אנשים מתקדמים בדעותיהם אך בעלי לב יהודי רגיש. עומדים נגד עיני חסידים, אברכי משי, שהיו מכניסים התעוררות ותסיסה לעיירה. להט חסידי אמיתי היה בהם, בשימם מצור ממש על חצר הרבי. רואה אני את חברי האגודות המקצועיות, המועדונים והחוגים למיניהם, בהם זרם דם יהודי חמים, ושלטה אווירה יהודית טהורה.

ובעברי מן הכלל אל הפרט, עומדים נגד עיני רוחי אנשים שונים איש איש בלבדו. בראש ובראשונה סבי מאיר. מאיר נתנ"ם קראו לו, כלומר בן-נתן. בימות הקיץ היה אבי לוקח אותי אל בית סבא וסבתא לנרול-ליפסק. הייתי מבלה שם את החופש הגדול. סבי נטלני אתו יום יום לתפילה בבית הכנסת ושלחני לאחר ארוחת בוקר דשנה ללמוד בחדר, למען לא אשב בטל מתורה כל הימים. והסבתא רבקה! הוי, כמה פנקה אותי ומלאה כל מבוקשי! והדודה מינדל והדודה גיטלה והדוד שמואל-זיינוול? כולם טרחו למעני, להנעים לי ישיבתי עמם בבית היהודי הזה המבורך בכל טוב, והספוג אהבה אמיתית וסובלנות. סבי היה מכנים אורחים מפורסם. סוחרים שבאו מלבוב לרגל עסקיהם, היו יוצאים ונכנסים אצל סבא. לשהות בנארול-ליפסק ולא לסור אל ר' מאיר? ללגום כוס תה מהביל ולטעום מדברי מאפה של סבתא? לא יתכן היה לפסוח על זה. ואף השיחה בבית לא היתה בטלה. תדיר נשמעו שם דברי תורה וחכמה או סתם הערות בהויות עולם. אצל ר' מאיר נתנ"ם הרגיש כל אדם את עצמו כבביתו. לבביות היתה בכל הליכותיו. וכל זאת ללא הבלטת רגש כי אם בשלווה ובצניעות. ויחסו לדברים שברוח מודגם בעובדה, כי מסר חדר מחדריו לספריה הציונית שלא על מנת לקבל פרס.

והנה הלבביות הזאת השקטה ואווירת החיבה, של מידות טובות ונימוסים מעולים הם מהתכונות, אשר הוריש לנו אבי-סבי ר' נתן.

אודות סבא נתן לרר, אופה לחמניות פריכות, יהודי בעל חכמת חיים רבה וחוש הומור מפותח, בעל מידות טובות וכליל השלמות התהלכו ספורי מעשיות רבות במשפחה. אזכיר כאן אחד מהם: לאחר מלחמת העולם הראשונה עמד בראש אגודה לעזרה לנצרכים אשר טפלה במיוחד במתן סיוע לנשרפים להקים מחדש בתיהם, שעלו בלהבות בעת המלחמה. (נארול-ליפסק היתה ידועה בשרפותיה גם בימי שלום ולא כל שכן בימי המלחמה). בניו ובנותיו, שגם בתיהם נהרסו, פנו אליו בבקשת עזרה דגילה, לה היו זכאים ככל נשרף אחר. סבא סרב להם ונימוקו עמו: "הסיוע אינו מיועד לכם. נועד הוא לזקנים תשושים, לחולים ונכים, שאין בכוחם לבנות הכל מחדש. אתם, בני, צעירים ובריאים, מסוגלים לעבוד כל עבודה, עבדו סחרו את הארץ, ובעזרת השם יתברך תבנו ותיבנו"...

גם על ביתו של סבא נתן לא פסחה הדליקה וגם הוא היה בין הנשרפים. ספר לי אבי, כי יותר מכל הצטער הזקן על הספרים, שהיו למאכל אש. אלה היו אוצרו היקר. הוא היה תלמיד חכם, ממקורביו של רב העיר, עמו נהג לעסוק בתורה, ולהתפלפל בענייני הלכה.

זכורים לי היטב דודי ודודתי ושארי בשר אחרים, אודותם עוד אוסיף ואספר. אזכיר אחדים מהם: הדוד משה יוסף סגל, למדן מופלג, היושב יומם ולילה ועוסק בתורה והוא דייקן, מחמיר ומקפיד על קוצו של יוד בכל הנוגע למורשת. אך בענייני חינוך בניו רחב לב הוא וסובלני, ואינו מוחה בעדם אם מתחילים הם להתענין בלימודי חול וקוראים ספר חול או כפי שזה נקרא ספרות חפשית. נאמנים עליו בניו, שלא יצאו לתרבות רעה.

הדוד אברהם יצחק לרר הוא מסוג אחר לגמרי. הוא עצמו לא נפרד מאהלה של תורה, תושב הקלויז של חסידי בלז ויושב שם על הגמרא. אך את בניו הוא מלעיט, נוסף על הש"ס גם במדעים חילוניים. בניגוד ליהודים אחרים, הקנאים, החוששים פן ילמדו בניהם פרק תנ"ך, היה הוא מעודד את בניו לשאוב מכל המקורות... יגדלו ויבינו ויהיו לאנשים הגונים... כך היה מתבטא תדיר.

ועוד נזכר אנוכי במרדכי וקסמן, אשתו פרל ותשעת בניהם: משה, דוד, הירש, ישעיה, אליהו, יעקב, אהרן, אסתר ופיגה עם משפחותיהם הי"ד. באברהם פדר ז"ל, חסיד בלזאי נלהב וחשוב, באשתו מינטשה ע"ה (לבית וקסמן), ביצחק וקסמן, נדבן ובעל צדקה, אשר מעולם לא ציפה לתודה כלשהי על מעשיו הטובים וחסדיו עם הבריות.

אני זוכר את הדוד יעקב קורמן, אשתו איידל (לבית לרר) ואת בניהם. את האברכים יעקב בראקר, סופר סת"ם, את מאטל זאמבנק ואת משפחותיהם. ומחשובי העדה האחרים ראוי עוד להזכיר: לייב שטרנליכט ז"ל, ר' משה רוט, אשר החליף שאלות ותשובות עם חכמי הדור. אזכיר עוד את מרדכי גלנצר, את מאיר וקסמן ואת אשתו אלקה, את יוסף וקסמן ואת אשתו טובה, הרש וקסמן, גרשון לרר, חיים-יוסף יוסט, בנימין יוסט, חיים-יוסף, אצלו נהגתי לבוא בשבתות לשם מבחן בפרשת השבוע.

והנה מלמד הדרדקי, ר' איטשע, אצלו למדתי ראשית האלף בית, הוא זכור לי כמו מתוך ערפל. ואין פלא — הייתי אז כבן שלוש. ולעומתו חי בזכרוני ר' לייבוש, איש נארולר, אצלו למדתי חומש ורש"י וגמרא. זכור לי עדין אפילו הניגון המיוחד בעת הלמוד. הוא אהב את תלמידיו אהבת נפש ואנחנו גמלנו לו כראוי. בחדר הזה למד גם בנו של הרב, ר' יחזקאל הלברשטם הי"ד, הוא חברי לכיתה, חיים הירש הי"ד. הרב היה נוהג לבוא לחדר שלנו, שהיה סמוך לבית מדרשו, בבקרו של יום הששי בשבוע, כדי לבחון התלמידים. רק צעדים מספר היו מבית המדרש והרב היה מופיע עטוף בטליתו ועטור תפילין, מיד לאחר התפילה. משום-מה הייתי אני תמיד ראשון הנבחנים.

זכורות לי היטב הסעודות שבחדר. שנה שנה, ביום א' דפרשת ואלה פקודי ואם הפרשיות מחוברות בא' ד ויקהל פקודי, היו עורכים סעודה לציון סיום תקופה בה למדו בלילות. דהיינו משהלך וקרב חג הפסח והימים הלכו ונתארכו למדנו רק עד תפילת מנחה ולא כפי שהיה נהוג בלילות החורף הארוכים, בהם המשכנו ללמוד גם לאחר תפילת מעריב. (מובן — לפני הצהרים בבית ספר ממלכתי). גם

חרוז היה נפוץ במבטא הגלילות האלה: — "ויקהל פקודי מאכט מען א סעודה". כלומר, בפרשת פקודי עורכים סעודה. הסעודה נערכה בפיקוחה ובהדרכתה של ה"רביצין", כלומר אשת הרב, ובמטבחה, אך מובן מאליו בכספנו אנו. חדשים רבים קודם לכן היינו משלשלים לתוך קדרה סגורה, עשויה חמר, פרוטות מדמי השבת שהיינו מקבלים מאת הורינו. לשבחו של מנהג נאה זה יש להוסיף, כי לא התנהל חשבון הכספים, המוכנסים לקדרה "למען תשלוט שם הברכה" כדברי הרבי, אך גם למען שלא נדע כמה כל אחד מכנים, שלא לבייש את ילדי העניים שלא השיגה ידם לשתף עצמם במידה שווה עם האחרים.

נהוג היה כי בהתקרב אחד הילדים לשלשל פרוטותיו, האחרים הפכו פניהם, למען לא יראו מתנת חברם. הקופה היתה סגורה היטב מכל צד, רק חריץ קטן, כעין סדק היה בה, דרכו אפשר היה לשים את המטבע. להוציא את הכסף אפשר היה רק על ידי שבירת הכלי. בעת שבירת הכלי ובטכס ספירת הכסף השתתף גם הרבי. כל החורף חכינו בקוצר רוח ליום זה ולטכס זה.

מלמד הגמרא שלנו, ר' אביגדור, היה מחמיר עמנו יותר, אם כי גם הוא היה מסור ונאמן לתפקידו ולתלמידיו. הוא לחץ עלינו בכל כובד העול והטיל עלינו תלי תלים של מצוות, שעלינו לקיימן. אולם כל אשר עשה — לטובתנו עשה, למען נהיה יהודים טובים לכשנגדל.

עמוק במיוחד נחרת בנפשי זכר השבתות בעיירה. את קדושת יום זה אפשר היה לחוש בכל הרמ"ח. אפילו הגויים נמנעו מלעבור ברחובות היהודים בעגלות העמוסות הכבדות שלהם, על מנת לא להפריע את מנוחת יום השבת.

את מצב הרוח המרומם שהשרתה השבת ניתן למשש בידים ממש. הנרות הדולקים, הילדים הרחוצים למשעי ומסורקים בקפדנות, הנקיון הבולט בכל פינות החדר, אווירה זו מורגשת כבר מאז הבוקר של יום הששי. אבא מעיר ומזרז: קומה נא, ערב שבת היום ובחיפזון הוא יוצא לתפילה. אמא נחפזת אל השוק לקנות את מצרכי שבת האחרונים, אשר לא הספיקה אתמול. כל אלה מעוררים אי שקט נעים בלבו של הילד הצעיר. מורגש היטב השוני שביום זה: יום חול ואיננו כשאר הימים.

ומשעות הצהרים ואילך מתחילה מעין ריצת תחרות עם הזמן. אבא רץ למרחץ ובשובו עובר על פרשת השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום. אמא עסוקה וטרודה במטבח לסיים בזמן את עבודתה ולא לאחר חס ושלום את שעת הדלקת הנרות. אף אני נדבקתי מקצב זה ומזדרז להכין עצמי לשבת. ולבי מלא ציפיה. עם רדת הערב, לאחר ההכנות האחרונות נוהגת אמי, חוה תחיה, (לבית וקסמן), לנוח עוד מעט, לאחר שהספיקה להחליף בגדיה לכבוד יום השבת וממתינה לשעה הקבועה לברך על הנרות. במבטה אל השעון היא חוטפת ומציצה בינתים בספר התחינות המוכן לפניה, ופותחת בדף בו נמצאת התחינה הנאמרת עם ההדלקה. היא מבקשת בריאות ופרנסה לבני ביתה ושוטחת תחינתה גם עבור כלל ישראל בזכות השבת הקדושה. ובשעת מעשה זולגות עיניה דמעות כמו מעליהן, דמעות חמות של תודה על השבוע, שעבר בשלום ובלי שום מכשול ומבקשת ברכת ה'

ממעל להבא. לאחר הדלקת הנרות, יוצאים אנו, אבא ואני, לבית הכנסת. הבנות הקטנות יוצאות החוצה לשחק עם חברות. בבית נשארת אמא לבדה, היא חוזרת אל התחינה שלה או אל הצאינה וראינה, קוראת את הנאמר שם בפרשת השבוע וסוגרת את הספר בנשיקה רק עם השמע צעדינו מבחוץ. הדלת נפתחת לרווחה ברעש ואבא מברך אותה בשבת שלום עולצת ומיד פותח ושר בהתלהבות רבה: שלום עליכם מלאכי השרת. פני אמא זוהרים קדושה וסוד כזוהר אגלי דמעותיה וכניצוץ נרות השבת בפמוטי הכסף שעל השולחן הערוך. בבית מרחפת השכינה ורוח של קדושה מעולמות אחרים משתררת על הנשמה...

ולמחרת, עם צאת השבת בעת הסעודה השלישית, מתמלאת נפשו הרגישה של הילד היהודי געגועים עד כלות הנפש. לאט לאט שוקעת השמש ושבת המלכה כאילו שקלה בדעתה אם לא מוקדם עדין להחזיר את הרשעים שאולה. הלב הצעיר מתכווץ מכאב ומרחמנות על הרשעים.

אני נחפז עם אבי אל הקלויז ההושטינאי. משם בוקעים ועולים קולות הזמירות שעם הסעודה השלישית, שעדין סועדים שם בצותא. והנה נישא לקראתנו הניגון הנוגה וחדור הגעגועים של "בני היכלא דכסיפין"... יהודי העיר באים להפרד משבת המלכה ויגון הפרידה מוחש עד כדי כאב. יושבים הם צפופים מסביב לשולחן באפרורית של בין השמשות. השירה לבבית יותר, מלאה כיסופים וערגה. אחדים מתרוצצים בקלויז אנה ואנה. מתח הקדושה גבוה וקשה לשבת במקום אחד. אף אני רץ עמהם בעינים עצומות... בבחינת "ירוץ עבדך כמו איל" המושר זה עתה בפי המזמרים. ועם השירה נופלות כל המחיצות. נמחקים כל התחומים בין שמים וארץ, בין חלום למציאות, בין הזיה לאמת. הקלויז מתמלא לפתע צללים כאילו נתאספו בין כתליו נשמותיהם של דורות עברו שבאו ללוות את שבת המלכה.

ומשונה: בכל שולטת ערבוביה, בין הצללים ישנם גם משל נשים. כיצד הגיעו נשים אל הקלויז ההושטינאי?

מלבד אלה שמיתתם בדרך הטבע, בבחינת "דור הולך ודור בא", הריני רואה כאן משפחות משפחות לדורותיהם, גם מאלה אשר הושמדו מאוחר יותר בידי הצורר הנאצי ימ"ש, ולא רק אותם, כי אם דורות שלמים של יהודים, אנשים, נשים וטף, הממלאים עתה חללו של הקלויז.

כראשון ראיתי את אבי-סבי ר' נתן לרר ועמו סבתא טשרנה ותשעת בניהם: — מאיר, אברהם-יצחק, לייב, ברל, עוזר, עזריאל, שרה זלדה ואיידל. מלבד האחד עזריאל, שהלך לעולמו בדרך הטבע, כל שאר הבנים והבנות על משפחותיהם שהקימו, נספו בידי הרוצחים הנאצים הטמאים ימ"ש.

והנה הם לפני: בראנצ'י, מרים, מאטל, מרדכי, שמחה, משה, צרנה, חנה-אסתר, שלמה, ביילה, רבקה, חיה, מלכה, אשר, לאה, נתן, שמואל, פשקה, רוחצ'ה, דבורה, צוויטל, לייב, יצחק, שיינדל, הרש-דוד, חיים, חנה, דוד, מלך, חלה, מיכאל, מלכה, זלדה ועוד, הי"ד.

ולאחר מכן רואה אני את אבי־סבי האחר, ר' שרגא־פיבל־יצחק סג'ל נ"ע, יהודי היושב באהלה של תורה ולידו סבתא שרה־טובה; ועמהם שלום וקסמן ואשתו סבתא פייגע והנה סבי (מצד אמי) ר' לייב־אורי וקסמן וסבתא שיינדל לבית סג'ל מציעשינאוו, והנה הדוד ר' יהודה סג'ל, מראווה־רוסקי והדודה מינדל (לבית לרר) ובנם בן השלוש אשר, הי"ד, ולידם רואה אני את דודי משה־יוסף סג'ל ואת הדודה פרל עם בנם חיים־שמחה מציעשינאוו. הנה הם לפני: סבי (מצד אבי) מאיר לרר, אותו הזכרתי לעיל, וסבתא רבקה (לבית יוסט) מנארול־ליפסק. הדודה בראנצ'י, הדוד אברהם־יצחק לרר והדודה לאה, מרדכי סג'ל מפשבורסק, אלתר מאיר ואשתו דבורה, משה רייס, פייבל גרואר. אני מוסיף עוד ומסתכל והנה לפני שתי האחיות של אמא: אסתר ובעלה, ילדיהם אברהם ופייגלה, מינטשה ובעלה יעקב שטערנליכט ובניהם יוסף וליפא, וגם אחי אמי יוסף ובניו הפעוטים לייב־אורי ושלום ועוד כהנה קרובי משפחה, יוצאי ציעשינאוו, נארול־ליפסק, ראווה, לבוב, ריישה ועוד...

באפלת בין השמשות, בעת שהקהל שר "אל מסתתר בשפריר חביון"... נישא אני על כנפי דמיוני אל עולמות רחוקים. נדמה לי, כי הנה אנוכי ברקיע השביעי, בחברתם של האבות ושל דורות צדיקים וקדושים ומטייל להנאתי בין גדולי עולם. ואין זה סתם מראה תעתועים, כי הנה לפני הגאון מווילנא, הבעש"ט, והנה הקרוב לנו החפץ חיים ושם אחד משלנו, גליצאי כמוני, הריהו ר' משה לייב מסאסוב וגם הקרוב ביותר ברוח ובנשמה, הצדיק מציעשינאוו בחברת הצנזאי והבלזאי...

ופתאום... הוא בכבודו ובעצמו... דוד המלך! הוא איננו פורט על כנורו, כי שבת עדין... הוא מתכונן לסעודה, סעודת מלווה־מלכה, סעודת מלכתא דמשיחא...

והנה אור חזק, מן הסתם אור ההבדלה מחזירני אל עולם התוהו, אל המציאות העכורה. אני פוקח עיני. ובכן: היכן אני? כן, התקופה היא תקופת רצח רב ומוות, אותם זורעים הנאצים עם התקדמותם, ואני אז בן י"ג בס"ה. צועדים הם גייסות היטלר ושוטפים את כל הארץ וגם אל עיירתנו הגיעו. אורחים שחורים לחג הבר־מצווה שלי. באש ובחרב, בברזל ובשריון, ברכב ובפרשים מגיעים לכל מקום. ברגל גאווה, במגפים מפורזלים דורסים הם בדרכם את כל היפה, הקדוש והמורם, כל חי הפורח ומתפתח, וביניהם את שלוש עשרה שנות חיי ואת נעורי. בבת אחת אני גדל ומתבגר ולפתע מרגיש אני כאילו נשאתי על כתפי הצעירות והרכות כשנות שבעים ויותר. מאותו היום ואלך אראה כל רגע של חיים, כל נשימה וכל הלם־לב כמתנת חסד, כמתת־יה. דכאון כבד יורד עלי ומרה שחורה, מלבי ניתקת אנחה יהודית כבדה בראותי את היאוש המר בעיני הורי, כבעיני השכנים ובעיני הסביבה כולה.

אבי, אריה־לייב לרר, אז אדם במיטב שנותיו, מלא חדוות חיים, עליז ורענן, בעל מרץ וכוח־יצירה והנה לפתע, כאילו כבו כל אורות נפשו. התהלך שחוח כל היום והד אנחותיו נשמע וקריאות אין־אונים: מה נעשה מעתה? אנה נלך ואנא נבוא? דבריו חדרו לנשמתי, נקבו חזי ושתקו רצוני. קשרו אבנים כבדות לרוחי הצעירה. יחד עמו, עם אבי, מתהלך אני מדוכא ומיואש.

כפי שהזכרתי לעיל, ישבנו בעיבורה של העיר, ליד פרשת דרכים. שם נפגשו הכבישים ללובלינץ ולקאסבודה. ביתנו היה בית פתוח לעוברים ושבים, כמעין בית ועד לתושבי השכונה, והשכנים היו נכנסים ברגעי הפנאי, מי לחטוף סתם שיחה עם הורי ומי לשתות כוס תה או לשאול עצה מפי אבא בענייני עסק או לשמוע חדשות מהעולם הגדול. אצלנו היתה קיימת מעין אכסניה לסוחרים וסוכנים, הנוסעים בערי הסביבה ובכפריה. ויש שעוברי אורח באו לשאול למענם של יהודים שונים בעיירה, או לדרך אל אחד מכפרי הסביבה. בקיצור, הבית היוה כעין מרכז.

והנה עוד בטרם פלשו הגרמנים העירה, ורק טרטור מכונות יריה נשמע מרחוק, ורעש מחריש אזנים של מטוסי הפלדה ממלא את האויר, וטנקים כבדים ותותחים מרעידים את האדמה ודריסת מגפים מסומרים מעוררת אימה חשכה, וכבר החלו שכנים מן הבתים הסמוכים במנוסת בהלה. הם נוטשים רכושם, עליו עמלו שנים רבות ומפקירים הכל ובלבד להתרחק מהשונא. גם אנו בורחים בדרך קאסבודה אל הכפר הקרוב. תוך כדי מהומה וריצה, נשאר מישהו תקוע על עמדו: או לב..... ובעוד ידו שלוחה אל חזהו, אינו מספיק לסיים קריאתו, מתמוטט ומשתרע ארצה לכל ארכו.

אבי, שהספיק להתקדם כברת ארץ, הביט אחורנית בשמעו את הקריאה והנפילה והכיר בנופל את הזקן החלוש משה קניג. הוא חזר על עקביו בתוך ברד הכדורים, רכן על המתעלף, הצליח להשיב את רוחו והביאו על גבו כעבור שעה קלה אל הכפר הסמוך, מטרתנו הקרובה.

אותו לילה לנו כולנו בגורנו של אכר ממיודענו.

למחרת בבקר, משששככה המולת הפולשים שבנו הביתה.

שקט שרר בעיירה, כשקט השורר בבית העלמין. איש מן התושבים אינו מעז לפתוח דלת או חלון. במשך היממה בה השתלטו על המקום הספיקו הגרמנים לזקוף על חשבונם, מלבד גזילה ושוד, גם עשרות המתות. הקרבנות היו מבין היהודים ושאינם יהודים. אמתלאות למעשה הרצח לא חסרו וגם לא היו חייבים להמציא. הם הביאו טענות מוכנות מבתי הספר הנאציים לרצח בגרמניה, כשם שהביאו אתם מחסני תחמושת, טנקים, תותחים ומכשירי רצח אחרים. פה, טענו, ירה מישהו ופגע בגרמני, שם פתח פלוני דלת, שאסור היה לפתחה. יהודים נהרגים ללא תרוץ. היהודים נוצרו מלכתחלה להיות מטרה נוחה לקלעים הגרמנים. יהודים נורים כאווזי בר או כקורא....

כעבור ימים אחדים קרה מקרה, כי מתוך מכונית אבדה מזוודה ובה מסמכים חשובים ביותר. המעשה אירע בחצר הארמון בנובוסליה. מיד נאספו עשרות יהודים כערבים ואיימו עליהם בעונש מות, ואת כל העיירה על תושביה איימו להעלות באש, אם לא תימצא האבדה.

קמה צעקה וצווחה עד לב השמים, בעיקר מפי הנשים והילדים. כמטורפים התרוצצו לחפש את המזוודה. ראשי העיר ואתם כומר העיירה וכן נכבדים נוצרים

באו להעיד, כי היהודים ודאי לא לקחו את המזוודה, ולו היה מישהו לוקח אותה בשוגג ודאי היה מחזיר אותה מיד. הכומר יצא למסע בין האיכרים וקרא להם לשתף פעולה ולסייע למצוא את האבדה ולמנוע מוות בטוח מתושבי העיירה.

ולבסוף אירע נס. המזוודה נמצאה בידי אחד האיכרים. הוא מצאה בכביש ולא ידע מה לעשות בה.

והנה קרב ראש השנה — בהקשר לראש השנה זה, מספר לנו המחבר ד"ר דוד רביד בהתחלת מאמריו.

הגרמנים אינם נותנים לנשום. ביום ראשון של ראש השנה הוציאו את המתפללים מבית הכנסת שלנו, הוא מנין חסידי הושטינאי ושלחום לעבודה. הסביבה מיושבת יהודים בצפיפות ובשטחה נמצא גם בית הכנסת הגדול, בית המדרש, הקלויז של חסידי בלז ועוד בתי תפילה שונים. המתפללים בבתי הכנסת האחרים, בראותם כיצד דוחפים ודוחקים את אנשי בית הכנסת שלנו, נטשו את בתי התפילה שלהם, ניסו להתחמק דרך חצרות ולהגיע למקום סתר בבתיהם. הגרמנים תפסו רבים מהם ושלחום לעבודה. ומובן, כי לרובם היה זה סיוט דוקא ביום החג הקדוש הזה ללכת לעבוד למען הגרמנים..... ושוב קמה מהומה. יהודים אחדים ניסו להסתתר באחד הבתים הסמוכים ולחכות שם עד יעבור זעם... עד שיסתלקו הנאצים, אך אלה הרגישו בדבר, פרצו אל תוך הבית והוציאו את כל הנמלטים שמה. ברחוב פקדו על היהודים להתיצב ליד הקיר של אותו הבית ולספוג את ענשם, על אשר עברו על פקודת הגרמנים שלא להראות באותו היום בחוץ. והעונש — עונש מוות ביריה. והיהודים לא ידעו כלל, כי ניתנה פקודה כזאת (שלא להימצא ברחובות).

הנדונים עמדו דוממים ונואשים. אחדים ניסו לפנות לרגש הרחמים של הגרמנים..... הם בקשו לחוס עליהם בזכות טפם.

והנה עבר קצין צבא בכיר וראה בין הנדונים אחד, אשר אך אתמול עזר לו בענין כלשהו. הוא נעצר ושאל את פי איש המשמר: מה קורה כאן? ("וואס קאַמט היר פור")

הנאצי ענה, כי היהודים פגעו בחוק הגרמני שלא להראות בחוץ.

"הסתלקו מכאן מהר" ("וועג פון היר") צעק הקצין אל היהודים.

הנאצים לטשו עיניהם בתמיהה. לא תפסו מנין לו לקצין אומץ הלב להגן על היהודים... גם היהודים לא היו בטוחים, כי אין הקצין מהתל בהם וכי אין זו העמדת פנים.

אחד הנאצים חזר על דבריו: —

"האנשים האלה הפרו את החוק הגרמני"...

הקצין לא שעה אליו ולא הפנה ראשו אליו כאילו לא שמע כלל דבריו. פנה שנית אל היהודים ובקול רועם צעק: —

"הסתלקו מכאן! הביתה אתם!"

לעת עתה נצלו היהודים ועד היום לא נודע מי היה הקצין הזה.

כעת יודעים אנו ומבינים מה עלה ליהודי ציעשינאוו והסביבה. טוביה פרידמן, מנהל המכון לדוקומנטציה, מחבר הספר: "חמש עשרה שנה רדפתי אחרי אייכמן" מסר לי, כי גם חצרו של הרבי מבלזין וגם חצרו של רבנו בציעשינאוו ועוד בתי מדרש שבסביבה הפכו למחנות עבודה ועינויים עוד בקיץ 1940.

אולם נעבור לוורשה שלאחר החורבן. בוורשה שלאחר המלחמה, בשנת 1946 הנני עובד בספריה היהודית המרכזית שברחוב טלומצקי. כאן מזדמן לי לראות מקרוב את גודל חורבנה של ורשה, היא העטרה של יהדות פולין, מרכז כוח היצירה שלה, הקהילה הגדולה של היהודים באירופה. הבנין בו אנכי עובד, פן פאריין (וכעת המכון ההיסטורי היהודי) שברחוב טלומצקי, הוקם על שטחו של בית הכנסת הגדול והמפואר, אשר תלין גיטו ורשה, הגנרל סטרופ, צווה לפוצצו ב-16 במאי 1943 כסמל לחיסולה המוחלט של יהדות אירופה.

סמוך לחדר עבודתי מונחות עדין ערמות לבנים, תלי ההריסות ועיי המפולת שרידי בית הכנסת הנהדר שהיה ואיננו עוד. ובמרחק מעט, רק כמאה צעדים משם, מדבר אבנים וחול, שממה שנותרה לאחר חורבן ורשה היהודית, זכר לעם שעוד אתמול היה חי וקיים, עיר תוסס ויוצר ערכים.

אני עובד בהדרכתם של האשה האצילה בתיה ברמן נ"ע ושל התלמיד החכם המובהק יהודה לייב ביאלר נ"י, שניהם מומחים בספרות, שניהם שקועים בלב ונפש בעבודתם להקים גלעד לספריה במדעי היהדות, שנחרבה ושבאחד מבניניה שנצל נמצא מאז סוף המלחמה המכון ההיסטורי היהודי. תוך כדי עבודתנו עוסקים אנו במשלוח חלק מהספרים אל האוניברסיטה העברית בירושלים ואל מוסדות אחרים דומים בארץ.

כאן נתנה לי ההזדמנות לראות בחוש, כי הכנוי עם הספר איננו סתם מליצה, כי יש בו ממשות. כאן הפך השם למציאות. שני המומחים הנ"ל, בתיה ברמן, מחברת הספר "יומן במחתרת" ויהודה לייב ביאלר מחבר הספר "אשדוד ימים" שופכים דמע ודם על כל דף ועל כל פיסת ניר חרוך, שנפלו קרבנות לדליקות ונצלו בנס, כשהם שרופים למחצה. הם נהגו בספרים שנמצאו, כפי שנהגו בילדים היהודים, שנמצאו אז תועים קפואים למחצה ביערות ובמחילות ושלמענם הוקמו מעונות איסוף. היה צורך דחוף ביותר להצילם בכל הדרכים כבני אדם ולמען עתיד עמם.

העבודה בספרים והיחס מלא יראת הכבוד לספר מצד אנשים אלה השפיע

עלי מאד. אשרי הגדול ביותר היה לגאול בפרוטות האחרונות שבידי ספר עברי או יידי מידי הזרים.

בהיותי קרוב כל כך לחורבן, פוקדים אותי תכופות חלומות בהקיץ והזיות שוא. אני רואה את הישוב היהודי הגדול של פולין, של גליציה, של עיר מולדתי ציעשינאוו, של נארול-ליפסק וסביבתה, של ראווה-רוסקה, לבוב, רישא ועוד...

כאן, מול חלונות חדר עבודתי בוורשה המעטירה – עיר ואם בישראל לפנים, הריני רואה בין מיליוני היהודים שעברו מן העולם, שהושמדו בידי הזדים הנאצים, גם את בני משפחתי, שארי-בשר קרובים ורחוקים.

והנה גם הם לפני: אלה שזכו ומצאו מותם בדרך הטבע והגיעו לקבר ישראל עוד לפני פרוץ הקרבות. והצורר נתץ מצבותיהם והשמיד כל זכר מהם והם מבקשים לזכרם לטובה. לצערי אין אני מסוגל לזכור, לאחר כל החוויות שנתנסיתי בהן בימי המלחמה והחורבן, את שמותיהם של כל הקרובים, הידידים, המכרים ובני העיר שהלכו לעולמם ואני מבקש מחילה מזכרם הקדוש. ואבקש מחילה גם מכל אלה, אשר הושמדו ע"י הצורר בדרכים שונות ובעינויים שונים עקב המלחמה ושמותיהם לא הוזכרו וביניהם לוחמים בצבאות בעלי הברית, פרטיזנים ואנשי מחתרת למקומותיהם.

בשטח הכיבוש הגרמני נשארה משפחתנו, כלומר, הורי, אחיותי שיינדלה ושרלה ואנוכי רק שבועיים בלבד. בעת יישוב הקו הגדול שבין גרמניה ורוסיה, עברנו, על פי הצעתם האדיבה של הסוביאטים מציעשינאוו לראווה-רוסקה, שנמצאה אותה שעה בשטחם. הנסיון של מחצית החודש תחת שבטם הנוגש של "עם האדונים" ימ"ש הספיק לנו למען הקל עלינו את ההחלטה לנטוש את ביתנו המרווח והמבוסס על כל הטוב שבו ולצאת לדרך נדודים ארוכה, שלא ידענו קצה, ואשר הביאה אותנו עד לירכתי סיביר.

אמנם לא היתה דרכנו סוגה בשושנים, היו אלה ימי מלחמה והתלאות והסבל של עמי רוסיה גברו ועצמו. ואנו בין רבבות הפליטים שנעו מזרחה. שם בדרכים אבד לנו בן הזקונים, אחי משה-יוסף ז"ל והוא רק בן שנה במותו. הנפש העדינה לא עמדה בתנאים הקשים והאכזריים של ימים אלה. גם מבוגרים רבים לא עמדו בה ונספו בדרך. שם נפח נשמתו הכשרה רבה של טומשוב-לובלסק, הרב לייבוש רובין. והיו גם מעשי רשע של פקידים זוטרים ולעתים הספיקה הזכרת קיומה של מדינת ברית המועצות... למען ינמיך בעל הדבר קולו וישנה נימת דיבורו עמנו.

אכן היתה זאת דרך קשה, עצם היותנו גולים ועקורים משרש יניקתנו היתה לנו למכשול בכל אשר פנינו. אלפי מילין הורחקנו מביתנו והושלכנו אל עולם, בו שררו תנאי חיים קשים מנשוא לגבינו, אקלים אכזרי ואנשים קשוחים ונוסף על כל אלה נאלצים היינו לעסוק בעבודות שלא הסכנו עמהן מעודנו. אלה לא היו לפי כוחות הגוף ולא לפי יכולת הנפש. עבודות שיהודים לא עשו כמוהן מעולם: לברא

יערות עד, לכרות עצים, לסלול מסילות ברזל חדשות ועוד כהנה מן העבודות. די היה בהן בלבד להחפך למקור התמרמרות ואכזבות.

והיו גם תופעות נעימות ומעודדות: שמורים עמי פרטי מעשים הנוגעים עד הלב, עדים לרוחב לבם של בני העם הרוסי הפשוט. לאחר החוזה עם גנרל שיקורסקי, כאשר שוחררנו מן הטייגות, הועברנו לעיר גוריאבסק שבסיביר. משהגענו שמה, הורי, אחיותי ואנוכי, הוקצה לנו מקום מגורים בדירתו של האזרח ניקיטה קובלצ'וק, הממונה על שרות הבטחון בבית החרושת המקומי: דרוביל־נאיה פבריקה ק.מ.ק. הסתבר, כי איש סיביר זה היה בעל נפש ורמה מוסרית בלתי מצויה ובעל נימוסין למופת. עזרתו רבת הפנים בענייני יום יום למשפחה בגולה היתה לנו להועיל. הוא בקש לסייע במתן צורה ובעיצוב דמותו ואופיו של הנער היהודי הזר, המתבגר בנכר. בין שאר מעשיו הטובים למעני ולמען חינוכי אזכיר כי עזר לי להתקבל בבית החרושת הנ"ל כשוליה במחלקה הטכנית, שם למדוני להיות מסגר מכני עצמאי ומאוחר יותר מכונאות חשמל ומכונאות רכב גם להלכה וגם למעשה. ולא זאת בלבד.

הוא, בן־סיביר, מוצאו היה מאוקראינה. בימי נעוריו חי זמן מה בבית סבא סבתא בעיירה יהודית. משם הביא ידיעות מעט על חווי היהודים ועל מנהגיהם. הוא עודד את הורי לאפות מצות לפסח בתנורו ומסר לנו את מטבחו לשימוש בלעדי למשך שמונת ימי החג. אף הזכיר לאבא מצוות הנחת התפילין... וכדי להמחיש דבריו, חשף זרועו השמאלית ובידו הימנית חיקה תנועת הנחת תפילין וכריכת הרצועות מסביב לזרועו. מעתה החל אבא מתעטף בטלית ומניח תפילין בגלוי ובפרהסיה, כי עד כה עשה זאת בסתר והתחבא.

בהקשר זה רואה אני חובה לעצמי להזכיר לטובה מן הדמויות החביבות, שפגשתי באקראי בדרכי הארוכה, שלמדוני פרק בהלכות היחסים שבין אדם לחברו. אחת מהן שהשאירה בי רושם עמוק ובלתי נשכח היה המהנדם מיכאל סבלבויץ' איגנטוב והשניה דמותו של האומן פוברונקין.

גישתו של איגנטוב אל פועלי המפעל, יחסו אל הזולת, העידו על אישיות בלתי רגילה ועל אדם בעל מידות תרומיות. משהשגיח בעובד, בעל מקצוע, העומד במתיחות ויגע להרכיב משהו, נגש אליו ובעדינות הפסיקו בעבודתו וספר לו מעשה שהיה או דבר בדיחה. ואז, משפגה המתיחות כליל ושניהם צחקו בהנאה היה איגנטוב שואל תוך כדי דיבור: — מה דעתך, אם תנסה לעשות זאת בצורה אחרת, למשל כך, — וכאן הראה כיצד אפשר להתגבר על הבעיה והוסיף — האם לא היה הדבר קל יותר? — כן נהג גם האומן פוברונקין. רק באמרי נועם ובסבר פנים נהגו, והצלחתם היתה רבה.

בשובנו לפולין בשנת 1946, עברנו על פני ערים ועיירות רבות. בכולן מצאנו חרם וחורבן. כאן נתגלה לנגד עינינו המחזה הטרגי לכל עומקו. כאבלים התהלכנו כל הימים. לכל מקום שפנינו, רק אבדן וכליון קורע לב. התוצאה המוחשית של שלטון הגרמנים, קציר המוות של החיה הנאצית האכזרית.

באחד המקומות ספר לנו יהודי: —

"הרואים אתם שם את הגבעה ההיא? לאחר השמדת עדה שלמה של יהודים ביריה ולאחר שכיסום בעפר בקבר אחים, נתחוור כי אחד הקרבנות נע עדיין מתחת לשכבת האדמה הדקה. בין ההרוגים היה גם בן אחי, בן השש עשרה ואילו אני, היו בידי ניירות של ארי ונחשבתי כנוצרי. עמדתי דומם והסתכלתי מרחוק. מיד נגש אוקראיני ובקרדום שבידו הכה בגוף המפרפר וגזר אותו לגזרים. ואולי היה זה בן אחי ברישל.

יהודים שעברו את בלזץ ספרו, כי כל השטח הגדול של המחנה מכוסה כולו הרוגים והקרבנות טמונים מתחת לשכבה דקה של עפר. מאוחר יותר, משהגענו לשלזיה התחתית לכפר גשצפוסטה או לודוויגס-דורף (היינו שם סמינריסטים בסמינר) ראינו שטח, בו נטמנו שמונה עשר אלף יהודים בקבר אחים אחד. יהודים אלה הוחזקו בחיים עד לרגע האחרון. הם עבדו בבית החרושת הגרמני המקומי. ממש ערב הנסיגה חסלום. אנחנו חלקנו את השטח וקברנו אותם בשלושה קברים מיוחדים.

בשובנו מרוסיה עברנו את לובלין, נגשנו למידניק הסמוכה וראינו... בעצם לא ראינו כי אם חשנו הכל ועברנו את שבעים מדורי גיהינום. עמדנו מול תלים של נעלים, של מברשות, של בובות וכל מיני צעצועי ילדים, פריטי לבוש שונים של העם, שהיה אי פעם ואיננו עוד. הובילונו אל הקרמטוריום, הוא החדר בו שרפו את הגוויות. בעת שנכנסנו עוד החזקנו איכשהו מעמד, אולם משראינו את ששת החורים, דרכם הוכנסו הגוויות לשרפה, פרצה זעקת אימים מגרוננו וזעקה זו של שבר וכאב כל יתואר מצאה בטויה במלים, שבאו מעומק הלב ונשמעו באופן ספונטני מפי כל וכמעט פה אחד: "יתגדל ויתקדש שמיה רבא".

אכן קשה עד מאוד היתה דרכנו, דרך ערבות רוסיה. עתה יודעים אנו היטב, כי היתה זאת הדרך היחידה להוותר בחיים, כל הדרכים האחרות הובילו לעינויים ולמוות. אז, בימים הראשונים לפרוץ המלחמה, בתקופה שהחיה הגרמנית הנאצית עוד לא חשפה כליל את צפורניה (כמעט והייתי אומר "תקופת הזהב" של ימי הכבוש) נראתה המרת אווירתו החמה של הבית בחיי נדודים באין מטרה, אל תוך ארץ לא נודעת כמעשה איוולת... כך נראה הדבר בעיני רוב רובם (מי יכול להיות נביא?). לאור ההתרחשויות שלאחר מכן, השואה האיומה שפקדה את עמנו, נתברר, כי היתה זאת דרך ההצלה היחידה. קשה היה אז הניתוק מן הבתים החמים המבוססים, קשה היה להפך לפליטים, העוזבים — הבורחים מבתיהם מהכיבוש הנאצי אל אזורים שנכבשו בידי הסוביטים, ודוקא הגרוש משם אל הארצות של שלגי עד וכפור נצחי צורב של הטייגות, הוא שהציל חיי רבים ושלמים.

אם לטובתנו היתה כוונתם — לא נדע לעולם ומי יודע מה מסתתר מאחורי הקלעים של החלטותיהם ומעשיהם? ומי מתמצא ברזי דרזין של הפוליטיקה הגבוהה? הוגלינו כפליטים מכוח השלטונות הסוביטיים אל מרחקים ולתנאים

שתוארו, אך למעשה הצילו את האדם היהודי בתקופה החשוכה ביותר בתולדות עמנו.

עובדה היא כי בזכות גלות זאת ניצלנו — הגלות נחפכה לפעולה של הצלה, פיקוח נפש...

עם סיום עבודתי באיסוף ומשלוח, וכן בספריה, ולאחר ישיבה על חורבות העם ממש, שגרמה לייסורי גוף ונפש, לאחר מצוי קובעת כום התרעלה עד תומה, עזבתי את פולין, הארץ בה התעורר העם בזמנו לתחיה רוחנית כבירה, ובה עלה הכורת והשמיד בניו, טרף ולא חמל. רק מתי מעט נותרנו, שרידים, פליטי חרב, אודים מוצלים מאש. והנה נוסעים אנו אל המדינה המחודשת, שקמה לאחר שנות אלפיים של פגעים, נדודים, הרג ואבדון. נוסעים אנו אל מדינת ישראל, ומי יתאר את התרוממות הנפש, הדריכות הציפיה?

באשע בתיה טמקין ברמן ע"ה, הטובה והמיטיבה דאגה לכל, לכל פרט ופרט, למען הקל עלינו ולהנעים לי הדרך. לוותה צעדי כאם מסורה. יהי זכרה ברוך.

ובשנת 1948 תש"ח הגענו לישראל. והמשך הדברים — לא כאן מקומם.

שרגא־פייבל ל ר ר

* *
*

דורנו אשר חזה את השואה בעיניו, ואשר חש בקרבו את הצורך הנפשי העמוק להקים יד לזכר אלה שנרצחו ביד זדונית, ולכבד את ירושתם הרוחנית, מבקש דרכים למסור לדורות הבאים את אשר קבל ואשר נותר לפליטה. אנו יודעים כי הנוער של היום אין דעתו פנויה לעבר וכל מעיניו בעתיד. ואולי יש אפילו לברך על מגמה זו, אולם אין טעם לעתיד ללא ידיעת העבר וללא תחושת הקשר עם דורות עברו.

אחד הפגעים שאנו נתקלים בו ונפגעים ממנו קשות הוא יחס של ביטול לגולה, אך ביטול זה איננו אלא הוכחה של אי ידיעה, של חוסר הבנה במתרחש ובאשר התרחש. דורות רבים בגולה חיו בתנאים קשים מנשוא מבחינות רבות, הן המצב הפוליטי או חוסר חרויות, והן המצב הכלכלי, חוסר אמצעי קיום, השפיעו על עיצוב דמותו של היהודי ועל חיי רוחו; אך למרות הכל היו חיי רוח תוססים ולמרות כל הנגישות פיתחו צורות שונות של חיי כלכלה ותרבות. במיוחד הצטיין בכך היישוב היהודי הגדול והמפואר בארץ פולין על סביבותיה (קונגרס, גאליציה, ליטא, שלזיה עלית ואחרות) ואחדות מהארצות השכנות אשר העשירו ברוחם ובתרבותם ושימשו מקור רוח והשראה לעם העולם, פיתחו תרבות יהודית גדולה, ובכל פינה יהודית היו מורגשים חיים יהודיים על כל הייחוד שבהם. יש לראות בתופעות אלה מופת לכוח היצירה העמוק הטמון בעם הזה. אם בחיי הכלכלה הגיעו היהודים להשגים מרשימים, הרי בשדה התרבות הגדילו לעשות אף יצרו בשתי שפות, (שלא לדבר על אותם מבני-עמנו אשר נתנו מחילם לזרים וכתבו בשפות המדינה, ומה רבים הם אלה שיצרו בלשונות העמים בתוכם וישבו). מלבד בשפת הנצח של העם היא השפה העברית — שפת הקודש, יצרו גם (רוב רובה של היצירה) בשפה המדוברת בפי העם היא השפה היידיש (שפת הקדושים) שצמחה מתוכם ושמרה עלינו וקשרה אותנו בכל תפוצות הגולה (רוחינו וייחודינו). יש וההיסטוריה חוזרת על עצמה, כי כבר היה כדבר הזה. לא רק בגולה כי אם עוד בשבתו בארצו יצר העם בשפה הארמית ועדים על כך אותם הספרים שבכתובים, שלשונם ארמית, ובגולה — התלמוד הבבלי, פאר יצירות עמנו, ואפילו התפילה המעודדת את נפש העם ברגעים קשים, אף היא חוברה ארמית: "יתגדל ויתקדש שמוה רבא". בעבר הרחוק ובעברנו הקרוב חזרה תופעה דומה, שירי העם, שירי האהבה, שירי העבודה, שירי היגון ושירי השמחה כולם נוצרו בלשון היידיש, שרבים נטו לראות בה שפחה לגבי העברית — גברתה.

ויש שגדולי המשוררים והסופרים אחזו בקולמוס כפול וכתבו יצירותיהם גם בעברית וגם ביידיש. ומי לנו גדול כמשוררנו הלאומי ח. נ. ביאליק? כמה משיריו הנוגעים עד לב נכתבו יידיש דווקא. וגדולי הסופרים, כמנדלי־מוכר־ספרים, יהודה לייב פרץ ושלום עליכם ועוד אחרים רבים המפורסמים גם בכל העולם הגדול כתבו בשתי הלשונות שלנו, עברית ויידיש. ונשאלת איפוא השאלה: האם פטורים אנחנו מלהתענין בשפה הזאת וביצירות שנכתבו בה ועדיין נכתבות ויכתבו בה, אם בגולה הדוויה של מזרח אירופה, ואם בתפוצות, בחלקי תבל האחרים? האם עלינו להפסיק את הקשר עם בני עמנו במרחקים? לפיכך רואים אנו בטפוח יחסי כבוד לנכסי התרבות של אחינו באשר הם שם, חובה קדושה, במיוחד למשכילים בעם. והרי אתם הלומדים כיום בבית הספר מתעתדים לרשת תואר זה, ואם אנו, החורים באים אליכם, הרי כאילו מילאנו בזאת צוואת יקירינו, קרבנות השואה האיומה (בתולדות האנושות) בתולדותינו. ברצוננו למסור לידיכם הנאמנות את אשר ירשנו אנחנו, מרוחו ומתרבותו של עמנו המעונה הנכחד.

דרכים אחדות להשגת המטרה: העמקת התודעה באחדות ובאחידות העם, על ידי לימוד ההיסטוריה מן המקורות וספרות העם מן המקור, הווה אומר גם בשפה היידיש, חוגים ליידיש, אימוץ והנצחת קהילות, העמקת חקר בקורותיהן ובמנהגיהן וביחוד באותן הקהילות והיישובים מהם יצאו גדולים בשטחי יצירה שונים, למדנים ואמנים, אנשי מדע ואנשי מעשה, אנשי הגות ואנשי פעולה, לימוד יצירות עם וידע־עם (פולקלור), פתגמים ודברי חכמה.

מפעלי הנצחה לנספים וקדושים, הקמת מפעלי תרבות לזכרם, תרגום לעברית של יצירותיהם, חיבור אנטולוגיה ממיטב יצירותיהם של המשוררים והסופרים שנספו למען הקים מפעל לזכרם שלא יישכח שמם ופרי עמלם, עלינו לשאוב משני המקורות עברית — יידיש להעשרת תרבותנו רוחנו וייחודנו.

יש כהנה וכהנה אפשרויות לעשות ועלינו לנסות את כל הדרכים המובילות למטרה החיובית הקדושה.

עלינו לא לשכוח את ההתארגנות החלוצית, הגשמת החלום והחזון של תקומת ישראל. בגולה זו צמחו מיטב בניה שבאו לכאן למולדת עם ישראל להפריח שממות ולחקים מה שיש כאן. כן יש לזכור את כל הארגונים היהודיים בכלל. בהנצחתם אנו ממלאים חובה לאומית היסטורית וחובה אנושית ממדרגה **עליונה**, וכל העושים והמעשים יבורכו.

שרגא־יצחק (פייבל) לרר

אינם ציעשינאוועך געטו

זכרונות

פון

טוביה פרידמן

מנהל המכון לדוקומנטציה ביד ושם.

אים זומער 1940 האָט מען געפירט עטליכע טויזענט יידן פון דעם ענעראל גובערנמענט וועלכעם איז באשטאנען פון 4 גובערנימענטן: קראקה, ווארשה, ראדום און לובלין.

זומער 1941 איז צו געקומען דער פינפטער — גאליציע — למברג. מען האָט געפירט עטליכע טויזענד יידן פון די דאָזיקע ערטער, יוגענטליכע פון 16—30 יאָר אויף צוואָנגסאַרבייט צו די דייטש-רוסישע גרענין אינם שטח פון בעלזשעץ — נאַרול — ציעשינאָוו — דזיקוב אָן ערך פון 30 קוודר. קילאָמעטער.

איך וויל דערמאנען אז מהאָט אונז צוגעפירט נעבן די סטאציע בעלזשעץ אויף א פריי פעלד נעבן א גרוים הויף און די דייטשן האָבן אונז געזאָגט אז דאָרט האָט אמאָל געוואָנט דער רב פון דעם שטעטל. דאָרטן האָבן מיר זיך אונגעטראָפן אויף א 2000 יידישע געפאנגענע אין דעם זעלבן מצב ווי מיר, אובגעריסענע, אובגעשלישענע, הונגעריגע און אויסגעמאטערטע, קיין העמד אויפן לייב מיט שמאטעס שטאט הויזן, זייער שמוציק און פערלויזט, וויל די דייטשע רשעים האָבן זיי פארוועךט צו וואשן דאָס לייב.

מיר האָבן געלעבט אונטער דעם פרייען הימל, און אין מיטן דעם גרויסן פלאָץ איז געווען א ברונעם אין וועלכען ווי מען האָט געזאָגט זענען דערטראנקען געוואָרן דאָרך די דייטשן פיל יידן און ווער עם האָט זיך ערלויבט צי טרינקן פון דעם שמוציק גרינעם וואָסער האָט באלד באקומען די כאָלערישע קראנקהייט.

אין דעם זעלבן הויף האָבן זיך אויך געפונען א פאָר הונדערט ציגיינער מיט זייערע פרויען און קינדער.

פיל פארשווארצטע אויסגעמאטערטע אלטע יידן האָבן אונז דערצעלט אז זיי געפונען זיך שוין דאָ א פאָר חדשים און זיי שטאמען פון טאָמאשאָוו-לובעלסק און סביבה, זיי האָבן אויסצושטעהן זאָגן זיי פון די ציגיינער גרויסע צרות, זיי האָבן זיי געשלאָגן, ביי זיי צוגערויבט אלעם וואָס זיי האָבן געהאט.

מיר זענען אָריין אין דעם דאָזיקן גיהנם מיט אביסל קארגן עסן אין אונזער באָגאָזש, באלד זענען די דאָזיקע וותיקים אויף אונז אונגעפאלן מיט געווין, מיר זאָלן אויף זיי רחמנות האָבן, זיי שענקן א ביסן ברויט וועלכעם זיי האָבן שוין חדשים פאר זייערע אויגן נישט געזעהן, חברה האָבן אויסגעפאקט די רוקזעק ארויסגעגעבן וואָס מען האָט געהאט. מיר האָבן דאָרט געענכטיגט, אויף צי מאָרגענס

האָט מען אונז אויסגעשטעלט אין רייען און נאָך א בעפעל 'מארש' געטריבן צו פוס ביז נאַרול.

די דאָרטיגע זענען צוריק געבליבן, זיי זעען אוים זענען שוין געווען פּאַראורטיילט צום טויט ווייל זיי זענען סיי ווי געווען ווי שקעלעטן און אונפּעהיק צו דער גרינגסטער ארבייט. זייער ארבייט אין דעם הויף איז געווען 12 שעה צי טראָגן גרויסע שטיינער הין און צוריק, די כוונה פון די רשעים איז געווען די יידן אַזוי אָרום אויסצימוטשען ביז צום טויט אויף ווועלכן זיי האָבן ביי גאָט געבעטן ער זאָל זיי וואָס שנעלער צוזיך צונעמען.

פון נאַרול האָט מען אונז ווייטער געטריבן ביז ציעשינאוו, א זייער שיין שטעטל ווועלכעם האָט געבליט מיט א מאַלעריש געגענט גרינע פּלעצער, בלומען איבעראַל, געשמעקט און זויבער, מיר האָבן א דאָרכמארשירט די ציעשינאָווער גאַסן, די דאָרטיגע פּאָליאַקן האָבן מיט שאדנפרייד געקוקט אויף אונז מיט אונזערע לאָפּאַטעס און אַנדערע מכשירים ווי אויך מיט טראָגשטאַנגען אים פּאָל אז איינער פון אונז איז געפאלן טויט אויפן וועג אָדער דער דייטש האָט עמיצן דערשאָסן אָדער איינפּאָך מיט זיין שווערד דאָרכגעלעכערט ווייל דער מענטש האָט מחמת שוואכקייט געמאָכט א לאַנגזאָמערן טריט בשעת מארשירן, האָבן מיר געמוזט דעם טויטן טראָגן ביז צו א געווויס אָרט אים צו באגראָבן, צו דעם צוועק האָט געדינט די שטאנגן.

געפירט האָבן אונז עם עס לייט צוזאמען מיט אוקראיניש שקצים אין זייערע שוואַרצע מונדורן, זיי האָבן אונז אַריינגעפירט אין א אָרט מיט שטעכלדראָט אַראָגעצוימט, דער אָרט איז געווען אמאָל דעם ציעשינאָווער רב'ס הויז און הויף.

דאָרטן האָבן מיר אונגעטראָפן אויף עטליכע הונדערט יידן מיט די זעלבע פנימער ווי די בעלזשעצער יידן, זיי זענען געווען כמעט אלע פון דער ציעשינאָווער געגענט און פּראָווינץ.

אין דער רעכטער זייט פון אונזער לאגער איז געשטאַנען די ציעשינאָווער גרויסע שול וועלכע איז שוין געווען האלב צישטערט און א פּאָדלאָגע און שויבן פשוט א חורבה.

אין דער זייט איז געווען דאָס באָד מיט די מקווה, הינטער דעם באד האָט מען געמאכט א בית שימוש אויף דעם זעלבן אָרט ווי א מאָל דער שטעטישער, קיין זיכערער אונהאלט מען זאָל נישט אריינפּאָלן אין דעם קלוזעט איז בכוונה נישט געמאכט געווארן, און ס'האָט געטראָפן פיל מאָל אז א מענטש איז אריינגעפאלן, דער אומגליקלעכער איז באלד דאָרך די באנדיטן דערשאָסן געווארן, ווייל ער האָט זיך נישט געקענט אראמווארפן אָדער בייטן זיינע פּארשמירטע און פּארעיפישטע קליידער.

דעם אמת געזאָגט, האָבן טיילמאָל די קריסטליכע פּוילישע מענטשן אונז צו געווארפן א שטיקל ברויט.

דער הונגער איז געווען אין לשער, מיר האָבן פון אונז אַראָפּ פארקויפט צי די אוקראינישע היטער אַלעם וואָס מיר האָבן געהאט נאָר פאר א טריקן שטיקל ברויט, אזוי לאַנג ביז מיר זענען געבליבן נאקעט און בארפוס געווי ווי אונזערע אומגליקליכע חברים וועלכע מיר האָבן געטראָפן אין בעלזשעץ, מיר זענען געווארן די אמתדיקע וותיקים פון צרות און פיין.

זעקס א זייגער האָט מען אונז געפירט צו די ארבייט, 2 קילומעטער נאָכן רבינ׳ס הויף האָבן מיר געגראָבן שאנסן.

מיר האָבן תמיד געמוזט ביים אדאָרכמארשירן די שטאָט זינגען, אַלע גויים פונם שטעטל האָבן אונז נאָכגעקוקט אָבער אונז נישט אויסגעלאַכט, ווייל ווי עס זעעט אוים האָבן זיי מורא געהאט אז זיי קען דאָס זעלבע פאסירן, ווער פון אונז האָט שוואך געזונגען האָט באָקומען מערדערלעך געשלאָגן, אזוי אז מיר האָבן צוליב דעם איינגעריכטעט א געזאַנג שעה כדי מיר אלע זאָלן נישט זיין אויסגעשטעלט אויף קלעפ פאר נישט מיטזינגען.

אין א געוויסן פרייטיג אוונד האָט א עם עם מאן אראָפּגענומען דאָס היטל פון א ייד און צוגעשלייידערט צום דראָטפארצוים, באפוילן דעם ייד ער זאָל לויפן צוריקברענגען דאָס היטל, לויפענדיק האָט דער ייד אַריינבאָקומען א קויל אין קאָפּ דאָרך דעמזעלבען דייטש און דערצעלט זיין אָפיציער אז דער יודע האָט געוואָלט אַריבער די פארצוימונק דאָרכדעם האָט ער אים דערשאָסן. דעם ייד האָבן מיר באגראָבן און זיך פארזאמעלט צו דאוונן טראָץ דעם וואָס ס׳איז געווען שטרענגם פארבאָטן.

מיר האָבן אונזערע הערצער אויסגעגאָסן פאר דעם וועלכער זיצט אין הימל, בעטענדיק צו דערלעבן די מפלה פון דעם דייטשן פארשאָלטענעם פאָלק מיט זייערע שותפים די אוקראינישע בעסטיעס.

וועו עס איז עמיצן פון אונז געלונגען טראָץ אַלע שווערקייטן צי אנטלויפן צו דער רוסישער זייט, האָבן די רוסן צוריק געטריבן די אומגליקלעכע ׳דאווויי נאזאד׳ פלעגן זיי שרייען, עס זעעט אוים אז די 2 רשעים ריבנטרופ—מולוטוב האָבן געהאָט א אָפּמאָך די יידן וועלכע האָבן זיך געפונען אין די דייטשע הענט צו פארניכטן, אַנדערש איז נישט צו פארשטען פארוואָס דער רשע סטאלין דער צווייטער מענטשליכע מערדער האָט נישט ערלויבט די אומגליקליכע אנטלאָפענע פון דעם דייטשן גיהנם צו בלייבן אויף דער אַנדערע זייט גרעניץ.

עס האָט פאסירט אז א בחור האָט עפעס געטאָן וואָס דעם דייטש איז נישט געפעלן, דער דייטש האָט געוואָלט ארויסבאָקומען דעם בחור און אים זיכער טייטן, מיר האָבן בשום פנים נישט געוואָלט אויסגעבן דעם נאָמען פונם בחור אזוי אז 10 אַנדערע בחורים האָבן נעבעך מיט זייער לעבנס באָצאָלט, פאר דעם לעבען פון דעם דאָזיקן בחור.

איך קען אבסאָלוט נישט באגרייפן ווי אזוי איז מעגליך געווען איבער צושטעלן אזויפיל שלעק און ענויים און בלייבן לעבן.

מיר האָבן געגראָבן שאנסן פון ציעשינאָוו ביז דזיקוב סטאַרע א ערך פון 6 וואָכן.

נאָך ראש השנה האָט מען פיל פון אונז צעשיקט אויף אנדערע ארבייט, איך בין פון א לאגער צוגעגעלאָפן און נאָך שוועדע מי אונגעקומען אין מיין געבורט שטאָט ראדום.

דאָס איז א קורצע שילדערונג פונם ציעשינאָווער לאגער ווי איך האָב פאַרבראכט און ער איז מיר איינגעגראָבן געבליבן אין מיין נשמה ביז היינט נאָך יאָר צייט.

ציעשינאוו מבצר דחסידי בלז

מאת

בן ציון פרידמן

ציעשינאוו שימשה מבצר דחסידי בלז. כמעט כל יהודי מיהודי העיר שהיה נתון בצרה נסע לרב מבלז שיתפלל ויבקש בעדו, וכשהרבי שבת בעיר סמוכה לעירנו ניכר היה היטב בעיר שהרבי נמצא בסביבה ומשרה מהודו וקדושתו עליה.

עד כמה היתה חסידות בלז נפוצה בעירנו עשוי להמחיש הסיפור הבא: הרב מציעשינאוו ז"ל ישב פעם עם אחד ממקורביו ושוחח עמו שיחת חולין. תוך כדי שיחה על דא ועל הא, פנה אליו המקורב ואמר: יודע אתה, כבוד הרב, קהילה נפלאה נפלה בחלקך, קהילה של חסידים ואנשי מעשה (ואכן היתה ציעשינאוו עיר של אנשים שכאלה, שנקראה ירושלים הקטנה). ענה לו הרב: וכי סבור אתה שאני הרב פה? אינך אלא טועה, מיד תשמע מיהו רב המקום.

בחוץ עמדו שני ילדים כבני 10—11. קרא להם הרב ז"ל, פנה אל הגדול שבהם ושאל: המכיר אתה את הרב שליט"א? בוודאי! השיב הילד. — ואתה ילד? — שאל הרב את השני. — אני — אמר הילד — איני מכיר אותו עדיין, אך אבי הבטיח לי שבראש השנה אי"ה יקחני לבלז, אל הרב.

צחק הרב ז"ל: ובכן, מי כאן רב, אני או הרב מבלז? כי כאשר דיבר יהודי בציעשינאוו על 'הרב שיאריך ימים', "הרב" ללא כל תוספת, התכוון לרבי מבלז, והכל הבינו שהכוונה לרבי מבלז.

שמו של הקלויז של חסידי בלז יצא לשם ולתפארת בעירנו. קול תורה לא פסק בו לא ביום ולא בליל.

מעלות השחר ועד שעות הלילה המאוחרות התפללו בו יהודים תלמידי חכמים ויראי שמים. גם מי שנכנס לקלויז בשעה 11 בלילה יכול היה עוד למצוא בו את ר' יעקב ווייניג ז"ל ואת האברך ר' שבתאי פרנקל ז"ל שישבו ועסקו בתורה. בלילות החורף קשה היה למצוא מקום פנוי על ספסלי הקלויז.

ברצוני להזכיר כאן כמה יהודים יקרים מחסידי בלז.

אבי מורי ר' יעקב פרידמן ז"ל — יהודי ת"ח וירא שמים, שכמעט לא דיבר דברי חול וכל רגע פנוי מעול הפרנסה הקדיש לתורה ועבודת ה'. כל יום ויום, בין בקיץ ובין בחורף, נהג לקום ב-5 לפנות בוקר ולאחר טבילה במקווה היה פונה

לקלויז. עד שעה 11 עסק בתפילה ולימוד, ובערב מיד לאחר שסגר את החנות חזר לעבודתו — עבודת ה', עד לשעות הלילה המאוחרות.

ר' רפאל גוטמן ז"ל — תלמיד חכם שהיה המגיד שעור בקלויז, הוא היה אף בעל תפילה והיה מפליא לעשות ברדתו לפני התיבה ביום הכיפורים — בוקע ממש רקיעים בתפילתו. הוא היה אף אחד הבודדים שנהגו לקרוא עתון, ובלילה לאחר הלימוד מסר למשתתפים בשעורים את כל החדשות בצרוף הסברים משלו.

ר' חיים עדעלמן ז"ל — תלמיד חכם גדול, היה בקי בש"ס ובפוסקים, נהג לשבת כמה שעות בכל יום ולשחות בים התלמוד.

ר' ליב שטערנליכט ז"ל — תלמיד חכם שהשתתף בכל השעורים שהתקיימו בקלויז, הוא היה אף בעל תפילה טוב שעבר לפני התיבה בשבתות וחגים. זכה ונפטר כאן בארצנו.

ר' ליביש נארולר — היה המלמד של ילדי עירנו, הוא למדם גמרא, והאושר הגדול ביותר עבורו היה לראות תלמיד מתלמידיו —המסוגל ללמוד בעצמו דף גמרא.

למרות שהיה עמום צרות ודאגות היה בעל בטחון גדול, והתהלך תמיד שמח וטוב לב. בשמחת תורה נהג להתעטף בקיטל ולהסתובב עם ילדי ישראל ברחובות, שר ורקד, זרק תפוחי עץ והשתולל, וכל זאת כדי להביא קצת שמחה לילדי ישראל, צווח עד כלות כוחותיו "צאן קדושים".

ר' אייזיק קצבך שליט"א — חסיד בכל רמ"ח איבריו, שכל מלה של הרבי היתה אצלו בבחינת קודש קודשים, הוא נמצא עמנו בירושלים עד מאה ועשרים.

הזכרתי כאן רק כמה מבני העליה, אך היו עשרות יהודים כאלה בעירנו בכלל ובקלויז דבלז בפרט.

בית־ספר „בית יעקב" בציעשינאוו

בן ציון פרידמן

במשך כמה שנים עמד בעיר בית־ספר 'בית יעקב' ולמדו בו כמה עשרות בנות מכל השכבות.

מיסדי בית הספר היו כותב השורות האלה והבחורות בינה טיכר הי"ד ופיגה אלטר ע"ה. בינה טיכר היתה בחורה עדינה ואצילה מאד, בתו של רב ר' דוד טיכר ז"ל, הרב מטרנגרוד הסמוכה לעירנו שהיה תלמיד חכם גדול, ונכדתו של ר' יצחק גלנצר ז"ל, אף הוא ת"ח וירא שמים מפורסם וידוע בכל הסביבה.

פיגה אלטר היתה בציעשינאוו בזמן השואה עם אמה.

תקצר היריעה מלתאר את עזרתן הרבה ליהודים בגיטו ציעשינאוו.

סיפר לי יהודי שהיה בגיטו, שהוא חייב את חייו לאמא והבת מבית אלטר. הן גנבו לחם מהגויים ופיזרו אותו לאורך הדרך בה עברו היהודים בלכתם לעבודה; לחם זה הציל יהודים רבים מרעב וממוות.

מסירות נפש כפי שהן גילו קשה ממש למצוא.

מיסדי בית הספר עבדו שלא על מנת לקבל פרס עם אמצעים מוגבלים ביותר ולא חסכו כל מאמץ כדי שבית הספר יוכל להתקיים.

תהיינה נפשותיהן צרורות בצרור החיים הנצחי.

ציעשינאוועד עמך יידן

בן ציון פרידמן

איך בין זיכער אז אזעלכע ערליכע און הארציגע בעלי מלאכות און בעלי עגלות ווי מיר האָבן פארמוגט אין ציעשינאָוו, האָט מען זעער וועניג געטראָפן אין אַנדערע שטעט אין פוילן.

דער רוב פון אונזערע בעלי מלאכות זענען געווען שומרי מצוות וועלכע האָבן נישט פארפעלט צו דאוונען 3 מאָל אין טאָג מיט מנין.

דער ערשטער מנין כעלות השחר אין בית המדרש איז געווען פאר די בעל מלאכות און אז מען איז פארבייַ געגאנגען דורך די שוהל זומער און ווינטער פארטוג, האָט מען געהערט דעם מאַנאָטאָנישען, אָבער זיסן קול פון די בעל מלאכישע תהילים זאָגערס.

אונזערע בעל עגלות בשעת זיי האָבן געפאסעט זייערע פערד זענען נישט געזעסן ליידיק נאָר געהאלטן אין איין תהילים זאָגן.

דער שוסטער ר' יוסף אייכלער ז"ל איז געווען ממש א ייד א חסיד, מיט זיין גאנצע נשמה איז ער געווען א היטער פון אלע תרי"ג מצוות.

די 3 ברידער שניידער ר' עקיבא, ר' יוקל, ר' אברהם ז"ל זענען געווען הארציקע פרומע יידן. איך וויל ביי דער געלעגנהייט דערציילען א גלייך ווערטל פון ר' עקיבא שניידער וואָס ער האָט א מאָל געענטפערט דעם ציעשינאווער רב ז"ל.

אים ערב פסח שיקט אים דער רב רופען, דער רב פרעגט אים היתכן ר' עקיבא, איך האָב אייך געגעבן דעם שטאָף אויף א קאפוטע פאָר פורים און איר האָט מסכים געווען מיר דאָס נייע מלבוש פערטיק צי מאכן צו פסח און איר האָט אייער וואָרט נישט געהאלטן? אנטוואָרט אים ר' עקיבא — רבי! אז איר נעמט אייך צי אייער ארבייט, איך מיין צום לערנען תורה, העלפט אייך א יעדער צו — רש"י, תוספת, מהרש"א, רש"י פרעגט און דער מהרש"א ענטפערט און אזוי וויטער, אלע העלפן אייך און אלע זענען קיינמאָל נישט קראנק, מיר אָבער וויל קיינער נישט העלפן, האָב איך געהאָט א שטיקל געזעלן איז ער פונקט א וואָך פאר פסח קראנק געוואָרן, זאָגט מיר רבי! אז איך קאָן נישט אלע ארבייטן אויספארטיקן אויף יום טוב, וועלכע קאפוטע זאָל איך נישט מאכן אויף חג דעם אורימן? א ייד וועלכער האָט באמת נישט קיין אנדער מלבוש אויף יום טוב, אָדער אייער רבי, נישט קשה איר האָט נאָך ב"ה וואָס אונציטון אויף יום טוב, איר וועט אוודאי דעם פסח נישט פארשעמען מיט א צוריסענע קאפוטע. דער רב האָט א שמייכל געטון און געזאָגט הלכה כר' עקיבא, דאָס היסט איר זייט באמת געראָטן, און האָט מיר א כשרן און לוסטיקן פסח.

אשרי עין ראתה קהל קדושים,
רוגשים בלימוד תורת ה'

מאת

בן ציון פרידמן

בקלויז הושיאטין בעירנו קיימת היתה חברת ש"ס, מדי ערב בין בקיץ בין בחורף ישבו ולמדו שם בצוותא כמה שעות.

היתה לי הזכות להשתתף בחברה זו, ולעיתים קרובות גם לשמש כמגיד שעור בהעדרו של מגיד-שיעור הקבוע.

בזמני כבר למדו את הש"ס בפעם הרביעית.

ברצוני להזכיר כאן, כמה אנשים שהשתתפו בחברת הש"ס.

מגיד השעור הקבוע היה ר' משה ראטה ז"ל, הוא היה למדן ודיקן גדול, דייק בכל תו ותו של הגמרא ורש"י, כמעט תמיד כיון לדיוקים של הרש"ש ז"ל ומשום כך אמרו לנו שמצוי בו נדיף מפרשן גדול זה של הש"ס.

ר' יהושע ציגלר ז"ל היה י"ש ומכנים אורחים שאין כמוהו, ביתו היה פתוח לרווחה בפני כל אדם, כל עני פנה ישר אליו ור' יהושע ציגלר לא נח ולא שקט עד שסיפק את צרכיו, הוא היה גם בקי בשפה הפולנית, את כל הבקשות למוסדות צבוריים במדינה כתב בשביל כמעט כל בני העיר מבלי לדרוש פרוטה אחת כתשלום. היה מוכן להקדיש שעות מזמנו עבור בני עירנו למרות שכל רגע מזמנו יקר היה.

ר' יונה קירשנפלד ז"ל, ת"ח וי"ש גדול, היה בקי בכל ארבעת חלקי השולחן-ערוך וידעם בע"פ, לא היה עסוק בצרכי פרנסה מאחר והיה סמוך על שולחן אביו השו"ב ר' יצחק מאיר ז"ל, ובמשך כל שעות היום עסק בתורה ובעבודת השם.

ר' יונה ברנר ז"ל היה יהודי אציל, הוא היה שתדלן ועסק באמונה בצרכי ציבור.

הזכרתי רק כמה מאנשי חברת הש"ס, היו עוד רבים כמותם.

יהי זכרם ברוך.

יוצאי עיר ציעשינאוו בעצרת אבל לזכר חללי עירנו בתל־אביב בשנת תשכ"ב.

ר' ליב בר גלר

'בשש צרות יצילך! ובשבע לא־יגע בך רע,
ברעב פדך ממות, ובמלחמה מידי חרב'. (איוב ה')

כבר בראשית דרכו של ר' ליב בר גלר ז"ל, התחילו השש־צרות והשבע־רעות לשלוט בעולם.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, היה נער בגיל 17, ועוד אז בלומדו בבית המדרש, בדמי־ימיו, היה ידוע כציוני נלהב. בגיל זה גויים לצבא האוסטרי־הונגרי, לחם כשנתיים בחזית ושם נפצע קשה.

בגמר המלחמה חזר כגבר צעיר לעיירתו שנולד בה — פשוואַרסק, ובה הוכיח את עצמו כנואם וכעסקן ציבורי.

לאחר שנשא את בתו של ר' חיים ישראל שרייבר ז"ל מציעשינאוו, לאשה, העמיד את עצמו בביתו החדש בראש מפלגת 'מזרחי־פועל מזרחי' ואחרי זמן קצר ראה את פירות עמלו הטובים אשר נטע.

אשתו הצדקנית מרת עטל ע"ה, טובת־לב ומוכרת במעשיה הטובים, נפטרה בעיר שטטין בשנת תש"ו, אחרי מחלה קשה אשר רכשה לה ביערות רוסיה במחנה העבודה.

אחרי שנשאר שכול וגלמוד מאשתו האהובה, נדד עם 4 ילדיו היתומים לאוסטריה בדרכו לארץ הקודש אשר לה הקדיש כל שנות חייו את מירצו, חילו ודמו.

בעלותו ארצה, השקיע את כוחו בבנית בית הכנסת לתפארת עירו החדשה — בני־ברק.

את סיפוקו בחיים מצא בבנין הארץ. כל בית חדש, כל כביש וכל עץ בישראל הקמה לתחיה, הוסיפו לו אושר על אושרו.

ר' ליב בר ז"ל היה איש מתון בהשקפת עולמו הרוחנית, רציונלי בדברי העולם החילוני — נוסף לאדיקותו בדת.

נפטר בבני־ברק בשנת תשכ"ו.

ת. נ. צ. ב. ה.

* * *

שוין 30 יאָר זענען פארגאנגען זייט מיר האָבן פארלאָזט אונזער געוועזענע היים ציעשינאָוו.

איך דערמאן זיך פון מיינע שעהנע קינדער יאָרן און פון דעם טעם דעם גוטען וואָס מיר האָבן געפילט פון דער זאָרג איבער אונז קינדער דאָרך דעם טאטען און מאמען.

די נאטור אין דעם שטעטל איז געווען ווי א מאלעריש בילד מיט זיינע לאנקעם, פעלדער, וועלדער און טייך.

דער שבת נאָכמיטוג — וען מיר האָבן א גרופע פון יינגלעך און מיידלעך שפּאַצירט, געזונגען נאציאָנאָלע שירים און זיך געפרייט און געשעפט פולען אוטעם מיט פרישע לופט און האָפנונגען.

פיל פון אונז זענען געגאנגען אויף הכשרה כדי זיך פאָרציברייטן קיין ארץ ישראל.

יעדער פון אונז האָט געהאט זיינע אייגענע פראָבלעמען און אויך האָפנונג אויף א בעסערע צוקונפט, ביז עס איז אויסגעבראָכן דער פינצטערע קריג וועלכער האָט אונזער יידיש פאָלק געקאָסט 6 מיליאָן כשרע און אונשולדיקע קרבנות.

איך וויל אין אונזער 'יזכור-בוך' פאראייביקן דעם אנדענקען פון מיינע טייערע עלטערן, שוועסטער און ברידער וועלכע האָבן זייערע טייערע לעבענס פארלוירען ביי דער קאטאָרגע ארבייט אין די באָלשעוויקעשע דזשונגעל וועלדער.

כבוד זייער אנדענקען.

פון זייער טאָכטער

מינה ירוסלביץ-טננבוים

זכרונות על ההורים והמשפחה

מאת

יפה וינשטין־ברנר

בזכות ההורים ורק בזכותם הם — שגידלו אותנו ברוח של טוב־לב ומסירות אין קץ, בתקווה לזמנים טובים יותר שיבואו — רק הודות להם נשארנו בחיים ויכולנו להמשיך בהם.

הבית החם שגדלנו בו, יושר הלב ואצילות רוחם של כל הסובבים אותנו, הם שנתנו לנו את הכוח להאבק ולהישאר בחיים.

האב היקר באדם ר' יחיאל ברנר ע"ה שהיה תמיד עסוק בענייני פרנסה והתפנה אלינו, ילדיו, רק בשבתות ואז היה מספר לנו סיפורים נפלאים על הבעש"ט, ר' מאיר מראפשיץ ועל ר' נחמן לובליניצער ז"ל. לפי דבריו ר' נחמן זה קידש ממש את חייו לעניים ותמיד היה מוכן לעזור לזולת והוא היה סמל נערץ לאבי ז"ל.

האם — נפש יקרה שמרוחה האצילית הושפענו כה רבות.

זוכרת אני שבזמנים הקשים ביותר (וכאלה לא חסרו בזמן המלחמה) בשעות רעב וקור ומצוקה ופחד היתה שרה לנו שירים על הארץ הקדושה שכה נכספה אליה. היתה מספרת לנו סיפורים נפלאים ובקולה הערב היתה מסירה מעלינו כל צער ודאגה. אמונתה החזקה שאנו, ילדיה, נגיע לארץ ישראל ונחיה שם חיים מאושרים, היתה כה חזקה שממש נדבקנו בה גם אנו.

היא כאילו הרגישה אינסטינקטיווית שנישאר בלעדיה והיתה חוזרת ואומרת: זכרו בכל מקום, מה שלא יהיה, תמיד תתנהגו כאילו אני איתכם ושלא אצטרך חלילה להתבייש בכם.

אכן לא שכחנו כלום ומקווים אנו לגדל את הדור שהקמנו שימשיך בדרככם ושבזכותכם יגיעו ילדינו וישתדלו לשאת במעשים טובים את שמותיכם בגאון.

סבי ר' יונה ברנר ואשתו רייזל עם כל ילדיהם, וסבי מצד אמי ר' חיים וואלף ואשתו שיינדל עם ילדיהם כולם ניספו בזמן השואה. ה' תנקום את דמם.

חלק כללי

„זכר לימות עולם" !

בואו ונחזיק טובה וברכה, להאי גברא רבא ויקירא בר אוריין ובעל מעשים טובים ידידי וש"ב הנכבד והנעלה ר' דב קניג שליט"א מאנטוורפן אשר יחד עם גיסתו הגברת רבת פעלים צדקנית וטובת לב מרת לאה קניג תחי', תרמו תרומה גדולה וניכרת לטובת הוצאת ספר זה.

תרומה זו איפשרה לנו להוציא לפועל את רעיוננו להקמת מצבה רוחנית, לזכר חללי השואה בני עירנו.

הוועד ויוצאי עירנו בישראל ובתפוצות הגולה מביעים ממקום זה את תודתנו העמוקה, איחולנו וברכותינו לבריאות ולכל טוב.

ה' יגמול להם שכרם בזה ובבא.

א מ ן

ר' אריה לייבוש קניג ז"ל

הגמרא מספרת: כשמת רבינא, פתח עליו הספדן ואמר: אם בארזים נפלה שלהבת, מה יאמרו איזובי קיר? אמר לו בר אבין חם ושלום — אלא תאמר: "בכו לאבלים ולא לאבדה, שהיא למנוחה ואנו לאנחה".

ר' אריה היה אישיות ודמות ידועה בין ציבור יוצאי עירנו. שורשו ממשפחת תלמידי חכמים וחסידים והתפוח נשר לא רחוק מהעץ, כי גם הוא היה בר אורין נוסף על היותו בעל מעשים טובים ובעל צדקה בממדים רחבים — בסתר ובגלוי.

אחרי טילטולים ואחרי ייסורים נוראים אשר פקדו אותו ביערות ובמדבריות המלכות הרשעה האדומה, הצליח להקים מחדש את משכנו בעיר ובאם של ישראל בגולת בלגיה — אנטוורפן, ודווקא אחרי שעלה לגדולה פקדה בו מחלה קשה מלאת ייסורים ויגון ואשר הקיצה את קיצו בעולם הגשמי.

השאיר אשה נחמדה אשר שמרה וגמלה לו טוב כל ימי חייו, ילדים נחמדים ומוכשרים שלא סטו מדרכי אביהם, ואשר שומרים על גחלת היחדות המסורתית.

אחרי הסתלקותו של האדמו"ר ר' אהרן רוקח ז"ל בתל אביב, היה ר' אריה ז"ל אחד מבין הוגי הרעיון, היוזם והמייסד של ישיבת בלז אשר שמשה שקעה בתל-אביב ואשר בעזרתו ותמיכתו הנדיבה זרחה שמשה של ישיבה זו בירושלים הבירה, ובזה עזר לשמור על מורשת רוח התורה והמסורה בין הנוער הישראלי.

להלן העתק ממכתב ממוסד הישיבה בירושלים לר' אריה ז"ל.

"לכבוד ידידנו הנעלה, אדם הגדול בענקים במידת החסד, הנגיד הדגול מרבבה, שמו מפוארים ברב צדקת פזרונו הרב כש"ת מוה"ר אריה לייביש קניג שליט"א.

"הנה בשורה נתבשרנו ע"י שליחנו הה"ג החסיד משמשו הנאמן של כ"ק מרן האדמו"ר זצוקלה, כי רוח טהרה מאת ה' הערה את לב מע"כ שליט"א לבנות את בית המדרש לה' ותורתו בתוך פלטרין של מלך בתוך בנין המוקם והולך ע"י מוסדות חסידי בעלזא בעיהק"ש ירושלים ת"ו.

אין בפינו די שיר ותהילה להודות למע"כ שליט"א על רעיון הקדוש הזה, כי מיום שעלה הכורת על בעלזא המעטירה עתיקת היומין אשר בגליציה, עוד לא קם איש כמותו אשר יקח על עצמו דבר גדול כזה.

זכות רבותינו הקדושה מבלזא זי"ע וזכות התורה והתזילות אשר יעלה למרומים בבית הקדוש הזה יגן עליו ועל בני ביתו, למלא כל משאלות לבו לטובה, ויזכה לשמוח בחינוך הבית הקדוש הזה במהרה".

לצערנו ולדאבוננו הגדול, איש צדיק זה נקטף בדמי ימיו ולא זכה להשתתף בחנוכת הבית של מוסד זה אשר הקדיש את כל מרצו והונו.

זכות מעשיו הטובים תגן על נשמתו הטהורה השוכנת מתחת כנפי השכינה.

"לך לקץ, תנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין".

ר' אביגדור טובנבלאט

מניו-יורק.

אלה יעמדו על הברכה, המתנדבים בעם אשר עזרו לנו.

זכרונות פונם לעצטן קריג

פון

שרגא פייבל לרר

ביים דייטש ימ"ש, בין איך געווען בסך הכל 2 וואָכן, פארשטייט זיך — וויפיל פייער און ליבע מען האָט באדארפט, כדי צי לאָזן זיך אדאָרכגליען, אז ס'זאָל אָרויס פון דעם די כלי — די פאָרם און דער תוך פון די זכרונות.

איך רוף דאָם זכרונות, ווייל דאָם זענען טאקי זכרונות פליום דאָם דערמאנטע פייער פון ליבע און שנאה, ליבע — צו אונזער אומגעקומען פאָלק און שנאה — צי די רוצחים זיינע.

יזכור ביכער בכלל, זענען זאמלונגען פון קינות און תפילות, פון וועלכע יעדער ייד — נישט דווקא א לאנדסמאן זאָל אָרויס דאוונען זיין פערזענליך אומגליק און אזוי ארום זיך מתיחד זיין מחזן מיט די נשמות פון די אומגעקומענע — אויך מיט די פריערדיקע דורות גרויסע יידן, וועלכע האָבן פאָרמירט אונזער גייסט און נשמה. פארשטייט זיך אז אלעם איז אבהענגיק פון טעמפּעראמענט און כח יצירה פון די פארשידענע מחברים.

און אלעם צוזאמען שאפט די מצבה פאר אונזער גרויסן עבר.

אָלט געווען בין איך 13 יאָר וועז דער קריג איז אויסגעבראָכן. וועניק איז מיר געבליבן אין זכרון פון מיינע קינדער יאָרן, עפּים איז דאָך געבליבן, כ'געדענק דאָם גענויכטע יידישע באווינטע שטעטל — ציעשינאָוו, מיט מיין טאטענס תבואה מסחר אין שטוב.

א גאנצן טאָג פארטון מיט די פויערן אין מסחר, און וועז עם האָט זיך די זון אָפּגעטון פון דעם ציעשינאווער האָריצאנט, איז מיין פאָטער שנעל געלאָפן אין דעם הושאטינער קלייזל ווי ער וואָלט מורא געהאט עפּים צו פארשפעטיגן.

איך געדענק נאך די שמועסן אין דעם קלייזל בשעת די הפסקות צווישן מנחה—מעריב, גערעד האָט מען פון פאָליטיק, פון דער היינטיקער וועלט, פונם יונגוואַרג, וואָם גייט אויף פרעמדע — נישט יידישע וועגען...

מיינע קינדער יאָרן זענען נישט געווען באפלאנצט מיט רויזן, פאָרט א גלות. סוף כל סוף איז דער אָרום פאָרזייט געווען מיט שנאה צום יידישן מענטש, א אייביקע מלחמה האָבן מיר קינדער געפירט מיט אונזערע שכנים שקצים, טאָרץ דעם געדענק איך אז מיר יידישע קינדער האָבן זיך געפילט ווי אין א אמתדיקער היים, וועלכע איז נאָר אין דער טעאָריע געווען אונזער היים.

אזוי האָט עם אויסגעזעען דאָם לעבן אינם שטעטל לפחות, ביזן קריג.

שנעל זענען אוועק די קינדער יאָרן, דער קריג האָט זיי איבערגעריסן. מיין שטעטל ציעשינאָוו, מיין יידיש חסידיש שטעטאלע, א גיפטיקע מערדער־האנד האָט דיך פארוויסט, ווי זענען אוועק געקומען דיין יידיש־באלבאטישע און פּראָגרעסיוועס יוגענט? דיינע הדרת־פנימדיקע יידן — יידן ת״ח, סופרים, זיי פלעגן נאָך א טאָג שעזורע ארבייט יעדער ביי זיין פאך — זיצען אין דער בעלזער קלויז, בית המדרש און אין הושאטינער קלייזל לערנען א בלאט גמרא אָדער זאָגן תהילים, די וועלכע זענען נישט געווען אביי ורבאניקעם.

די פּראָגרעסיוועס יוגענד פארברענגן זייער צייט אין די פארטיי לאָקאלן, ציוניסטישע און נישט ציוניסטישע, אלץ האָט געטראָגן אויף זיך דעם חותם פון אמת — אילו ואילו דברי אלוקים חיים...

דאָס שטעטל ציעשינאָוו ליגט בערך 20 קמ. מעריבדיק פון דעם באקאנטן גהינם־אָרט בעלזשעץ, נישט ווייט פון ליפסק־נארול ווי מיין זיידע ר׳ מאיר נתן דער פארקעבעקער איז געבוירן.

דאָרט ביי מיין זיידן פלעג איך צי פארברענגן מיינע וואקאציעס, דער זיידע פירט מיך ביי דער האנט צום דאוונען, שיקט מיך אין חדר לערנען תורה, די בובע רבקה און אלע זייערע קינדער, א טייערע יידישע שטוב טראדיציאָנעל און טאָלעראָנט, דאָס הויז איז געווען באקאנט אלס מכנים אורחים־חיים.

נאָך דער ערשטער וועלט מלחמה איז ער געשטאָנען בראש פון דעם הילפס־קאָמיטעט צי העלפן אויפבויען די פארברענטע הייזער אין זיין געבורטשטעטל.

איך געדענק ווי אין חלום די אלע טייערע יידן ווי למשל, משה רויט, ליב שטערנליכט, אברהם פעדער, יעקב קארמן, מרדכי ווקסמן, דעם רב ר׳ יחזקאל שרגא ז״ל וועלכער פלעגט כמעט יעדע וואָך קומען אין חדר, גלייך פונם דאוונען מיט זיין טלית און תפילין אונטערן אורים, אונז קינדער צי פארהערן א ביסל עברי אָדער א פרשה חומש.

באזאָנדערס איז אייגעגראָבן אין מיין זכרון דער שטעטלדיקער שבת מיט זיינע תרי״ג זיסע טעמים און פארגעניגענס.

די מאָנאָטאָנע שעות פון שלוש־סעודות צייט אין זייערע שטיקענדיקע אָבער התלהבותדיקע התעוררות הנפשדיקע פארנאכטן בשעת זון־פאַרגאַנג וועו די מלאכי־חבלה הייבן און צוריק אריינציטרייבן די רשעים אין גהינם. דאָס אלעם איז פארשווינדן ללא שוב.

אין די דאָזיקע בין־השמשות טונקעלדיקע שעון, ווער איך פאָרטראָגן אין גאָר וויייטע וועלטן, און מיר דאכט זיך אז איך זעה די אבות אברהם יצחק יעקב, און סתם גוטע יידן — צדיקים, דעם רמב״ם, ווילנער גאון, חפץ־חיים א.א. און אויך

דעם אלטען צאנזער, זיין אייניקל דעם אלטען ציעשינאָווער ר׳ שמחה ישכר בר, דעם בעלזער און אַנדערע.

פלוצים ווערט ליכטיק, אוודאי דאָס ליכט פון דער הבדלה, דאָס דאָזיקע ליכט ווארפט מיך צוריק צו אונזער עולם התוהו, און מאָרגען איז ווידער זונטאג מיט זיינע געוועלטיגע זאָרגען פון די שטעטלדיקע יידן בכלל און מיינע טאטע מאמע בפרט.

נאָך איידער די דייטשן פארנעמען די שטאָט, ווען ס׳הערט זיך שוין דאָס טראפען פון זייערע מאשינגעווערן, דער ווילדער געברום פון זייערע אערופּלאנען, פון די טאַנקן, צעלויפן זיך פאר שרעק אלע באַזונדערס די יידן, לאָזענדיק דאָס האָב און גוטס אויף הפקר. אין דעם פאניש געלויף בלייבט א ייד שטיין: — אוי, ס׳הארץ — טוט ער זיך א כאַפּ מיט דער האנט פאר דער ברוסט און באַווייזט נישט צו פארענדיקן זיין אויסגעשרייַ... ער טוט זיך אַ וואקל און פאַלט. מיין פאָטער האָט באלד דערקענט אין דעם פאלנדיקן ר׳ משה קעניג. מיין פאָטער נישט קוקענדיק אויף די אונז געריכטעטע דייטשע קוילען, פארהאלט זיך ביים פארחלשטען, מונטערט אים אַפּ און ברייגט אים שפּעטער צום דאַרף פון אונזער ציל.

נאָך דעם ווי די לאגע האָט אביסל זיך באַרויקט זענען מיר צוריק געקומען אַ היים, און איצט הייבט זיך אן א סעריע פון בלבולים אויף די יידן. באַלד הייסט — אַז א ייד האָט געשאָסן אויף א דייטש, באַלד איז פארלוירן געגאנגען א קעסטל מיט פארשידענע דאָקומענטן און ווי זיי זאָגן האָט עמיצער דאָס קעסטל געפונען.

עס ווערט אַ בהלה אינם שטעטל, זיי וועלן זאָגן זיי, אויסשיסן א האלבע שטאָט מענטשן אויב דאָס קעסטל וועט זיך נשט געפונען.

לסוף געשעט א נס: די וואליזע געפינט זיך אַפּ ביי א פויער, ער האָט זי געפונען אויפן וועג און פשוט נישט געווסט וואָס מיט דעם צי טון.

וועגן דעם באקאנטן ערשטן ראש השנה אין ציעשינאָוו אונטער דעם דייטשן יאָך, שילדערט מיין פרוינד, ד״ר דוד רביד, דער מחבר פונם ספר אין אויגעם פון זיינע מאמרים.

דער ציעשינאָווער געטאָ מיט זיינע טויזענטער יידישע ארבייטם-שקלאפן ווערט אינם ספר דערצעלט פון חבר טוביה פרידמן, וועלכער האָט אויף זיינע פלייצעם איבערגעטראָגן דעם דאָזיקן לאגער אזוי אז איך ווייל נישט איבערחזרן אין מיינע זכרונות די דאָזיקע טרויריקע געשעעניסן.

הייתי צריך אולי לפרסם את זכרונותי בעברית, משום שעברית היא שפת העם היושב בציון, והיות שכמעט כל הגבורים והקדושים המופיעים בספר זה, דיברו, יצרו וסבלו אך ורק ביידיש, לא יכולתי אחרת אלא לכתוב מאמרי בשפתם הם.

לאחר שעלה בידי לאסוף חלק מזכרונותי וזכיתי לעשות את זאת כבן-חורין במדינת ישראל, נושא אני את עיני לשם... ובעיני רוחי — לא רק שאני רואה אותם, אלא אני איתם בדרכם האחרונה.

יתגדל ויתקדש שמיה רבא...

מאת

שרגא פיבל לרר

לזכרון כל קדושי עמנו שנגדעו ונעלמו,
ביד הנאצים הארורים וכל עוזריהם וגרוריהם,
ללא עוול בכפם.

לזכרון כל ששת מליוני בני עמנו ולזכרון
מליון ושלוש מאות אלף תינוקות
וילדים קדושים טהורים ותמימים.

לזכרון כל גיבורינו שהרהיבו עוז בנפשם,
להתקומם כאריות נגד משמידיהם
וחרפו את נפשם והצילו את כבודם
וכבוד כל עם ישראל, יכון שמם
וזכרם עד סוף כל הדורות.

לזכרון כל בני עמנו שלחמו ביערות ובצבאות
כל העמים ובכל מקום, נגד חיות
טרף חדלי אישים והקימו בגבורתם
גל עד של נצח לדוגמא ולמופת.

לזכרון כל לוחמי המחתרת בחטיבת הלוחמים
במערכות העם.

לזכרון חללי צבא הגנה לישראל בכל המערכות.

ולזכרון כל חללי עמנו לשחרור לעצמאות
ולהגנה, שנפלו בגבורת נצח
על מזבח ארצנו ועמנו.

תהיה נשמתם צרורה בצרור החיים

המצבה הזאת נקבעה בבית הכנסת ע"ש קדושי השואה והגבורה בחיפה

הצהרת אימוץ והנצחת קהילת ציעשינאוו בבית ספר "מוריה" בחיפה
בחודש אדר תשכ"ט.

מימין לשמאל:

הרב ד"ר מנדל פרנקל, ד"ר דוד רביד, הרב יעקב פינק, מר שרגא פיבל לרר,
הרב ד"ר מרדכי פוגלמן ומר נתן להב.

אדאפטירט אונזער ציעשינובער קהילה אין חיפה

פון שרגא פייביל לרר

אים חדש ניסן תשכ״ט, האָט דער בית־ספר ממלכתי דתי (מלוכהשע רעליגיעזע שולע) „מוריה״ אין חיפה, לויט דער אינציאטיוו פונם שרייבער פון די דאָזיקע שורות, אדאפטירט אינזער חרב געווארענע קהילה. די אדאפטיר און פאראייביקונגם־צערעמאָניע פון אונזער קהילה ווי אויך פון די קהילות נאראל־ליפסק און בעלזשיץ, האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ קאָפיטל תהילים געזאָגט דורך אַ חזן, די קינדער פון דער שולע האָבן אָנגעצונדען ליכט לזכר די 6 מיליאָן קדושים און גבורים, אַ תלמיד האָט געזאָגט ׳יזכור׳ און דער מוזיקער פרופסור שמעון מוטמן, האָט מיט זיין טשעלא אופגעשפילט טרויער־מוזיק פון דער שואה.

דער אינציאטור אַ געבוירענער ציעשינאווער האָט אונטערגעשטראָכן די וויכטיקייט פון דעם חוב צו פאראייביקן אויף פארשידינע אופנים אונזער פארשנישן פאָלק:

איך וויל געבן אַ ברכה און באָגרימן דעם קריז פאָר יידישער קולטור טעטיקייט אין אונזער מאָמע־לשון, וואָם האָט אונז מזכה געווען מיט דעם אוונט. איך וויל איך צוגעבן אַז צווישן יידיש און עברית, האָב איך אויסגעקליבן יידיש, וויל יידיש איז געווען די קדוש־השם שפראָך פון אונזערע קדושים, פון אונזערע לעצטע קדושים, אפילו ׳שמע־ישראל׳ פארן טויט, האָבן זיי געזאָגט אויף יידיש, די שפראָך איז אונז פאר דעם אויך ליב און הייליק. ר׳ עקיבא אומר: הכל צפוי והרשות נתונה והעולם בטוב נדון. די גאַנצע מענטשליכע וועלט, וועלכע נאָר געמאָכטן דאָם גוטע און דאָם שלעכטע, יעדער מענטשליכע וועלט איז אבער גוט אבער שלעכט, טראָגעדיע און קאָמעדיע, דאָם לעבן איז דראמא, און באָזונדער איז דראָמאָטיש דאָם לעבן פונם יידישן פאָלק, און דער געמיש פון די צווויי געפילן איז מאָקע דער אינהאַלט פון היינטיקן אָוונט. מיר יידן, אונזער גאַנצע געשיכטע, שטייט תמיד ביי די עקן, אָדער אין דעם עק ביי דער קאָמעדיע, אָדער אינם עק ביי דער טראָגעדיע, זי איז תמיד דראָמאָטיש.

אפילו אונזער מוזיק איז אויך דראָמאָטיש, אויף חתונות פלעגט מען זאָגען, נו — שפילט מיר אַ פרייליכם אָדער עפעס טרויריגם, וויל טרויריקע מוזיק איז אַ קינסטלערישער געווויין אָן ווערטער. וויל איך דערמאָן אונזערע יידישע מוזיק, דערלויב איך מיר דורך דעם פאָרצושטעלן דעם חשובן מוזיקער פראָפ. מוטמן, וועלכער פאָראייניקט קונסט מיט האָרץ, מיט יידישקייט אין איין געלונגענעם ווירטואוזיזם.

מיר זענען טאָקע אַ אויסדערוועלט פאָלק, וויל נאָר מיר האָבן די גרעסטע און דראָמאָטישסטע לעבענסגעשיכטע.

קיין פאַלק האָט נישט אזוי פיהל געליטן פאר זיין פאַלקישקייט, קולטור און רעליגיע, אונזערע ליידן האָבן זיך קיינמאָל נישט אופגעהערט טראַצדעם וואָס מיר האָבן זיך אליין זיי נישט געזומען און נישט אליין געמאַכט, נאָר אנדערע פעלקער האָבן אונז געפיינקט.

כמעט אלע פעלקער אלע אלע!! מיר האָבן אַ בלוטיקן חשבון מיט כמעט אלע כאילו 'קולטורעלע' פעלקר — אָבר דער קלימאקס איז געווען די 'שואה' קאַטאַסטראַפע־חורבן. אירופה האָט אונז אויסגעהאַרגעט און אפגעיאַרשנט. פאַר וואָס? פאַר וועמען? געוולאָט, פאַר וואָס? פאַר גאַרנישט — נאָר וויל די ערגסטע האָבן זייט די וועלט שטייט תמיד געמאַרדעט די בעסטע — וויל זייט קין האָט דערמאַרדעט זיין ברודער הבל לעבן אפנים אלע פעלקער וויי בריידער!!! פשוט געראַטן — וויי קין און הבל.

דער קלאַרסטער מוסר השכל פון אונזער לעצטען אומגליק איז פאַר היינט און תמיד, דער פאלגענדער: גלות טויג נישט! רייך טויג נישט! אַרם טויג נישט, קלוג טויג נישט נאָריש טויג נישט, און פיין טויג נישט, געלערנט טויג נישט או פאטריוטיזם טויג נישט און זיין העלדן פאַר פרעמדע לענדער און פעלקער טויג נישט א.א.וו. אַ פאַלק מוז נאָר זיין פריי און לעבן אין זיין אייגן לאַנד.

דער נביא זאָגט: נצח ישראל לא ישקר! יידן וועלן קיינמאָל נישט דורכפאַלן, נו? ישראל מיינט אפנים נישט 'כני ישראל' אדער 'עם ישראל' נאָר מאַקט: ארץ־ישראל. היינט הייסט אונזער לאַנד 'ישראל' „נצח ישראל" מיינט אפנים דאָס 'פאַלק' ישראל אינם לאַנד 'ישראל' וועט קיינמאָל נישט פארשווינדן דאָס זעט אוים איז די איינציקע באַדייטונג אין גירסא פון דעם נביא'שן פסוק.

וויל ישראל צווישן די גויים... וויל די יידן צווישן אירופעאישע גויים... וויל ישראל אין גלות איז אונטערגעאנגען.

מיר יידן האָבן אלע יענע לענדער אופגעבויט.

וועז קאזשמיערש וויעלקי, האָט אין 15 יאָרהונדערט פארבעטן די יידן פון דייטשלאַנד צו קומען קיין פולין אויפבויען האַנדל און אינדוסטריע, זענען זיי געקומען מיט זייער יידיש־טייטש לשון און מיט קאָפ או האַנד אופגעבויט כמעט אלע צענטערס פון אלע פוילישע שטעט... ביז זיי האָבן אונז אויסגעמאַרדעט, אויסגעשפיגן און איינגעשלונגען וועז זיי האָבן געמיינט אַז מיר זענען זיי שוין נישט נעמיק.

אלע גויים (חוץ אַ קליינער טייל פון די חסידי אומות), האָבן אונז אפגעצאָלט מיט שטיינער פארן ברויט, מיר האָבן כמעט גאַנץ ווארשע, לעמבערג, קראַקע, לאָדז, קאַטאָוויץ, ריישע, ווילנא, קיעב א.וו. אפילו וויען, בערלין אופגעבויט, מיר זענען די מוראשקעם פון דער היסטאָריע... מיר זענען דער היזון פונם מענטשן טייג הן מאטעריעל והן אין מאראלישן אזוי אויך אין און אויף דעם קולטורעלן און אינטעלעקטואלן געביט, וויל אונזערע מיטל און מזרח איירופעישע בריידער האָבן געשאפן מאנומענטאלע קולטור ווערק פון אייביקן ווערט.

וועלן מיר דערמאַנען נאָר בלויז אייניקע וויי: בעש"ט, ווילנער־גאון, דער בערדיצעווער, סאלאנטער, סאנדזער, בעלזער, ריזשינער, שלום עליכם, פרץ, אש, מאַנגער, דר. טאהן, קראכמל, דובנוב, יעבץ, גרץ, שולמן, אוינשטיין, צייטלין, רינגלבוים, זיגלבלום, וויצמן, טרוצקי, בובר, לייזיק א.א. ויבדלו לחיים ארוכים: עגנון, אורי צבי גרינברג, ש. שלום, שלונסקי, שזר, גרינבוים, דר. סנה, גדעון האוזנער, בן־גוריון, פרופ. סדן און פיל אנדערע אויף אלע ווימשנשאפטליכע קולטורעלע געזעלשאפטליכע און אנדערע געביטן, איך האב זיי געברענגט אלס מוסטער פון טאלאנט און פון נביאישער איבערמענשהייט, און כדי צו זעען די גיסטיקע הויכקייט און ציטיקייט פון דעם פארשניטענעם צוויג פון אונזער פאלק.

מיר יידן האָבן אַ גוטן זכרון, מיר וועלן אויף אייביקע צייטן נישט פאַרגעסן וואָס די דייטשן, פאַלאַקן, אוקראינער, לעטטן, ליטווינער און פיל אנדערע פעלקער האָבן אונז געטאָן.

נאָר 3500 יאָר נאָכן מיר נאָך אלין די הגדה, אזוי ס'זאָל געווען זיין די פלוג און נסים פון יציאת מצרים ערשט נעכטן.

אט דער זכרון אונזער איז אונזער אינציקע טרייסט און פסיחישע רעאקציע קעגן אלע פרעה'ס, עמלק'ס טורקוועמאדוסעס, פעטלורעס און היטלערס ימח שמם וזכרם.

די אירופעישע יידן זענען פאַרשווינדן אָבער אונזער פרייע מדינת ישראל איז און ווערט בלייבן אייביק.

עם ישראל חי וקיים — נצח ישראל לא ישקר

אין דער צערעמאָניאל האָבן זיך באטיליקט די שארית הפליטה און אויך דר. דוד רביד או מר קורמן אלס פארשטייער פון די דערמאָנטע קהילות.

דר. רביד האָט אין זיין רעדע באמאָנט או אויך אין דער לעצטער שואה זענען געווסט מנהיגים און פארשטייער פונם פאָלק דאָרך דער השגחה העליונה פארבלענדעט געוואָרן פון צו זעען די טרויריקע צוקונפט, געווי וויי די חז"ל (גיטין נו), שעמן זיך נישט מודה צו זיין 'בגלל ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולם, החריבו ביתנו ושרפו את היכלנו והגלתנו מארצנו', און די גמרא פארופט זיך אויף דעם באקאָנטן פסוק: 'משיב חכמים אחור ודעתם יסכל', דאָם היסט אויף מאמע־לשון: 'אז דער וועלכער זיצט אין הימל וויל חלילה עפים אפטאָן זיין פאָלק ישראל, נעמט ער קודם כל אוועק דעם שכל פון די אזויגענאנטע מנהיגים, און זיי ווערן חלילה פארבלענדעט פון צו זעען דאָם אונריקענדע שלעכטס, אזוי באהויפטעט דער פרעלעגענט, האָט אויך פאַסירט פאר דער לעצטע שואה.

געדענקט האָט אויך הרב דר. פוינעלמן, הרב פונק און אנדערע.

זיי אלע דערמאָנען די פארשניטענע קהילות.

צום שלום האָבן די קינדער רעציטירט, געזונגען געמא־לידער, דער חזן האָט געמאַכט א 'אל מלא רחמים' פאר די געפאלענע קדושים און קעמפער אין די ארמיעס קעגן די נאצים און פאר צה"ל.

עצרת אימון קהילות ציעשינאוו — נארול–ליפסק בבית ספר "מוריה" בחיפה.

מימין לשמאל: מר כץ מזכיר הארגון יוצאי נארול-ליפסק בישראל, הרב ד"ר מ. פרנקל, מר קורמן יו"ר ארגון יוצאי נארול-ליפסק בישראל, הרב ראוכברגר, ד"ר דוד רביד יו"ר ארגון יוצאי ציעשינאוו בישראל, הרב יעקב פינק, מר לרר, הרב ד"ר מרדכי פוגלמן, מר נ. לחב, מר טוביה פרידמן מנהל המכון לדוקומנטציה ב'יד ושם' ומר רוזנפלד.

אל מלא רחמים שוכן עולמים, רם על כל רמים

נקום נקמת דם עבדיך השפוך, נקמת טפינו

ועוללינו, אשר נרצחו בידי הזדים הארורים

באכזריות נוראה, על קדושת שמך, יתברך וישתבח,

אמחות על צאצאיהן רוטשו;

לזכר:

אשתי היקרה והחשובה יראת ה' היא תתהלל

רחל בת יונה בוימל ע"ה, וגם ילדי, שבע ופיגע ע"ה

הנפשות הקדושות והטהורות אשר העלו על המוקד

בכ"ה מרחשון תש"ג בגטו טרנוב.

ת. נ. צ. ב. ה.

הרושמים אותם למזכרת נצח

שלמה זלמן בוימל ובנו יונה

ילדים בצד ה„ארי" יחד עם משפחותיהם

אלה מאהלר

1) סקירה כללית על החיים בצד הארי

יהודים אשר נמלטו מגיטאות פולין חיו בצד ה„ארי" כגויים, אם לא שפתם, לא מבטאם ולא מראה פניהם גילו את סוד מוצאם היהודי, וכן אם היו מצויים אצל המנהגים הדתיים והלאומיים של הארץ ויכלו בנקל להתערב בקרב האוכלוסיה הלא־יהודית. יהודים אשר חפרו להם תכונות אלה, נאלצו להסתתר כיהודים. אך בשני המקרים, ובמיוחד במקרה האחרון, זקוקים היו לאמצעים כספיים כדי לסלול לעצמם דרך ולקיים את עצמם בצד ה„ארי". יתר על כן, הם חייבים היו להיות מחוננים בכישרון לפעול באווירת פחד מתמיד. אנשים בעלי קלסתר פנים שמיים, שקיבלו חסות מידי לא־יהודים, היה עליהם לחיות לא רק בפחדם הם, פחד ממשי ומציאותי מאוד, אלא העיק עליהם גם הפחד המוצדק של מארחיהם.

סכנות לאין־ספור צפויות היו ליהודי בצד ה„ארי". עיניים תוהות, תנועות חסרות־ביטחון והתנהגות של מי שמסתיר משהו עלולות היו בנקל לבגוד בו. אם יהודיה אשר התגוררה עם בתה בין הפולנים היתה נוהגת לבקש מילדתה בשהעיזה לצאת מהבית: „עצמי עיניך, אניא, הן נראות יהודיות כל כך".

יהודי מוסווה עשוי היה להתגלות על־ידי אימרה בת גוון יהודי, ע״י בורות במנהגים ובנימוסים פולניים קצת יותר מסובכים, על־ידי אופן שונה של גילוי דאגה וחיבה לילדיו, על־ידי הימנעות מלהשתתף בשיחה אנטישמית, חוסר ידידים וקרובים, שפע יחסי של כסף, או — מחסור בכסף, וכו׳. כל אלה עלולים היו לגלות את היהודי, כפי שקרה באמת פעמים רבות.

אפילו חלום עשוי היה לגלות את סודו של היהודי. נכה יהודי, קיטע ברגלו האחת, שמראהו היה כמראה נכה־מלחמה פולני נכבד, בעל שער מכסיף, שפם ארוך ועינים כחולות, מלמל פעם מספר מלים ביידיש מתוך שינה, בנוסעו ברכבת. חבריו לנסיעה הסגירוהו בידי המשטרה הגרמנית בתחנה הקרובה. הואיל ותעודותיו נראות היו בסדר גמור, נבדק בגופו — ונורה מאחורי התחנה.

מלבד פגישות שבמקרה, כגון היתקלות באנשים אשר ידעו את זהותו האמיתית של היהודי ועשויים היו להסיר את מסווהו בשגגה, ארבו לו בכל מקום מאות סחטנים ומומחים לרחרח יהודים ממרחק. הם היו עוסקים בחיפוש שיטות חדשות ללכוד בפח את קרבנם. הם נהגו, למשל, לפרסם מודעה על השכרת חדר, בהיותם בטוחים שרוב המעוניינים יהיו יהודים מחוסרי קורת־גג; הם היו מפתים ילדים יהודיים להתקרב אל „לקוחות" משוערים, לוחשים באוזניהם מספר מלים ביידיש ועוקבים אחרי תגובת הקרבן בעיניים מנוסות. אין פלא, אפוא, שהרבה יהודים היו חוזרים אל הגיטו בהתמוטט עצביהם או כשאזל כספם. את חיי היהודי בצד ה„ארי" אפשר לסכם במלה אחת ויחידה — פחד.

ילדים יהודיים שהיו עם משפחותיהם וידידיהם, צפויים היו לאותן הסכנות שארבו

לגדולים. ילדים גלמודים, עם כל כמיהתם העמוקה לחסות ותמימותם הילדותית, נאלצו ללמוד את הדרך הקשה של התכחשות ליהדותם. והם למדו אותה במהירות.

להתחבא באופן בודד היה בדרך כלל פחות מסובך מאשר להתחבא בקבוצות. אף על פי כן סירבו יהודים רבים להיפרד מקרוביהם ומידידיהם מתוך פחד לעמוד לבדם פנים אל פנים מול סכנות החיים בצד ה„ארי". מובן שזה היה נכון במיוחד לגבי ילדים.

גיזלא מ. (היום רקדנית באופירה הישראלית) היתה רק בת חמש כאשר הוריה המיואשים החליטו לשלוח אותה ואת אחיה בן השמונה לצד ה„ארי". גיזלא סירבה ללכת. היא התרפקה ביאוש על אמה, נאחזה בשמלתה, תפסה בידיה וכיסתה אותן בנשיקות אין סוף. משהוצאה הפעוטה מהחדר, אחזה בידית הדלת ונשקה אותה בלהט, כשם שנשקה את אמא לפני כן. ידית הדלת היתה בשבילה סמל של בית.

מטא ורוכל היתה בת שתים־עשרה כאשר במכוכית הכהלה של „אקציית" לילה הפרידוה מעל הוריה ואחיה בשדה. „נשארתי לבדי בעולם בחשכת הליל" — מספרת מטא — „לא ידעתי לאן ללכת... זחלתי לשיחים ונשארתי שם בנשימה עצורה... לפתע פתחו ביריות. אשה ותינוק בזרועותיה נרצחו לא רחוק ממני. אחוזת פחד ומצוקה חשבתי: ,אלוהים יודע אם אמי עודנה בחיים. איני יודעת לאן ללכת... כבל שאפנה רק יריות וצווחות... אין לי כל אוכל... ואין אל מי להגיד מלה אחת'...".

הוריה וארבעה משפחת אחיה נרצחו. מטא התחבאה עם אחד האחים הנותרים, והיא נשארה בחיים בדרך נס. כשהיתה שוב לבדה בין השיחים, הגתה נבאים: „אחי איננו עוד בחיים... אמי איננה עוד בחיים ואבי וארבעת אחי הגדולים אף הם מתו. בשביל מי עלי לחיות? אין דבר לאכול... למה לי להישאר לבדי בקור כזה בין השיחים? אלך ואמסור את עצמי לגרמנים..."

ילדים, אשר הסתתרו יחד עם הוריהם ועם קרוביהם, הצליחו לשמור על בריאותם הגופנית והנפשית זמן ממושך יותר מאשר ילדים שנשארו גלמודים. הם פיתחו חוש מעשי נפלא וכושר הסתכלות והכרעה מהירה. חושיהם נתחדדו וכוח עמידתם הנפשית היה ממש בבחינת נס.

הבעיה העיקרית אשר עמדה בפני הורים שהסתתרו עם ילדיהם בצד ה„ארי", היתה כיצד לשמור על חיי הילדים ועל חייהם הם. ילדים שהיו משרכים דרכיהם עם משפחותיהם על פני כפרים וערים, ישנים ביערים ובשדות, פושטים יד לפת לחם וכו' היו עסוקים כל הזמן, כל רגע של חייהם הנתונים בסכנה. אבל הורים שהיו מסתתרים עם ילדיהם במקלטים קבועים יותר, עמדו בפני בעיה נוספת — איך להעסיק את הילדים לטובתם הם ולטובת כל הקשורים עמהם.

2) חיי נדודים

קטעים מתוך אוטוביוגראפיות של נער ונערה בגיל שלוש־עשרה כתובות במחנה עקורים, מתארים חיי נדודים בצל המוות בצד ה„ארי". הילדה לאה ק. מספרת את קורותיה בקווים דראמאטיים כוללים, ואילו הנער הנוטה לפרטות ויחד עם זה מחונן בתפיסה הגיונית

של התמונה השלמה, מגולל תמונה ריאלית של חיי הנדודים שלו ושל משפחתו ומתאר את מלחמת הקיום שלהם.

הנה מה שלאה מספרת:

„מאותו יום מתחיל נסיונו האמיתי. כל יום שחלף היה גדוש ניסים. התגוררנו בבית־החולים ההוא, ואחרי כן עברנו לגיטו אחר. שוב נדחפנו לקראת הבורות כדי להיות נורים — ונמלטנו. באנו לבית ידיד אבא, לא־יהודי. הוא החזיק אותנו במשך חודשים מספר. משנאלץ לברוח, כדי להציל את חייו, ברחנו גם אנו.

„אמי היתה בהירת שיער, בעלת מראה פנים „ארי" ודיברה פולנית טובה... איש לא חשד בנו כי יהודים אנחנו. עברנו מכפר אחד לשני. אמא היתה עושה סודרים וגרביים ופושטת יד לנדבה.

„היינו מתקרבים לקו החזית. אף פעם לא פגשנו יהודי, אף פעם לא שמענו עליהם. לעתים קרובות, בלילה קר, אי־שם ביערות, רעבה ורועדת מקור, נלחצתי אל אמא וביקשתיה: „אמא, אני מפחדת, דברי אלי, ספרי לי, כיצד תביאי אותי לארץ (ישראל)". ואמא היתה מספרת לי כיצד העולם כולו יקדם בברכה את שרידי היהודים, ואנו ניסע לישראל, ואני אלמד עברית יחד עם ילדים יהודיים אחרים.

„מדי יום ביומו קשתה עלינו השוטטות בסביבה, עלולים היינו ליפול בידי הגרמנים בכל רגע. לפיכך נאלצנו להסתתר במשך היום. אך אז לא היה לנו מה לאכול. אמא היתה חלשה מאוד. היא לא האמינה שאנו נישאר בחיים. היא התחננה בפני: 'לאה'לי, הבה נלך אל האגם ונטביע את עצמנו. נשים קץ לעינוינו'. בכיתי והתחננתי אליה: 'התגברי, אמא, עשי זאת למעני, אינני רוצה למות. תראי כי נתגבר על כל אלה, לא אומר לך שוב שאני רעבה, אך אל תקחיני אל האגם'...".

סיפורו של יצחק סורוביץ' (קטעים מהאוטוביוגראפיה שלו צוטטו בפרק קודם):

„נמלטנו אל היערות (בעיצומה של „אקציית" לילה) אני, דודתי ואחותי... תעינו בדרך ובמשך שלושה ימים נדדנו מסביב לגיטו בערפל סמיך, ללא מזון. אך מי חשב על מזון? הרי הורגלנו לרעוב. באותו זמן לא שמענו על אמא. נקלענו לביצות כאלה שלא ידענו כיצד להיחלץ מהן. כששמענו נביחת כלבים, הלכנו בעקבות קולם. כמעט עירומים היינו ורגלינו היו נפוחות מקור... כאשר יצאנו מהביצות באנו אל איכר... הוא פחד מלהושיט לנו עזרה; הוא נתן לנו קצת סמרטוטים קרועים, פת לחם וציווה עלינו ללכת הלאה...

„אחרי כן באנו לאיכר אחר ושאלנו אותו, אם ראה אשה עם תינוק, אך הוא השיב בשלילה. ביקשנוהו שיתן לנו ללון. אך הוא פחד להחזיק אותנו בביתו ואמר לנו ללכת אל החורשה שלו ולהסתתר בערימת השחת. הלילה היה קר והשחת חימם אותנו.

„בלילה באה אישה ותינוק אל אותו האיכר ושאלה אותו אם ראה יהודים שנמלטו מהגיטו... כאשר היא ראתה אותנו, צעקה: יצחק, ליובה! ידענו שזוהי אמא...

„...וכך החלו נדודינו מאיכר אחד אל השני. הלכנו בלילות, ביום נשארנו סמוכים ליערות, לבל יראה אותנו איש. היינו — כפי שאומרים — כנחש המגיח ממאורתו (בלילה) ויוצא אלי דרך... היינו מהלכים ללא מזון כלשהו. רק בלילה היינו יוצאים לבקש נדבות

על־ידי נקישה בחלונות. היינו מחטטים בערימות אשפה כדי למצוא מזון, ככלבים משוטטים. כאשר איכר לא רצה לתת לנו מאומה, היה גוער בנו: 'תסתלקו מכאן, ולא, אקרא למשטרה'.

„היינו לבד ביערות, ללא איש שיכעיר לנו אש. נאלצנו לבקע גזרי עץ במו ידינו ולהבעיר קצת אש. השגת מזון מהאיכרים נעשתה קשה מדי יום ביומו. הגרמנים הכריזו, כי מי שיעזור ליהודים במתן בגדים או מזון, יוצא להורג יחד עם משפחתו ונכסיו יישרפו. האיכרים היו אחוזי פחד וכשיהודי בא אליהם לבקש לחם גרשוהו מעל פניהם ככלב. הגענו לאפיסת כוח כזו שבקושי יכולנו ללכת. חיינו ביערות ואכלנו גרגרים...

„...שלג החל לרדת, החורף התקרב. היינו עירומים ויחפים. אך לאכול או לרעוב — זה לא היה חשוב כלל וכלל. מה שהדאיג אותנו היה, שלא יכולנו להישאר עוד ביערות. לא היה איש עמנו: עלולים היינו למות מקור.

„...שמענו על איכר אשר ידע את מקום מחבואם של כמה יהודים. הלכנו אליו כל ערב והפצרנו בו שיראה לנו את מקום מחבואם. אך הוא בשלו: 'מה טעם במחבוא, העולם איננו עולם יותר. מקומכם הוא בקרקע הנהר'. בשמענו את דבריו, חשבנו בלבנו: הצדק אתו. אך תמיד מהבהב ניצוץ של תקווה בלב אדם („האדם" היה אז בן שבע). אין אדם נוטה לקפד את חייו. חיזרנו אחריו כל כך הרבה עד שלבסוף הראה לנו איפה נמצאים היהודים.

„כאשר מצאנו את היהודים ידענו חיים אמיתיים מה הם. היו להם קליפות של תפוחי אדמה, וקרדות. נתמלאנו התפעלות, באמת. בכל עת נדודינו לא ראינו קרדות. בהיותנו עם היהודים האלה, הרגשנו מה טעם מאכלים מבושלים. כשהיינו לבדנו, לא טעמנו מאכל מבושל כלשהו, והנה הם פה מבשלים, אופים תפוחי אדמה, וכו'...

„אותו חורף היה קר מאוד. כל היהודים האלה הצטרפו אל הפרטיזאנים, אך עלינו היה להישאר לבד, כי היינו ילדים קטנים.

„פעם נקלענו אל כומר באפטיסטי בשם יעקוב וביקשנו ממנו שיתן לנו להישאר ביערו. הוא לא יכול לסרב לנו כי היה בעל לב טוב. לקח אפוא גרזן והלך אתנו היערה. הוא עשה בשבילנו מעין בונקר... בו נשארנו עד אשר ירד השלג הגדול. אז שוב הלכנו אליו. כאשר יעקוב ראה אותנו, התחיל רועד מפחד, אך אמר: 'בסדר גמור. בלאו הכי כולנו ניהרג. בואו אפוא פנימה, כשתגיע שעתנו, נסבול יחד'. לא ידענו כיצד להודות לו. מתוך שמחה רבה נפלנו לרגליו ונשקנו אותן. נתן לנו מיד עבודה, וככה לא התבטלנו והרווחנו את לחמנו..."

ישראל מ. מעיר בוצ'אץ', מתאר בעדותו המוקלטת כמה אספקטים אחרים מהחיים בצד ה„ארי". הוא משקיף אחורנית על חייו תחת הנאצים. גישתו היא פחות רגשנית, אם כי יש בה מהרעננות והתמימות הילדותית.

ישראל, הוריו ואחיו הגדול ברחו מהגיטו, כאשר ישראל היה בן שבע, המשפחה נחלקה... אבא לקח עמו את הילד הקשיש ושניהם עבדו בבתי איכרים בתפירת מעילים מעור כבשים. אמא נדדה עם ישראל.

„שוטטנו על פני כפרים. אנשים צעירים וחסונים הצטרפו אל הפארטיזנים, אך מאתנו נבצר הדבר. הנדודים בלי מטרה היו איומים. נדדנו מכפר לכפר, מבית אל בית. רוב הזמן נשארנו בקרבת הכפר וויצ׳יחובקה. אנשים טובים גרו שם. היו מזהירים אותנו בהתקרב הגרמנים. בקיץ רווה לנו במקצת. היינו יושבים בשדה התירס ופולים את בגדינו. בחשכת הליל הייתי הולך אל הכפר לבקש לחם ולמלא את הבקבוק מי גשם, בהם שרצו צפרדעים קטנים. מחמת החושך לא יכולתי לראות בבהירות.

„נשארנו בתוך התירס ימים ולילות, בימי גשם כבימים בהירים, מבלי דעת איזה יום הוא. היה מחבוא אחר בשדה סמוך לכפר — שיחים עבותים בגובה של בית, ובפנים — מקום חלול. היינו מתחבאים גם שם, ולא רק אנחנו אלא גם משפחות אחרות. הוסכם ביניהן על אותות מיוחדים כאשר המחבוא היה תפוס. אך קללת מגיפה איומה רבצה על מחבוא זה — מגיפת הכינים. ראינו אותן זוחלות על הענפים ושורצות על פני האדמה. דרכנו עליהן כמו שדורך על שטיח.

„בגדי נקרעו לחלוטין, ואמא תפרה לי מכנסיים משק של יוטה. האיכרים נתנו לי נעליים עם סוליות עץ וחותלות־קש. לא היו לי גרביים והקש שרט את רגלי היחפות. בקיץ הלכתי יחף, אך בחורף נבצר ממני הדבר. פעם הצליחה אמא לשכנע איכר שיקחני לעבודה. אמא עזרה בבית ואני רעיתי את הבהמות. הייתי יחף והיה עלי לרוץ על פני גבעולי תבואה וחשתי כאילו דורך אני על מסמרים. חזרתי כשרגלי מכוסות שריטות ופצעים קלים ולא יכולתי ללכת כלל. האיכר נתן לי עבודה אחרת — לתלוש גרגרי תירס לזריעה. עשיתי זאת בדרך חביטת אשבולי התירס זה בזה. לא הסכנתי גם לעבודה זו וידי כוסו שריטות ופצעים.

„האיכר נתן לנו מזון והתיר לנו לישון באסכר שלו. היינו מאוד מאושרים. ידענו פירושה של שינה על אדמה בשדה. היתה לנו שמיכה אחת בלבד ולא ידענו כיצד לנהוג: להתכסות בה או לשים אותה תחתינו. לא פעם היינו ישנים כשמטרות זעף יורדים עלינו ואף שמחנו על כך, בהיותנו בטוחים שלא ירדפו אחרינו. המגורים במקום זה נראו בעינינו כחסד מהשמים.

„לא תמיד יצאנו משדה התירס מרצוננו. היה שם נעים, מלבד בימים גשומים ובלילות. אך היה עלינו לצאת משם לא רק בגלל הגרמנים אלא גם משום שהאיכרים רדפו אחרינו. רמסנו את התירס שלהם — היבול אשר לו ציפו. פעם בשכבנו, אני ואמא, בשדה התירס, שמענו צעדים ואנשים מדברים אוקראינית. חרדה גדולה אחזה אותנו... היינו בטוחים כי הגיע הקץ. התכסינו בשמיכה ונשארנו דוממים. האנשים התקרבו וצווחו: „יהודים, לצאת!" עשינו את עצמנו כחרשים. אז צעקו בקול חזק יותר: „אנחנו מוכרחים להרוג אתכם". אז קפצנו על רגלינו והתחננו בפניהם שלא יפגעו בנו, כי קץ יסורינו קרוב כל כך. איכר אחד אמר, כי ימסור אותנו לגרמנים, איכר שני הוסיף כי יהרגו אותנו. רק אחד אמר: „הרפו מהם, האינכם רואים כי זו אשה מסכנה עם תינוק". דברים אלה עשו רושם. הם ציוו עלינו לעזוב את הכפר תוך שתי שעות.

„...מצאנו איכר עני בן שמונים. אלמן היה ולא היה לו מה לאכול. הסכים להרשות לנו לגור אצלו בתנאי שנאכיל אותו. נשארנו בביקתה שלו, מוסתרים מאחורי תנור גדול.

אי אפשר היה לשבת שם וגם לא להרים את הראש. אפשר היה רק לשכב פרקדן. הוא היה מאושר מאוד, כי זה זמן רב שלא בא אוכל מפושל אל פיו. את המזון סיפק אבא.

„לא נשארנו זמן רב עם הישיש. ידענו כי לא ירשה לנו לגור אצלו, אם אבא יפסיק להביא לו מזון. זאת ועוד. היה זה כפר אוקראיני וברור היה לנו, שאם יתפשו אותנו, אחד דיננו — ליהרג. עברנו לכפר פולני־אוקראיני.

„בינתיים הגיע שוב הקיץ והחלטנו להסתתר בתירס עד החורף. ושוב נאלצתי לצאת כל ערב לבקש לחם ולמלא את הבקבוק מים. לפעמים היה עלי לצאת בגשם ובסער. לא פחדתי. להיפך. האור היה לי לעזר, כי בליל חושך התקשיתי במציאת הדרך חזרה. חיכיתי לברק אשר יאיר לי את השביל. הייתי רץ מספר צעדים ושוב ציפיתי לברק. אמא חיכתה לי תמיד בתפילה לבל יאונה לי כל רע.

„כאלה היו חיינו בקיץ. בחורף הוכפלו דאגותינו. סבלנו מרעב ומקור. לא היה תירס גבוה שיסתיר אותנו... הבתים בכפרים הפולניים היו מרוחקים. שוטטנו בגשם ושקענו בשלג עד לברכיים. לפעמים נשארו נעלינו דבוקות לשלג, יש ובכלל לא יכולתי לצאת מן השלג, כי אחרי ככלות הכל מה היתה אז קומתי?

„רטובים עד לשד עצמותינו ומכוסי שלג באנו פעם לבית איכר שבקצה הכפר. כל הזמן לא פשטנו את בגדינו, כי לא היה לנו במה להחליפם. הרבינו כל כך להתחנן בפני האיכר עד שהסכים לכסוף שנישאר בבקתתו. הוא הגיש לנו תפוחי־אדמה וחלב חמוץ. מאושרים היינו להימצא תחת קורת־גג, כשבחוץ משתוללת סופת־שלג. התכסינו בקש ונרדמנו. כשהקצנו בבוקר, לא יכולתי להניע אבר. בלילה היתה קרה ובגדי הרטובים נקפאו עלי...

„כמה נדדנו ימים ולילות... עד שאמא מצאה איכר טוב. את אשר עשה בשבילנו איכר זה לא יאומן כי יסופר. אינני יודע, אם עשה מה שעשה על מנת לקבל פרס או לא. הוא נתן לנו להישאר ברפת יחד עם הבהמות. היה זה חסד מן השמים. היה לנו חם שם, היה לנו מזון, והיינו ישנים מכוסים בשמיכה תחת גג... יכולנו להתנועע ברפת בצורה חפשית...“

הרבה ילדים, ביצחק ובישראל, אשר חיו חיי עודדים, הסתגלו לתנאיהם עד כדי כך שראו בנוחיות הפשוטה ביותר של חיי יום־יום, כגון אכילת מזון מבושל, לינה תחת גג, מלבושים נקיים וחמים — כעין פלא ותענוג מיוחד.

3) החיים במקלטים קבועים יותר

גבריאל ה. מעיר צ'נסטוחוב (היום מורה לגיאוגרפיה בישראל) והוריו נשארו בחיים עם תום המלחמה. הם התחבאו בדירה שהושכרה להם על־ידי פולני. והנה סיפורו:

„...ואצלאוו מילובסקי בא להוביל אותנו למקום מגורינו. זה היה ב־13 באפריל 1943. מלובסקי היה פולני גבה־קומה ומגושם. הוא שכר דירה קטנה — חדר ומטבח — בבית ישן מאוד שבמרכז צ'נסטוחוב, מאחורי מזבלה... הדירה היתה בקומת הקרקע ונשקפה אל

החצר. מתחת לריצפה, באמצע החדר, היה מרתף, כנהוג בבתי האיכרים. מילובסקי חילק את המרתף לשני חלקים. בחלק הקידמי החזיק פחם ומאחורי הפחם היה מחבואנו. את רוב זמננו בילינו בדירה וירדנו למרתף רק בשעות סכנה.

„יכולנו להישאר בצד המזרחי של המרתף. אחרי כן נוכחנו, כי אם אנו נשארים בו במשך זמן ממושך, הופך האוויר שבו מחניק עד ללא נשוא.

„הבעיה העיקרית היתה בכך, שקשה היה להתנועע בצורה חפשית, מבלי שיראו וישמעו אותנו. התגוררנו במקום זה כמעט שתי שנים. במשך כל הזמן הזה לא ראיתי כמעט קורטוב של שמים... המזבלה הענקית היתה למחסום בפני העין. גם את השמש לא ראיתי ולא יכולתי לשחק בחצר...

„המצאתי לעצמי כל מיני משחקים והייתי, כביכול, בכל מיני מקומות. הלכתי סחור־סחור בפינה שליד החלון, המקום היחידי שם אפשר היה להתנועע. חורי החלו לדאוג לבריאותי. הם ראו אותי מסתובב ומתפתל במשך שעות בפינה קטנה זו, כשאני מעמיד פנים כאילו אני בגן, בשדה או באיזה מקום אחר.

„הבעיה כיצד להחזיק אותי עסוק, היתה חמורה... בתחילה ניסתה אמי ללמדני... אך אחרי כן נעשה המצב כל כך מתוח, שלחורי לא היתה הסבלנות להמשיך בשיעורים. הבעיה נפתרה במידה ניכרת על־ידי כך, שמצאתי ספר מאת ה. שינקוויץ „במדבר וביער". קראתי את הספר פעמים אין ספור. כמעט ידעתי אותו בעל־פה... הספר היה לי למזון רוחני במשך חודשים ארוכים... הייתי מאושר, שכן היה זה ספר טוב והולם את גילי. הספר היה לי לעזר רב. הייתי בחברת שני הילדים (גיבורי הספר) באפריקה, בעיצומן של ההרפתקאות והפורענות שפקדו אותם.

„הרעב היה הכוח המכריע בחיינו. כל הזמן אכלנו רק לחם ותפוחי אדמה. ואף זאת לא בכמות מספקת. אבא אכל פחות מכולנו. מרבית המזון היתה שמורה בשבילי. הוא הסתפק בפת לחם אחת ליום, ואולי בפחות מזה. חורי כפו על עצמם תענית אחת לשבוע, אחרי כן עברו לצום פעמיים בשבוע...

„יום־הולדתי העשירי התקרב ולחגיגת יום זה חסכה אמא כמה תפוחי־אדמה ושומן. אותו יום עשתה אמא לביכות וקיבלתי מנה שווה למספר שנותי. היה זה רב מדי בשביל ילד בגילי, אך הייתי רעב מאוד. המטרה למלא את קיבתי הושגה. היה זה היום היחידי שלא הייתי רעב. אני זוכר את אבא מתעלף מרעב ביום הולדתו הארבעים. דומני שזה היה בדיוק חודש לפני יום־הולדתי העשירי".

את התנאים בהם חי גבריאל אפשר לראות כתנאי מותרות בהשוואה עם התנאים והמקומות בהם היו משפחות יהודיות אחרות תחת הכיבוש הנאצי. פיגל פלטל־מיינדזיז'צקא, מתארת בספרה ביידיש, „משני עברי החומה", את המחבוא ואת החיים בו של אם יהודיה ובנה בן העשר, בזו הלשון:

„ראיתי יד מושטת בין ענפי עץ יבשים ושמעתי קול חנוק האומר בשקט: „בוקר טוב". אותה יד החלה להזיז הצידה את ענפי העץ. פתחתי קצת את דלת האמבר ואז

הבחנתי באשה וילד קטן שכובים על הריצפה הריקה, צמודים אחד לשני, כדי לתפוס שטח קטן ככל האפשר. סביבם מעליהם היו קורות עץ וענפים יבשים. ניכר היה כי אי־אפשר לעשות שם תנועה קלה ביותר.

„פני האם ובנה היו שחורים, עור ועצמות, והעינים שקועות עמוק בחוריהן, השפתיים סדוקות, השער דהה ומלא נסורת. הדבר הראשון שביקשו ממני היה לסגור את הדלת, עיניהם לא יכלו לשאת את האור.

ככה חיו השניים, סגורים ושכובים למחצה. במצב כזה היו אוכלים, ישנים ומשגיחים על הדלת. פעמיים ביום הגישה להם בעלת הבית אוכל. היא היתה זהירה מאוד ומעולם לא נתנה להם לעזוב את הצריף... הם לא התרחצו, לא החליפו את בגדיהם ולא את לבניהם.

לפעמים בלילה, כאשר האֵם לא יכלה לשאת יותר את העינויים ופחדה פן ישותקו איבריה, היתה מסתכנת וזוחלת החוצה כדי ליישר את גופה. לא יכלה להגיע את זרועה הימנית, זה גרם לה כאב רב...

„הילד הביט אלי מאחורי ערימת העצים בעיניים יוקדות. עיני האם זלגו דמעות. היא כשלעצמה היתה יכולה להסתפק במעט שבמעט, אך חרדה לגורל ילדה. הילד הצטנן קשות לפני זמן קצר. הוא השתעל. במשך ימים ספורים החזיקה אותו האם בזרועותיה יום וליל. היה לו חום רב. האם לא ידעה מה שמדאיג אותה יותר — השיעול העשוי לגלות את סוד מחבואם, או החום אשר עלול היה לגרום לו מוות. בעלת־הבית פחדה לקחת את הילד לחדרה ולהשכיבו במיטה.

צריך היה להיזהר מאוד שלא לעורר את רוגזה של בעלת הבית. הכול היה תלוי בה. פעם אחת נפוצו שמועות, אשר הבהילו את בעלת הבית, ואז ציוותה עליהם לעזוב את המקום. האם ובנה נדדו במשך ימים אחדים בקרבת היער. לא היה להם לאן ללכת. האם ביקשה איפוא מבעלת הבית שתיקח אותם בחזרה...״

בין הילדים שנשארו בחיים היו רבים אשר איבדו את כושר ההליכה, רבים חוכו בעיוורון ורבים אשר נפגעו במחלות עור, בשחפת ובמחלות כרוניות אחרות, כתוצאה מחיים במשך חודשים במקומות שאין לתארם ובתנאים בלתי אנושיים ביותר. הנזק אשר נגרם להתפתחותם הנפשית אחרי פרק זמן ממושך, היה לאין שיעור. אך כושר ההבראה של הילדים, בגוף וברוח, היה להפליא.

ציעשינוב - מיין צווייטע היים

(זכרונות און אפשאצונגען)

פון מרדכי קויפמאן

דאס מזרח גאליציש יידנטום — א זייל פון יידישן פאלק

דער יידישער געלערנטער, פראפ. א.א. ראבאק, וויקלט אויס, אין אייגע פון זיינע ביכער, א וואונדערבארן געדאנק וועגן דער אומשטערבלעכקייט פון דער יידישער אומה. ער זאגט:

„א עטנישער כלל שטארבט זעלטן, א פאלק, א שפראך, א קולטור איז נישט בבחינת יחיד. ביי א יחיד וויסן מיר, אז עס איז פאראן א ארץ, א קאפ, וואס אויב ס'ששעלט זיך אפ זייער פונקציאנירונג, איז דער מענטש א בר־מינן. א פאלק איז אבער ווי א פלאנץ, וואס אויב ס'פאלן אוועק געוויסע טיילן, וואקסן אויס אנדערע און ווי באלד דער ווארצל איז נאכנישט פארוויאנגט, קאן זיך די פלאנץ צעבליען אלץ וויטער און וויטער".

איך קאן נישט אנהייבן שרייבן מיינע פראגמענטארישע זכרונות פון דעם יידישן ציעשאנאוו, א שטאט וואס איך באטראכט מיט רעכט פאר מיין צווייטע היים, כל זמן, איך גיב נישט אפ כבוד דאס מזרח־גאליציש יידנטום, וואס האט אזוי גלאריך געלעבט און איז אזוי טראגיש אומגעקומען דורך די ידי עשו, אריינגעפלאכטענע אין דער רציחה־סטיכיע פון נאצים, אוקראינער או פאלאקן, ימח שמם וזכרם.

דאס יידישע ציעשינאוו איז נאר געווען א קליינער טייל, אבער זיין יידישקייט און ציוניזם איז פארבליבן געשיכטליך, א גרויסער באשטאנדטייל פון דעם דאזיקן יידנטום, וואס האט פון זיך ארויסגעגעבן חכמים און גאונים, לומדים און געלערנטע, דענקער און סופרים, פראזאיקער און פאעטן, וועמעס געדאנקען און אידעען, שטאנדפונקטן און גייסטיקע

מחשבות, האבן באריכערט דאס יידישע וועלט־פאלק מיט נצחיות־יסודות, מיט רעאלע ציון שטרעבונגען, מיט קאנקרעטע פיאנערישע רעאליזאציעס אין ארץ ישראל.

און ווייל דאס „ספר ציעשינאוו" צינדט אן מיט דער הילף פון אותיות פון העברעאישן אלף־בית, מיט דער פארמיטלונג פון יזכור־שורות, דעם נר תמיד צום הויליקן אנדענק פון אן אומגעקומענע יידישע עדה, פון א חרב־געווארענע יידישע קהילה, זאלן אויך מיינע באשיידענע ווערטער אין דעם ארטיקל זיין א צושטייער צום יזכור און יארצייט ליכט, וואס די שארית בני ציעשינאוו צינדן אן אין זייערע הערצער, אין זייערע מוחות, כדי נישט צו פארגעסן די טייערע יידן פון מזרח גאליציע בכלל און פון קהילת ציעשינאוו בפרט.

דאס גייסטיק־זאפטיקע יידנטום פון מזרח גאליציע איז געווען א שטארקער יסוד, אויף וועלכן ס'האט זיך אנגעשפארט יארהונדערטער דאס יידישע וועלט־פאלק. במשך פון א סך הונדערטער יארן האבן יידישע קהילות אין גאליציע מיט זיך פארגעשטעלט א האמעגענע, אינערלעך־צעמענטירטע, שעפעריש־ארגאניזאציאנעלע קראפט פון אזא פארנעם, וואס איז געווען בכוח צוזאמענצוהאלטן אלע טיילן און שיכטן פון דעם דאזיקן תורה־טרייעם און קולטורעל־איבערגעגעבענעם יידנטום, כ'בין מיך מתכוון, סיי אין זיין אמונה אין דת, ווי אין זיין וועלטלעכן פארנעם.

די יידישע קהילות האבן געשפיזט די גאליצישע יידן מיט די לעבנסוויכטיקע דערנערונגס שפייזן פון די אומאויסשעפלעכע תורה־קוואלן, ווי פון די ציוניסטישע גאולה־אידעאלן. דאס קול פון תורה און חינוך, רייד פון חכמה, האט זיך געלאזט הערן איבער דער לענג און בריט פון יידישן מזרח גאליציע. די חדרים און „ישיבות", די קלויזן און חסידישע „שטיבלעך", די צדיקישע הויפן און די בעלזער, צאנזער, סאדיגורער, אדער „טשארטקעווער" רבנישע דינאסטיעס, אלץ צוזאמן אין געווען א ריזיקע, און גראנדיעז־פייערלעכע יידיש־רעליגיעזע מאניפעסטאציע, א חסידיש־התלהבות/דיקע יידישקייט־פעסטונג, אין וועלכער עם האבן זיך אנגעשטויסן אלערליי אויסערלעכע שונאי ישראל עלעמענטן, ווי אינערלעכע אסימילאנטן און יידישע פאלקס־בוגדים, אבער אלע זיינען צעשמעטערט און פארניכטעט געווארן אין די פעלזנפעסטע מויערן פון אזא פארפאנצערט מיט יידישן וויסן, תורה ומסורה — יידנטום, אויף וועלכע עם האבן פערמאנענט געוואכט די גאליציישע שומרי־ישראל...

ביז צום אויסברוך פון דער 2־טער וועלט מלחמה האט דאס גאליציאנער יידנטום אויסגעזען

ווי א פילפארביקער רעגנבויגן, וועמעס שימערינדיקע קאלירן פון גייסט און קולטור, פון תורה און חסידיזם, פון אידעען און פרינציפן, פון ציוניסטישע אידעען־דיפערענציאציע ריכטונגען און חסידישע דינאסטיע־שיטות, האבן געלויכטן אויפן יידישן וועלט הימל מיט אלע ליכטער, וועלכע האבן ווי סיני־בליצן אנגעווויזן אויף אלע שטעגן און וועגן פונם אלזויטיקן יידישן לעבן אין מזרח גאליציע.

מיטן אריינמארש פון די סאָוויעטישע ארמייען פריער און מיטן אנקומען פון די היטלעריסטישע מערדער־הארדעם שפעטער, איז איבערגעריסן געוואָרן דאס לעבן פון אונדזערע ברידער און שוועסטער, האט אויפגעהערט דער קלאנג און אפקלאנג פון תורה קולות, איז צעשטערט געוואָרן דער יידישער גייסט צוזאמען מיט זיינע דת און גייסט־טרעגער און עס זיינען פארשאטן געוואָרן די אספרישנדיקע קוואלן, די ציוניסטישע באוועגונגען זיינען אומגעקומען צוזאמען מיט די „רבנישע הויפן", זיינען חרב ונחרב געוואָרן, די קהילות און קהילה־אנגעהעריקע־צעשטערט און גרויזאם פארניכטעט, די קלויזן, בתי כנסיות און בתי מדרשים זיינען אפגעווישט געוואָרן פונם פנים פון דער ערד און כמעט דאס גאנצע גאליציישע יידנטום איז אומגעקומען אויף קידוש השם צוזאמען מיט אלע אנדערע מיליאָנען יידן, קדושים וטהורים, דורך אלערליי מיתות משונות. א רציחה, אויף וועלכער ס׳וועט קיינמאָל נישט זיין ביי יידן קיין סליחה ומחילה, דאס בלוט פון אומשולדיקע יידן שרייט ארויס פון טיפענישן, פון די ערד־אויבערפלאכן, יאמערט ארויס פון די פארברענטע אש׳ן אויף אלע פעלדער פונם גאליציישן עמק הבכא, פון אלע גאז־אויוונס, פון קרעמאטאריעס, די מארד פאבריקן פון דער גוי׳אישער וועלט, דורך וועמעס שפענונגען ס׳האבן אין שריפות און דורך גאז־חניקה אויסגעהויכט זייערע טייערע נשמות אונדזערע אומפארגעסלעכע ברידער און שוועסטער, זייער לעבעדיק לעבן איז אויסגערויכערט געוואָרן און איז דורך שווארצע קוימענס אוועק גלייך צו די הימל־הויכקייטן, אפשר זיינען זיי דערגאנגען צום כסא הכבוד...

אויף די חורבות פון הונדערטער און טויזנטער יידישע קהילות פון גאליציע האבן ברוטאל געטראטן די עשו־פים אין דער צייט פון אומקום און יידן־אויס־ראטונג, אויך היינט גייען ארום — פראנק און פריי — אויף די דאָזיקע הייליקע פלעצער די בלוט דורשטיקע היענעם בצורת מענטש, אָבער אן א צלם אלוקים, אין דער העפלעכער געשטאלט פון סאדישטישע אוקראינער, פון כוליגאנישע פאָלאקן, פון רוצחישע דייטשן, פון פארדאָרבענע אונגארן און פון היינטיקע נידעריקע און הויכע בעאמטע פון היינטיקן אוקראיניש־סאוועטישן רעזשים.

☆

מיר באווייזען דעם אומקום פון גאליצישן יידנטום, מיר בויגן אונדזערע קעפ אין טיפן טרויער מיט צעפיניקטן צער פאר די קברים, נישט קברים, פאר די הויפנס אש און פאר די נישט פארברענטע ביינער פון הונדערטער טויזנטער אומגעקומענע גאליציאנער יידן. מיר, דער שארית יהודי גליציה, שרייען אויס א נייעם „שפוך חמתך" אויף אזעלכע גויים,

וואס האבן פארווירפט יעקב'ס געצעלטן, חרב געמאכט אונדזער לעבן און אונטערגעהאקט ביז צום וואַרצל אונדזער בוים, דעם יידיש גאליצישן, מיט כמעט אלע צעצווייגעט צווייגן, איבערלאזנדיק א פארברענטן שטאם, א פארשניטן יידנטום, אן אומגעהויערן צער ביי די לעבעדיקע.

פון אונדזערע לעפצן וועלן קיינמאל נישט אראפגיין די טרויער־וועלטער פון איכה:

„הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי, נער וזקן,
בתולותי ובחורי נפלו בחרב" (איכה).
„קוקט און זעט, צי איז פאראן נאך אזא וויטאק,
ווי מיין וויטאק, יונג און אלט, מיינע טעכטער
און מיינע בחורים זיינען געפאלן פון דער שווערד".

דער צער פונם יידישן שארית גאליציע איז אריינגעפלאכטן געווארן איז דעם גרויסן וויטאַק און הארץ־רייסנדיקן טרויער פון דעם גאנצן יידישן וועלט פאלק, וואס באווויינט דעם אומקום און דאס הייסע אש פון זעקס מיליאַן ברידער און שוועסטער, צווישן וועלכע דער יידיש־זאפטיקער שבט גאליציע האט פארנומען א בכבוד'יקן אויבנאן אין דער מזרח וואנט פון דער יידישער אומה.

מיט יראת הכבוד דערמאנען מיר — דורך די בלעטער פון דעם ספר ציעשינאוו — דעם הייליקן זכר פון אונדזערע קדושים ושהורים, פון די פארשניטענע יידישע קהילות אין גאליציע, פון דער'הרג'טע ברידער און שוועסטער. לנצח וועלן זיי פארבלייבן אייגעקריצט אין אונדזערע מוחות, אין אונדזערע נשמות, פונקט ווי זיי וועלן אזוי בלייבן אין דער געשיכטע פון יידישן פאלק, פון זיין עפאכע־מאכנדיקן אוואנגארד אין ארץ־ישראל פריער, אין דער יידישער מדינה היינט. דאַם גאליציאַנער יידנטום האט שוין פארנומען זיין היסטאַרישן פלאץ אויף דער מזרח־וואנט פון יידישן פאלק.

דאס פרוכטבארע לעבן פון דעם יידישן קיבוץ אין גאליציע ווי זיין טראגישער אומקום וועלן דינען ווי א דויערנדיקער סטימול פארן שארית יהודי גאליציה אין דער גארער וועלט, בפרט אין מדינת ישראל, ווי ווינציק מיר זאלן נישט זיין, ממשיך צו זיין גייסטיק־קולטורעל־רוחניות'דיק לעבן באמונה, בקדושה ובטהרה.

דאס דאזיקע ספר ציעשינאוו איז א דויערנדיקער נר תמיד, אן אייביקער פלאם, וואס וועט נישט פארלאשן, אבער זיינע בלעטער זיינען אויך א קאמפס רוף צו די גאליציאנער יידן בכל תפוצות ישראל, אוודאי צו די ציעשינאווער בני עיר בכל אתר ואתר, זיי זאלן זיך אומעטום געפינען אין די ערשטע רייען, אויף די פאדערשטע פאזיציעס פון א שווערן גערענגל פארן קיום פון דער יידישער מדינה, ווי פארן גייסטיקן המשך פונם יידישן פאלק.

זכרונות פון ציון-טעטיקייטן אין ציעשינאָוו

פון מיינע חדשים און יארן, וואס איך האב פארבראכט אין מיין צווייטע היים, ציעשינאָוו, זיינען מיר פארבליבן פרעכטיקע זכרונות, וואס א דאנק זיי לעב איך איבער יענע גליקליכע צייטן פון גרויסע שטרעבונגען, פון דערהויבענע פליכטן, פון וויכטיקע אויפגאבן, פון שעפערישע אקטיוויטעטן, באגלייט פון דערציערישע ארבעטן און פון טרייע ציוניסטישע רעאליזאציעס צווישן דער יידישער יונגט אין דער דערמאנטער שטאט, ווי צווישן אלע שיכטן פון דער ארטיקער יידישער באפעלקערונג.

זכרונות, אויב זיי זיינען אינהאלטלעכע און ווערטפולע, בפרט אזעלכע וואס שעפן זייער יניקה פון דורכגעלעבטער פרייד, פון ראנגלענישן פארן אמת פון ערנסטע אידעאלן, בלייבן אויף אייביק איינגעקריצט אין מוח, פארלירן אודאי נישט פון דער איינגראווירטער שיינקייט אין הארצן און זיי פארלאזן קיינמאל נישט דעם זכרונות-איינגטימער... אפילו אויף איין מינוט פון זיין לעבן. פיל איך מיך טאקע גליקליך פון דעם דערפרייענדיקן פאקט, וואס איך האב בכמשך פון מיינע טעג און נעכט אין ציעשינאָוו אויפגעזאמלט פרעכטיקע איינדרוקן, אומפארגעסלעכע זכרונות און זיי באהאלטן אין די שענסטע ווינקעלעך פון מיין הארץ, כדי איך זאל דערנאך מיין גאנץ לעבן באקומען פון זיי די גרויסע סאטיספאקציע, אז איך האב עפעס געליסטעט, אז כ'האב אויפגעפילט מיינע שהי"ן מיט געווייסע לייסטונגען פארן ציון-געדאנק, פארן נישט געפעלשטן חינוך-הבנים, דער עיקר, פאר אלץ, וואס איז פארבונדן מיטן יידישן פאלק און זיין שטרעבן צו גאולה.

מיין ווייניקייט האט שטענדיק געהאלטן פון דעם פילזאגנדיקן געבאט:

„לעב אזוי איבער דיינע טעג, אז דו זאלסט קענען זאגן, אז איך האב עפעס געטון א גוטע זאך יעדן טאג".

אין מיין צווייטער היים ציעשינאָוו האב איך, אין דער גאנצער צייט פון מיין אויפהאלטן זיך ביי איר, אין אלע טעג, חדשים און יארן, ווען איך האב מיך געפינען אין אירע יידישע בריוט-צעעפנטע ארעמס, סיי אלס לערער והן אלס יונגט-מדריך, נישט דערמאנענדיק מיינע „התאחדות"ישע און גורדוניה'-אקטיוויטעטן, ליב באקומען די ארטיקע יידן, די יידישע יוגנטלעכע, אפילו די קעגנער פון ציוניזם, כ'האב מיטגעלעבט זייערע פריידן, כ'האב אויך מיטגעפילט זייערע לוידן, מיין דערציערישע ארבעט צווישן עלטערע חברים, יונגטלעכע און קינדער, האט דעמאלט, אין יענע חושך/דיקע צייטן פון פוילישן אנטיסעמיטיזם פון אין זייט און יידישער נויט פון דער צווייטער זייט, זיך נישט נאר באזירט אויף דער תורת החינוך אליין, איך האב מיך מתכוון געווען צו דער שבת אחים גם יחד—פרייד, וואס אונדזערע פארזאמלונגען, צוזאמענקונפטן, ציבור/דיקע אויספלוגען אין וואלד-אריין, האבן גורם געווען צווישן די באטייליקטע. אין אזעלכע שהי"ן, ווער האט געטראכט פון נויט, פון ענגע ווינונגס-צימערלעך, פון נישט געזעטיקטן הונגער, פון שטוב-עצבות און עלטערן-צער? דאס העברעאישע ליד האט זיך צעטראגן איבער דער לענג און בריוט פון שטעטל, די שיחה ווען ענדציל פון ציוניזם האט אריינגעיאגט אין הארץ פון יעדן באטיילקטן נייע האפענונגען אויף יחידישער און

קאלעקטיוועך יידישער אויסלייזונג, דער זומערדיקער שבת־היומל, אפילו אין דער וואכן, איז געווארן נאך בלויער, נאך שענער ווי ער איז געווען... אויך אין פארוואלקנטע טעג האבן יונגע און עלטערע ציונים פון ציעשינאוו געוויסט, אז אונטער די שווערע, פעך שווארצע וואלקנס, שיינט א ליכטיקע, א וואַרעמע זון...

איך דערמאן מיך אין א וויכוח, וואס איך האב בשעתו געהאט מיט א לאקאלן בונדיסטישן אנפירער, ציעשינאוו איז געווען איינע פון די געציילטע יידישע שטעטלעך אין מזרח גאליציע, וואס האט פארמאגט אן אקטיווע בונדישע ארגאניזאציע, וועגן ציוניזם. ווען ער האָט אין אן אירגנישן טאן מיך געפרעגט, צו דער ציונים־טישער אוטאָפּיע־געדאנק וועט אמאל ראליזירט ווערן? האב איך אים געענטפערט, א סך פריער, בעפאר דער קאָמוניזם מיטן גאַנצן מארקסיסטישן קלאפערגעצייג וועט פארוואנדלט ווערן אין אנטיסעמיטישע הארדע קעגן יידישן פאלק, וועט שוין זיין א זעלבסטשטענדיקע יידישע מדינה. ביידע זיינען מיר געשטאנען אנגעשפארט אין דער וואנט פון שמואל טעפער׳ס „דעליקאטעסן" געשעפט אין הימל אוך ערד זיינען עדות פון דעם געלעכטער, וואס מיין דיסקוסיע־אנהייבער האט ארויסגעלאזט, הערנדיק מיין משונה׳דיקן ענטפער...

דער דאזיקער בונדיסט האט אויך פארמאגט אן איבערציגונג, אז דער סאציאליזם וועט ברענגען די מענטשלעכע און מעגליך, די נאציאָנאַלע גאולה פארן יידישן פאלק אויף די „מעכטיקע פליגל" פון „פרייהייט, גלייכהייט און געראַכטיקייט", לויטער זיינען די דאָזיקע פליגל צעבראכן געווארן פון א מורא׳דיקן שטורעם פון בלוט און פייער איבער גרויסע טיילן פון יידישן פאלק. אויב היטלעריזם האם אונדז געוואלט פארניכטן און טאקע עוקר מן השורש געווען א דריטל פון דער יידישער אומה, סיי פיזיש און סיי גייסטיק, האט דער קאָמוניזם דורכגעפירט איבער דריי מיליאן רוסישע יידן א גייסטיקן גענאָסיד, וואס דאס איז אויך, אין אן אנדערער פארם, א גרויסער בראך און א שווערער אומקום...

נישט איינמאל האב איך געפירט מיט נענאצי־יידן אזעלכע וויכוחים, נישט שטענדיק זיינען ציונים־טישע ארגומענטן פארשטאנען געווארן, וויל, וואס מער א יד האט פארליקנט זיין צוטרוי צום ציוניזם, אלץ מער האט ער געטיילט זיין נשמה אין צוויין: א גרעסערן טייל פאר דער „לוידנדיקער מענטשהייט", א שטיקל הארץ — פאר די יידישע מאסן, אויך אין ציעשינאוו האבן זיך געפונען יידן, נישט וויכטיק צו זיי האבן מיליטירט אין „בונד", אדער געגלויבט אינם קאָמוניזם, אדער להבדיל אלף הבדלות, אין משיחץ פון אמונה־שטאנדפונקט, זיי האבן געהאט זייערע איבערציגונגען, אייגענע האפענונגען נישט געגלויבט אין אנטוישונגען, פארליקנט אפן און פריי די ציון־שטרעבונגען. צום גרויסן צער און וויטיק זיינען זיי אומגעקומען מיט א טויט פון קדושים צוזאמען מיט אלע אנדערע פון ציעשינאוו, ווי פון מזרח גאליציע.

נאָך פון מיין פריעסטער יונגט, און גאָר יונג בין איך געקומען קיין ציעשינאוו, האב איך פאקויפט דורך וואַרט און לערע ציונים־טישע פאנטאזיעס, דאס איז נישט געווען קיין גאנגבארע מחורה אויפן יידישן מארק... ווער ס׳האט געוואלט אויסלאכן דעם מאדנעם פאנטאזיאר, האט דאס זיכער געטאָן מיט א הנאה אין הארץ, ווער ס׳האט נישט געקענט איינהאלטן זיין כעס קעגן ציונים־טישע „בלאָפער", איז אויסגעבראכן אין א סטערילע וואַרט־היסטעריע, אבער כ׳בין געווען א מאמין אין דעם נצח ישראל.

נישט דא איז דער פלאץ צו דערמאנען, ווי אזוי איך בין אראפגעבראכט געווארן קיין ציעשינאָוו אוו ווער פון די לאָקאַלע ציוניסטישע יוגנט עסקנים האבן דאס רעאליזירט, איך בין שוין דעמאָלט געווען א באקאנטער אנפירער פון „גורדוניה", נישט נאר אין מיין געבוירן שטעטל ניעמיראָוו, נאָר אלע ראיאנען פון ראווא רוסקא אוו יאווראוו, אויך אין די רייען פון „התאחדות" באווענונג האב איך שוין, מיט דער אנערקענונג פון צענטראל קאמיטעט אין לעמבערג, פארנומען מיין פלאץ אין דער ציוניסטיש־פארטייאישער טעטיקייט, דער עיקר, ווען איך האב באקומען דעם רוף פון ציעשינאווער חברים צו בלייבן ביי זיי אין שטאט ווי א לערער אוו א יוגנט מדריך, האב איך דאס אנגענומען באהבה. איך האב געוויסט, אז ס'וועט מיר שווער זיין זיך צו שיידן מיט מיין משפחה, מיט אזויפיל צענדליקער טרייע חברים, מיט הונדערטער יידישע היימען, וואס זיינען געווען אבסניות פון חברים־צוזאמענקונפטן אוו גייסטיקע סביבות, אבער כ'האב זיך גובר געווען אַ סך שווערייקייטן, בייגעקומען היפשע שטערונגען אוו בין אנגעקומען קיין ציעשינאוו מיט יוגנטלעכן ברען, מיט אן אומגצוימטער ציוניסטישער התלהבות, מיט אן אומבויגזאמען רצון ממשיך צו זיין מיט דער אויפגאבע פון פארשפרייטן ציוניסטישן אינהאלט, וואס ביי אנדערע האט דאס געהייסן, ציוניסטישע פאנטאזיעס...

ציוניסטישע יחידים, ווי ר' שמואל זיינוול טעפער אוו משפחה, איינגעשאלטן די התאחדות־ארגאניזאציע מיט איר „גורדוניה", האבן מיך אויפגענומען מיט ליבע אוו הארציקייט, וועמעס גוטן טעם איך פיל נאך היינט. נאך עטלעכע אומיטלבארע קאנטאקטן מיט קרייזן אוו יוגנט שיכטן האב איך מיר פארדינט דעם צוטרוי פון אלעמען, כ'בין ארומגעגאנגלט געווארן פון א הארציקער סביבה, הגם איך בין געווען גאר יונג, האב איך דערשפירט אין מיין הארץ, אלע חושים האבן מיר דאס באשטעטיקט, אז כ'האב טייערע תלמידים, אז כ'האב מיר דערווארבן לעבנסלענגלעכע פרייַנט, אפשר פארערער, אן ספק איז שטארק געווארן דער קעגנזייטיקער בונד פון נפשי קשורה בנפשותיהם, נישט קוקנדיק אויף עלטער בכלל, אדער אויף דעם עלטער אונטערשייד צווישן מיר אוו זיי, דערפאר איז דער סימן מובהק פון דעם בין אדם לחברו צוזאמענבונד צווישן אייגענע אוו נאנטע, די פארבליבענע ליבשאפט אוו די הארציקע חברשאפטם־געפילן, וואס נישט די צייט אוו אודאי נישט די שכחה האבן איבער זיי נישט געהאט קיין שליטה.

זכרונות־עפיזאדן

חינוך און לימוד אין ציעשינאוו

תיכף נאָך מיין אַנקומען קיין ציעשינאָוו האָב איך מיך איינגעשפאַנט אין א דאַפּלטן עול פון לימוד אוו חינוך.

פאר יעדן בר־דעת איז קלאָר דער היפשער אונטערשייד צווישן לערנען אוו דערציען. מען קאָן איינעם, אדער אַ סך אויסלערנען לייענען אוו שרייבן, אבער דאָס איז נישט משפיע אויף געדאנקען אוו מחשבות פון די „לערנער", איינער קאָן האבן א שענערע האנט־שריפט,

דער צווייטער א מאסערע, אבער קיין אידעען און עקרים זיינען זיי נישט ביכולת צו באקומען...

ווען כ׳בין אין ציעשינאוו געקומען אין אן אומיטלבארער באריהרונג מיט דער אומפארגעסלעכער יידישער יוגנט, מיט די — אין מיין הארצן — אייניגראווירטע יידישע קינדער, מיט די עלטערע און מיטליאריקע יונגעלייט, האב איך תופס געווען, אז נישט נאר דאס קענען העברעאיש ווי א שפראך איז ביי זיי דער עיקר, שטעלט מיט זיך פאר זייער לעבנסציל, אדער דעם אינציקן שטרעבן, איך האב ווי דורך א עלעקטרישן באריר דערפילט זייער אינערלעכן נשמה־רצון צו באקומען לערעם ווען אונדזערע ציון אידעאלן, דערוועלבן העכערע שטרעבונגען, באזיצען ווירדיקע יידיש־עטישע־פרינציפן און ליב האבן א לעבנלאנג אין גרונט עקרים פון יידישן גאולה־געראנגל, וועלכע זיינען באזירט אויף יסודות פון אהבת ישראל און אהבת היחיד.

אין די צימערן פון ה׳ פנחס שפירגעל, דער אייגנטימער פון א גרויסע שטוב, פון פארעגט א שענק און ביי דער זייט, א גרויסער סאלאן אויף פארזאמלונגען, האט זיך געפונן אונדזער בית־ספר עברי. טאג־טעגליך האט זיך געהערט דאס קול פון לערנען און דער עכא איז דערגאנגען צו אנדערע שיכטן פון עלטערע יונגטלעכע, צו ארגאניזאציעס און גרופן און אלע צוזאמן האבן געזוכט די פאסיקע צייט, כדי צו לערנען העברעאיש, צו הערן שיחות, דורכצופירן גרעסערע אידעאלאגישע אקטן און לימוד און חינוך האבן זיך פארייניקט, איינס דאס צווייטע האט באוויזן, באהויכט, באגיינסטערט און דערגענצט...

דאס לערנען עברית, באגליים פון א ערנסטער דערציונגס ארבעט, האט אויך געברענגט דערצו, אז כ׳האב מיט די טייערע און אומפארגעסלעכע תלמידים־ות אויפגעפירט קורצע אינהאלטסרייכע מחזות, פארשידענע פייערונגען, כאר—און דעקלאמאציע—אויפטריטן, גרויסע אזכרה אקטן לזכר דעם שעפער פון פאליטישן ציוניזם, דר. בנימין זאב הרצל או דעם משורר הלאומי, ח.נ. ביאליק ז״ל, וועמעס אידעען און ווערק זיינען בילדעריש געשילדערט געווארן פון יידישע קינדער, תלמידים פון אונדזער שולע.

ווער פון אונדז האט אין ציעשינאוו, בפרט אין די זומער־חדשים, נישט געווארט אויפן שבת׳דיקן טאג? אין ערשטער ריי, מיינע תלמידים און איך אליין, איינגעשלאסן די צענדליקער און צענדליקער אין „גורדוניה״ אנגעשלאסענע ציוניסטישע יונגטלעכע, וועלכע האבן אין סקויטיש־דיסציפלינירטע־געשלאסענע רייען ארויסמארשירט גרופענווייז פון שטאט־צענטער. יעדע שכבה, גרופע איז געווען אנגעפירט פון א מדריך, אדער א מדריכה און די גאנצע מחנה האט געצויגן אין דעם נאנטן וואלד פאריין, וואו לפי אן אנגעצייכנטן דערציונגס פלאן פון שיחות און שירה בציבור האט יעדע גרופע אויסגעפירט פארשיידענע טעטיקייטן. דאס מוטיקע געזאנג פון העברעאישע און יידישע האפענונגס לידער האט געהילכט איבער דער שטאט, האט זיך אריבערגעטראגן איבער גוי׳אישע פעלדער און דערגרייכט די נאנטע דערפער. איך פלעג שטענדיק ביי אזעלכע ארויסמארשן טראכטן אינם „עוד לא אבדה תקוותנו״, עפעס א באזונדערע קראפט, האב איך געטראכט, געפינט זיך אין אונדז, וואס דאס גלות־לעבן האט נישט גובר געווען, אלע שונאים האבן נישט געקענט אין אונדז צוברעכן די אמונה אין א שענערן מארגן, אן שרעק פאר פאגראמען און פאגראמטשיקעס. אין אזא שבת׳דיקן טאג האט יעדער פון אונדז ביודעים ובלא יודעים זיך באטראכט פאר

א פרינץ פון יידישן פאלק, מיט אונדזערע גיסטיקע אויגן האבן מיר געזען ארץ־ישראל בשעת אונדזערע שיחות און ווער האט געפילט די פיזישע אפוועזנהייט?...

מיט דער דאזיקער שבת׳דיקער נשמה־יתירה׳דיקייט האבן מיר געלעבט א גאנצע וואך און גיסטיק באווירקט די וואכעדיקייט מיט אונדזער לימוד און חינוך־אויפגאבן.

כ׳בין אן ארעסטאנט אין דער ציעשינאווער פאַליציי

איך וויים נישט ווער פון מיינע ליבע ציעשינאווער יידן געדענקט נאך דעם עפיזאד, ווען איך בין דורך דער פאַליציי אראַפגענומען געוואָרן פון דער טריבונע און כמעט א גאנצע נאכט געווען ארעסטירט אין דעם ארטיקן „פאסטערונעק", אין ארעסט. מיט וואס האב איך מיך פארזינדיקט? איז — מעשה שהיה כך היה:

ס׳איז אונטערגעקומען דער 1־טער מאי, דער ארטיקער „בונד" האט „געפייערט" דעם „יום טוב פונם פראלעטאריאט" אויף זיין אייגענעם אופן מיט א באשטימטן אינטער־נאציאַנאלן נוסח, דער ארעמער יידישער ארבעטער פון ציעשינאוו האט זיך נעבעך באדארפט זארגן פאר דער „ליידנדיקער מענטשהייט", איך האב אבער באקומען מיינע אנווייזונגען, נישט קוקנדיק אויף מיין יונגן עלטער, פון דער „התאחדות" צענטראלע אין לעמבערג, אז די דאזיקע ציוניסטישע פאַלקס פאַרטיי, וואס שפייזט זיך פון די לערעם פון א.ד. גורדון און שעפט אירע רעיונות פונם מארקסיזם, נאר פון אונדזערע נביאים וועגן צדק און יושר, וועגען צדק או רחמים, זאל מאכן א באזונדערן 1־טן מאי אקט, כדי איך זאל קענען ארויסברענגען ציוניסטישע שטאנדפונקטן, שילדערן דעם שוידער־מצב פון אונדזער פאלק און קומען צו אייגענע מסקנות... ווייל ס׳איז דאך געווען א טיפער אידעאלאגישער אונטערשייד צווישן דעם עכטן יידישן שטרעבן צו סאציאלער גערעכטיקייט און דעם בראשורן־סאציאליזם.

אינמיטן מיין רעדע האבן זיך אריינגעריסן פאליציאנטן און מיך ארעסטירט. איך געדענק פרשיידענע פרטים פון דעם ארעסט, קומענדיק אין פאַליציי־קאמיסאריע האט דער קאמענדאנט מיך שוין פון פארויס „באטראכט" פאר א „גיפערלעכן רעוואלוציאנער". ער האט ארויסגענומען גראבע קאדעקס־ביכער און מיר געוויזן, ווי גרויס וועט זיין מיין שטראַף פאר מיינע „1־טע מאי חטאים", גלייכצייטיק האט ער זיך געמאכט פאר א גרויסן קענער פון אלע אידעאלאגישע ריכטונגען אויף דער יידישער גאס, ער האט מיר אויסגערעכנט ציוניסטישע און אנטי־ציוניסטישע פארטייען מיט זייערע פראגראמען און געזומען „אנאליזירן" די אידעאישע דיפערענציאציעס צווישן די זעלבע. אויפן הארץ איז מיר געווען ביטער ווי גאַל, אַבער פון דעם פאַליציי־קאַמענדאַנט „קענטענישן" האט זיך מיר געגלוסט אויספלאַצן אין א הילכיק געלעכטער, אבער כ׳האַב מיך איינגעהאלטן, אין מיין סיטואציע, מיט אלע כוחות דאַס נישט צו טאַן.

איך האַב נאר געווינטשן בלחש אין הארצן, אז אלע שונאי ישראל זאלן האבן אזויפיל פיזישן כוח, וויפל דער דאזיקער קאַמענדאַנט האט אינטעליגענץ און וויסן איבער יידישע פראגן...

כ׳גרעניק נישט הינט געגרי, ווער עס האט געמאכט פון די שטאטיש־יידישע בעל׳בתים די געהעריקע אינטערוועניץ מיך צו באפרייען, אבער היפשע שעה׳ן, אין דער נאכט פון סוף אפריל אויף דעם 1טן מאי, האב איך געפילט דעם טעם פון אן ארעסטאנט, וועמען די ציעשינאווער פאליציי־באהערדן האבן געוואלט באשולדיקן אין „מאכן רעוואלוציעם", אין רופן די מאסן צום קאמף פאר א „נייע ארדענונג" אין פוילן, ווי אין פארשפרייטן קאמוניסטישע ליטעראטור.

איך בין טאקע באפרייט געוואָרן, אבער ס׳איז ביי מיר געבליבן, דעמאלט אין יענע טעג און נעכט, דאם געפיל, אז ביי אלע גויים זיינען מיר קאמוניסטן און א היפשע צייט איז נישט פארשווינדן א רחמנות געפיל צו די עטלעכע יידן, מיט וועלכע איך בין א סך שעה׳ן געווען צוזאמען אין ארעסט־לאקאל פון דער ציעשינאווער פאליציי.

א ראיאן־צוזאמענפאר פון „התאחדות" אין ציעשינאוו

צוויי אידעאלאגישע ריכטונגען האבן פארנומען דעם אויבנאן אינם פולסירנדיקן יידישן לעבן אין ציעשינאוו: „התאחדות" און די אלגעמיינע ציוניסטן, ס׳דארף געזאגט ווערן דער גאנצער אמת, אז קיינמאל זיינען נישט געווען קיין אידעאלאגישע ויכוחים צווישן די חברים פון ביידע ארגאניזאציעס, אויב מען האט ערגעצווא בארארפט זוכן א גמיינזאמע צוזאמענארבעט, א חבריש שפראך, א הארציקע בין אדם לחברו באציונג און איבער אלעם — בשותפות׳דיקע טעטיקייטן אינם לאקאלן קרן קיימת לישראל, ווי אופן שטח פון ציוניסטישער אויפקלערונגם־ארבעט, איינגעשלאסן שול און דערציונגם־אויפגאבן בפרט פאר די ציוניסטישע יוגנט ארגאניזאציעס אין שטאט, האט מען דאס געקענט טרעפן אויף שריט און טריט אין יידיש־ציוניסטישן ציעשינאוו.

אויסער מיין ספעציפישער ארבעט אלס מחנך און מדריך, באקומענדיק א באשטימטן געהאלט, בין איך אויך געווען דער רעפרעזענטאט און אינסטרוקטאר פון „התאחדות" פאַרטיי און אירע צענטראלע אינסטאנצן אין לעמבערג, דאסזעלבע פון „גורדוניה". אין א געוויסן מאָג האָב איך דערהאלטן את בקשה פון מרכז דורכצופירן אין ציעשינאוו א ראיאן צוזאמענפאר פון דער דערמאָנטער אידאישער ריכטונג און אירע סניפים פון די ארומיקע שטעט און שטעטלעך. נאך א בארשונג מיט מיינע אידעען־חברים אין ציעשינאוו האב איך באקומען זייער הסכמה און אלע האבן זיך געזומען צו דער ארגאניזאציאנעלער טעטיקייט, די הכנות זיינען געווען אינטענסיווע. חברים צוזאמען מיט מיר האבן פריער באזוכט לובאטשאוו, האלעשיק, היוניוו, אדער ווי די שטאט האט ריכטיג גהייסן: אוהנאוו, כדי צו פארזיכערן די באטיילונג פון גרעסערע דעלעגאציעס.

אין א זומערדיקן מוצאי־שבת האט זיך פייערליך דערעפנט דער קרייז־כינוס מיט דער באטיילונג פון א סך דעלעגאטן, אני הקטן האב געהאלטן די פראגראמאטישע רעדע און באריכט די אקטועלע צייט פראגן, פארבונדן מיט דער אייגענער באוועגונג, ווי מיט דער לאגע פון פוילישן יידנטום. אויך דער גאנצער זונטיק׳דיקער טאג, א זון באשטראלטער, איז געווען פארנומען מיט ערנסטע שמועסן, וויכוחים און מיט א סך פראקטישע פארשלאגן,

וואס האבן געפירט צו רעאלע החלטות. אויסער רעדעם און דעבאטעם האבן חברים פארברענגט אין א שכת אחים גם יחד — פרייד, באגלייט פון געזאנג. איך זע נאך היינט דאָס בילד: גויים פאַרלאָזן די צערקווע און גרייטן זיך גיין אין שענקן אריינכאפן א כוס און מיר זיינען פארנומען מיט שירה בציבור, אין שהח'ן שפעטער וועלן די צערקווע־באזוכער זיך וואלגערן טויט שכור אויף די גאסן פון ציעשינאוו און מיר, יידישע יונגטלעכע, וועלן נאך אלץ זיין פאַרנומען מיט פארשפרייטן ציוניסטישע לערעם און אריינברענגען אין יידעשע היימען צעהיצטע פאנטאזיעס פון יידישער גאולה, פון אן אויפגעלעבטן יידישן היימלאנד אין ארץ האבות.

דער ראיאן־צוזאמענפאר פון „התאחדות" האט ארויסגערופן אומצופריידנהייט אין די שיטערע רייען פון לאָקאַלן „בונד", אַבער די באהאנדלטע טעמאטיק, די גרויסע צאל אנטיילנעמער אינם כינוס, די באגייסטערונג פון חברים, דער באקומענער סטימול צו גרעסערע לייסטונגען, דאָס אלץ האט געמאכט א גוטן רושם אויף דער יידישער באפעלקערונג פון ציעשינאוו גופא, ווי אין די שכנות'דיקע שטעטלעך.

אויב איך האב נישט קיין טעות, מסתמא פארפירט מיך נישט מיין זכרון, איז אזא קרייז־קאָנגרעס געווען ממש אן אוניקום אין אַלע ראיאנען פון מזרח גאליציע, וואו עס האט אקטואירט און געווירקט אן אידעאיש־ציוניסטישער כוח, אויב אזעלכע כינוסים זיינען יאָ אמאָל פאַרגעקומען, האָט מען זיי דורכגעפירט אין גאָר גרויסע שטעט, ווי סטאניסלאוואו, סטרי, אין וועלכע פ'האב געהאט דעם זכות אנצופירן מיט די הכשרות „ברזל" אלס מזכיר, אבער קיינמאל זיינען ראיאן צוזאמענפארן נישט פארופן אין קליינע שטעטלעך. דאס יידישע ציעשינאוו איז טאָקע געווען אן אויסנאם, דערצו האָט דער ראיאן־צוזאמענפאר נישט נאר באקומען א גרויסן פרסום אינם צענטראלן פאַרטיי ארגאן „דאס פרייע וואָרט", נאר געהאט א בריטן אפקלאנג אין „לעמבערגער טאגבלאט".

דער געגנטלעכער חברים־צוזאמענטרעף און דער אינהאלט, וואס האט אים כסדר באגלייט האט מיט זיך פארגעשטעלט נאך א גייסטיקער, א יידיש־ציוניסטישער צושטייער צו דער אומדערמידלעכער טאג טעגלעכער ארבעט, פון א גרויסע צאל ציון־טרייע אנהענגער, וואס דאס יידישע ציעשינאוו האט פאַרמאָגט אין די הונדערטער, לטובת דעם רעיון פון תחיית העם והארץ.

א פעטיט־צייטשריפט „דער באגינען" אין ציעשינאוו

די דאָזיקע אלע, דא דערמאנטע זכרונות זיינען איינגעראמט אין א צייט־אפשניט פון יאר 1930 ביז כמעט סוף יאר 1933, מיט קליינע איבערריסן צוליב מיינע נסיעות אין מיין געבורט־שטאט ניעמיראוו און אנדערע געגנטן אין פארשידענע שליחות'ן.

ס'איז נישט מעגליך צו באשרייבן און אפצושילדערן אלע זויכטיקע, אפשר אויך אינטערעסאנטע עפיזאָדן פון דער דאָזיקער — פאר מיר — אומפארגעסלעכער צייט, וואס האט מיך אויפגעהאלטן אין ציעשינאוו. איך קען אבער נישט איבערגיין צו אנדערע זכרונות־עפיזאָדן, אויב איך דערמאן נישט פריער דעם דערפריענדיקן פאַקט, וואס אין יידישן

ציעשינאוו האט אנגעהויבן צו דערשיינען א קליינע, אבער וואגיק־אינהאלטלעכע חודש־צייטשריפט אונטערן נאָמען „דער באגינען".

אני הקטן האב פארזויט צווישן מיינע ליבע חברים דעם געדאנק, כ׳האב אים אריבערגעשראגן צו עלטערע ציונים־טן, כ׳בין מיט דער דאָזיקער מחשבה אריינגעדרונגען אפילו צו תלמידים אין שולע און אלע האבן געגעבן זייער באגיים־טערטע צושטימונג און ס׳איז פון דער מחשבה געווארן א רעאליטעט.

ס׳איז גאָרנישט לייכט געווען, אין יענער צייט, ארויסצוגעבן אזא צייטשריפט, וועו אין ציעשינאוו איז נישט געווען קיין יידישע דרוקערייי, אויך אין די אנדערע שטעט איז דאם נישט געווען בנמצא. מילא דאם אנשרייבן קורצע מאמרים, עפיזאָדן פון יידישן לעבן אין שטאָט, שילדערן די ציונים־טישע טעטיקייטן אין שטאָט, איז נישט געווען פון די גאָר שווערע אויפגאבן, אבער מיט מאטעריאל זיינען מיר געווען באַזאָרגט. די דאגה האט זיך געדרייט ארום א יידישע דרוקערייי, וואס איז געווארן דער הארבסטער פּראָבלעם צום לייזן. דעמאָלט איז מיר איינגעפאלן אן עצה טובה, זיך צו פארבונדן מיט די חברים אין ראווא רוסקא, וואס האט שוין פאַרמאָגט א גרויסע יידישע קהילה, מיט א ציונים־טלם ראש הקהל, אין דער שטאט איז שוין געווען א בית־דפוס או מאקע דא איז ארוים אויך דער ליכטיקער שיין דער ערשטער נומער פון „דער באגינען", וועלכער איז אין העכער צווי־ הונדערט עקזעמפּלאָרן אָפּגעשיקט געוואָרן קיין ציעשינאוו.

דאם דערשיינען פון אזא לאַקאַלע צייטשריפט איז געווען פאר אלעמען א שטיקל געשעענים, פאר א סך אן אויפטו, פאר אייניקע — א געלעכטער, אבער דער עצם פאַקט, וואס אין ציעשינאוו, אין א קליינער יידישער קהילה, איז ארויסגעגעבן געוואָרן אזא חודש־שריפט, געדרוקט מיט יידישע אותיות, מיט א גאנץ פיינעם אינהאלט, האט צוגעגעבן אונדזער קולטור־ארבעט א באדייטנדיקן אנזען און א היפשע חשיבות.

בלויז צווי נומערן פון דער צייטשריפט „דער באגינען" זיינען ארוים אין דער עפּנטלעכקייט און האבן געהערט צום רשות הרבים, אבער איך בין געשיקט געוואָרן קיין מאקאלאוו, נעבן סטרי, אנצופירן מיט א „גורדוניה" סעמינאר און בין געווען געצוואונגען איבער צוריסן אלע מיינע אקטיוויטעטן אין ציעשינאוו און דאם האט אויך געברענגט א סוף צו דער דאָזיקער צייטשריפט.

„דער באגינען" איז אונטערגעגאנגען אין סאמע באגינען פון זיין קיום.

אבער דורך די דאָזיקע שורות וועלט פארפיקסירט א פריידיקער פאקט, וואס אין יידישן ציעשינאוו איז דערשינען א חודשלעכע שריפט, די איינציקע אין די ראיאנען פון ראווא רוסקא, לובאטשאוו און יאראסלאוו.

מיינע זכרונות און געשילדערטע עפיזאדן האבן פאר מיר דעם וועלט פון אן אנגעצודעגעם נר־תמיד צום היליקן אנדענק פון א חרב־גע־וואוארענער יידישער קהילה, ווי דאם איז געווען דער ארגאניזירטער יידישער ציבור אין ציעשינאוו.

וויפיל פארעטער דארף האבן
דאס יידישע לאנד ?

(מחשבות אויפן הויכן קול)

פון מרדכי קויפמאן

אין דער צייט פון די אוקראַיניש פּוילישע קאַמפּן אין אונדזער געגנט, וועו כ׳בין נאָך געווען א קליין קינד און דורכגעלעבט די צוויי-פּעלקערלעכע באַוואָפנטע צוזאַמענשטויסן ווי אין נעפּל-טונקלקייט, אָן זכרונות און אָן פּרטים, האָט מיר איין מאָל מיין פּאָטער ע״ה דערציילט, ווי די פּאָלאַקן האָבן געכאפּט א שפּיאָן, דווקא אַ פּאָלאַק, פון דער איינגענער נאַציע, און אים דערשאָסן פּאַר פּאַראָט נעבן אונדזער הויז, וואָס איז געלעגן אין טאָל פון מיין געבוירן שטאָט, ניעמיראָוו.

אין מיין קינדישן מוח האָט די דאָזיקע שילדערונג אויף מיר געמאכט אַן אויסערגעווויינלעכן אייndרוק און פון מיין זכרון איז נישט פּאַרלוירן געגאַנגען קיין אין פּרט פון דער עקזעקוציע איבערן פּאַרעטער.

מילא, אַזעלכע פּאַסירונגען האָבן שוין געטראָפן ביי אַלע פּעלקער און כל זמן ס׳וועלן לעבן לייכטזיניקע מענטשן, מיט פּאַרעטערישע נשמות, וועט נאַציאָנאַלע בגידה נישט פּאַרשווינדן פונעם פּנים פון דער ערד.

איך האָב זיך דערמאָנט אין דער דאָזיקער פּאַראָט-טעמע וועגן אַ פּאָלאַק, וועלכער האָט געדינט די אוקראַינער און זיי איבערגעגעבן מיליטעריש סודות צום שאָדן פון פּוילישן דעראָבערונגם-קאַמף פּאַר מזרח-גאַליציע, וויל היינטיקע וואָך האָב איך געלייענט א יידיש-דייטשע וואָכנשריפט, וואָס דערשיינט אין עסטרייכ הויפּט-שטאָט, ווין, וועגן דעם נייעם בוך פון דעם לייכטזיניקן כנעני, שונדיסטישן פּאַרנאָגראָפיע-שמירער און נאַציאָנאַלן פּארעטער, אורי אבנרי, „לעבן מיט די אַראָבער? — ישראל צווישן צוקונפט און ציוניזם״, וואָס איז דערשינען דאָס יאָר אין בערטעלסמאַן זאָכבוך-פּאַרלאג (שפּיגל סעריע), הגם ס׳וועלט נישט אָנגעגעבן אין וועלכער שפּראַך אבנרים קוואַטש איז געשריבן געווארן, שטעל איך מיר פּאָר, אז דער פּאַרשוין האָט פּאַרברודיקט די העברעאישע אותיות און דער אָריגינאל איז אין עברית.

איך טו מיר אָן א כוח ארויסצונעמען עטלעכע שורות פון דעם דערמאָנטן בגידה-בוך קעגן יידישן פּאָלק, בפרט קעגן דער יידישער מדינה, וויל יעדן אָנשטענדיקן ייד און מענטש עקלט ביי צו גאַל-איבערקערעניש, וועו מען דאַרף זיך באשעפּטיקן מיט אַזעלכע געפּאַלענע נפשות. דער מחבר זאָגט אַזעלכע פּינצטערע רייד: „די יידן האָבן פּאַרטריבן די אראבער פון פּאָלעסטינע״ (אין דייטשן אָריגינאָל

זאָגט זיך וועלטלעך) „דיע יודען האָבען דיע ארַאָבער אַאום פּאַלעסטינאַ פּע־טרייבען) אויב דאָס איז נאָך ווייניק, שרייבט דער דערמאָנטער פּארעטער וועגן ציוניזם מיט אַזעלכע אַנטיסעמיטישע אויסדרוקן „דער ציוניזם האָט געמאַכט יד אחת מיט דעם מאָדערנעם אימפּעריאַליזם, איינע פון די עקלהאַפּטיקסטע און העסלעכסטע באַוועגונגען אין דער וועלט. אַזעלכע רייד, פול מיט גיפּט צום ציוניזם און צום יידישן פרייהייטס־וועלק, קומען ארוים פון קיין אַנדערן שונא־ישראל, וואָס איז חלילה וחס דערצויגן געוואָרן אין די היטלעריסטישע ראסן־ און יידנהאַס־שולן, נאָר פון א „יידשן" דעפוטאַט אין דער היינטיקער זעקסטער כנסת, וואָס טראָגט נאָך א העברעאישן נאָמען: אורי אבנרי. לויט זיין שנאת ציון אויסברוך און לפי זיין טריישאַפט צו די אראבישע מערדער, וואָלט אַזא פּארשוין באַדאַרפט זיין א מיטארבעטער אין דער היינטיקער פּאשיסטישער „דייטשער נאציאָנאל און סאָלדאַטן צייטונג", וואָס פארשפרייט א זאָלאָגישע שנאה צו יידן און איז די אָפּיציעלע טריבונע פונעם נעא־נאַציזם אין מערב און אין מזרח־דייטשלאַנד, אורי אבנרי איז אויך נישט קיין מיטגליד אין דער פארעטערישער קאָמוניסטישער באַנדע פון רק"ח, אין וועמענם שפּיץ עס געפינען זיך די ארַצי־בוגדים: מאיר ווילנער און די היסטערישע יידענע רות לוביטש, וועלכע זיינען גרייט צו מאַרדן יידן, אויב דאָס היינטיקע קרעמלין וועט דאָס פון זיי פאַרלאַנגען.

וואָלטן די ישראלדיקע אויטאָריטעטן זיך נישט אַווי געשפּילט אין א דעמאָקראַטיע, וואָס איז טאַקע א יסוד פאַרן אַרטיקן לעבן, אָבער וואָס פארמאָגט אין זיך א היפש ביסל הפקרות, וואָלט די רעגירונג און די יוסטיץ פון דער יידישער מדינה, געגעבן א ריכטיקע אינטערפרעטאַציע דער ישראלדיקער דעמאָקראַטיע, דעמאָלט וואָלט מען אַזא וויסטן אַנטי־יידישן און אַנטי־ציוניסטישן הפקר־יונג, ווי דאָס איז אורי אבנרי, געשטעלט, בפרט אין דער היינטיקער אויסנאָם־לאָגע אין וועלכער עס געפינט זיך די יידישע מדינה, צום גערויכט פאר הויך־פּאַראַט, ס'איז גאָרנישט שווער ביי אַזא כנענישן פּארשוין אַוועקצונעמען זיין אימוניטעט אַלס דעפוטאַט און אים שטעלן צו דער יוסטיץ ווי אן איינפאַכן פּארברעכער קעגן דער זיכערקייט פון ישראל.

ווידעראַמאָל קענען זיך געפינען צווישן אונדזערע יידן אַזעלכע ווייכע הערצער, וואָס וועלן זאָגן, וואָס איז דען דער אונטערשייד צווישן ישראל און דער רדיפות־פּאָליטיק פון ראָטנפּארבאַנד? דאָ, אין היידעמאָקן לאַנד שטראָפט מען דיכטער און שרייבער, ווייל זייערע ווערק זיינען פּארעפּנטלעכט געוואָרן אין אויסלאַנד און ישראל באשטראָפט א רעדאקטאָר פון א וואָכנשריפט, אָך און ווי איז צו איר אינהאַלט, און א מחבר פון א בוך אין דער דייטשער שפּראַך, וואָס פּארמיאוסט דאָס פּנים פון דער יידישער מדינה. מיט אַזעלכע ווייכהאַרציקע טפשים איז דאָך בכלל נישט מעגלעך קיין שום ויכוח. וואָס פּאַר א פּארגלייך קאָן עמיצער אויסגעפינען צווישן דער דעמאָקראַטישער ישראל און דער בלוטדורשטיקער רויטער דיקטאַטור פון די קרעמלין־סאַטראַפּן? די דניאלס און סיניאווסקים ווערן פּארמשפט, ווייל זיי האָבן דעם מוט אויפצוהויבן זייערע שטימען קעגן ווילקיר און

רציחה, אָבער די ווילנערס, לובּיטשעס און אבנרים פונקט ווי די שעדלעכע יעווסעקציע אין דער גאָרער יידישער וועלט, הייבן זיך אויף מיט שנאת ישראל מאניפעסטאציעס קעגן עצם פון דער יידישער מדינה, קעגן דעם אוואנגאָרד פון יידישן פאָלק, דער ציוניסטישער וועלט באוועגונג, וואָס דאָס הייסט במילא און אומדיסקוטירבאר — זיך פאַרבינדן מיט די גרויזאמסטע פיינט פון יידישן לעבן און פון דער יידישער פרייהייט.

אורי אבנרים אָנפאַל־בוך אויף דער יידישער מדינה פארמאָגט אָן א צאָל פּראָ־אַראָבישע קאָפּיטלען און אין איינעם פון זיי, זאָגט ער אויפן הויכן קול, אז „די יידן האָבן געשאָפן ישראל מיט ברוטאָלע געוואלט", אָבער ס׳איז נישטאָ קיין איין וואָרט וועגן דעם איבערפאַל אויף דער ניי געשאפענער יידישער מדינה פון 7 אַראָבישע אַרמייען, וואָס יעדע איינע פון זיי און אַלע צוזאַמען, זיינען געווען גרייט עוקר מן השורש צו זיין יעדן ייד פון ישראל, אבנרי אריינגערעכנט, פונקט ווי די דורך דעם סאָוועטישן אימפעריאליזם אויפגעהעצטע אַראָבישע פעלקער זיינען דאָס גרייט צו טאָן היינט צו טאָג, די שעה זאָל נישט קומען.

דער גרויסער אנטי־ישראלדיקער פּראָנט הייבט זיך נישט אָן אין מאָסקווע, אָדער אין די אַראָבישע הויפּטשטעט, ער הייבט זיך אָן ביי דער יעווסעקציע אין יעדן יידישן ישוב און ענדיקט זיך ביי דער הפקר־באנדע פון די כנענישע אורי אבנרים און ענדיקט זיך ביי די קאָמוניסטישע ווילנערס און זיינם גלייכן.

א נייע אָקציע דאַרף אונטערגענומען ווערן: אויסצורָאטן דעם נאַציאָנאַלן פּאַראַט קעגן יידישן פאָלק און די שרעקלעכע בגידה קעגן מדינת ישראל.

ווערטער צום געדענקען...

(לזכר מיינע ליבע עלטערן)

פרידא שטארקמאן-קויפמאן

צום לעצטן מאל האב איך, ליבע עלטערן,
מיט אייך זיך געזעגנט אמאל ווי אצינד.
כ'האב געפילט, אז מער אין אונדזער לעבן —
נישט זען וועט איר אייער אייגן קינד.

✡

געבוירן, דערצויגן, געצערטלט, געליבט,
אין א יידישער סביבה, אין אונדזער שטוב,
פלוצים א מלחמה־פייער, א וועלט־פלאם,
פארברענט — אונדזער הויז, פאר'שרפה'ט — דער שטאם.

✡

איך געדענק אייך און פארגיס הייסע טרערן,
נישטא ווער ס'זאל פילן, ווער ס'זאל הערן —
די יסורים און דעם צער פון א קינד,
וואס לעבט איבער דעם דורות'דיקן וויי און ווינד...

✡

ווי שווער דריקט דער געדאנק,
אז ס'איז נישטא דאס טייערסטע אין לעבן,
ס'ווייטיקט דאס הארץ, ס'טוט אזוי באנג,
נישט קענען מער הערן —
פון זיי קיין ווארט,
נישט וויסן פון זייערע קברים,
דאס הייליקסטע ארט,
ווען זייערע גופים אין לעצטן פיין,
האבן אויסגעהויכט די נשמות אין צער'פולן געוויין...

✡

דערצויגן קינדער צען אין פרייד און יסורים,
איצט איז א סוד דאס ארט פון זייערע קברים.
ווען זאלן מיר „קדיש" זאגן, א ליכטל אנצינדן?
מיט מיליאנען קדושים איז אייער זכר פארבינדן!

ר' מרדכי קויפמן מיט זיין פרוי פרידה, די טאָכטער פון ר' אברהם בר שטרקמן ז"ל מיט זייער זוהן.

בני ציעשינאוו מלוכדים סביב מדינת ישראל

(מוקדש לכל חברי הנאמנים יוצאי־ציעשינוב)

מרדכי קויפמן (ארגנטינה)

עננים שחורים מכסים את שמי מולדתנו הכחולים, הרודן המצרי הקשור לקרמלין האדום־השחור עדיין מאיים להחריב את מדינתנו שקמה לתחייה אחרי אלפיים שנות גלות. כל שונאינו חוזרים על הצהרתם להתחיל מחדש מלחמה נגד ישראל וכוונותיהם: לגמור — חם וחלילה — את ההרג, החנק והשמדת היהדות, שהתחיל היטלר, ימח שמו וזכרו, בשנות 1939 — 1945.

העם היהודי בגולה עבר נסיונות רבים, לא בפעם הראשונה, עמים אכזריים, בלי אל, חסד ורחמים, ללא אמונה בעיקרי היושר והצדק, מסרו אותנו להפקר לכליון ולהרס, אבל נצחנו... למרות העננים המלאים ברקים ורעמים, שהחשיכו את חיינו, היתה לו סגולה מיוחדת לראות את השמש, את האור המסתתר מאחריה.

גם היום אנו, מאמיני הרעיון הציוני, רואים לא רק עננים קודרים, אנחנו יכולים לראות לא רק את אור השמש, אלא גם להראות את קרני־האור לעם היהודי כולו. אויבינו התקיפו את ישראל, משמיעים צלצול חרבותיהם, אוירונים, תותחים, מרגמות וטנקים מרעישים את ארצנו האהובה, אולם צבא ההגנה לישראל עומד איתן ומגביר את כוחו הגופני והרוחני מיום ליום, לא רק להגן על עצמאות עמנו, אלא להכות את השונא על אדמתו, בארצו.

היהדות בגולה מקימה יום יום, רגע רגע, חומה בצורה סביב מדינת ישראל, ואלה שנמצאים במולדתנו, הנכללים כל יוצאי־ציעשינוב, חברי וחברותי היקרים, מלוכדים סביב ישראל בשלוש מטרות: א) נותנים חלק ניכר מהונם על ידי הצינור האחראי בשם "המגבית המאוחדת" — למען ביצור ושגשוג המדינה. ב) גיום של בחורים אמיצי־לב לשרת את מדינתנו בכל שטחי חייה. ג) כל האחים שלנו בישראל נותנים לכל המערכות את בניהם החביבים להגנת המולדת.

בשיר "מקראי־ציון" המשורר הלאומי, חיים נחמן ביאליק מתאר לנו את כוח־הקוסם של רעיון הגאולה:

"אי עמכם קבצכם מפנות הגולה,
נאקתו המרה את כולכם הקימה —
והנה נהיתה המראה הגדולה,
ותפרוץ ממקורה הנאמן הדמעה,
הגדולה, הנעימה, הבהירה, החמה,
אליה נתפלל זה כמה.

תרדנה נא יחדיו גם דמעות עמנו,
תבאנה נאד אחד מתפוצות הגולה,
אם פדות אין עמנו – עוד חי גואלנו,
וקמה ובאה השעה הגדולה,
ואחרון על עפר את כולכם יעלה –
הראשון ליסוד המעלה.

שנים רבות עברו מיום זה, שהמשורר הלאומי כתב את השורות הנ"ל לזכר הקונגרס הציוני הראשון בבזל, רבים מחוללי התקופה הציונית ההיא ראו במו עיניהם את הקמת־המדינה, אבל מסיבות שונות נחלש הרעיון ומשבר רוחני עובר על היהדות העולמית, אבל שר האומה עומד על משמרתו וצועק: **האם לא די הקרבן של ששה מיליון יהודים שנרצחו רק מפני שהיו יהודים? די! לא עוד ישרף יהודי בכבשן ולא עוד יופקר יהודי לרצח! לא עוד ינום ולא עוד יישן שומר עצמאות־ישראל!** אני מאמין שיבוא יום והוא לא רחוק מהמציאות שיסתייגו כוחות רעננים לשורות שואפי־הגאולה, יצעדו קדימה בכל מערכות עבודה וההתגוננות, כדי להגדיל את המולדת, להרחיב את גבולותיה, לחסל את הגלות המרה ולהגשים את הרעיון הקוסם, רעיון החרות, סמל הכוח המתעורר. השאיפה לגאולה היא סינתזה של כבודנו בעבר וגדולתנו לעתיד לבוא, אות ומופת לחיי עולם של עמנו.

בימים קשים אלה – בימי מלחמה נגד אויבינו הרבים בחוץ, ונגד ההתבוללות בתפוצות בישראל בפנים, נמצאת המטרה לנגד עינינו: הנצחון בכל שטחי־חיינו. לנגד עינינו נמצאים שלושה דורות חלוצים ולוחמים, שהקימו בדמם, בדם האדום במאבק הקשה עם אויבינו – ובדם הלבן – הזיעה – ביישוב הביצות, בהקמת ערים וקבוצות, בשגשוג קיבוצים ומושבי־עובדים, במאמץ־עליון להקים מדינה בישראל ולהוציא לחם מהמדבר...

עתה נמשך המאבק בעד קיום והמשך של עמנו ומולדתנו. תחת מבטי הגבורים שנפלו במלחמת השחרור, בכל הגיטאות, בכל מרד נגד הנאצים ובכל ההפיכות נגד השלטונות האנטישמיים בכל אתר ואתר, אנחנו חוזרים על שבועתנו: להגשים את תוכן רעיון הגאולה, שבו נמצא: חרות אומתנו ופדות ארצנו.

קבלנו את הצו ההיסטורי: לפזר את העננים הקודרים משמי ישראל ולאזר את כוחות עם ישראל למאמץ הנצחון.

אשריכם, בני־ציעשינוב שאתם משתתפים יום יום במפעל הלאומי הזה, ששמו הוא: **מנצח ישראל – לנצחון מזהיר.**

ר׳ יצחק מאיר ליבעס ז״ל

יליד לובליניעץ על יד ציעשינאוו.

ר׳ יצחק היה תלמיד־חכם מובהק נצר ממשפחה אצילה.

ת.נ.צ.ב.ה.

דור דור ודורשיו,
דור דור וחכמיו,
דור דור ונשיו הרחמניות,
דור דור ונשיו הצדקניות...

פון

ד"ר דוד רביד

אין אונזערע יידישע געשיכטע, ערשיינען צווישן בארימטע מענער — אויך א סעריע פון בארימטע פרויען, וועלכע האָבן דאָרך זייערע מעשים באקרוינט און באשיינט אונזער פאָלק.

איך וויל פארשטעלן א קליינע קולעקציע פון בארימטע פרויען ווי למשל די פרויען פון תנ"ך: מרים, דבורה, יעל, יהודית, אסתר און שפעטער פון דער צייט פון די חכמי התלמוד ווי "ברוריה" די פרוי פון דעם גרויסן ר' מאיר, די באָרימטע פרויען פון מיטעלאלטער און שפעטען-מיטלאלטער, וועלכע האָבן פאָרטיידיקט דעם כבוד פונם פאָלק, ווי די לעגענדארע "רחל" וועלכע איז אין דעם טרויריק באָרימטען שנת ת"ח געצווינגען געווען דאָרך חמיעלניצקים א קוזאק מסכים צו זיין צו ווערן זיין פרוי, גייענדיק מיט איהר כלומרשטן חתן צו דעם גלח דאָרך א טייך, האָט זי פון דער בריק ארופגעשפרונגען אָריין אין טייך און פאָרשווינדן אויף אייביק אין זייער טיפענישן, כדי צי רעטען איהר אייגענעם כבוד, העיקר — דעם כבוד פון איהר יידישן פאָלק.

אונזערע געשיכטע וויסט אויך צי דערצעלען פון טויזענטע זאלכע יידישע פרויען — העלדינס ווי למשל: די גאָלדענע 'רויזע' פון לעמבערג, גליקל פון האמעלן און טויזענטע אונבאקאנטע פרויען און צווישן זיי עטל קיניגסבערג ע"ה וועלכע האָט זיך מפקיר געווען וען די דייטשע און אוקראיניש רוצחים זענען געקומען זיי פאָרנעמען — האָט זי מיט איר גוף פארשטעלט אירע קינדער, שיצענדיק אויף אפאָר מינוט זייער לעבען, אָבער די רוצחים האָבן זיי אלע פאָרפיניקט צום טויט, און זייערע לעצטע ווערטער זענען געווען:

שמע-ישראל, מיר שטאָרבען פאָר דעם כבוד פונם געפיניגטען יידישן פאָלק.

כבוד זייער אנדענקען.

מימין לשמאל:

אסתר טפר ע"ה,
גיטל טפר תחיה עד מאה ועשרים –
ורחל טפר ע"ה.

משפחה נחמדה ומכובדת.

מיסטר מיכל אייכלער און זיין פאמיליע

מיסטר מיכל אייכלער זאָל געזונט זיין, געבוירן אין ציעשינאָוו — איצט אַ חשובער בירגער פון קאנאדע, מיט זיין געוועזענע פרוי חנה און זייערע צוויי קינדערלעך וועלכע זענען צוזאמען מיט זייער מוטער אומגעקומען פון די גויישע רוצחים.

גאָט — נעם נקמה פאַר זייער אונשולדיק פארגאָסענעם בלוט.

ר׳ חיים יוסף מארקדורף און זיין פרוי רחל און זייער טאָכטער פייגע, אומגעקומען פון די רוצחישע דייטשע באנדיטן.

ר׳ חיים יוסף ז״ל — א שענער בעל־בית, א לערנער, א בעל תפילה און בעל־צדקה, אויך זיין פרוי איז געבענשט געווען מיט א וואַרם יידיש הארץ.

ה׳ ינקום את דמם השפוך.

בעריש אייכלער און זיין פרוי

בעריש אייכלער און זיין פרוי, ביידע אומגעקומען אינם 'יאנאווער' לאגער אין לעמבערג.

תחי נפשם צרורות בצרור החיים מתחת כנפי השכינה.

אלוהים בשמים

שפוך חמתך על הגר־
מנים הנאצים ועוזריהם
הפולנים, האוקראינים
ועל כל העמים והממ־
לכות אשר השתתפו
בהשמדת שליש של עם
ישראל, אנשים, נשים
וטף, בשנות השואה
תרצ"ט—תש"ד.

כי אכלו את יעקב
ואת נוהו השמו.

שפוך עליהם זעמך
וחרון אפך ישיגם, תר־
דוף באף ותשמידם מ־
תחת השמים ככתוב:
הרנינו גוים עמו, כי דם
עבדיו יקום, ונקם ישיב
לצריו.

כיפר אדמתו עמו,
והמציא מנוחה נכונה
תחת כנפיך את הנשמות
הקדושות אשר מסרו
את נפשם על קדושת
שמך.

בעל הרחמים — תצ־
רור בצרור החיים את
נשמותם, ה' הוא נחלתם
וינוחו בשלום על
משכבם.

א מ ן

מצבת זכרון
לזכר חללי עירנו הנמצאת
במרתף השואה על הר ציון
בירושלים

מ צ ב ה
צום אנדענק פון אונזערע געפאלענע
אינם „פארטיליקונק-קעלער"
אויפן הר ציון אין ירושלים

תרומת אריה קניג ז"ל

מאנטוורפן

מיסטר מרדכי אייכלער און זיין פרוי לאה.

אונזערע לאנדסלייט אין קאנאדע, זאָלן געזונד זיין.

רחל לאה שורץ

א עכטע „יידישע-מאמע" א צדקנית

און בכבודיק און באליבט.

עליה השלום.

משפחת רענער

פאָטער בנימין, מוטער דבורה און זייערע 3 קינדער:
בן-ציון, בלומה און מיכאל.

משפחת וועבער

פון רעכטס צו לינקס:

ישכר וועבער, זיין פוטער ר׳ לייביש און זיין פרוי מינטשע עליהם השלום,

אין מיטן: זייער קינד וועלכע האָט זיך גערַאטעוועט.

משפ' בינגעשטוק־וועבער

שוועסטער און ברודער.

פרוי מאול בינגעשטוק־וועבער מיט איהר קינד דוד,

און דער ברודער ר' אברהם וועבער.

אחים אייכלער

ר׳ אליעזר זר׳ צבי הירש אייכלער בני ר׳ יוסף ז״ל מציעשינאוו היו מבני הנוער האינטלקטואלי, עשו בחייהם הרבה לטובת הצבור.

ר׳ אליעזר מת מיתה טבעית ור׳ צבי הירש נפל חלל מידי הנאצים ימ״ש.

תהי נפשם צרורה בצרור החיים.

לזכר עולם יהיה צדיק !

א הארציקן דאנק פאר אונזערע טייערע ברידער און שוועסטער פון קאנאדע, פאר זייער וואַרימען באַטייליקן זיך אין דער גרויסער מצווה פון אויפשטעלען די מצבה " ס פ ר - ה ז כ ר ו ן " צום אייביקן אנדענקן פון אונזערע טייערע קדושים וועלכע האָבן פארלוירען זייערע לעבענס דאָרך די צוויי וועלט רוצחים: היטלער — סטאלין ימ"ש.

באזונדער דאנקען מיר די חשובע און ליבע חברים: ר' אברהם ווינטרויב, די ברידער ר' פלטיאל און ר' לוזער שטאם, ר' מיכל אייכלער, ר' מאיר ווילנער און אונזערע טייערע שוועסטער הגברת יטע אייכלער און אלע אַנדערע, פאר זייער מאָראַלישע און געלד שטיצע, וועלכע האָבן כמעט אין דער לעצטע מינוט געראטעוועט אונזער גרויסע און מיהפולע אַרבייט פון אונטערגאַנג.

השוכן בשחקים יגמול להם שכרם.

ד"ר דוד רביד

מאת: צבי אלימלך גלנצר — חבר הוועד

אבי זקני מוהר"ר

יצחק הכהן גלנצר ז"ל

„זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים, חכמה מתוספת בהם"

פּעראיבּיקעניג דאָס הייליגע אין אזוי אכזריותדיג אינטערגעהאקטע לעבען פון די ציעשינאוער יודען, פיהרט מיך אוועק ווייט אין זכרונות צו דער היים פון מיין זיידען מוהר"ר יצחק.

עס איז געווען א בית ועד לחכמים ופתוח לרוחה לכל הנצרכים. טראצדעם וואס ער האט עוסק געווען אין תורה און מקיים געווען „והגית בו יומם ולילה" איז ער אויך געווען א עסקן צבורי און ווער עס האט בעדארפען הערען א מיינונג און בעקומען א עצה האט געטראפען א אוזן קשבת, און מען איז אוועק מיט לייכט געפיל. ער האט געהאט אין זיך א כח משכנע צי זיין מיט „אמור מעט ועשה הרבה" מיט זיין וועניג רעדען האט ער פיל געווירקט.

פאר דער ערשטער וועלט מלחמה ווען דער ציעשינאוער רב הרב שמחה ישכר בר ז"ל איז נסתלק געווארען אין עם איז געבליבען זיין זוהן אין עלטער פון בר מצוה, און עם האט זיך געשאפען א פּראבלעם וועגען א מורה הוראה ביז ער וועט קענען פערנעמען דעם כם הרבנות, האט מען זיך געווענדעט צים זיידען ז"ל ער זאל פערטרעטען אלם מורה הוראה. טראצדעם וואס דער מסחר האט געפאדערט זיין צייט, האט ער נישט אפגעזאגט און געווען פיל יאהרן מורה הוראה, אין די צייט געשפענדעט פאר פסקנן שאלות און פיהרען דין תורה'ס שלא על מנת לקבל פרס.

מיט סיפוק קען איך זאגען אז ער האט עס אויסגעפיהרט מיט מסירות נפש און צו ציפרדענהייט פאר אלע.

אויך איז ער געווען ראש הקהל און פיל געלייסטעט פאר שטאט ביים סטאראסטע און וואיעוואדע און מיט זיין חכמה ונעים הליכות האט ער נושא חן געווען אין געפועלט וואס מען האט געברויכט.

איך זעה פאר מיר א חוב אויך צי דערמאנען את אמי זקנה מרת רייזעלע ע"ה „מנשים באהל תברך", וועלכע האט אין סך פאלען פערלייכטעט, דערמיט דער זיידע ז"ל זאל אוספיהרען באמונה זיינע פליכטען.

דער זיידע איז נסתלק געווארען בשיבה טובה און ביז די לעצטע רגעים געווען ביים בעוואוסטזיין און נישט מסיח דעת געווען פון דער תורה.

חבל על דאבדין

תהי נפשם צרורה בצרור החיים

יהא זכרם ברוך.

שמות

נשמות קדושות וטהורות

רובן נהרגו על קידוש השם

א.

אבענט אחים
אבעל שמואל
אבעל שלמה
אבעל סנדר
אדלמן חיים
אלטר מאיר
אלטר דבורה
אלטר אברהם
אלטר אליהו
אייזנמאיר ברוך
אייכלער בעריש אלתר

אייכלער חנה מירל
אייכלער יצחק
אייכלער הירש
אייכלער יוסף
אייכלער חנה
אייכלער ליזר חיים
אייכלער אליעזר
אייכלער הירש
אייכנבוים צבי
אייכנבוים חנה וילדיהם
אנגרסט-ברנר חיה

ב.

בוכהולץ בעריש
בוכהולץ פיגה
בוכהולץ דבורה
בוכהולץ יונה
בוכהולץ צבי
בוכהולץ פרידה
בוכהולץ ונה מרדכי
בוכהולץ נטע
בוכהולץ פייגלע
בוכהולץ שמעון מאיר
בוכנר בערל
בוכנר רייזל וילדות
בוקסר אבוש
בינענשטוק עטל
בינענשטוק חיים
בינענשטוק דוד
בינענשטוק לייבל
בלומנצויג שלמה
בלומנצויג זאב
בסכעס ברוך

בסכעס צביה וילדיהם
ברגר יוסף
ברגר מיכאל
ברגר יהודית
ברגר רחל
ברנר יונה
ברנר רייזל
ברנר זושיה
ברנר רחל וילדיהם
ברנר מנדל
ברנר יחיאל
ברנר לאה
ברנר צבי
ברנר חוה (בלושטין)
ברנר חיה (הרצברג)
ברקר משה
ברקר יעקב
ברקר צשרנה
ברקר מרים
בערן שרה ומשפחתה

ג.

גולדברג קופל ומשפחתו
גולדברג לעמל
גולדברג שרה
גולדברג הרמן
גולדברג קלמוס
גלאנצר מרדכי ואשתו
גלר ליב בר
גלר עטל
גמס משה
גץ יעקב
גץ פיגה
גץ מאלי
גץ פרידה
גץ אברהם
גצל שמואל
גצל זאב

גצל חנה וילדיהם
גצל שבתאי
גצל אהרן ומשפחתו
גרינר עזריאל
גרינר ד"ר ומשפחתו
גרמן יוסף
גרמן מרים
גרמן אברהם
גרמן חנה
גרמן יחזקאל
גרמן משה ליב
גרמן בן-ציון
גרשטנפלד יואכים מאיר
גרשטנפלד מלי
גרשטנפלד פיגה

ד.

דורנברג מיכאל
דורנבברג חנה גיטל
וילדיהם
דילר נחמיה אשר
דילר דבורה
דילר אברהם דוד
דילר שאול
דים עטל וילדיה
דומנט דוד ומשפחתו

דרוקר מייטה
דרוקר חיה
דרוקר אבלה
דרוקר ראובן
דרוקר גולדה
דרוקר ליב
דרוקר פרומט
דרוקר מינה
דרוקר לאה

ה.

הופמן פנחס
הופמן שרגא פיבל
הופמן פרידה
הופמן גולדה
הופמן יהודה
הלברשטם הרב יחזקאל
הלברשטם הרבנית רוזה
בלומה וילדיהם
הלמן חוה

הלמן יעקב ומשפחתו
המר חיים
המר רבקה
המר רחל
המר בילב
המר סאלי
הרצברג זושיה ומשפחתו
הרצברג ניסן ומשפחתו
הרצברג הלה ומשפחתה

ו.

וואלף חיים
וואלף שיינדל
וואלפאנג ברנטשי
וואלפאנג יוסף
וועבער לייביש
וועבער מינטשע
וועבער אברהם
וועבער יהושע
וועבער פיגה
וועבער יוטע
וועבער ישכר
וועבער פנחס
וובר משה
וובר חיה
וובר יוסף
וובר חנה
וובר שמחה ישכר בר
ווינט אברהם
ווינט גיטל ומשפחתם
ווינטר רבקה רחל
ווינטר חיים ישראל
ווינברג חיה
ווינברג משה וילדיהם

ווינברג משה דוד
וויסברג זאב
וויסברג רייזל
וויסברג מרדכי
וויסברג גיטל
וויסברג משה ברוך
וויסברג חנוך
וויסברג יעקב
וויסברג פיגה
וויסברג יעקלה
וויסברג לייזר
ווייניג יעקב
ווייניג מאיר
ווקסמן יוסף
ווקסמן שלום
ווקסמן זליג
ווקסמן רוזה
ווקסמן משה
ווקסמן אברהם
ווקסמן מינצה וילדיה
ווקסמן ליב אורי
ווקסמן שיינדל
ווקסמן יוסף

ווקסמן מאיר
ווקסמן אלקה
ווקסמן יצחק
ווקסמן דבורה
ווקסמן שרה
ווקסמן זלדה
ווקסמן משה
ווקסמן מרדכי
ווקסמן פרל
ווקסמן אליהו
ווקסמן דוד
ווקסמן הירש

ווקסמן יהושע
ווקסמן יעקב
ווקסמן אהרן
ווקסמן אסתר
ווקסמן פיגה
ווקסמן שלום
ווקסמן יצחק איזיק
ווקסמן יוטה
וינטרוב ליב
וינטרוב רחל
וינטרוב שאול

ז.

זיגל פייבל יצחק
זיגל שרה טובה
זיגל צווטה
זיגל משה יוסף
זיגל פרל
זיגל חיים שמחה
זינגר ליב
זינגר טובה
זינגר אברהם יעקב
זינגר בלומה
זינגר אנה
זינגר שרה
זינגר גרשון
זינגר יעקב
זינגר מלכה

זינגר וואלף
זינגר רחל בילה
זינגר חיה גיטל
זינגר העסי
זינגר פרל
זינגר דוד
זינגר גולדה
זינגר צבי יעקב
זינגר מלכה
זינגר צבי
זינגר רבקה
זיפר קלמן צבי
זיפר אסתר מלכה
זץ נחמן

ט.

טאט דינה ומשפחתה
טברסקי חיים ברוך
טויבנבלאט שלום
טויבנבלאט יוטה
טויבנבלאט פנחס
טויבנבלאט שרה
טויבנבלאט שמואל צבי
טויבנבלאט יצחק איזיק
טויבנבלאט לאה
טויבנלאט אליעזר
טויבנבלאט מלכה
טויבנבלאט אברהם

טויבנבלאט יוסף
טייכער הרב דוד ומשפ'
טננבוים פרל
טננבוים מרדכי
טננבוים מאיר
טננבוים צבי
טננבוים יוסף
טננבוים דבורה
טעפער אלטה
טעפער משה בער
טעפער אסתר
טעפער רחל

י.

יוסט אריה
יוסט רחל

יוסט הנה

כ.

כץ יוסף
כץ צביה
כץ משה
כץ פערל
כץ דבורה

כץ רייזל
כץ קאפעל
כץ משה
כץ ישראל צבי בן יצחק

ל.

ליכטנפלד אליעזר
ליכטנפלד פיגה ציפה
למפל לייזר
למפל אברהם
למפל יצחק אייזיק
למפלץ שרה
למפלץ עקיבא
לנגנטל ראכצשי
לנגנטל יצחק
לנגנטל באשה
לנגנטל חיים ישראל
לנגנטל הירש
לנגנטל שרה ברריינדל
לנגנטל יוסף
לנגנטל יוטה ובעלה
לערער מאיר
לערער רבקה
לערער גיטה
לערער שמואל זיינבל
לערער מינדל
לערער יהודה
לערער אשר
לערער נתן
לערער צשרנה
לערער עזריאל
לערער ברנה
לערער מטיל
לערער מרדכי
לערער שמחה
לערער לייב
לערער חנה אסתר
לערער מאשה
לערער שלמה
לערער בילה
לערער עוזר
לערער חיה
לערער מלכה
לערער משה
לערער אברהם יצחק
לערער לאה
לערער גרשון
לערער רבקה
לערער נתן
לערער שמואל
לערער רחל
לערער פסיה
לערער פייבל

מ.

מאגר חיים
מאגר מנלי
מאגר נחמן
מאגר רייזל
מאגר רבקה
מאגר חנה
מינץ אסתר
מינץ חיים
מינץ פיגה
מינץ אברהם
מנדל שלמה ומשפחתו
מענש לייביש ומשפחתו
מרקדורף חיים יוסף
ואשתו
מרקדורף רחל
מרקדורף פיגה

נ.

נאדל הנלה
נאדל שמעון
נאדל הדסה
נאדל עטל

ניימן יצחק ומשפחתו
ניימן מנחם מנדל
ניימן אודל
ניימן חנה

ס.

סופר הירש
סרבר בערל
סרבר גולדה
סרבר מרדכי

סרבר זאב
סרבר משה
סרבר מאלי
סרבר רבקה

ע.

עבל סנדר ומשפחתו

פ.

פדר אברהם
פדר מינטשה
פדר שלום
פדר חנה
פדר סנדר
פדר אליעזר
פדר משה
פדר יצחק
פדר בלומה
פדר גיטל
פדר פיגה
פדר ינטה
פורמן נחום
פורמן רחל
פודם סאשי ומשפחתה
פוטשטר חנה ריבה

פוטשניק אליעזר
פוטשניק אסתר
פוטשניק מלכה
פליישער שמואל
פליישער פיגה וילדיהם
פרנקל בצלאל ומשפחתו
פרידמן מיכאל
פרידמן פסיל
פרידמן מאלי
פרידמן אורי
פרידמן חיה רבורה
פרידמן דבורה
פרידמן צבי
פרידמן רחל-צייגר
פרמפול מאיר

צ.

ציגלר שלמה ומשפחתו
ציגלער יהושע
ציגלער מרים יהודית
ומשפחתם
ציגלער יעקב ומשפחתו
צייגר רבקה

ציקר חיה שרה
ציקר דוד
ציקר יוסף
ציקר מינה
ציקר רבקה

ק.

קופרשטוק חנה
קופרמן גרשון
קופרמן אנשל
קופרמן שלמה
קורן משה
קורן סרקי
קורן לושקי
קורן פרידה
קורן עטקי
קורן מעניק
קלאפער בנימין
קלאפער לאה
קלאפער-גולדברג סאלא
קלאפער יוסף
קלאפער דוד
קלאפער יעקב
קלאפער מינה

קלפנר אפרים
קלפנר חנה
קלפנר יצחק
קלפנר יוסף
קליכמן ברוך
קליכמן יעקב
קניג משה
קניג יוטה
קניג אלקנה
קניג אריה ליביש
קניגסברג משה
קניגסברג עטל
קניגסברג מרדכי
קניגסברג פנחס ליביש
קרנר שלמה
קריג יוסף הירש
קריג פנחס

ר.

ראץ פרידה
ראץ רות
ראץ עלה
רבפוגל מרדכי
רבפוגל חנה
רבפוגל מתתיהו
רבפוגל גיטל
רבפוגל טובה
רבפוגל חיה
רבפוגל חנה ריבה
רבפוגל לאה
רבפוגל עטל
רבפוגל מרדכי
רבפוגל חנה
רבפוגל אברהם
רובין הרב אריה לייביש
רובין מאיר
רוזנשטוק יצחק
רוזנשטוק נעשי
רוזנשטוק משה
רוזנשטוק חולי
רוזנשטוק טובה
רוטנשטרייך משה
רענער בנימין
רענער דבורה

ש.

שאלאטינר משה ומשפ׳
שאפפעל זיסל
שאפפעל יחזקאל
שאפפעל מרים
שאפפעל פנחס
שאפפעל יוסף
שאפפעל מאיר טוביה
שאפפעל גנגדל
שאפפעל הירש ליב
שאפפעל מלכה
שאפפעל פיגה אסתר
שאפפעל הלה
שוורץ פיגה
שוורץ דב
שולדינר אהרן
שולדינר צביה
שולדינר יהושע
שולדינר רבקה
שולדינר חנוך
שולדינר יעקב
שולמן בעריש
שולמן מלי דבורה
שווארץ רחל לאה
שטאם אהרן יצחק
שטאם חיה ינטה
שטאם לאה זיסל
שטוקהמר לאה
שטוקהמר יהושע
שטוקהמר שרה
שטוקהמר פרידה
שטורך אליהו
שטינברג חנה וילדיה
שטיינבערג יצחק
שטיינבערג צבי
שטינברוך יצחק
שטינברוך אסתר
שטינברוך פרידה
שטינברוך גיטל

שטינברוך צביה

שטינברוך דוד

שטינברוך חיים ליב

שטנגר לולה

שטריגל סאשע

שטריגל וואלף

שטריגלר מאטיל

שטריגלר רבקה

שטערנליכט מינטשה

שטערנליכט ליב

שטערנליכט יעקב

שטערנליכט יוסף

שטערנליכט ליפא

שטראמר יוסף

שטראמר עטל

שטראמר דבורה

שטראמר הנטשי

שטראמר אייזיק ומשפ'

שכטר שמואל

שכטר קילה ובנותיה

שמוקלר רבקה

שמוקלר שמעון ומשפ'

שמוקלר חנה

שמוקלר מיכאל

שמוקלר מאלי

שמוקלר נתן

שמוקלר הירש

שמיד וואלף

שמיד חנה

שמיד שמואל

שמיד יהושע

שמיד אריה ליב

שמיד שרה

שניצר שרה

שניצר אהרן

שניצר לאה

שניצר דבורה

שניצר אסתר

שניצר יעקב משה ומשפ'

שניצר יצחק ומשפחתו

שניצר רפאל ומשפחתו

שניצר ציפה ומשפחתה

שניצר מיכל

שנייידער מרדכי

שנייידער עקיבא ואשתו

שנייידער אברהם ומשפ'

שנייידער יוקל

שנייידער רייזל

שנייידער מרדכי

שנייידער צבי הירש

שנייידער דוד

שפירה לייזר

שפירה רחל

שפירה פיבל

שפירה שרה

שפריצר לאה

שפריצר זליג

שפריצר מאיר

שפריצר בעניעק

שפריצר פלה

שרגיל יהושע השיל
ומשפחתו

שרגיל זליג

שרגיל אריה

שרייבר קריינצי

שרייבר וולף ומשפחתו

שרייבר צבי

שרייבר חיים ישראל

שרייבר ריבה

שרייבר מאיר

שרייבר שפרה וילדיה

שרייבר יצחק ואשתו

שרייבר מרדכי ומשפחתו

שרייבר שיינדיל

שרייבר מרדכי בן דוד

שרייבר יוסף בן דוד

שרייבר מלכה בת דוד
ומשפחתם

שרייבר איידל

המשפחות שנרצחו
על קידוש השם

א

אבענט
אדלער
איזן
איזנמיאר

אחגר
אייכלר
אייכבוים

ב

בארג
בארער
בוימעהל
בוכהולץ
בוכמן
בוקסבוים
בינענפעלד

בלוישטיין
בלום
בלומנברג
בלז
ברלנדשטיין
ברענר

ג

גבירצמן
גולדשטיין
גולדברג
גוטמן
גליצמן
גלנצר

גלר
גץ
גרמן
גרינר
גרינברג
גרשטנפעלד

ד

דונהירש
דילר
דיין

דרוקר
דריימן

ה

הופמן
הורביץ
הוך
הולנדר
הירשל
הלברשטם
הלמן
האמר
הרצברג

ו

וואַרנבּרג
וולף
וורצל
ווגנר
ווייס
וויניג
וויסבּרג
ויצנבליט
ווינטר
ווינט
ווינשטיין
ווינבּרג
ווינטרויב
וולצר
וועבּער
ווקסמן

ז

זאלצבּרג
זאץ
זוירמן
זטלר
זיגל
זילבּר
זילביגר
זייטלר
זינגר
זמלער
זפנזידר

ח

חן

ט

טבּרסקי
טויבּנבּלט
טורנהים
טייכר
טמער
טננבוים
טנצר
טעפּער
טרכטנבּרג
טרנער

י

יארבלום
יארובלביץ
יוסט

כ

כץ

ל

לוי
ליבק
ליבס
ליברמן
ליכטנפלד
ליימזידר
ליפרמן
למפל
לנגנטל
לנגנטל-ווינטר
לעבל
לעבנברון
לרר

מ

מאגר
מארקדורף
מנדל
מענש
מעס
מרגוליות

נ

ניצן
ניימן
ניידורף

ס

סופר
סרבער
סקופ

ע

עבל
עבנר
עדלמן
ענזער
ענטראטור
ערדמן

פ

פאנד
פוטשער
פוקס
פויגל
פורמן
פידלר
פינדלינג
פישלר
פליישר
פעדר
פערסטר
פרידמן
פרידברג
פרנקל
פרלמן
פרלמוטר
פרבער
פשדבורסקי

צ

צווירן
ציגלר
צייגר
צימרמן

ק

קאצבך
קובלר
קוכמן
קופרמן
קופרשמיד
קופרשטוק
קורן
קויפמן
קורשנר
קירשנפלד
קלאפר
קניג
קניגסברג
קנפ
קסלער
קרנער
קרנגל

ר

רבפוגל
רוט
רוטר
רויזנבוים
רוזנבליט
רוזנשטאק
רוזנזאפט
רובין
ריפ
ריכטר
רייכנבך
רייס
ראפפורט

ש

שוסטר
שוורץ
שוועבר
שוורצברנד
שולמן
שטוקהמר
שטיינברג
שטיינברוך
שטאם
שטורך
שטראמר
שטרקמן
שטערנליכט
שטריגלר
שכטר
שלאגר
שלאף
שמוקלר
שמיד
שניצר
שנידר
שענבלום
שפיגל
שפירגל
שפריצר
שרגעל
שריבר
שרשבסקי

תוכן העניינים

		עמ׳
חלק ראשון — ארגוני		7
לבוא אל הקודש פנימה	ד״ר ד. רביד	9
א פארוואַרט צום דערשיינען פונם ספר הזכרון	ד״ר ד. רביד	11
און אזוי האָט עס זיך אנגעהויבן	ד״ר ד. רביד	12
למחבר ״ספר הזכרון״ ציעשינאוו	ש. ליברמן	19
חלק שני — היסטורי		21
חיי היהודים עד ימי מלחמת העולם הראשונה בציעשינאוו	ד״ר ד. רביד	22
קהילת ציעשינאוו הקדושה	ד״ר ד. רביד	23
קהילת ציעשינאוו	ד״ר ד. רביד	27
א בעל תשובה	ד״ר ד. רביד	64
א געדענק ליכט פאר אונזערע מוטערס		72
מיין שטעטעלע ציעשינאוו	ד״ר ד. רביד	73
את חטאי אני מזכיר היום	ד״ר ד. רביד	103
בעיר ההרגה	ח״נ ביאליק	169
אן עצה טובה פון א חבר...	ד״ר ד. רביד	178
הפצצה הראשונה	ד״ר ד. רביד	179
שיר אבל לזכר אחינו ואחיותינו שנהרגו בידי הגרמנים	ד״ר ד. רביד	180
שיר מזמור לבני ועדת הארגון	ד״ר ד. רביד	181
מאמר הנצחה על קדושי השואה	הרב נחום הכהן גולדשמיד	185
על השואה	ס״א הרב משה אביטל	187
יהדות פולין	הרב ואבד״ק מרדכי פוגלמן	189
ציעשינאוו	ד״ר לב פישלזון	190
השואה	מיכל רביד	191
אַ ליד ביים פנקס פונם שטעטל	מלך ראוויטש	192
די פריצייטיגע ימים נוראים	שמואל ליברמן	195
מיין שטעטל ציעשינאוו	שמואל ליברמן	197
גל־עד לר׳ אהרן פלוה ז״ל	שמואל ליברמן	198
לזכר עולם	שמואל ליברמן	199
עטליכע ווערטער געוויידמעט דער שואה	שמואל ליברמן	200
דער ס״ה פון אונזער ארבייט צום דערשיינען פון דעם ״ספר הזכרון״	שמואל ז. טעפער	202
א אויסגעלאָשענע שטערן	שמואל ז. טעפער	205
יזכור	שמואל ז. טעפער	209

ר׳ ברוך אריה קליכמן הי״ד	שלמה זינגר	214
זכרונות	משה מיכל טפר	215
מהדור הקשיש לדור הצעיר	ד״ר ד. רביד	217
פרקי זכרונות	שרגא־יצחק (פייבל) לרר	221
לזכר הגולה	שרגא־יצחק (פייבל) לרר	236
אינם ציעשינאוועד געטו	טוביה פרידמן	238
ציעשינאוו מבצר דחסידי בלז	בן־ציון פרידמן	242
בי״ס בית יעקב בציעשינאוו	בן־ציון פרידמן	244
ציעשינאוו עמך יידן	בן־ציון פרידמן	245
אשרי עין ראתה קהל קדושים	בן־ציון פרידמן	246
צום פאראייביקן דעם אנדייקן	מינה ירוסלביץ־טננבוים	249
זכרונות על ההורים והמשפחה	יפה וינשטיין ברנר	250

חלק שלישי — כללי 251

זכר לימות עולם		252
לזכר ר׳ אריה לייבוש קניג		253
זכרונות פונם לעצטן קריג	שרגא פייבל לרר	256
יתגדל ויתקדש שמיה רבה	שרגא פייבל לרר	259
אדאָפטירט אונזער ציעשינאָוועד קהילה	שרגא פייבל לרר	262
אל מלא רחמים	שלמה זלמן ויונה בוימל	266
ילדים בצד ה„ארי״ עם משפחותיהם	אלה מאהלר	267
ציעשינאוו — מיין צווייטע היים	מרדכי קויפמאן	275
וויפיל פארעטער דארף האָבן דאָס יידישע לאנד	מרדכי קויפמן	287
וועדטער צום געדענקן	פרידא שטארקמאן־קויפמאן	290
בני ציעשינאוו מלוכדים סביב מדינת ישראל	מרדכי קויפמן	292
דור דור ודורשיו	ד״ר דוד רביד	295
לזכר עולם יהיה צדיק	ד״ר דוד רביד	303
אבי זקני מוהר״ר יצחק הכהן גלנצר ז״ל	צבי אלימלך גלנצר	304

רשימת התמונות

		עמ׳
1.	חברי הוועד	17
2.	חברי הוועד לשעבר	18
3.	ר׳ דב קניג	18
4.	ר׳ צבי אלימלך גלנצר	20
5.	הטכניקה המפותחת של העם הגרמני...	32
6.	הרב ר׳ יחזקאל שרגא הלברשטם ז״ל	36
7.	הרב ר׳ אריה רובין ז״ל	37
8.	הרב שלום יחזקאל שרגא שליט״א	38
9.	בית הכנסת הגדול בציעשינאוו	38
10.	מטובי העיר	39
11.	בעת תיקון חומת בית הקברות בציעשינאוו	39
12.	רבקה שמוקלר, בנה שמעון ובתה חנה ז״ל	40
13.	רייזל קניגסברג־בוכנר, בנותיה ואחיה מרדכי ז״ל	41
14.	ר׳ ברוך בסעכס ואשתו צביה קניגסברג	42
15.	ר׳ מרדכי גלנצר ע״ה ובני משפחתו	43
16.	ר׳ אשר דילר ז״ל, אשתו דבורה ובנם	44
17.	ר׳ אברהם שמוקלר עם משפחתו	45
18.	רייזל שמיד ע״ה	46
19.	ר׳ אברהם גץ ע״ה	47
20.	רחל ליברמן הי״ד	47
21.	אל מלא רחמים	48
22.	בבית־הספר תחכמוני	49
23.	הצופים בציעשינאוו	49
24.	ר׳ אליעזר טויבנבלאט ואשתו מלכה ז״ל	50
25.	משפחת ציגלר	51
26.	מרים יהודית ציגלר	51
27.	ר׳ יצחק קויפמן שליט״א	52
28.	ר׳ לייבלי שטערנליכט ז״ל	52
29.	משפחת קויפמן ע״ה	53

30. ר׳ נחום פורמן ע״ה 54
31. רחיל נעשי פורמן ע״ה 54
32. יצחק אייזיק שטרמר הי״ד 55
33. בנימין למפל הי״ד 56
34. משפחת ראפפורט - הכהנים 57
35. ר׳ ברוך אריה קליכמן ז״ל 58
36. אחיות גץ ז״ל 58
37. ר׳ יוסף טננבוים ז״ל 59
38. רייזל שמוקלר ע״ה 59
39. חיה ובר ע״ה 59
40. ר׳ אברהם בר שטרקמן, אשתו ונכדותיו ע״ה 60
41. משפחת ניימן 61
42. מצבת פרידה בת יהודה בוכהולץ ע״ה 61
43. משה למפל ז״ל וילדיהם 62
44. ר׳ ירוחם פישל זוירמן ז״ל 62
45. ר׳ שמחה שוובר ז״ל 63
46. ר׳ מרדכי שריבר ואשתו ז״ל 63
47. משפחת שניידר 64
48. מאנשי עירנו 66
49. ציעשינאווער קינדער 67
50. אין דער העברעישע שולע 67
51. מבני הנוער האינטלקטואלי בציעשינאוו 68
52. ר׳ מרדכי שרייבר יח׳ ורעיתו איידל ז״ל 68
53. משפחת רבפויגל 69
54. ר׳ יוסף אייכלר ואשתו חנה ז״ל 70
55. בנות משפ׳ רבפויגל 70
56. דוד רביד ורעיתו 71
57. דוד רביד כאיש צבא 103
58. חגיגת יום הולדת לילדי ציעשינאוו בדאנציג 182
59. הנוער היהודי מלובלינץ 183

60. רר׳ דוד זוירמן וזוגתו הגב׳ ברכה שיח׳ בת ר׳ מרדכי גלנצר ע״ה 184
61. ר׳ מנחם מנדל יארוסלביץ ז״ל 194
62. ר׳ שמואל זיינבל טפר 201
63. אלטע ז״ל, אשת ר׳ שמואל זיינבל טפר יבלח״א 208
64. משפ׳ ר׳ נפתלי ורחל טפר 209
65. שלום וטאובה גרסטנפלד והבנים הי״ד 210
66. דבורה למפל ע״ה 211
67. ר׳ זליג ווארצל ואשתו נחי ע״ה 212
68. ר׳ מנחם ווארצל ורעיתו ע״ה 213
69. ר׳ משה מיכל טפר 215
70. חיה אנגרסט ברנר ע״ה 218
71. ר׳ שרגא פיבל לרר 219
72. מר לרר בוורשה ההרוסה 220
73. יוצאי ציעשינאוו בעצרת אבל 247
74. ר׳ ליב בר גלר ז״ל 248
75. ר אריה לייבוש קניג ז״ל 253
76. ר׳ אביגדור טובנבלאט נ״י 255
77. לוח־עד לקדושי השואה 260
78. אימוץ קהילת ציעשינאוו בבי״ס „מוריה״ 261
79. עצרת אימוץ קהילת ציעשינאוו בבי״ס „מוריה״ 265
80. מרדכי קויפמאן 275
81. מרדכי קויפמן, אשתו ובתו 291
82. ר׳ יצחק מאיר ליבס ז״ל 294
83. אסתר טפר ע״ה, גיטל טפר תח׳, רחל טפר ע״ה 296
84. מרדכי אייכלר ואשתו לאה 297
85. רחל לאה שוורץ ע״ה 298
86. משפחת רענער ע״ה 299
87. משפח׳ וובר ע״ה ובנם שיח׳ 300
88. משפח׳ בינענשטוק־וובר 301
89. אחים אייכלר ע״ה 302

יוצא לאור על־ידי

ארגון יוצאי ציעשינאָוו והסביבה בישראל